1

Attilâ İlhan / Hangi Sol

ATTİLÂ İLHAN

HANGİ SOL?

4. basım

BİLGİ YAYINEVİ

BİLGİ YAYINLARI : 152/1

ISBN 975 - 494 - 575 - 6
96 06 Y 0105 0944

Birinci Basım 1970
İkinci Basım 1976
Üçüncü Basım 1980

Dördüncü Basım
Şubat 1996

BİLGİ YAYINEVİ
Meşrutiyet Cad. 46 / A
Telf 431 81 22 - 434 12 71
434 49 98 - 434 49 99
Faks 431 77 58
06420 Yenişehir - Ankara

BİLGİ DAĞITIM
Narlıbahçe Sk. 17/1
Telf 522 52 01 - 526 70 97
Faks 527 41 19
34360 Cağaloğlu - İstanbul

ATTİLÂ İLHAN

Anılar ve Acılar

1

HANGİ SOL

BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni : fahri karagözoğlu

attilâ ilhan'ın kitapları

şiir

duvar (7. basım)
sisler bulvarı (8. basım)
yağmur kaçağı (6. basım)
ben sana mecburum (9. basım)
belâ çiçeği (5. basım)
yasak sevişmek (6. basım)
tutuklunun günlüğü (5. basım)
böyle bir sevmek (5. basım)
elde var hüzün (4. basım)
korkunun krallığı (3. basım)
ayrılık sevdâya dâhil (3. basım)

roman

sokaktaki adam (5. basım)
zenciler birbirine benzemez (4. basım)
kurtlar sofrası (4. basım)
aynanın içindekiler:
1 / bıçağın ucu (3. basım)
2 / sırtlan payı (3. basım)
3 / yaraya tuz basmak (3. basım)
4 / dersaadet'te sabah ezanları (3. basım)
5 / o karanlıkta biz
fena halde leman (8. basım)
haco hanım vay (2. basım)

deneme / anı

abbas yolcu*
yanlış kadınlar yanlış erkekler (2. basım)
anılar ve acılar :
1 / hangi sol (4. basım)
2 / hangi batı (3. basım)
3 / hangi seks (2. basım)
4 / hangi sağ (2. basım)
5 / hangi atatürk (2. basım)
6 / hangi edebiyat
7 / hangi laiklik
attilâ ilhan'ın defteri :
1 / gerçekçilik savaşı (2. basım)
2 / 'ikinci yeni' savaşı (2. basım)
3 / faşizmin ayak sesleri*
4 / batı'nın 'deli gömleği' (2. basım)
5 / sağım solum sobe
6 / ulusal kültür savaşı
7 / sosyalizm asıl şimdi (3. basım)
8 / aydınlar savaşı (3. basım)
9 / kadınlar savaşı

çeviri

kanton'da isyan (malraux / 3. basım)
umut (malraux / 3. basım)
basel'in çanları (aragon / 3. basım)

* *işaretli kitaplar tükenmiştir.*

İÇİNDEKİLER

İkinci Basıma Önsöz 7
Önsöz Yerine 9

Hangi Sol?

1. İşin Başı 19
2. İktidarı Önce Almak, Sonra Vermemek mi? 22
3. Fakat, Nasıl Olur? 26
4. Hain Kim? 29
5. London'un 'İtiraf'ı 33
6. 'İtiraf'ın Üç Gerçeği 36
7. Apparatçik 39
8. Benim Sayım Suyum Yok 42
9. Nagy Diye Bir Adam 46
10. Asıl Sorun 51
11. Ya Insancı Ve Özgürlükçü, Ya Da Hiç 55

Sol, Ama...

1. Siz Yine Bilimden Şaşmayın 63
2. İşçi Sınıfı Dendi mi 79
3. 'Siyasal Demokrasinin Paha Biçilmez Değeri' Akdeniz Enternasyonali 101
4. 'Endüstrinin Alışılmış Biçimi Kırılamazsa' 116
5. Soldaki Yanılgılar 128

6. Gençlik Dediğin 136
7. Mustafa Kemal ve 27 Mayıs Solculuğu 160
8. Köy Möy 192

Değneğin Iki Ucu

1. Değneğin Iki Ucu 213
2. İ'lerin Noktalarını Koyalım 216
3. Solun Gerisi 220
4. Plekhanov Ve Jdanov 223
5. On Ikiden Vurmak 227
6. Fedailer Mangası 231
7. 'Aşk Derdiyle Hoşem...' 239
8. Cıva Merhemi ve Toplumculuk 245
9. Toplumcu Başka, Ilerici Başka 250
10. Bireycilik Suçlamaları 253
11. Nizan Diye Biri 256
12. Aragon'u Sever misiniz? 259
13. Soljenitsin ve Medvedev 262
14. Halk Için Yazmakmış 265

İKİNCİ BASIMA ÖNSÖZ

Şimdi bana pek açık seçik görünüyor ama, acaba o zaman da bu kadar açık ve aydınlık mıydı? Hiç sanmıyorum! Bütün acılığı ve çıplaklığıyla olanları epeyce sonra, **12 Mart** sonrasının karanlık günlerinde yerli yerine koyabildim.

1960'ların ortasında, **Paris** dönüşü, **Türkiye**'yi bir sosyalizm humması içersinde bulmuştum ki, kimin ne olduğu anlaşılmıyor, uzun yasak yıllarından sonra gelen ani özgürlük ortamında her kafadan başka bir ses çıkıyordu.

Siyasal konularda yazmaya başlayınca, işe nasıl başladığı bilmeyip, o zamana kadar, benden yalnız şiir ya da roman okumaya alışmış yeni kuşağın çiçeği burnunda solcuları epeyce şaşırmışlar, dediklerimi basbayağı hafife almışlardı, **Türkiye** ölçüsünde olduğu kadar dünya ölçüsünde de, sözlerimin bazı önemli gerçekleri taşıyabileceği kimsenin aklına gelmiyor, herkes çoktan eline geçirdiğini sandığı sosyalizm anahtarıyla, çok yakında, –belki birkaç ay sonra– devrim kapısını açacağını umuyordu.

Bazıları, en etkili olanları, **27 Mayıs**'ın rüzgârıyla cuntacı ve darbeci bir hareketi sosyalizm diye alıyorlar, bazıları **Latin Amerika** türünden gerilla hareketlerini sosyalizmi getirecek etkili eylem olarak görüyorlardı. Bazıları **Stalin**'den 'müdevver' diktacı bürokrat sosyalistliğini örgütlemeye çalışırken, bazıları da **İnönü** diktası döneminden kalma narodnik eğilimli bir üstyapı solculuğunun türküsünü çağırıyorlardı.

Hiçbirisinin dikkate almadığı nokta, en önemli noktaydı oysa:

Hangi yandan olurlarsa olsunlar, **Türkiye**'yi handiyse yarı sömürge saydıklarından bir azgelişmiş ülkeler sosyalizmine 'yatıyorlar', hem ülkenin hızla gelişmişlik yolunda olduğunu, hem de gelişmiş ülkelerde uzun süre borusunu öttürmüş diktacı sosyalizmin yeni ve özgürlükçü bir açıdan eleştirildiğini hiç hesaba katmıyorlardı.

Benim bu durumu hesaba katabilmem, besbelli 60 yılları başında **Fransa**'ya gitmem yüzündendi, bu nedenden hem **Türkiye**'nin koşullarını daha nesnel olarak değerlendirebildim; hem de dünyadaki gelişmeleri daha yakından izleyebildim.

'Hangi Sol?' 12 Mart'tan üç ay kadar önce yayınlandı, ilk biçimiyle sadece **Stalinci** sosyalistliğin özgürlükçü diyalektik eleştirisini getirmeye çalışıyor, sosyalizm dünyasında olup bitenlere gençlerin dikkatini çekiyordu. Herkesin dumanı öylesine üstündeydi ki, ya sosyalizme ihanet sayıldı, ya da sosyalizm dışında uydurma bir solun gerekçesi! O ara buna benzer yargılar vermiş olanların, kitabı yeni biçimiyle bir kere daha okumalarını ne kadar isterdim.

Hangi Sol?', 65/70 arası yazılarına, 70/75 arası yazılarından aldığı eklerle, bu defa kapsamı daha geniş, daha ayrıntılı bir kitap olarak çıkıyor. Göreceği ilgi de ilk biçimiyle gördüğü ilgiden daha fazla olacaktır, çünkü solcu Türk aydınları artık on yıl önceki o biraz saf hayli de bağnaz delikanlılar değildirler, üstelik dünya sosyalizm konjonktürü o günden bugüne burada savunulanların çoğunu haklı çıkaracak bir yolda seyretmiştir.

attilâ ilhan
26 Ağustos 1976
Kavaklıdere - Ankara

ÖNSÖZ YERİNE

Adınız çağrılmış gibi fırlayıp uyandığınız olur mu?

Benim oluyor. Nedense hemen kalkıyorum; ya yerde, halının üstünde, masmavi bir ay parçası, ya camlardan, sabaha doğru büsbütün irileşmiş yıldızlar. Bazen de yağmur. İzmir'in çocukluğumu sırsıklam etmiş, anlata anlata bitiremediğim, bol şakırtılı, iri çekirdekli yağmuru.

Bekârlık yıllarımdan alışkanlıklarla, mutfakta, içecek sıcak bir şeyler hazırlayıp, radyonun başına geçiyorum.

Hiç denediniz mi? Gecenin ilerlemiş saatlerinde kısa dalga üzerinden, dünyanın en uzak sesleri bile, renkli kuşlar gibi gelir, parmak uçlarınızı bulur. Uzay boşluklarını fosforlu fosforlu çizen ıslıklar, anlamadığım dillerden yorgun konuşmalar, aklıma yine batan gemileri, ekvator sularında dalgalarla pençeleşen köhne şilepleri getiren telsiz işaretleri...

Birdenbire, Radiçef! İçi gülen üniversiteli gözleri, uslanmaz kirpi saçlarıyla. Bize zamanı, işimizi ve bardakta soğuyan çaylarımızı unutturan o hızlı tartışmada, hâlâ daha bana cevap arayıp duruyor. Sabırlı bir Rus, tanıdıklarımın belki de en sabırlısı. İyi niyetli de. Bir türlü anlayamadığı benim, sosyalizm sorunlarıyla bu derece içli dışlı gördüğü adamın, durup durup sözü **Bukharin'**e, **Troçkiy'**e, artık çok eskilerde kalmış bir devrimin kayıp adamlarına getirmesi. Bense inadına inadına:

"Pierre Jalêe, diyorum, bir kitabında **Lenin**'in ünlü **'Kapitalizmin Son Aşaması: Emperyalizm'** adlı eserinden önce, aynı konuyu işleyen. **Bukharin**'in **'Dünya Ekonomisi ve Emperyalizm'** adlı eserinin çıkmış olduğunu yazıyor. **Lenin**'in kitabını handiyse ders kitabı diye okutuyorsunuz, **Bukharin**'in kitabının adı bile unutulmuş. Neden?"

Özür dilercesine: **"Bukharin,** diyor, eski hikâye! Ne önemi

kaldı ki? Hafif endüstriye öncelik verilmesini istermiş, oysa **Yosip Visaryanoviç..."**

Ya da, entelektüel kapasitesi, devrimci kuruluşu ve liderlik yetenekleri yönünden, **Troçkiy**'in, mutlaka **Vladimir Iliç**'in yerine geçmesi gerektiğini ileriye sürüp **Stalin**'le acı bir karşılaştırmasını yaparak Radiçef'i âdeta teslim alıyorum.

Son, fakat müthiş bir cevabı var, onu kullanıyor:

"Evet, diyor, yamanmış **Troçkiy,** biliyor musunuz, Yahudiydi o, bir Yahudinin liderliği ise...

Eski bir tartışma değil bu hatırladığım, yıl 1970, **Leonid Brejnev,** adını taşıyan bir doktrini ortaya atarak **Rusya**'nın 'sosyalizmin çıkarları bakımından' gerekli gördüğü anda öteki sosyalist ülkeleri işgal edebileceği fikrini çıkarmış, **Kızılordu** ve **Varşova Paktı** müttefikleri 'Prag İlkbaharı'nı ve **Dubçek**'in umutlarını çiğnemişler; işte bu Kızılordu'nun kurucusu ve ilk komutanı için, o, devrimin çeşitli dönemlerinde bir avuç alev gibi koşuşurken doğmamış bile olan Radiçef, rahatça 'Yahudiydi' diyor.

Enternasyonalci bir sosyalistin ağzından böyle suçlama!..

Epeyce oluyor, **Polonya**'lı bir gazeteciye, ülkesinde sürdürülen yahudi düşmanlığını çok yadırgadığımı söylemiş, Nazi baskısından onca çekmiş **Polonya**'lıların, aynı acıyı paylaşmış Yahudilere bunu yapmasını hiç de yakıştıramadığımı anlatmaya çalışmıştım.

"Sebebi Ruslardır", demişti. "Gomulka'dan önce Parti'nin içindeki Yahudileri tuttular, **Polonya**'lıları milliyetçidir diye ikinci plana ittiler, şimdi bunu düzeltmeye çalışıyoruz."

Uykusuz gecelerinde, elinin altında uslu bir radyosu da olsa, ömrünün en az otuz yılını sosyalizm sorunlarını düşünmek ve tartışmakla geçirmiş bir adama, böylesi çelişiklikleri hatırlamak, yürek ağrıtıcı gelecektir. En iyisi radyonun radyum ışıltı kadranından bir gece programı yakalayıp, artık **Boccherini** mi olur, **Couperin** mi olur, **Monteverdi** mi olur, birisine kapılıp baroque dalgınlıklara gitmek!.. Acaba mümkün mü?

Birdenbire, **Vartan İhmalyan!** 49 **Paris**'lerinde yoksul bir kış. **Fahri**'nin **Porte d'Orléan**'daki otelinde, oda kapısından bembeyaz beliriyor; yorgun, sıkıntılı, boynunda o evlere şenlik atkısı! Hepimizin yüzüne teker teker, kederli baktıktan sonra, çok ağır bir itirafta bulunurmuş gibi:

"Türkiye'den haber aldım, diyor. Nâzım çok hastaymış; bir şeyler yapmak lâzım, yoksa ölecek!"

Oysa biz aklımız sıra, oralarda onu kurtarmak ve sağa sola tanıtmak için, uğraşıp duruyoruz. **Vartan**'ın sözleri hepimizi, yıkıcı umutsuzluklarla çıldırtıcı cesurluklar arasında bir yerde, şöyle bir çalkalıyor. Bir şeyler yapmak lâzım, ama ne?

Nâzım, haksız ve ağır bir hüküm giymişti. İsyan ve öfkeyle doluydu. Cezaevi yıllarında yazdıklarının bu duyguları yansıtmasında şaşılacak hiçbir şey yok. Yalnız, onunkilerle hiçbir oranda ölçülmüyecek küçük sıkıntılarımda, sık sık, onun en çocuk ve en insan yanıyla acaba hiç mi efkârlanmadığını, hiç mi acı umutsuzluğa ve keskin çaresizliğe düşmediğini, kendi kendime sormuş; yukardan ve erkekçe halinde, namuslu bir erkek gururu kadar, bir 'partili' görünmek kaygısının olup olmadığını merak etmişimdir.

Parti'nin 'resmi' sanat anlayışında, sanatçının da, kahramanlarının da tehlike ya da baskı karşısında gerilemesi, içlenmesi ya da bunalıma düşmesi yasak sayılmıştı. **Stalin** dönemi yazarlarında bütün kahramanların handiyse insanüstü yiğitlikler içinde bulunmasını siz boşuna mı sanırsınız? **Jdanov** toplumcu militanı 'olumlu tip' diye tanımlamıştı ya, sanatçıya düşen kendi hayatında ve eserinde sonuna kadar bu tipe bağlı kalmak, ona uymak, çevresine başka türlü bir görüntü vermekti.

Nâzım hasta diye duyuyorduk. **Nâzım**'ın parası yok diye duyuyorduk. **Nâzım** bunalıyormuş diye duyuyorduk. O yazdıklarıyla bütün bunları yalanlamakta diretiyor, şaşılacak bir yürek sağlamlığı ve disiplin örneği veriyordu. ***"Nâzım ağabey hapislerde çürür"*** diye mısra düşürüp dövünen **Cahit Sıtkı**'yı özel bir şiiriyle terslemişti: ***"Yatar ama zincirini kırmış yatar/en yüksek mertebeye ermiş yatar"***

Peki ya şu mektup?

Bakın, **Nâzım Hikmet**'in annesi **Celile Hanım,** onunla ilgili olarak **Vâlâ Nureddin**'e **Bursa**'dan neler yazıyor:

"Sevgili oğlum Vâlâ,

Şimdi çocuğun yanından geliyorum. Hastalığı nevrasteni'ye döndü. Mükemmel melânkoli, nevrasteni nöbetleri içinde çırpınıyor. Bundan bir ay evveli bir arkadaşı intihar

etmesine mâni olmuş. Revirden uyku ilacı almış, yatarken, bütün tüpü içerken yakalanmış. Fakat çok reca ederim, bunu doktordan başkasına söylemeyiniz! Size bunu yazdığımı duyarsa affetmez. '3 senedir maneviyatım düşüyor, kabil-i yaratışım azalıyor, yazamıyorum, paçavra haline geleceğim, nebata döneceğim, iyisi mi öleyim' diyor. Bu hâlini kimseye söylemek istemiyor. 'Kimse duymasın, izzet-i nefsime dokunur' diyor. Uyku uyuyamıyor, yiyemiyor. Belki kanı da azaldı. Bana 'Bir sıkıntılı günümde intihar edeceğim, kendini buna alıştır diye sana söylüyorum' dedi. 'Doktora söyle' dedim, söylemiyor. 'Gider herkese paçavraya dönmüş bir adam der' diyor. Mükemmel nevrasteni, günün birinde intihar edecek. 'Bu kapalı hayata artık tahammülüm kalmadı, ölüp kurtulmak istiyorum' diyor. Yavrum, acaba bu halin tıbben bir çaresi var mı? Doktora siz vaziyeti anlatın, amma benim tarafımdan ele verildiğini çocuğa söylememeli, beni affetmez. Günden güne vücudu düşmede, acaba bir çare bulabilecek miyiz, yoksa elimizden uçup gidecek mi? Ben kaybedeceğiz diye korkuyorum. 30 Nisan'da İstanbul'a döneceğim. 'İntiharıma kendini alıştır' diyor. 'Çok ıstırap çekiyorum, paçavralaşmam beni mahvediyor, yazmak kudretim gittikten sonra niye yaşayayım?' diyor. Çok üzüntüdeyim, şaşırdım kaldım. Nimet Hanım'dan bir mektup aldım. 'Doktor parası için üzülme' diyor. Samiye de mektubunda 200 lira verebileceğini söylüyor. Doktor için yalnız paraya değil hatıra da ihtiyaç var. Nimet Hanım, Halide Edip Hanım'la konuşacak. Bu nevrasteni her şeyi bastırdı, acaba işimize yarar mı? Hastanede yatmaktan tiksiniyor. "Hapishanelere ait hastane koğuşları cehennemdir" diyor. "Yedi seneye kadar tahammül ettim, beş senedir düşüyorum" diyor. Kimseye söylemiyor, benimle dertleşiyor. 'Mimi' meselesine bir son kurtuluş ümidiyle sarılmıştım, o da koptu büsbütün fena oldum' diyor. Aman Vâlâ'cığım beni ele verme! Doktor kendiliğinden nevrasteni tedavisine baksın. Yanında revirin bakıcısı olan Vehbi'ye sormalı; krizlerinde bağırıyormuş, kendini parçalıyormuş. Bunları arkadan öğrendim.

Siz de arkadan Vehbi Bey'den malûmat alınız. Acaba İstanbul'da veya başka bir yerde sanatoryumda tedaviye müsaade ederler mi? Bana kalırsa çocuğu kaybetmekteyiz. Sizden çoktandır mektup alamıyormuş, ona da sıkılıyor.

Şaşırdım kaldım. Güzel kızımın güzel gözlerinden öperim. Samimiyetle gözlerinden öperim.

Teyzeniz
Celile"

Bu mektubu bir yaz akşamı okudum. Sokakta çocuklar; çığlık çığlık, koşmaca oynuyorlardı. Bir zaman fena halde dalmışım. İçim sıra, acılı ananın yanıp sönen o kahredici sözü: "Şaşırdım kaldım" Bir de koca **Nâzım'**ı dört duvar arasında umutsuzluktan kendini parçalayıp bağırırken düşünmenin dehşeti. O gün bugün, ona bu kaderi layık görenlere kinim ne kadar arttıysa, **Nâzım,** insan olarak da ozan olarak da gözümde o kadar büyüdü. İlk bakışta dikkati çekmeyen, yine de çok önemli bir boyutu eksikti de, bu mektubun yansıttığı tragedya atmosferi içinde, sanki tamamlanıverdi.

Sonra tabii, bir türlü önleyemediğim o yıldırıcı soru:

"Nâzım o yanardağ yüreğiyle bu engin acısını yazsaydı, sosyalizm için küçülür müydü acaba?"

Besbelli büyürdü. Ama yazmamıştır. Yazmayacaktır. Onu sonradan büsbütün kuşatan dogmatique düzen çektiklerini söylemesine ne tek koşulla rıza gösterir çünkü; proleter ozana, burjuva düzeninin kalın ve bağışlanmaz işkencesi olarak işleyebilirse!

Peki, ya Sibirya içlerinde mısra mısra kan kusturulan sosyalist ozan ve yazarların dramını sosyalist olarak işlemek özgürlüğü?

Bu soruya hiçbir **Aren'**in ve **Boran'**ın, hık mık etmekten öte, verebilecek cevabı yoktur. Onu da cevap sayarsanız.

Fakat, şu sabaha karşı radyosu, onun getirdiği sesler arasından çocukluk yıllarımın şıkır şıkır akordeonlarını, armonikamla çıkarmaya çalıştığım film şarkılarını tanımak!.. Solculuktan hapse girip çıkmıştık ama, düşünüyorum da basbayağı çocukmuşuz; on se-

kizimde filândım, Cemşid'se benden iki yaş büyük. Ne sebeptense, solculuğunu bildiğimiz bir aydınla buluşması gerekiyordu, giderken ondan öğrenmek istediğim bir şey olup olmadığını sordu. Çözümünü istediğim sorunu bugünmüş gibi hatırlıyorum, karşılığını alamadığımı da!

"... İşçi sınıfı üretim araçlarını elde edince, köylülerin durumu, burjuva toplumundaki işçilerin durumuna benzemeyecek mi? Ya makineleşen tarım onlardan bir toprak proletaryası çıkarır da, sınıfsız olması gereken toplumda yeni çelişiklikler yaratırsa?"

Devrim sonrası sorunlarının, en çetrefil olanlarından birisini sormuşum meğer, on yıl kadar sonra, sağa sola boş verip sosyalist toplumların ana yapısını kendi başıma öğrenmeye kalkışınca anladım bunu.

Ben kuramcı değilim, yazdıklarım da kuramsal şeyler değil. Tam tersine, aşırı soyut, felsefe ve ekonomi terimlerine bulanmış incelemelerden de, bunları yazanlardan da sıkılan bir adamım (**Bettelheim**'i, **Althusser**'i okurken neler çektiğimi bana sormalı). Yine de ilk ve ikinci savaş sonrası sosyalist toplumlarında sosyalist ortaklaşa mülkiyetin gerçekleşemediğini ucundan anlayacak kadar, bu işlere aklım eriyor. **Bettelheim,** bu düzenlerde hukuki olarak ortadan kalktıysa bile mülkiyetin 'fiili bir sahip olma biçimi olarak' var olmakta devam ettiğini bir yerlerde yazmıştır.

O yazmasa da, sağduyunuzla çıkaramaz mısınız?

Rusya gibi totaliter bir dogma düzeni yaşayan toplumlarda, onu örnek alan bütün öteki sosyalist ülkelerde de, üretim araçları tek tek kişilerin olmaktan çıkmış, sözde herkesin, aslındaysa asalak bir bürokrasi yer ve komuta eder. Bir de Marksist açıklaması yapılmıştır bunun, sosyalist düzeni kurmak için ağırlığı ekonomik altyapıya verir, orada sosyalistliği sağlarsan, üstyapıda sosyalist demokrasi kendiliğinden gelir sanmışlar önce, gelmemiş: Ekonomik altyapıyı gerçekleştirmek için sağlamlaştırılan totaliter dikta yerleşip kalmış.

Orada öyle de, **Yugoslavya** gibi daha serbest, üstelik emekçileri üretim araçları üzerinden egemen kılmak yolunda özyönetim (oto-gestion) yolları deneyen bir ülkede değil mi? Evet, burada işçi-

ler fabrikanın yönetimine ve üretimine, kısacası ekonomik gücüne sahip oluyorlar ama, sahiplikleri fabrika fabrika somutlaştığı için mülkiyetleri de gerçek sosyalist mülkiyet değil, bir çeşit kapitalist ortaklaşa mülkiyet oluyor. Ya!

Rossana Rossanda'yı tanır mısınız?

İtalyan Marksistlerindendir, hızlı Maocu olduğundan partisinden çıkarıldı. Eline kalemi almasın, hemen **Rusya**'nın da, öteki sosyalist ülkelerin de –yapılarındaki kapitalist mayayı tam anlamıyla söküp atamadıkları için– Marksizmi de, sosyalizmi de piç ettiklerini söylüyor. Ona bakarsanız, bir **Mao** var bu işi hakkıyla beceren, bir de **Çin**'liler. Baksanıza Parti'de bürokratlaşma eğilimleri belirince, nasıl bir proleter kültür devrimi yapmış, toplumu altüst ederek, devrimin sürekliliğini sağlayıp, eski toplumdan kalma alışkanlıkları söküp atmışlar!

Bilmeyen, ya da sosyalizmlerine ille bir Mekke arayan şaşkınlar için, **Rossanda**'nın dedikleri ne kadar inandırıcıdır?

Oysa kültür devrimini liseli çocuklar başlatmış, üniversiteliler sürdürmüştür, **Şanghay** dışında işçilerin bu işe karıştıklarını gören eden yok, **Şanghay**'dakiler de **Gilles Martinet**'ye bakarsanız en kötü koşullar içinde yaşadıklarından katılmışlar. Devrim sonucunda ortaya çıkan Devrim Komiteleri de, Parti de, sadece yöneticilerinin adları bakımından değişik. Üretimin denetimi de, düzeni ve sahipliği de yine sivil ve asker bürokrasinin elinde. Ne planlamada bir değişiklik var, ne de Çin sosyalistliğinin yapısında. Öyleyse nerede kaldı kültür devriminin proleterliği, nerede üretime sahip olan ve onu düzenleyen üreticiler, nerede onların sosyalist demokrasi düzeni?

Bu soruya da, galiba hiçbir **Perinçek**'in hık mık etmekten öte verebileceği bir cevap yoktur.

attilâ ilhan
4 Ekim 1970
Çamlık (Karşıyaka)

"Nazım'ın ve benim bu inkılap memleketinde aradığımız bambaşka bir şeydi.

Nazım'la ben, Fransız, İnkılâbı yoluyla bizim Meşrutiyet'e tesir eden 'hürriyet' prensibinin etkisi altındaydık. Kapitalist memleketlerde hürriyet iyi tatbik edilmiyor da, komünistliğin gayesi hürriyeti kayıtsız şartsız tatbik etmektir sanıyorduk."

Vâlâ Nureddin
(Bu Dünyadan Nâzım Geçti)

HANGİ SOL?

1.

İŞİN BAŞI

Gariptir, beni ilk uyaran Troçkistler oldu.

Bunlar, **rue du serpent**'da toplanıyor. Bir gün **Marc**'la sosyalizm ve özgürlük konularını tartışıyoruz. O zamanlar, 'resmi' propagandanın etkisinde, 'demir pençeli proletarya diktası'nın en büyük özgürlük olduğuna inanmışım. **Marc**'sa **Letonya**'da Troçkist diye mimlenip başı belâya uğrayanlardan. Savaş sonunda kendini 'batı'ya dar atmış.

Eğri eğri gülerek:

– Sen, diyor, **Volin**'i okudun mu?

Okumak ne kelime? Adını bile duymamışım.

– Oku, diyor. Ama en iyisi ben seni **Magda**'yla tanıştırayım: O seni uyandırır.

Aklımda kaldığı kadarıyla, **Magda,** iriyarı, günde üç paket Gauloise tüketen, saçları handiyse üç numarayla alınmış, Alman Polonyalı, kırması bir kadın. O da 'mülteci', o da 'solcu', ama o anarşist!

– ...sen **Marc**'a inanma, **Troçkiy**'e de! **Rusya**'da ilk sovyeti kuran bizim anarşistlerdir, diye bas bas bağırıyor. 1905 sovyeti de, 1917 sovyetleri de, işçilerin kendiliklerinden kurdukları ve üretimi denetlemek için kullandıkları özgürlükçü işçi örgütleriydi. Bolşevikler bunları ne yapmıştır bilir misiniz, silâhla ezmişlerdir, silâhla! En başta da **Troçkiy...**

Şişman değil mi, ağır memeleri kum torbaları gibi masanın üzerine yığılıyor Sesi kavgacı, kalın da.

–... **Makhnoviçina**'yı kim ezdi? Yine Bolşevikler! Oysa devri-

min o ateşli günlerinde **Ukrayna**'da sosyalizmle özgürlüğün bir arada yaşayabileceğini gösteren en ilginç denemeydi **Makhno**'nun yaptığı! Senin proletarya diktası sandığın, gerçekte, cellat **Stalin**'le hempalarının cinayet şebekesi.

Sene, 1949. **Türkiye**'den bu ilk çıkışım. Sosyalizmin tek olmadığını 1946'daki tecrübelerimden yarım yamalak sezsem de, **Magda**'nın söyledikleri beni karıştırıyor. Gençliğin ve ülkücülüğün, her şeyin temiz ve aydınlık olmasını dileyen bir yanı vardır ya, o yanım sarsılıyor işte!

Tıpkı 1946'da **Türkiye Sosyalist Partisi**'nin dergisi **Gün** ve gazetesi **Gerçek**'te yazanları **Emekçi Partisi**'nin aforoz ettiği zamanki gibi. Her iki parti bir avuç sosyalisti tek parti diktasına karşı örgütlemeye çalışıyorlardı. En önemli eylem yolu olarak, birbirlerini karalamayı seçmişlerdi. Hele o **Emekçi Partisi** hızlılarının öteki solcuları kesinlikle 'hain' sayışları yok mu, aklıma geldikçe ürperirim.

Aynı hoşgörüsüzlüğe **Pierre**'de rastlayacağım. Ona **Magda**'nın ve **Marc**'ın söylediklerini, bir aralık akşamı, **Strasbourg-Sd. Denis** metrosunun oralarda bir kahvede aktarıyorum. Kalın kaşları yıkılıp gözlerini bütün bütün örtüyor:

– Troçkistler haindir, diyor, anarşistler bozguncu. Hem niye bu aşağılık heriflerle konuşuyorsun anlamıyorum. Öğrenmek istediklerinin fazlasını Parti yayınlarında bulabilirsin. Seni **İşçi Üniversitesi**'ne de yazdıralım.

Parti yayınları, bizde şimdiki 'Sol Yayınları'ndan farksız: İşlerine geleni, geldiği gibi yansıtıyor. **Marks** ve **Engels**'in kuramsal eserlerini bile şurasından burasından makaslamışlar (Bunları çok daha sonraları ayrıntılı olarak öğreneceğim). **İşçi Üniversitesi** derseniz, herhangi bir akşam kursu kadar sıkıcı ve yavan. İç savaş artığı Cumhuriyetçi İspanyollara, daha doğrusu onların çocuklarına falan rastlama ihtimali olmasa büsbütün çekilmeyecek. Zaten öğrettiği de ne, parti yayınları.

İyi ama, ya **Magda** ve **Marc** doğru söylüyorsa? Ya proletarya diktası, **Marks**'ın ve **Engels**'in öngördüğü gibi, adaletin ve özgürlüğün yeni bir düzen içinde birleşmesi değil de, sımsıkı örgütlenmiş bir parti bürokratlar cuntasının soluk aldırmaz 'istibdadı' ise?

Çare yok, okuyacaksın!

Meraklısı için notlar:

Fransa'da Troçkist Dördüncü Enternasyonal ve ona bağlı çeşitli siyasi kuruluşlar ötedenberi faaliyet halindedir.

Anarşistler bir federasyon halinde teşkilatlanmışlardır. Köklü bir geçmişleri ve gelenekleri olan bu akımın taraftarlarını eli bombalı teroristler sanmak yanlış. Anarşizm, sosyalizmin bireyci koludur. Batı'da özellikle sendikalar arasında hayli etkili olmuştur. Anarşistler arasında terorizmi etkili bir eylem biçimi sayanlar vardır ama, buna karşı çıkanlar da az değildir. Fransa'da Mayıs 68'den beri anarşistler yeniden güçlendiler. Anarşizmin büyük yazarları arasında Bakunin, Kropotkin, Proudhon, Stirner, Malatesta sayılabilir.

Volin Vsevoliod Mikhaloviç Eichenbaum La révolution inconnue 1917-1921.

1946'da sınıf esası üzerine parti kurmak izni çıkınca, Türkiye'de iki sosyalist parti kurulmuştu. Birisi Esad Adil'in önderliğinde Türkiye Sosyalist Partisi, öteki Dr. Şefik Hüsnü'nün önderliğinde Türkiye Emekçi Partisi. İkincisi daha Ortodoks bir çizgiyi savunur, bu yüzden de, birincisini kestirmeden 'ihanetle' suçlardı.

2.

İKTİDARI ÖNCE ALMAK SONRA VERMEMEK Mİ?

Beni bırakın, kırk yıllarının Türk sosyalisti için sosyalizm önce bir özgürlük sorunudur.

Sosyalizmin S'si yasak! **Nâzım Hikmet, Kemal Tahir, H. İ. Dinamo** hapisteler. Birçokları da sürgün. Sosyalizmle ilgili iki satır bir şey okumak istedin mi, ya korka korka, karaborsa kitapçılarından **Dün ve Yarın Külliyatı**'ndan **Haydar Rıfat**'ın çevirilerini alacaksın, ya da bu işi bildiğini sananların iki sıkıyönetim arasında çıkardığı dergileri izleyeceksin: Çoğunun çıkmasıyla batması bir olur, yazdıkları da açık vermemek kaygısıyla o kadar kapalıdır ki, bir şey anlayabilen beri gelsin!..

Bu sıkışık ortam içinde Türk sosyalistinin özgürlük şarkısı söylemesinden olağan ne olur?

Sosyalizm, özgürlük demek! İnsanın bütün yeteneklerinin sömürüden ve baskıdan kurtarıp serbestçe geliştirebileceği toplumsal düzen demek. Hepimiz bunu şiir şiir yazmışızdır ya, ben de bir lodos vapurunun camlarına karanlık bir yağmur dalga dalga yağarken, şöyle üç mısra düşürdüğümü hatırlıyorum:

"Ben Türkiye'li şair Attilâ İlhan
insan evvel insan âhir demişim
ve hürriyet insanları coşturasıya!"

Bu çizgiden yola çıkmış bir adama, sosyalist proletarya diktasının önce özgürlükleri yemekle işe başladığını söylemeyeceksiniz. Savunması cılız, kulaktan dolma ve yavandır: **İzmir Cezaevi**'nde **Tornacı Ömer** ona demiştir ki:

– ...proletarya diktası demek polis baskısı demek değil! Proletarya diktası burjuvaların sömürü özgürlüğünü ortadan kaldırır, emekçilerin gerçek özgürlüğünü kurar!

İyi ama. yıllarca sonra **Paris** şehrinde bir **Marc,** bir **Magda** çıkar da, üstelik emekçilerin kilitlendiğini, hatta ve hatta sosyalizmi özgürlükle barışık bir düzen olarak denemeye kalkışanların kan içinde boğulduğunu. belge belge kanıtlayıp, resim resim gösterirlerse?

Hele **Marc**'ın söyledikleri! Adam anarşist de değil, Troçkist: **Troçkiy** ise 17 devriminin ve Bolşeviklerin birinciye gelen adamı, **Kızılordu**'nun kurucusu. 'Resmi' yayınlara bakıyorsun, 'hain'in önde gideni sayıyorlar. Sosyalizm ülkesinden de kovulmuş.

Marc'ın bıyıklarını çekiştire çekiştire:

– ...özgürlük mü arkadaş, deyişi adama dokunmaz mı, devrimcileri öldürme özgürlüğü! Herif, önce **Zinovyef**'le **Bukharin**'i birleştirip **Leon Davidoviç**'i **(Troçkiy)** harcamak için kullandı. Sonra da öbür ikisini birbirine düşürüp, ayrı ayrı yedi. Kendi özgürlüğünden başka özgürlük tanımıyor ki! **Moskova** davalarının tutanaklarını okudun mu sen?..

Nereden okuyacağım? **Moskova** davalarının ne olduğunu bile doğru dürüst bilmiyorum. Bildiğim, ufak ufak, **Marc**'ın dediklerini doğrulayan **Türkiye**'deki sosyalistler arası ilişkiler: **Türkiye Sosyalist Partisi**'nin yöneticileri, **Türkiye Emekçi Partisi**'nin yöneticilerini 'sekterlikle', öbürleri de onları 'hainlikle' suçluyor. **Şefik Hüsnü**'yü dinle, **Esad Adil** burjuvazinin adamı, ajan. İktidarda olsa, elinin altında **Beria** gibi bir de cellat bulunsa, tantanayla mahkeme ettirip kurşuna dizdirir mi?

Bu sorunun karşılığını Sovyet işgaliyle 'sosyalist' olan bir sıra ülkedeki müthiş mahkemeler ve idamlar veriyor: **Bulgaristan**'da **Kostov**'u, **Macaristan**'da **Rajk**'i, **Çekoslovakya**'da **Slansky**'yi asıyorlar. Hepsi de davalarının adamı, hepsi de partinin direği. Tıpkı **Troçkiy, Zinovyef,. Kamenef, Bukharin** ve öbürleri gibi.

Allah Allah, insanlığa mutluluk yani özgürlük ve refah getirecek olan bu adamlar. birbirlerine özgürlük tanımıyor mu? **Magda,** böbrek sancısından nohut gibi terlediği o kış akşamı, yatağında, bir fok balığı gibi sağa sola dönerek, bana demişti ki:

– ...**homo homini lupus** sözü vardır ya hani. insan insanın kurdudur derler, bunlar için biçilmiş kaftan. Birbirlerini iktidar hırsıyla boğazlamak, insancı bir sosyalizmi gerçekleştirmekten kolaylarına gidiyor.

Yalnızca insancı dememiş, galiba 'libertaire' demişti, anarşist olduğuna göre, hakkıydı da bu.

Sonraları. hareketin tarihini karıştırdıkça Rus anarşistlerinin bolşevikliğe az mı katkısını bulacağım? Düz Marksizm, **Marks**'la **Engels**'in tasarladığı ve şu sıralarda **Althusser**'in ortaya çıkarmaya uğraştığı, Rus'ların Marksizm-Leninizm'inden farklı. Bu fark, ideolojik yönden de belirli ama, çarpıcı olanı uygulama alanında görünüyor.

Lenin'in Marksist devrimciyi tipleştirmesi, Parti'nin proletarya üzerindeki egemenliğini belirtmesi konusunda, gidin de **Berdiyef**'i okuyun: Onun, Rus nihilistlerinin en gözü karası **Neçayef**'ten, **Neçayef**'in **"Devrimcinin Alfabesi"**nden esinlendiğini bal gibi aklınıza yatıracaktır.

Besbelli 'komita' particiliğinin temeli burda: Düzeni yıkmak için şiddeti öven kafa, şiddeti örgütlerken elbet acımasız ve katı davranacak. Bolşeviklerin parti anlayışı aslında parti değil, komita. Politika yapmaya, ya da bir politikayı gerçekleştirmeye değil, iktidarı önce almaya sonra da vermemeye yarayan gözüpek bir aygıt. Bu yanlışı ilk anlayıp sosyalizmin temel ilkeleriyle bağdaşamadığını gören **Yosip Broz Tito**'ysa, en bilinçli yoldan değiştirmeyi düşünen, şüphesiz **Dubçek, Smrkovsky, Ota Şik** yani Çekoslovaklar...

Magda'ya bakarsan, **Vladimir İlyiç**'in anarşizmden etkilenmesi, 'Prens'in fikirlerine yatkınlığından değil, tersine, o bu fikirlere karşı. 'Prens' dediği **Kropotkin.** Gerçekten de, **Bakunin** de, **Kropotkin** de, sosyal demokratların, özellikle Bolşeviklerin, **Çarlık Rusyası**'nın koyu çay, ekşi kvas, sarhoş mujik ve intihar kokan atmosferi içinde, en çok savaştıkları fikirleri yaymaya çalışmışlar. **Berdiayef** biliyor bunu, bildiği için de etkinin fikir ya da kuram planında olmadığını, uygulama planında olduğunu belirtiyor.

Üstelik **"Devrimcinin Alfabesi"** yazarı **Neçayef,** anarşistlerin de tutmak istemediği aşırı bir nihillet! Onun ne yapmak istedi

ğini **Dostoyevskiy** ne güzel anlamış, **"Cinler"**de ne güzel anlatır. Fakat onun orada anlattıklarının, **Stalin Rusya**'sında bir kâbus olarak gerçekleştiğine inanmak kolay mı? Hele, yıllar yılı, **Nâzım** gibi bir ozanın ağzından orasını gerçek bir özgürlük ülkesi diye dinlemişsen?

Fakat olaylar, elle tutulur olaylar!

Meraklısı için notlar:

Troçkiy'i mutlaka tanımak lazım. Histoire de la Revolution Russe kadar Ma vie de ilginç bir kitap, ayrıca dilimize çevrilen İsaac Deutcher'in Silahlı Peygamber'i Rus Devriminin bu ilginç liderini tanımak konusunda çok faydalı.

Moskova Davaları, Stalin'in Bolşevik Partisi'ni devrimi yapan liderlerinden temizlediği davalar, kısa fakat özlü bilgi edinmek isteyen için, Pierre Broué'nin hazırladığı ve mahkeme tutanaklarına dayanan Les Procés de Moscou elverişli bir eserdir.

Berdiayef, Les Sources du Marxisme soviétique.

3.

FAKAT NASIL OLUR?

Hadi **Mayakovskiy** kendini 'kişisel nedenlerden' öldürmüş! Peki ya **Aleksandr Blok, İsaac Babel, Meyerhold?**

En çok da **İsaac Babel**'in kaderi insana dokunur. Çıkmış, 1934 **Sovyet Yazarları Kongresi**'nde, yarı şaka yarı ciddi, **"Edebiyatta yeni bir devri, susuş devrini başlatan yazar benim"** diyor. 1934 ne demek? **Almanya**'da Nazizm, **Rusya**'da 'büyük temizlikler': **Stalin,** partiyi keyfince bürokratlaştırmak için, eski Bolşevik bellediği kim varsa, kuyruğuna bir kulp takıp ortadan kaldırtıyor. Başlangıçta, halkın yaratıcı gücünü özgürlük içinde düzenleyecek gibi görünen devrim, gittikçe demir bir kafes haline gelmektedir. **İsaac Babel,** susmasın da ne yapsın? İyi ama susması onu 'mukadder akıbet'ten kurtarabileck mi?

Marc'ın **Montparnasse**'taki **Dupont Kahvesi**'nde, camları jilet gibi çizen yağmura dalıp söyledikleri:

– ...**Babel**'i öldürdüler: Troçkist diye! Sovyet siyasi Polisinin yabancılara değil de kendi adamlarına ne kadar kıyıcı ve acımasız olduğunu ayrıntılarıyla öğrenmek istiyor musun? Öyleyse **Koestler**'i oku. ***"Sıfır ve Sonsuzluk"***'ta anlattığı **Stalin** polisinin eski bolşevikleri nasıl ezip inlettiğidir: Romanın kahramanı **Rubacof** var ya, o aslında Bukharin!

Koestler'i okumak mı? Daha üç hafta önce **Pierre**'le **rue Racine**'deki kitapçıdan bir kitap almıştık, başlığı **"Une littérature des fossoyeurs - Bir mezarcılar edebiyatı",** yazarı **Roger Garaudy,** içinde bilimsel sosyalizm ve toplumcu gerçekçilik adına **Sartre, Malraux, Mauriac** ve **Koestler,** 'hainlik ve burjuva ajanlığıyla' suçlandırılıyordu. Gece, bütün metroları ka-

çırmış, **St. Michel**'den **Gare du Nord**'a yaya gidiyor, buzlu parıltılarını yansıtarak geceyi zenginleştiren neonlardan sersemlemiş, kendi kendime tekrarlıyorum:

"– Fakat, nasıl olur?"

Haklıyım bunda: 40 yıllarında bizim dikta polisinin sosyalistlere yaptıklarını, ilk gençliğim boyunca dinlemiş, birazını da yaşamışım. Hele 44'te mi 45'te mi ne, **Sansaryan Hanı**'nın en üst katındaki hücrelerde rastladığım o sendikacıyı hiç unutamam!

Şubat rüzgârı tepe camlarında çığlık çığlığa yırtılır; gece nöbetçisi polis, acıdığından mı yoksa tutukluların konuşmalarından bir şeyler kapabileceğini umduğundan mı nedense, hücre kapılarını açar, boğucu yalnızlık ve sessizlikten kurtulmamıza göz yumardı. O sendikacı, o kadar uzun süredir hücrede kapalı tutulmuştu ki, olağan bir insan gibi yüksek sesle konuşma yeteneğini yitirmiş, kiminle iki laf edecek olsa, fısıldar olmuştu.

Adını unutmuşum. Yıllardır, hoşgörüsüzlüğün doğurduğu eziyetler hangi gece uykumu kaçırsa, solgun yüzünü yanıbaşımdaymış gibi görürüm. Hep aynı yumuşak, fısıldamaya çok yakın konuşmasıyla, bana:

...Bir ara, der, ırkçıları da topladılar, çok kalabalık olduk, hücreler yetmedi, yanımıza birer de ırkçı verdiler, tesadüf, benim kaderime **Adsız** düştü! Zor şartlar altında, insan bir can yoldaşına çabuk alışıyor, adamı yanımdan aldıklarında bayağı aradım, hiç olmazsa iki kelime konuşabiliyorduk.

O sendikacıydı diyelim. 40 yıllarının Türk sosyalisti için baskı ve eziyet sendikacıya vergi değildi ki yalnız: **Nâzım Hikmet**'in, **Kemal Tahir**'in, **Dinamo**'nun çok tartışılabilir gerekçelerle ezildiklerini biliyorduk. **A. Kadir, Abidin Dino, Lütfü Erişçi** sürgündeydiler. Şair **Nail V**'nin kanlı çorapları, Balıkpazarı'ndaki Cumhuriyet meyhanesinde, ucuz şarabı, fasulye piyazını ve uskumruları hazin hazin gövdeye indiren üniversiteli toplumcuların yüreklerini sızlatırdı. Kitabı toplatılmayan sanatçı kalmamış, şairlerin hemen hepsi birer ikişer mahkemeye verilmişti.

Boulevard Sebastopol boyunca yürürken, **İsaac Babel**'in sosyalist bir yazar ve devrimci olarak, **Türkiye**'de ya da 'ilk sosyalist devrimin vatanında' yaşamış olmasının aynı acı sonuçları ver-

memesi gerektiğini düşünüyordum. O zamanki dar devrimci mantığı, sosyalist sanatçıya burjuva ülkesinde darlık ve eziyet, sosyalist ülkedeyse mutluluk ve refah vaadediyordu. İyi ama. **Babel**'i, **Yessenin**'i, **Meyerhold**'u ne yapmalı?

Şimdi düşündükçe saflığıma şaşıyorum: Biraz tecrübeli bir gözle bakmasını bilseydim, **Türkiye**'deki toplumcu çevrelerin bazı davranışlarından da, bunun böyle olacağını pekâlâ kestirebilirmişim. **Nâzım Hikmet**'e 'Marksist kalpazan' diyen, yermek için 'Troçkistliğini' öne sürenler çıkmamış mıydı? Aynı adamlar, ellerine güç geçince, neden **Rusya**'dakilerin **Babel**'e yaptığını ona yapmasınlardı?

Koestler'i okudum.

4.

HAİN KİM?

Bizim kuşağın sosyalistleri, hatta daha sonrakiler, doktrini en geniş sınırları içinde tartışmalı olarak değil de, dogmacı bir tekel halinde tanıdıkları için talihsizdirler.

1940 yıllarında, bir zamanlar **Komintern**'in sosyal demokratlarla hatta solcu liberallerle "halk cepheleri" yapılmasını öngören esnekliğinden bile vazgeçilmiş, **Brüksel Enternasyonali** sosyalistlerine, Markisist bile olsalar, sosyal faşist damgası basılmıştı. **Bukharin**'ciler sağcı ajan, Troçkistler solcu ajan, anarşistlerse bozguncu ve rezildiler.

Koskoca sosyalizm, önce bir ülkenin **(Rusya),** sonra bir partinin **(Bolşevik Partisi),** nihayet tek adamın **(Yosip Visaryanoviç Stalin)** tekeline girmişti. Hem sosyalist olmak, hem de **Stalin**'in bürokrat diktasına karşı olmak akla sığmaz sayılıyordu. Bu öylesine müthiş bir koşullandırmadır ki, yıllarca sonra **Londra**'da **Batı**'ya sığınan **Anatoli Kuznetsov,** Sovyet diktasını yadsırken, kavramları hâlâ daha birbirine karıştırmış, Marksist hatta sosyalist olmadığını da söyleyebilmiştir. Marksistliğin ve sosyalistliğin patenti **Moskova**'dakilerin elindeymiş gibi!

Bu çizgiden baktınız mı **Koestler**'de, **Silone** de, **Malraux** ve **Sartre** da ve **İstrati** de, adama 'hain' gibi görünür. Oysa **Koestler**'in **Moskova Davaları** için yazdıklarını, 20. Kongre'de **Kruşçov** düpedüz doğrulamıştır O zaman bir soru: **Koestler,** aydın ve insan olarak. devrimin kişisel ve bürokratik bir diktaya yozlaştığını görüp **Kruşçov**'dan yıllarca önce söylediği için mi 'hain'dir? Bu kadar geç kaldığı için, asıl **Kruşçov**'un hain sayılması gerekmez mi? **Stalin** ve kliği tarafından, madem ki devrimi yapan

bütün o ekip, gerçekten de aslı astarı olmayan suçlamalarla çatır çatır öldürülmüştür. bu böyle olmalı.

Olamazdı. Hele **2. Dünya Savaşı**'ndan muzaffer çıkması **Yalta Konferansı**'nda **Roosevelt** ve **Churchill**'i bir güzel 'uyutup' imparatorluğunu **Avrupa** içlerine değin yayması, **Stalin**'e karşı konulmaz bir güç veriyor, sosyalizmle onun varlığı bir ve aynı şey sayılıyordu. Ona ve uygulamasına karşı çıktın mı, yolu yok, sosyalizme de karşı çıktın demekti artık.

Gel de burada **Yosip Broz Tito**'nun serüvenini hatırlama! Benim ilk tanıdığım Yugoslav, sonradan bir roman kahramanı olarak ***"Zenciler Birbire Benzemez"e*** giren **Milân Yankoviç**'tir. **Hür Avrupa Komitesi** denilen bir **CIA** örgütü hesabına çalışırdı. **Mareşal Tito**'ya da kanlı bıçaklı düşman. Onun düşmanlığı 'amerikancı' düşmanlığı! Bu yüzden, **Kominform Tito**'yu hainlikten ajanlığa, faşistlikten cellâtlığa kadar her türlü boyayla boyamaya başladığı sıralar, en çok **Milân Yankoviç** illet oluyor, otelin barında bütün ışıkları teker teker yakıp, öfkesinden tepinerek:

– **Tito** mu hain, **Tito** mu Amerikan ajanı diye bağırıyordu, yahu bu adam **İspanya**'nın eskilerindendir, son savaşta **Yugoslavya**'ya tek kişi inip koskoca bir ordu kurarak, hem **Paveliç**'in adamlarını, hem de bizim **Drağa Mihailoviç**'inkileri temizleyerek, Yugoslav direnişini doğrudan doğruya 'kızıl' bir direniş haline getirmiştir. Eğer böylesi Rusların hesabına çalışmıyorsa, acaba kim çalışıyor? Bunlar galiba delirmiş!

1940 yıllarının Türk toplumcusu, eğer kendine her söylenene inanan kaz gibi biri değildiyse, **Tito**'nun **Kominform**'ca sosyalizm haini ilan edilmesi üzerine büyük bir sarsıntı geçirmiştir. Bu benim için böyle olmuştur.

O sıkıntılı ve telaşlı savaş sonu yıllarında, henüz **Yalta** paylaşmasının sonucu olarak **Stalin**'in **Tito**'ya başarılmış devrimini aşağı yukarı yok sayıp, İngilizlerin önerdiğince bir rejime gitmesini buyurduğunu bilmiyordum. **Kominform**'daki sözüm ona enternasyonalci planlamadaki Rusların, **Yugoslavya**'yı bir tarım ülkesi olarak bırakmak istedikleri de açıklanmamıştı. Yine de **Tito**'nun başkaldırışından haklı ve derin bazı nedenler olabileceğini kendi kendime düşünmüşümdür.

Geçen yaz başında **Soljenitsin**'i okurken **(İlk Çember)** içinde bir yerlerinde **Renauld de Jouvenel**'in **Tito**'yla ilgili bir kitabından söz ettiğini gördüm: **"Hainler Mareşali: Tito."** 1952'de mi, 53'de mi ne, **rue lafayette**'deki bir kitapçıdan almıştım bu kitabı, arasıra elime geçer, acı acı gülümserim: **Renauld de Jouvenel** ne aşağılık sıfatlar yakıştırmaz ki **Tito**'ya? İlginç olanı, hiçbir zaman bu kitabı sonuna dek okumaya katlanamayıp, her defasında bir isyan duygusuyla elimden atışım. Buna benzer duyguları **Solienitsin**'in. o büyük çilekeşin duyduğunu okumak beni bir hoş etti. O gün bütün gün yanlış yanlış dolaşıp durdum.

Tito bir sosyalizm haini değildi, sosyalizmi bir dikta tekeli haline getirmiş bürokratlara kafa tutmak, bununla da kalmayıp kendi koşullarının sosyalizmini pekâlâ kurmak cesaretini göstermiş önemli bir adamdı. Sonradan başka başka koşullar altında, başka başka yönlerden **Maozedun, Fidel Castro, Aleksandr Dubçek, Nicolay Çavuşesku** gelecek, sosyalist bileşimlerin yöresel koşullara göre tasarlanıp tartışılmasının mücadelesini vereceklerdir. Hâlâ veriyorlar.

Ama, kim ne derse desin, bizim kuşağın gözünde, sosyalizmi, papası **Moskova**'da oturan acayip bir kilise olmaktan çıkaran yürekli adam, Balkan Dağlarının o aydınlık gözlü çetesi, **Yosip Broz Tito**'dur.

İspanya'da uluslararası tugaylarda savaştığı için, **Moskova**'da 'temizlenmesine' ramak kaldığını bilir miydiniz?

Kendisi söylüyor da!

Meraklısı için notlar:

Mayakovski'nin bazı şiirleri, Babel'in birkaç hikâyesi dilimizde yayınlandı. Aleksandr Blok'u doğru dürüst tanımıyoruz.

Arthur Koestler'in kitabı, epeyce kısaltılarak, Gün Ortasında Karanlık adıyla Varlık Yayınları arasında çıkmıştı. Yeniden çevrilmesi lazımdır. Ayrıca Yogi et le comissaire de çevirilirse iyi olur.

Yugoslavya'daki sosyalizm denemesi hakkında Türk okuru çok bilgisiz bırakılmıştır. Başarılı olup olmadıkları bir yana, Yugoslavlar ülkelerinde Marksizmin bambaşka bir yorumunu yapıp

uygulamaya uğraşıyorlar. Bu uygulamada parti ve devlet birbirinden ayrılmış, her ikisinin de üretim üzerindeki rolü 'asgari'ye indirilmeye çalışılmıştır. Bunun yanısıra az da olsa entelektüel bir özgürlüğün tanınması, Yugoslav denemesini hayli ilginç kılıyor, bir yerde belki Dubçek ekibinin Çekoslovakya'da yapmak istediklerine yaklaştırıyor. Yalnız ülkenin henüz tam gelişmemiş durumu, uygulamada önemli aksamaların doğmasına sebep olmaktadır.

Soljenitsin'in Türkçede çok kitabı çıktı. Yaşamakta olan Sovyet yazarlarının en büyüğü sayılan Soljenitsin'in eserleri Rusya'da yasak. Kendisini Yazarlar Birliğinden attılar ve Rusya'dan çıkardılar.

O ise, Sovyet yönetimini zamanının gereklerine göre çok geri kalmış olmakla suçlamakta, temel özgürlükler için savaşmaktadır. Soljenitsin'in fikirleri arkasında tıpkı Sinyavski ve Daniel'de olduğu gibi, bir Ortodoks Hıristiyanlığı mistisizmi görmek mümkündür. Fakat bu yazarın heybetini hiçbir şekilde azaltmıyor.

5.

LONDON'UN 'İTİRAF'I

Pablo mu tanıştırmıştı, yoksa **Alliance Française**'de mi tanımıştım, unutmuşum: **İnés,** dal gibi narin bir kızdı, çıplak beyaz yüzü deli siyah saçlarının çerçevesi içinde **Meryem** 'tasviri' gibi solgun belirir, **İspanya** Savaşı'ndan söz açıldı mı, dudakları titrerdi. Bunun babasını falanjistler, bilmem nerede diri diri yakmış. Dedesiyle **Fransa**'ya sığınmışlar, orada yaşıyor.

İspanya'dan **Sovyetler**'e dönen cumhuriyetçilerin, hatta uluslararası tugay gönüllülerinin **Stalin** polisince daha sınırda tutuklanıp toplama kamplarına gönderildiğini ben ilk **İnés**'den duymuşumdur. İnanmamışımdır da. **İnés**'in politikayla ilgisi yoktu, güzel giyinmeyi sever, gizli gizli aktristliğe özenirdi. Böyle bir kız kalksın da, 40 yılları boyunca **Nâzım**'ın ***"Talihsiz Yusuf"***u ve **Malraux**'nun ***"Umut"***u dolayısıyla gönlümüzce kutladığımız **İspanyol** yiğitlerinin **Rusya**'da tutuklanıp kurşuna dizildiğini söylesin!.. Kim inanır?

Tito, yıllarca sonra bunu doğrulayacaktı ama, ondan öncesi de var: **4. Enternasyonal**'in Troçkistleri, bu arada **Marc,** daha **İspanya Savaşı** sürerken **Stalin** polisinin değme savaş kahramanlarını Troçkist ya da anarşist diye tutukladığını, hatta kurşuna dizdiğini açıklamışlardı. Gençtim, ülkülerle gerçekleri, dileklerimle olupbittileri birbirine karıştırmak istemiyordum; **İnês**'in dayısından, hele o hınzır, o üstüne az bulunur hergele **Pablo**'nun gitarından ***"Los cuatros générales"*** şarkısını dinliyor. **İspanya Savaşı**'nı inanılmayacak kadar güçlü fakat zalim bir şairin yazdığı, inanılmayacak kadar içli ve içten bir şiir olarak düşünüyordum.

Sonra **Soljenitsin** de, **Stalin** dönemi kamplarında, **İspan-**

ya'da savaşanlardan çoğunun süründürüldüğünü yazdı. Sonra **Tito** da söyledi. Ama en önemlisi **Artur London**'un kitabı. Şimdi siz **London**'un adını bilmezsiniz. Fıkracı sosyalizmi en ufak sosyalist sinek uçsa adını yazar da, **Artur London**'un geçen yıl bütün sosyalist dünyasını altüst ettiğini es geçer. Nedenini siz düşünedurun, ben **Artur London**'u, söyleyeceklerinin dehşetini iyice yüreğinizde duyasınız diye, iki üç satırla size tanıtayım.

Bu adam Çek sosyalisti, on üç yaşında harekete bulaşıyor, **Rusya** burunlarının dibinde olduğundan, daha o yaşında sosyalizm onun gözünde **3. Enternasyonal** olarak belirleniyor. On beşinde **Moskova**'da **Komintern**'in gençlik örgütünde üye. O sıralar, **Stalin**'in ünlü temizliklerine başladığı sıralar: **Troçkiy** sürülmüş, **Bukharin, Zinovyef. Radek,** v.s. mahkemelerde rezil edilip kurşuna diziliyor, **Kirov** öldürülmüş! **Artur London,** için için, **Vladimir İlyiç**'le beraber devrim yapmış bu adamların nasıl olup da yaptıkları devrime ihanet edebildiklerini merak eder dururmuş. Belki **İspanya Savaşı**'na katılmak istemesi bu acıyla!

Gidiyor orda yiğitçe çarpışıyor. **İspanya**'dan **Fransa**'ya geçtiği sırada **Çekoslovakya Hitler** tarafından yutulmuştur, ne yapsın, **Fransız Komünist Partisi**'nin buyruğuna girmiştir o da, bu partiden bir militanla da evlenmiş! Naziler **Fransa**'yı işgal edince karı-koca gizli direnme örgütlerinde olağanüstü başarılar sağlıyorlar, sonunda yakalanıyorlar. **Vichy polisi, Gestapo...** derken toplanma kampları. Kamplarda da boş durmuyor **London,** kamp direnme örgütleri kuruyor ama, savaşın bitiminde solunum olanaklarının yarısından çoğunu kaybetmiş bir hasta artık! Önce **İsviçre**'de tedaviye çekiliyor, oradan da memleketi **Çekoslovakya**'ya! Artık 'sosyalist' bir rejim var ya orada, bunca çilesini göz önünde tutup **Artur London**'u Dışişleri Bakan Yardımcılığına getiriyorlar, çoluk çocuğuyla **Prag**'a yerleşiyor. Mutlu son!

Öyle mi sanırsınız? O tarih, **Macaristan**'da **Rajk**'ın, **Bulgaristan**'da **Kostov**'un yargılandığı tarih. Günün birinde yargılanma sırası **Slansky**'ye gelecektir. **Slansky** kim mi? **Çekoslovak Dışişleri Bakanı, Artur London**'un yardımcılık ettiği adam. Ama önce **London**'u tutukluyorlar. Otomobille sokakta giderken, arabayla yolunu kesip adam kaçırır gibi gözlerini bağlayarak.

London'un kitabının adı: ***"İtiraf"***

Meraklısı için notlar:

Soljenitsin ve Artur London'dan sonra, sosyalizm davasının bir başka çilekeşi, Jorge Semprun da, İspanya'da savaşmış olanların Stalin polisince mimlendiğini ve sonradan ya kamplara sürüldüğünü ya da kurşuna dizildiğini doğrulamıştır.

Jorge Semprun, gizli İspanyol Komünist Partisi'nde uzun süre çalışmış, önemli kademelerde önemli yerler işgal etmiş, hatta gizlice İspanya'ya girip çıkmış bir militan! Sonradan İspanya'da uygulanacak strateji konusunda Moskova'yla ayni fikirde olmadığı için, Parti'den çıkarılmış, zira o İspanya'da burjuva gelişmesi başladıktan, her eve buzdolabı ve televizyon girdikten sonra 'milli demokratik devrim' stratejisinin işlemeyeceğini iddia ediyormuş, Moskova ise aksini.

Şimdi Jorge Semprun ünlü bir sanatçı olarak biliniyor. Son eseri La deuxiéme mort de Ramon Mercader, Fransa'da Femina armağanını kazandı. Ayrıca Ölümsüz Z'nin senaryosunu yazmıştı, garip bir tesadüfle, London'un kitabı İtiraf'ın senaryosunu da yazmak ona nasip oldu. Bu filmde de London'un rolünü Yves Montand'ın oynadığını biliyorsunuz.

6.

"İTİRAF"IN ÜÇ GERÇEĞİ

Çekoslovakya denince çok kimse **Münih** uzlaşmasını hatırlar, ben **Nezval**'in şiirleriyle, **Paris Emniyet Müdürlüğü** nezarethanesinde, nasılsa tanışmış olduğum o dağınık bakışlı Çek mültecisini! İkimizi de 'kaçak ikametten' oraya kapatmışlardı, beni bir süre sonra salıverdiler, o içerde kaldı. Kaşla göz arasında bana, komünistleri iktidara getiren seçimde onlara oy verdiğini, iktidarlarının tadını tadar tadmaz da memleketinden kaçtığını anlatmıştı, davranışını bir türlü anlayamamıştım.

Artur London'u okumam gerekmiş. **London**'un kitabı çok uzun. İnsanı en çok sarsan yanlarını üç ana nokta çevresinde özetleyiversek, bilmem ki olur mu?

Tutuklandıktan bir süre sonra, **Artur London, Dışişleri Bakan Yardımcısı** olduğu halde, o ana kadar bilmediği bir gerçeği öğrenecektir. **Çekoslovakya**'da **Çek Siyasi Polisi**'ne paralel bir **Rus Siyasi Polisi** vardır, faaliyet halindedir, 'tevkifatı' da, tutuklananların sorgularını da tamamıyla o yönetmektedir. Giderek 'dava'yı da onlar 'monte edecek' hiç bir suçları olmadığı halde **Slansky**'i, **London**'u ve öteki sanıkları 'suçlarını itirafa' onlar mecbur edecektir.

Böylece **Moskova Davaları**'nın sırrını, **Artur London,** yıllarca sonra ölüp ölesiye hapse hüküm giyeceği kendi davasında çözmüş oluyor. Yalnız **Moskova Davaları**'nın mı? **Budapeşte** ve **Sofya**'da görülenlerin de! **London** suçsuzdur, suçu Yahudi olması, **Batı**'da yaşamış, **İspanya**'da savaşmış olmasıdır. Gerçekteyse **Stalin, Tito**'nun başlattığı özgürlük hareketini ezmek için davaları gerekli görüyor, sosyalizme kendisininkinden başka ve insanca

bir yüz verebileceğini tahmin ettiği kim varsa hain ilan edip öldürtüyor.

Bundan çıkan sonuç insanı, hele sosyalizme inanmış birini, deli edebilir. **Troçkiy, Bukharin, Radek, Zinovyef, Kamenef, Kostov, Rajk, Slansky** ve benzerleri, hiçbir zaman suçlu değillerdi. Despotluk ve tahakkümün sillesini yemiş, kişisel bileşim sahibi aydın sosyalistlerdi. Dün 'hain' diye başına gelmedik bela kalmayan **Artur London, Stalin** öldükten biraz sonra serbest bırakılmış, bütün itibarı da iade edilmiştir. Öbürlerinin bütün günahı yeteri kadar uzun yaşayamamak mı?

Öğreneceği ikinci gerçek, birincisinden çok daha kötü ve yıkıcı: 'Sosyalist' **Çekoslovakya'**nın 'sosyalist' polisi, yine 'sosyalist' Rus polisinin buyruğunda, sorgusu sırasında **London'**a, adamın daha önce **Vichy Polisi'**nde, hatta **Gestapo'**da görmediği işkenceyi yapıyor. Onu allak bullak eden, belki bir yerde eziyetin ona, kırk yıllık sosyalist militana yapılması ama, daha çok adalet ve özgürlüğe dayanan sosyalist bir düzenin sanıklarına tıpkı faşist gibi hareket edebilmesine tutuluyor. Sosyalist olduğunu kasıla kasıla iddia eden bu siyasi polisin ne derece iğrenç ve kaba şeyler yapabildiği konusunda, **Soljenitsin'**in yazdıklarıyla **Artur London'**un yazdıkları şaşılacak bir şekilde birbirini tutmaktadır.

Üçüncü nokta, bence en önemlisi. **London** hayatını adadığı sosyalistlik davasının nice rezil edildiğini hücre hücre, mahkeme mahkeme, cezaevi cezaevi yaşıyor da, davranışı sosyalistlikten caymak olmuyor. (Aynı davranışı o yaman **"Ladeuxième mort de Ramon Mercader"**in yazarı **Jorge Semprun'**de de görüyoruz.) Sosyalizm bir kuram, bunun bilimsel bir yöntemi var, Bolşevikler çıkmış bir ara bunu en iyi kendilerinin kullanıp uyguladıklarını söylemişler, inananlar olmuş, inanmayanlar da! **London** inananlar arasındaymış, yıllarca da öyle kalmış, ama günün birinde, hem de zor dayanılır koşullar altında bu inancının yanlış olduğunu farkediyor, ama bu, ülküsünden vazgeçmesine değil, ülküsü adına bu sefer o ülküyü demir bir çember haline sokanlarla mücadele etmesine yol açıyor. Yoksa ***"İtiraf"***ı niye yayınlardı?

Artur London'u okuyarak, **Paris Emniyet Müdürlüğü'**nde rastladığım dağınık bakışlı Çek mültecisinin niye öyle garip davran-

dığını anlamış oldum. Yalnız onu mu? **Ota Şik, Çisar, Smrkovsky Dubçek** ve arkadaşlarının **Novotny**'yi neden devirerek, sosyalistliklerine bir 'insan yüzü' vermek istediklerini de!

Zira **London**'un anlattığı sosyalistliğin insanlıkla bir ilgisi yok.

Meraklısı için notlar:

Savaştan sonra halk demokrasisi dediğimiz ülkelerde olup bitenler bizde hemen hemen hiç bilinmemektedir. Oysa 'ithal malı' devrimlerin nasıl geliştiği, hangi sonuçlara ulaştığı yönünden çok önemlidir onları bilmek. François Fejtö, l'Histoire des democraties Populaires adlı eserinde konuyu hem hayli de sağlam bir görüşle derlemiş toparlamış.

7.

APPARATÇİK

Yanılmıyorsam **Gorkiy**'dir, o: Daha çocuk, hiç değilse çok genç, **Kazanda Derenkov**'ların fırınını bırakır, **Volga** köylerinden birinde, **Ukrayna**'lı bir narodnikle (halkçı) mujikleri uyandırmaya gider. Geceleri, tavanarasındaki yatağında, ikide bir kafasına takılan bir soru:

"– Bütün bunlar niye?"

Son elli yıllık sosyalist gelişmeleri izleyip de aynı soruyu sormamak olası mı?

'En çok insana en büyük mutluluk' sloganıyla yola çıkmış bir hareketin, iktidara geldiği her ülkede, bütün özgürlükleri ortadan kaldırıp, düzeni insanı ezen bir mekanizmanın çalışması haline getirmesi ne demek?

Evet, **Vladimir İlyiç**'in hesabınca dikta işçi sınıfınındır ama, onu öncüsü olan parti, partiyi beyni olan **Merkez Komitesi** yönetir. **Lenin**'den sonra **Merkez Komitesi**'ne **Politbüro, Politbüro**'ya da çokluk bir adam, ya da bir klik hâkim olmuştu. Ülkeyi, dolayısıyla üretimi denetimi altında tutan partidir ama, artık o işçi sınıfının kendisi ya da öncüsü olmaktan çok, baştaki kliğin ya da adamın çıkarlarını koruyan bir örgüt olmuştur.

Cilas, Yugoslavya'da beliren rejim kodamanlarına 'Yeni sınıf' adını takarken soyutlama mı yapmıştı, biz bunu aramızda uzun süre tartışmışızdır. Boşuna tartışmışız, **apparatçik** kavramını ve gerçeğini bilmeyişimizden ileri gelmiş bu, onu bilseymişiz, **Cilas**'ın gerçekte bu tipin yeni 'sosyalist düzen' içindeki ayrıcalıklı durumunu belirttiğini hemen anlayabilirmişiz.

İlk **apparatçik**'ler **Rusya**'da meydana çıktığından terim Rusça, ama onu ilk yeren Yugoslavlar oldu. **Apparatçik**,. kelime olarak besbelli appareil kelimesinden geliyor, yani aygıt, örgüt. **Apparatçik** de, örgütten biri, örgütün adamı. 1917'den sonra Rusya'da kurulan düzen, ufak ufak. gerçek bir işçi iktidarı demek olan sovyetleri ikinci plana düşürüp. **Bolşevik Partisi**'ni ön plana çıkarınca, ülkenin kaderinde söz sahibi olmak yetkisi işçiden partiliye, yani apparatçike geçiyor Ekonomik planda bu üretime de işçinin değil apparatçikin hâkim olmasına yol açacaktır zamanla, zaten kapalı sosyalist düzenlerdeki sıkıntıların ana temeli de bu olacaktır.

Neden?

İşte burada **Magda**'yı dinleyiniz. Sık sık gittiğimiz **"Aux Vieux Chatelet"** de, mendiliyle ter içindeki gerdanını kurulaya kurulaya.

– çünkü, diyecektir, sosyalizm her şeyden önce toplumsal üretim üzerinde işçinin denetim hakkıdır. Bolşevikler işçiye bu hakkı tanımadı. Rusya'da işçi sınıfının bir bütün olarak, üretimin ne planlamasında söz hakkı vardır, ne de planlamanın uygulanmasında! Bütün yetki **apparatçik**'lerin elinde. Kararı onlar veriyor, onlar uyguluyor:

Bu kadar mı, hayır! Adına devrim yaptıkları işçiyi, toplumsal eylemden çıkarıvermekle kalmamışlar, endüstri kaptanları demek olan mühendis takımına da hükmediyorlar. Ama nereye kadar? Bu soruya **Gilles Martinet**'nin vereceği cevap sizi hem **Sovyetler**'deki son bunalımlar, hem de Çekoslovak dramının asıl nedenleri konusunda ne güzel aydınlatacaktır:

Ne diyor **Martinet?**

"– endüstri gelişti mi karmaşıklaşır, karmaşıklaştı mı, apparatçikin bilgi düzeyi teknik adamlarınkinin altında kalır, başka bir deyimle, üretime sahip olan teknokrat toplumsal düzen içinde kendi borusunu öttürmek ister, endüstride aşamalar ilerledikçe teknokratla apparatçik iktidar üzerinde çekişmeye başlayacaklardır.

Başlamadılar mı? **Rusya**'da tipik bir **apparatçik** olan **Kruşçov**'la partililerin 'tek başına' iktidarı 'resmen' sona ermiş, sonraki yönetimde **apparatçik** Brejnev'in yanında gerçek bir teknokrat olan **Kossigin** belirmiştir. Bu arada, **Yugoslavya**'dan sonra da olsa, **Rusya**'da da işçilerin yönetime katılması tartışılır gibi olmuş, özellikle endüstri alanında **Liberman**'ın fikirlerine uyularak endüstri merkezlerinin yaratılması, planın öngördüğü sınırlar içinde özerklik tanınması söz konusu edilmiştir.

Ama bu sorun Çekoslovak dramının gerçek nedenidir, onun için o kadro çerçevesinde irdelenmesi daha akla uygun. İster misiniz bir deneyelim?

Meraklısı için notlar:

Gilles Martinet'nin La conquète des pouvoirs adlı eseri sosyalizmin aktüel sorunları yönünden çok ilginç bir kitap. Martinet siyasi hayatına Komünist Partisi'nde başlamış, İspanya'da savaşmış, Moskova Davaları üzerine Parti'den ayrılarak bağımsız bir sosyalist eylemi tercih etmiş. Savaştan sonra onu France-Observateur dergisinin başında buluyoruz, şimdiyse Mitterand'ın Sosyalist Partisi'nin önemli liderlerinden birisidir.

8.

BENİM SAYIM SUYUM YOK

Prag, Dubçek ilkbaharını yaşıyordu.

Rudy Duschke'nin taraftarı, hızlı sosyalist Alman gençleri, Çek ve Slovak gençleriyle bilmem hangi uluslararası toplantıda karşılaşınca, kınayacak olurlar onları:

– Bu ne iştir, gül gibi sosyalist düzeninizi sarsıyorsunuz, yeniden kapitalizmi mi kuracaksınız, v.s?

Çek gençlerinin verdiği karşılık Çekoslovak dramını öylesine acı bir alayla yansıtmaktadır ki, kelimesi kelimesine aklımda kalmış:

– Çekoslovakya, süratle az gelişmiş bir memleket olmak yolunda ilerleyen, aslında gelişmiş bir memlekettir. Siz olsaydınız, ne yapardınız acaba?

Acı fakat doğru: 'Sosyalistlik'ten önce **Çekoslovakya,** çoğu **Doğu Avrupa** ülkesinin aksine, zaten endüstri ülkesiydi, teknolojinin gelişmelerini yakından izliyor, elinden geldiğince de uyguluyordu. Blok planlamasına girip üstelik **COMECON** koşullarıyla kısıtlanınca, hele endüstrisi **apparatçik'**in 'emir kulu' durumuna düşürülünce, işler aksamaya başladı artık!

Sovyetler'den buyruk, **Mısır'**a silah ver; ya parası?, yaz tahtaya, alabilirsen, al haftaya! **Küba'**ya silah ver, **Vietnam'**a silah ver; ya parası? Yaz tahtaya, alabilirsen...

Çek reformu hayalden doğmuyor, zorunluluklardan doğuyor: Endüstrilerini hem canlandırmak, hem kârlı kılmak gerekti. Ne yapsınlar, fabrikayı planın ayrıntısından kurtarmayı düşünüyorlar; plan yine temel olarak kalıyor, yine her şeyi düzenliyor ama... ge

nel olarak, uzaktan; fabrika, asıl işlerini döndürürken bakanlıklara, şuna buna bağlı olmadan, başını kurtaracak; yatırımını, banka kredilerini, gelişme durumuna göre ayarlayacak. Bu kadarla da bırakmıyor, ayrıca ülkenin endüstrisini yüz elli, iki yüz endüstri merkezi halinde toparlamayı düşünüyorlar: Bunlar, kendi işlerini kendi çeviren büyük üniteler olacaklar, yönetimlerinde işçiler de söz sahibi edilecek!

İşçilerin yönetime katılması önemli, böylelikle teknokratın yanısıra işçi sınıfına da üretimde söz sahibi olmak olanağı tanınıyor, sosyalizmin ana ilkelerinden birisi gerçekleştirilmek isteniyor.

İyi ama, bu reform yapılırsa ne olacak, **apparatçik**'ler devletin değilse bile üretimin, (özellikle endüstri üretiminin) denetimini kaybetmeyecekler mi? Reform önergeleri **Merkez Komitesi**'ne getirilince birbirlerine giriyorlar ama, **Dubçek** ekibi, özgürlüğe susamış **Çek İntelligentzia**'sını özlediği özgürlükleri verip sansürü kaldırarak, işçi sınıfını da, işçiyi memleketin kaderinde gerçekten söz sahibi ederek, arkasına almayı başarıyor. **Apparatçik**'leri sindiriyorlar.

İşçiler, aydınlar ve partinin ilericileri, **Çekoslovakya**'da özgür ve insanca bir sosyalizmin bayrağını açmışlardır. Şimdi sözü **Gilles Martinet**'ye bırakalım da, o konuşsun:

Sovyet yöneticileri bazen çok şeyleri hoşgörürler. Romen Hükümeti Varşova Paktına soğuk mu durmuş, aldırmazlar; Castro, kendi adamlarını mahkemeye verir, tınmazlar; Nâsır'ın arasıra komünistleri tutup tutup içeri atması, kıllarını kıpırdatmaz; ama sosyalist bir ülkede örgütlenme özgürlüğünü isteyen sesler yükselmesin, tanklarını gönderirler hemen!

Sosyalizmin bin çeşidi olabilir ama, ille tek partisi olacak! Kim bu partinin siyasi tekelini kabule yanaşmazsa, sosyalizmin temellerine saldırmış sayılır. Hele komünistin biri bu tekelin varlığının haklılığını tartışmayı kabul ettiyse, komünist olmaktan çıkmıştır artık. Nagy'yi Macaristan'ı tarafsız bir devlet yapmak istediği için değil, baş-

ka partileri de hoşgöreceği anlaşıldığı için kurşuna dizdiler. Dubçek sansürü kaldırdığı, partinin serbestçe eleştirilmesine fırsat hazırladığı an düşman sayıldı.

Akıl sır ermez bir öfkedir bu! Aynı adamlar hem sosyalist düzenin ezici bir şekilde kapitalist sistemden üstün ve güçlü olduğunu söylerler, hem de sistemlerini en ufak bir muhalefete, hatta en ufak bir iç çatışmanın açıklanmasına dayanamayacak kadar çerden çöpten sayarlar. Bu çatışmalar dışarıya mutlaka Politbüroya hakim olan kliğin istediği şekilde aksettirilir. Kararlar mutlaka oy birliğiyle alınır; Kruşçov, başını yiyen karara, olumlu oyla katılmak zorundadır.

Bu tepkilerde, kutsal değerleri gittikçe daha kuşku uyandıran, varlığı gittikçe daha çok itiraza uğrayan, kilise benzeri bir topluluğun bunalımını farketmemek olası mı. Bu kilise, ya da bu örgüt, kapitalizmin yeniden kurulması tehlikesine karşı savaşmıyor, hayır, bütün derdi iç yoksulluklar dış tehditler olmadığı için varlık sebebi kalmamış, üstelik ekonomik gelişmelerin mahkûm ettiği bir egemenliği korumak."

Hangi egemenlik mi? **Apparatçik**'in toplum üzerindeki egemenliği. Bilmem siz buna 'sosyalizm', hele hele Marksizm diyebilir misiniz?

Benim sayım suyum yok.

Meraklısı için notlar:

Çekoslovakya konusunda durum sonradan Sovyet Propagandasınca çok karıştırılmış. Husak yönetimi üzerine adamakıllı baskı yapılarak, işgalden dolayı Çeklerin Varşova devletlerine teşekkür etmesi bile sağlanmıştır ama, Sovyetler'in Çekoslovakya'yı işgalinin mâzur görülücek yanı yoktur. Her şey bir yana, 'Kısıtlı egemenlik' doktrinine göre hükümet sağa ka-

yıyordu diye Sovyetler'in Çekoslovakya'yı işgalini hoş karşılamak, en azından, bloklar politikasının bir gereğidir diyerek, hükümeti sola kayıyor diye Amerika'nın söz gelişi Türkiye'yi işgalini hoş karşılamak demek olur. Böyle bir gerekçenin ise ne yanından bakılırsa bakılsın, kabul edilebilir tarafı yoktur.

9.

NAGY DİYE BİR ADAM

Siyasal eylem içinde 'ahlak'a uygun hareket, işte burada bir sorun olarak insanı rahatsız ediyor. İnsanların mutluluğu noktasından yola çıkıp kendi mutluluğun için onları hiçe saymak noktasına nasıl gelebilirsin? Bu davranış, kişisel kâr ve konfordan başka şey düşünmeyen 'burjuva'nın davranışı değil midir?

Öyledir ya, durun hele!

Yıl, 1943. İlk tutuklanışım. 'Sıbyan Koğuşu'nda çocukları 'ifsâd' etmeyelim diye, beni ve **Cemşid'**i, eski **İzmir Cezaevi'**nde revirin altındaki bodruma kapatıyorlar. On altı yaşındayım. **Cemşid** on sekiz. Bodrum, pis ve rutubetli, şubatın bütün ayazına açık bir yer. Geceleri kedi iriliğinde fareler çıkıp ayaklarımızın arasında dolaşıyor (Buhranlı gecelerimde, rüyalarıma girer bu fareler, sivri burunları ve dimdik kuyruklarıyla çevremde dolanır dururlar). Yine de içimdeki duygu, **"Suç işlemişim, cezama katlanmalıyım"** duygusu değil. **Nâzım'**ın şiirlerini okumak niye suç olsun? Asıl duygum, **"Beni buraya kapatanlar suç işliyorlar"** duygusu. Davranışlarını ahlaka aykırı buluyorum. Ben sosyalistim, benim çizgim insanlık ahlakının çizgisi, beni bundan dolayı böyle kapatanlar, insanlık ahlakına karşı geliyor, insanlığa karşı suç işliyor.

Yıllarca sonra, o sarkık bıyıklı ve mahzun gözlü adamın, **İmre Nagy'**nin ağzından, çocuk mantığımla vardığım sözleri işitmek beni ne kadar rahatlatacak! O değil midir sosyalist programını 'sosyalizm denince hemen akla gelen insancılık ve ahlaki dürüstlük' ilkelerine dayandırarak kuran ve halka sunan? O değil midir **Stalin'**ci takımını **(Mathias Rakosi, Gerö, Revai, Farkaş)** in

sanı ahlaki ve toplumsal ilişkileri içinde ele almayı bilmedikleri için kınayan?

İmre Nagy, gerçekte tipik bir **apparatçik** gelişmesi gösterir Yalnız öğretisini insancı ve özgürlükçü temellere dayandıran, politika ve ekonomiyi ahlak ölçüleri içinde değerlendirmeye çalışan bir **apparatçik!** Yıllar süren 'menkûp'luktan sonra Başbakanlığa getirilince, sosyalizmi halkla barıştırmak çaresini aramış, bunun için de bir sıra reform önermişti. Partisinin **Moskova**'ya bağlı **apparatçik**'leri için birer 'taktik'ti bu reformlar, oysa **Nagy** 'halk sevgisinin yüce erdeminden, evrensel ahlakın ilkelerinden' söz ediyordu.

Nagy'yi **Macaristan** olaylarından sonra Ruslar kurşuna dizdiler. Horthy faşizmine, Nazi işgaline karşı yıllarca sosyalist direnmenin en başarılı ve yiğit örneklerini veren **Lazslo Rajk**'ı da, o gülünç ihanet mahkemelerinden sonra Ruslar idam ettirmişlerdi. Sonradan, 20. Kongre ertesinde **Rakosi** ve **Beria**'nın o rezil mahkemede, baş suçluyu **Rajk** mı yoksa **Nagy** mı teşkil etsin diye tereddüt ettikleri, tartıştıkları açıklanmıştır. İkisi de **apparatçik** bunların, ikisi de **Moskova**'ya bağlı ama birisi **(Rajk) Tito** hareketinden sonra, Macarların **Yugoslavya**'yı suçlayacak yerde, Sovyetler'le arasını bulmayı önermiş (ne müthiş suç!); öbürüyse **(Nagy)** ahlak temellerine dayanan insancı bir sosyalizme sahip çıkmış (Ya bu suçun büyüklüğü?).

Zaten öncesi de var; daha **Rusya**'dayken, **Komintern**'de, **Bukharin**'le **Stalin**'i karşı karşıya getiren sosyal demokratlar sorununda, fikren, **Bukharin**'den yana çıkmış olması affedilir suç mudur? **Stalin** Nazi ve Faşistlerle mücadeleyi ikinci plana itmeyi, ön plana **Brüksel Enternasyonali**'ne bağlı sosyalist partilerle mücadeleyi almayı öngörüyordu, **Bukharin**'se aksini. **Bukharin**'in haklı olduğu tarihçe ispatlanmıştır ama, o da, ona yatkın olan **Nagy** de başlarını bu yolda vermişlerdir.

Oysa **Nagy** nasıl da iyi niyetlidir, nasıl da örgütten gelen her uyarmaya başeğer? Daha o zaman kendini eleştir, sen Bukharin gibi konuştun derler, eleştirir, özür diler. Sonra, Parti'nin en yüksek kademelerinde görevliyken bile, Parti ne derse onu yapar. Bırakın hepsini canım, bıçak Macar halkının kemiğine dayanmıştır,

sokaklarda barikatlar kurulmakta, **Rakosi**'ye karşı **Nagy** yeni Macar sosyalizminin devrimci şefi sayılmaktadır. **Geza losonczy** onu telefonla arayıp halka bir şeyler söylemesini ister. cevabı nedir bilir misiniz:

"– Halka ne diyebilirim, konuşsam bile kendi adıma konuşabilirim ancak, zira Politbüro'dan henüz bana her hangibir görev verilmedi."

Halk kalabalıkları Meclis'in önüne toplanmıştır, onu ister; öğrenci ve aydınlar zar zor razı edebilirler halkın karşısına çıkmaya, çıkınca da söyledikleri aslında onun ne kadar örgüte bağlı, örgütün adamı olduğunun sapasağlam kanıtıdır:

"– Her şey yoluna girecek dostlarım, sakin olun, Merkez Komitası duruma el koymuştur."

Sonunda o **Merkez Komitesi**'ne hâkim olanlar onun başını yiyeceklerdir. O da aynı 'kiliseye bağlı' bir sosyalist, o da en az onlar kadar **apparatçik** olduğu halde. Aralarındaki farkın ne olduğunu, demindenberi ima edip duruyorum ya, hadi ben yorum yapmayayım da bu işleri çok iyi bilen, üstelik **İmre Nagy**'nin memleketlisi olan **François Fejtö** yapsın.

... gerçekte Rakosi, Gerö, Revai ve adamları Hegedüs, enternasyonalci devrimciliği çoktan bırakıp Sovyet politikasının her dediğini yerine getiren ajanlar haline gelmişlerdi. Bunların gözünde Macar olmak bir nüfus kütüğü talihsizliğinden ibaretti. Şimdi Macaristan'da mı çalışıyorlar, aynı iyi ya da kötü çalışmayı Kazakistan'da, İspanya'da, Romanya ya da Suriye'de yapabilirlerdi, farketmezdi.

Gizli şebeke kurmak, moral yıkmak, örgüt dağıtmak, başka örgütlere adam sızdırmak gibi çalışmalarda öyle pratik ve pragmatique bir kafaya sahip olmuşlardı ki, başeğdikleri tek ahlaki kural, sonuç alıcı olmaktı. Rakosi

de, Gerö ve Revai'de, iktidarı Sovyet silahları ve polisi sayesinde ellerinde tutabildiklerinin pekâlâ farkındaydılar. Onların gözünde, törenden törene görüp de aslında ne olduğunu hiç bilmedikleri Macar halkı, 'yukardan gelen' buyruklara göre kullanılması, aldatılması, parçalanması gereken bir 'karşı-devrimciler' kalabalığından ibaretti. Milletmiş, özgürlükmüş, demokrasiymiş, gelenekmiş, görenekmiş, sevgiymiş... aldırdıkları yoktu hiç, eski şeyler sayıyorlardı bunları, modası geçmiş burjuva merakları filan!

Macarca konuşuyorlardı ama Rusça düşünmekteydiler. Rusça mı, ne Rusçası, Stalin'in ustalıkla düzenlediği, hani her duruma hem de karşıtına aynı kolaylıkla uygulanabilen, uygulandımı da, insanı insandışı yüceliklerin en yücesine, hiçliğe yakın bir yapma büyüklüğe ulaştıran o diyalektik şemalar vardı ya, işte onlara göre düşünüyorlardı aslında.

Aralarında yaşayan İmre Nagy, bu adamların Macar halkına ne kadar yabancı olduklarını görüp şaşıyordu. Yalnız Macar halkına mı, bütün halklara, sahip çıkar göründükleri bütün ilkelere de! Yıllarca Macaristan'ın 'efendisi' oldukları halde, bu yüzden ülkeye bir türlü kök salamamışlardı, sürgün hayatı yaşıyor gibiydiler, her şey ellerinin altında olduğu, herkes onlara başeğdiği halde, kendi polislerinin gözaltında tuttuğu bir hainler şebekesi gibi yaşıyor, eski aristokratlardan kalma lüks villalarda âdeta bir zindan havası soluyorlardı.

Nagy gibi bir sosyalistin büyüklüğü, doğaya da aykırı bir durumun yarattığı bu iç mantığa, arkadaşlarından çoğunu en büyük yanlışlığa, en büyük yanlışlıkta en müthiş mükemmelliğe götüren bu garip ruhsal mekanizmaya direnmesini bilmesindedir..."

Anlaşılıyor değil mi, hayatının suçu işte bu: İnsan Macar kalmak istemesi!

Meraklısı için notlar:

İmre Nagy'nin Un Communisme qui n'oublie pas l'homme adlı eserinde François Fejtö'nün önsözü hem Macar olaylarını hem de bu olayların sosyalizm yönünden deyimlediği gerçek anlamı hayli açık olarak ortaya koyuyor. Sol kitapların çeviri furyasında böyle önemli eserlerin çevrilmesi neden unutulur acaba?

10.

ASIL SORUN

Bembeyaz saçak kaşları yağmur gibi gözlerine giren adam, beni karşısında görünce:

– Sen ha! dedi, nereden çıktın böyle?

Bir an daldı: – on beş yıl oluyor mu görüşmeyeli?

– Eh! dedim.

Bu kadar kısa zamanda bu kadar çok ihtiyarlamış olmasından utanıyor gibi:

– Pek değişmemişsin, dedi.

– Kafam da değişmedi, dedim.

Güldü, buruk bir gülüştü bu: – hep böyle insancı ve özgürlükçü mü? dedi.

– Evet, dedim, hep öyle insancı ve özgürlükçü.

Daldı yine:

– o günden bugüne **Volin**'i okudun mu bari? diye usulca sordu.

– Okuyamadım, dedim, istemediğimden değil, bulamadığımdan: Ama **Guérin**'den bir şeyler okudum, **Makhnoviçina** üzerine az çok bazı şeyler biliyorum.

Kahvenin dibinde (**St-Lazare Garı**'nın oralardaki camları kışın buğulu yazın yok kahvelerden biri, çevremizde durmadan surat değiştiren oynak bir kalabalık) bir masa göstererek:

– oturalım! dedi.

Oturur oturmaz da: – ben, diye ekledi, **Volin**'i okudum. Bütün **Troçkiy**'i hatta **Stirner** ve **Bakunin**'i.

Bunları bana 49'da bozuk bir plak gibi 'Troçkistler hain, anar

şistler bozguncu' diyen **Pierre** söylüyor. Yıl 63, içtiğim çayda gizli bir nane tadı. Ağır bir hastalıktan kalktığım için, kendimi öbür dünyada sanıyorum: Sanki ölmüşüz, orada **Pierre** ile buluşmuşuz da dünyadaki ilk hayatımızı konuşuyoruz.

– beni, diyor, Parti'den attılar. Bir iki tartışmada, savaş sonrasında dünyada gerçekleşebilmiş üç **autentique** sosyalist devriminde **(Küba, Çin, Yugoslavya)** yanlış sayılmasını anlayamadığımı söylemiştim. Bir de **Ortadoğu**'daki sosyalist bozuntusu generalleri desteklemek **Rusya**'nın işine geliyor diye, bunların gerçek sosyalistleri ve partilerini ezmelerine göz yumulmasını beğenmediğimi!.. Tamam! Aldık pasaportu.

– Boşver, dedim. sosyalist olmak bir bilinç işidir, şuraya buraya kayıtlı olmak işi değil.

Gizli gizli bir şeylere yanıyor gibiydi. Bir zaman sessizce cigara içti. Sonra, dayanamadı mı ne:

– bana, dedi, en çok koyan: **Troçkiy**'in öldürülmesi! Yapılacak başka hiçbir şey kalmamış gibi ardına adam koyup yıllarca sonra **Meksiko**'da öldürtüyorlar. O tarihte, hatırlıyorum, sevinmediysem bile, bir 'oh' çekmiştim. 20. Kongrede anlatılanlardan sonra, ne kadar utanıyorum kendimden!.. Bilmeyerek de olsa, cinayetlere suç ortağı olmak güzel bir şey değil.

Güldüm: – Troçkistler, dedim, haindir.

Gülmedi, kahırlı kahırlı baktı:

– kimin hain olduğu belli olmuyor dedi. **Makhno, Ukrayna**'da özgürlükçü bir sosyalizm deniyordu, onu kanla boğup **Sovyet Rusya**'dan süren de Kronstadt anarşistlerinin özgürlükçü Sovyetini yerle bir eden de **Troçkiy** ve **Kızılordu**'su: **Troçkiy**'e göre **Makhno, Stalin**'e göre **Troçkiy** sosyalizme ihanet halindeydiler!

– Böyle düşünmeye başladın mı, dedim, işin içinden çıkamazsın. Asıl sorun, insanlara kendi kurtuluşlarında söz hakkı verip vermemek sorunu: Onları onlara rağmen kurtarmak mı, yoksa onları onlarla beraber kurtarmak mı? Ben, aklım erdi ereli, ikinci yoldan yanayım.

İster istemez, 1940'larda, **Türkiye Sosyalist Partisi**'ndeki tartışmalarımızı hatırlıyorum. **Esad Adil Müstecabi**'nin evindeyiz: **Hasan Tanrıkut,** ben, **Sarı Mustafa (Börklüce).** Partinin

dışında kalan bazı sosyalistler bizi harıl harıl sosyalizmi 'tahrif' etmekle suçluyorlar. Onlara cevaplar düşünülüyor. Geceyarısından çok sonra, asfalta yansımış ışıkları ezerek dönerken, **Hasan**'a demiştim ki:

– Savunmaya geçmek niye? Özgürlükçü ve insancı olmak suç mu? Onlar yanılıyorlar, onların kendilerini eleştirmesi gerek!

Bir de tabii, **Bakunin,** onun bu yoldaki sözleri. **Bakunin,** biliyorsunuz. **Marks**'a hayrandı. (Yoksa **Das Kapital**'i niye Rusçaya çevirsin?) Hayrandı ama, sosyalizmi halk yığınları adına bir avuç aydının ve okumuşun yapmasını sakıncalı görüyordu. Onun bu yolda yazdıklarını okuduğum zaman, serseme döndüğümü unutamam. 1870 yılında kaleme davranıp şu satırları yazabilmek, peygamberliği de aşmıyor mu?

devletçi (totaliter) sosyalistlikten esinlenip, kaderini – geçici sıfatıyla da olsa – bu yola bağlayan bir devrim 'kaybolmuş' demektir: Yanlış bir yola, gittikçe daha dikleşen bir yokuşa sapmıştır çünkü. Her siyasi iktidar sahiplerine ayrıcalıklı (imtiyazlı) bir durum sağlar, devrime sahip çıkıp onun dizginlerini eline alınca, iktidarın ayakta durabilmek için, her otorite gibi bürokrat bir örgüt yaratması zorunludur. Böylelikle yöneticiler, memurlar, asker ve polisler ve iktidardaki parti üyelerinden meydana gelmiş, yeni türden bir aristokrasi yaratmış olur. Her iktidar sosyal faaliyetin dizginlerini az çok elinde tutmak ister, her iktidarın varlığı halk yığınlarını uyuşukluğa, hareket yeteneğini kaybetmeye iter. Ama komünist bir iktidardan öldürücüsü yoktur, bağımsız her hareket onu ürkütür, dümeni elinde tutmak, üstelik tek başına tutmak istediği için, kuşkuyla karşılar başka hareketleri, tehdit sayar."

Pierre'nin **Volin**'in ağzından bana aktardıkları daha mı az anlamlı:

– **Volin** devrim sırasında **Rusya**'daydı, o çorbada tuzu da bulundu, bu bakımdan söyledikleri varsayım değil, gözlem. Kitabının

bir yerinde, aklım da yanlış kalmadıysa şöyle diyor: **"Onları yönetmek, onlara kılavuzluk etmek amacıyla, emekçi yığınlarının dışında, ya da üstünde yer alan hiçbir parti, ideolojik ya da politik grup, içtenlikle istese de onları kurtarmayı başaramaz..."** Öyleyse nasıl mı başarılacak? Gayet basit, **Volin**'e göre emekçiler direkt bir eylem için kendi harekete geçecekler, hareketi kendileri yönetecekler, devrimci aydınlar da onlara yardımcı olacak, ama halkın üstüne çıkarak değil, halkın içinde, onlarla beraber kalarak.

Bir zaman sustuk. **Pierre**'e onca küçümsediği bir anarşistten önemli bazı gerçekleri öğrenmek besbelli ağır geliyordu. Oysa, sosyalizmin geçen yüzyıldan beri içinde çırpındığı müthiş ikilemi (dilemma) de şaşılacak bir netlik ve açıklıkta ortaya koyan da bir anarşist değil miydi? **İspanyol Savaşı**'ndan az önce, **Diego Abada de Santillan**'ın şunları yazdığını ben **Guérin**'den okumuştum, ona tekrarladım:

".. devrim toplumsal zenginliği (üretim), ya üreticilere verecektir, ya da vermeyecektir! Eğer verir de üreticiler üretim ve dağıtımını ortaklaşa olarak yapmak için örgütlenebilirse, devletin (bürokrasinin) rolü bitmiştir; eğer vermezse devrim lafı bir palavradan ibarettir, devlet (bürokrasi, baskı, imtiyaz) devam eder."

Beni sessiz ve kaygılı dinledi. Sonra bu konuyu bıraktık, üniversiteye giden kızından konuştuk. Biraz acımsıyarak, biraz gülümseyerek:

– O, dedi, **Marks**'ı değil **Marcuse**'ü okuyor.

Meraklısı için notlar:

Daniel Guérin'in bu konuda yazılmış bir sürü eseri var, en yararlı ve elverişli olanları galiba Ni Dieu ni Maitre ile L'Anarchisme.

Makhno hareketi hakkında, Makhno'nun kendisi de bir eser yazmış, ben bu kitabı bulamadım, yalnız adını not edeyim: Nestor Makhno: La Révolution russe en Ukraine.

11.

YA İNSANCI VE ÖZGÜRLÜKÇÜ YA DA HİÇ!

Fakat, hayır: **Marcuse**'de sonradan okuyacağım şeyleri, önce bana **Miss Higgins**'in söylediğini, hatta **Das Kapital**'in birinci cildini açıp söylediklerini metinlerle desteklediğini belirtmezsem, o dişlek, o 'Aptulla' cıgaraları içen, o çilli, o Kuzeyli kızlara gereğinden fazla düşkün **Yorkshire**'lı sosyalist militanın hakkını yemiş olurum.

Büyük yağmurlar yağardı. Eski **Montparnasse**'ta, bazen de ünü sonradan iyice yayılacak **rue mouffetard**'da bir kahvede oturur, ışıkları ve **Paris** şehrini eskiterek konuşurduk. **Miss Higgins, Labour Party**'yle **İngiliz Komünist Partisi** arasında garip bir yerde idi ama, **Marks**'ı iyi okumuştu. Bana **Marcuse**'dan çok önce, Marksizm ile Leninizm arasındaki kesin birkaç farkı şıp diye sayıveren odur:

– **Marks**'ın sosyalizmi proletaryaya ve yalnız proletaryaya dayanır, köylüleri işin içine katan **Lenin**'dir. **Marks**'ın anlayışında parti proletaryanın öncüsü değil, bilinçlenmiş kendisidir. **Marks**'a göre kapitalizmle sosyalizm birbirini izleyecek iki şeydir, devrim patlar, kapitalizm çöker, sosyalizm onun yerini alır, ikisinin bir arada beraber yaşaması diye bir şey **Marks**'da yoktur.

En çok partinin öncülüğü sorununa takılıyorum. İki gün sonra, **Ouartier Latin**'deki otelinin İngiliz tütünü ve evde kalmış kız kokan odasında, başka bir kitap açıp bana dediklerini gösteriyor. Kitap **F. Mehring**'in kitabı. İşaret ettiği yer ise, çok sonra **Marcuse**'un ünlü eserinde aşağı yukarı aynen aktarılmış olan **Marks**'ın **Freligrath**'a mektubu. İyisi mi, siz yine **Marcuse**'un ağzından dinleyin, **Marks**'a göre devrimi ve partinin rolünü.

"... 'En büyük üretici güç proletaryanın kendisidir.' 'Siyasal gücün ele geçirilmesi, yönetici sınıflara, kendisi de bir sınıf olarak karşı gelen işçi sınıfının siyasal eyleminin sonucudur. İşçi sınıfı bir parti biçiminde örgütlenir ama bu parti, 'modern toplumun toprağından naturvuchig (doğal olarak) yetişir, bu proletaryanın kendi kendine örgütlenişidir."

Marcuse ayrıca, eski bir **Hegel**'ci ve bir Marksist olarak şu önemli sözleri ilave eder:

devrim, ya bir sınıf olarak proletaryanın örgütlü dolaysız eylemiyle gerçekleşecek, ya da hiç olmayacaktır. Marks ve Engels, devrimi gerçekleştirecek bir başka etmen, ya da proletaryanın yerini alabilecek bir 'muadil' (Parti, Komita, Cunta) düşünmemişlerdir; çünkü böyle bir durum proletaryanın bir sınıf olarak olgunlaşmamışlığı, doymamışlığı demek olacaktır."

Miss Higgins, kirpiksiz mavi gözlerini sık sık kırpıştırarak, komik Fransızcasıyla:

sosyalist devrimin emekçilerin kendi çabalarıyla gerçekleşeceğini ne diye kalkıp da anarşistlerin yazdıklarından öğrenmeye çalışıyorusunuz? diyor. **Marks** ve **Engels** daha başka türlüsünü yazmış değiller ki! Proletaryanın kendi kendine bilinçlenişi, örgütlenişi başka şey, Bolşeviklerin parti diye sosyalizme musallat ettikleri komitacılık başka şey!

İnsan buradan baktı mı müthiş bir şey görür. Ben de o gece, son metrolardan birinde sarsıla sarsıla otelime dönerken, aynı şeyi görür gibi olduğumdan eminim:

Bauer, Bernstein, Kautsky... Bolşeviklerin gözünde Marksizmi yozlaştıran, asıl anlamını bozan 'revizyonistler'den, hatta hainlerden başka nedir? İyi ama, devrimin, endüstrileşmiş ülkelerin hepsinde birden proletaryanın ayağa kalkmasıyla olacak diye koyan **Marks** ve **Engels**'in düşüncesini, tek ve üstelik endüstri proletaryası gelişmemiş bir ülkede, köylülerin de katılmasıyla gerçekleşecek diye yorumlamak bir başka 'revizyonizm' olmuyor mu?

Vladimir İlyiç de **(Lenin), Lev Davidoviç** de **(Troçkiy)** yaptıkları devrimi uzun süre gerçek sosyalist devrim saymamışlardır. Alman devriminin hemen patlayacağını, böylece Marksist anlamda dünya devriminin gerçekleşeceğini umuyorlardı. **Lenin**'in **'Devlet ve Devrim'** adlı eseri, yine de Bolşevik merkeziyetçiliğiyle Marksist özgürlükçülük arasında sallanır durur. Çünkü onlar, iç savaşın zorunluklarıyla diktacı ve disiplinli bir savaş sosyalizmine yöneldiklerini, sonradan emekçi özgürlüğünü kurabileceklerini sanıyorlardı. Sanmayan, hesaplarını da ona göre yapan biri bölgelerinde yaşıyor, öldürücü ağlarını çoktan bütün özgürlükleri yok etmek amacıyla kurmaya başlamış bulunuyordu: **Stalin.**

Stalin, 'tek ülkede sosyalizm' fikrinin şampiyonu olunca, o tek ülkeyi sarmış kapitalist kuşağa karşı bir savunma örgütü olarak, devleti, polisi, baskıyı zorunlu gösterecekti. (Bunları çok sonraları **İsaac Deutcher**'in usta kaleminden okumayacak mıyız?) Bir kere baskıyı alıkoydun mu da, ihanet, emperyalizm vs. derken....

Oysa **Marks**'ın kafasında böyle değildi bu işler.

Miss Higgins, üstüne başına dökülen cıgara küllerini erkek elleriyle silkeler, r'leri ille Parisliler gibi yuvarlamaya çabalayarak:

– **Marks** derdi, proletarya diktası kavramını, burjuva diktası kavramının karşıtı olarak düşünüyor. Kapitalist düzende bir parlamento, çeşitli partiler ve seçim mekanizması vardır ama, düzen bütünüyle burjuvaziye çalışır. Proletarya diktası bunun tersi olacak. Yoksa bildiğimiz dikta değil. Proletarya düzene hakim olduktan sonra da, eski düzenin ya düzene hâkim olduktan sonra da, eski düzenin artıkları, hatta yeni düzenin gelişmesi sırasında da, şehirköy çelişkisi gibi çelişkiler, olmayacak mı, bu çelişkilere söz hakkı verilecek! Ayrıca planlama niye çeşitli politik ekipler tarafından hazırlanıp halkoyuna sunulmak suretiyle kabul edilmemeli? Kim çok oy alırsa o planını uygular, ötekiler de muhalefete geçer. Bütün sorun ötekilerin arasında iktidarı tekrar ele geçirebilecek burjuvaların olmaması...

Yani önce proletarya bilinçlenip aşağıdan yukarıya örgütlenerek iktidarı ele alıyor, sonra da... Fakat sözü niye **Marcuse**'e bırakmamalı? Klasik Marksizmin bu yoldaki görüşünü doğrusu çok güzel özetlemiş:

"... Marks ve Engels'in sosyalizm kavramına göre, kapitalizmden sosyalizme yönelen niteliksel değişim yani 'yadsımanın yadsıması' tahakkümden self-determinasyona yönelen bir değişim biçiminde, birinci evrenin başlangıcında oluşur. Birinci evre, ne denli baskı gerektirirse gerektirsin, bu baskı 'dolayısız üreticiler', yani devleti meydana getiren proletarya tarafından kendi kendilerine kabul ettirilmiş bir baskı olacaktır.

Çalışma süresinin, çeşitli üretim kolları arasında toplumsal dağılımı, ve böylelikle bireysel ihtiyaç ve yetilerin doygunluğunun sağlanması, toplumsal serveti üretenlerin ortaklaşa kararlarıyla belirlenecektir. Kullanılacak cebir ve baskılar, cebredilen ve baskı altına alınanların kendileri tarafından uygulanacaktır. Ortaklık düzenindeki emekçilerin dışında ve üstünde, zor kullanacak hiçbir devlet organı olmayacaktır: Çünkü emekçilerin kendileri sosyalist devlet olacaklardır.

Marks ve Engels, sosyalist devleti, daha önceki devlet biçimleri ile karşılaştırdıkları zaman, bunu belirli kurumlar çerçevesi içinde değil, devleti meydana getiren gerçek kişiler çerçevesi içinde yaparlar. Sosyalist devlet, proletaryanın devrimci diktatörlüğünden başka bir şey değildir. Sosyalist toplum, 'bir özgür insanlar ortaklığıdır', üretim güçleri, ortaklık düzeninde çalışan üreticilerin ellerindedir. Üretim, 'üreticilerin özgür ve eşit ortaklığı' esasına göre düzenlenir."

Marks'a dayanarak sosyalizmi yeniden tanımlamak gerekiyor diyenleri bir kalemde silip atabilir misiniz? 'Üreticilerin özgür ve eşit ortaklığı' esasına göre düzenlenmiş bir sosyalizm nerde, bizim sosyalizm diye göregeldiğimiz baskı, dehşet ve bürokrasi rejimleri nerde?

Ben, 1950'den beri bunu bilirim bunu söylerim, sosyalizm ya insancı ve özgürlükçü olacaktır...

Ya da olmayacaktır!

Meraklısı için notlar:

Marcuse'un ünlü eserleri dilimize çevrildi, özellikle Sovyet Marksizmi Rus devriminin nereden çıkıp nereye geldiğini göstermek yönünden okunmaya değer. Marcuse'un en iyi Hegel'ci ve Marks'çı filozoflardan biri olduğunu unutmamak lazım.

"Gelecek bütün zamanlarda, geçerli bir tasarı kurmak bize düşmediğine göre, şu anda yapmamız gereken, var olan her şeyin acımasız eleştirel değerlendirilmesidir; acımasız derken eleştirimizin kendi elde edeceği sonuçlardan da, yerleşik güçlerle çatışmaya girmekten de korkmaması gerektiğini anlatmak istiyoruz."

Karl Marks

SOL, AMA...

1.

SİZ YİNE BİLİMDEN ŞAŞMAYIN!

SOLA BAK, HİZAYA GEL!

Bizde, maşallah, yerden mantar gibi sosyalist parti bitiyor.

Bizim kuşağın parti anlayışındaki tersliği, yıllar sonra, **Paris**'te **Berdiayev**'i okuyunca farketmişimdir ben, önceleri **"kadife eldiven içindeki demir pençe"** disiplinine basbayağı inanır, üstelik bunun **Marks**'çı bir görüş filan olduğunu sanırdım. Merkeziyetçi, aşırı disiplinli, komita niteliğinde örgütlenmiş parti anlayışının Rus sosyal demokratlarına gerçekte **Sergey Neçayev**'in *nihilist neçeyavtsi* hareketinden bulaştığını hayli geç öğrendim.

Sonraları sosyalizm klasiklerinden bazı önemli metinleri bulup okudukça şaşkınlığım düpedüz öfkeye döndü. Meğer bizi uyutmuşlar arkadaş, hiç de söylenildiği gibi değilmiş bu iş, sosyalizmin babaları parti ve örgüt konusunda çok başka şeyler söylüyorlarmış!

Türkiye'de onlar adına yine hayli asılıp kesiliyor ya, bazı görüşlerini aktarayım dedim, belki yararı olur.

Önce beni uyandıran, **Marks**'ın **Bracke**'ye ünlü 17 Eylül 1789 tarihli mektubu. Kelimesi kelimesine bakın ne diyor:

"... Enternasyonal'in kuruluşu sırasında, mücadelemizin sloganını da açıkladık: İşçi sınıfının kurtarılması, bizzat kendisinin eseri olacaktır. Öyleyse, işçilerin kendi kendilerini kurtarmak için çok cahil olduklarını ve yukardan kurtarılmalarının gerektiğini açıkça söyleyen kişilerle ortak bir yol izleyemeyiz."

Bu tepeden inmeciliğe, seçkinler particiliğine, Blanquiste ör

gütleme düzenine **Marks**'ın en güzel cevabı değil mi? Bir de 1872 Enternasyonal Kongresi kapanış konuşmasından şu satırlarını okuyunuz, orada da sosyalizmin her ülkede başka başka yollardan kurulabileceğine ilişkin tarihi sözlerini bulacaksınız:

"... işçiler, emeğin yeni örgütlenmesini kurmak için bir gün mutlaka siyasal iktidarı ele geçirmelidirler (....) Ama, bu amaca ulaşmanın yolunun her yerde aynı olduğunu iddia etmiyoruz. Çeşitli ülkelerin kurumlarının âdet ve geleneklerinin dikkate alınması gerektiğini biliyoruz ve İngiltere ve Amerika gibi (içinde bulunduğunuz düzeni daha iyi anlasaydım, buna Hollanda'yı da ekleyebilirdim) işçilerin bu amaca barışçı yollarla ulaşabilecekleri ülkelerin olduğunu inkâr etmiyoruz."

İyi mi? Şimdi isterseniz, bir de sosyalizmin kuruluşunda, sosyalist partilerin işleyişinde kitlelerin rolüne ilişelim biraz, bu da tartışmalıdır çünkü, kendilerini çok hızlı sosyalist sayan kimileri bilinçli küçük azınlıklarla bu işin halledileceğini sanır ve söylerler, oysa bakın sosyalizmin öteki babası **Engels** ne demiş:

"Bilinçsiz kitlelerin başındaki küçük azınlıkların iktidarı aniden ele geçirmesiyle başarılan devrimlerin devri geçmiştir."

"Durum toplumsal düzenin baştan aşağı değiştirilmesini gerektirir gerektirmez, kitleler bu işe doğrudan doğruya katılmalı, neye oynandığını, neyin kazanılması gerektiğini bilmelidirler. Son yarım yüzyılın tarihinin bize öğrettiği budur."

İsterseniz bunlara, **Rosa Luxembourg**'un o unutulmaz sözlerini de ekleyebilirsiniz, ne diyordu sosyalistler arasındaki özgürlük konusunda:

"... yalnızca parti üyelerine tanınan özgürlük hiç de özgürlük değildir. Özgürlük her zaman başka türlü düşünen için özgürlük demektir."

Sosyalist bir partinin yönetici-yönetilen kademeleşmesini en aza indirgemesi gerekiyor, bir; tabanın yönetime egemen olmasını sağlaması gerekiyor, iki; sosyalizmi gerçekleştirmek için ülkesinin kurumlarını, âdet ve geleneklerini dikkate alması gerekiyor, üç; koşullar elverişliyse iktidarı barışçı yollarla almayı becermesi gerekiyor, dört; iktidara yönelen eylem içinde yönetici bir azınlığın değil, kitlelerin bu işe doğrudan doğruya katılması gerekiyor, beş; parti içinde olduğu kadar dışında da özgürlüğün hüküm sürmesi, üstelik bunu başka türlü düşünme özgürlüğü olması gerekiyor, altı.

Şimdi sosyalist parti kurdum da işletiyorum diye ortada dolaşanlar, sola bakın, hizaya gelin! Çin padişahı sosyalizmi böyle kurmuş deyip de gelin-güvey oluyorsanız, yanılıyorsunuz; moskof elinde bu iş böyle pişirilmiş diye aynı taamı pişirmeye kalkışıyorsanız, yanılıyorsunuz; iktidarı barışçı yollardan alma olanağı varken hırsız-polisçilik oynuyorsanız, yanılıyorsunuz; hele hele, gerçek özgürlüğü getirecek bir parti olarak, partinizin içinde ve komşu partilerde kendinizden başka türlü düşünme özgürlüğünü yasaklıyorsanız, yanılıyorsunuz.

"EN MÜKEMMEL FAŞİST METODU"

O zaman birisi çıkıp da deseydi ki, günün birinde sen bu **Magda**'yı bir şiirine konu edeceksin, alnını karışlardım besbelli, öyle pek şiire girecek hali yoktu kadıncağızın, masaların üzerine balina yavruları gibi yuvarladığı kocaman, terli memeleri, handiyse sıfır numara tıraş edilmiş kafası, ufak bir odayı yarım saatte dumana boğabilecek aşırı cigara düşkünlüğüyle basbayağı insanı iten bir tipti **Magda,** yine de **"Yasak Sevişmek"**in ikinci basımına giren **"Biraz Paris"** başlıklı şiirlerde sözünü etmeden duramadım.

Magda, anarşistti! Anarşist dediysem, **Bakunin**'ci **Kropotkin**'ci anarşist: Kuramsal bir tutarlılığı var, aşırı bireyci, siyasal eylem olarak da terorizme inanıyor, zaten **Anarşist Federasyonu**'nun üyesi filan. O yılların **Paris**'inde, ellerimizi avuçlarımıza hohlayarak ısıtırken, şiddetin siyasal eylem düzeyindeki önemini, yararını, ya da zararını tartışırdık. **Magda,** anarşistlerin çoğu gibi,

bir yerde bireysel terorizme inanırdı, bununla siyasal bir şeyler yapılabileceğine; bense, buna hiç inanmadım, o zaman da inanmaz, karşı çıkardım. Şunu hemen belirtmeliyim ki, toplumcular, zaten uzun süredir terorizme karşı çıkarlardı, gerçek bir toplumculuğun, bireysel terorizmle, aktivizimle, suikastla hiç ilgisi olmadığını daha burunlarını tarih kitaplarına eğer eğmez öğreniyorlardı çünkü.

12 Mart öncesinde ve sonrasında, ortalığı hani anarşist lafı sarmıştı ya, ne zaman duysam gözlerimin önüne **Magda**'nın kırpılmış kafası, iri göğüsleri gelir, **Türkiye**'de toplumculuk diye yola çıkmış birtakım delikanlıların nasıl olup da sonunda onun çizgisine varmış olduklarını aklım bir türlü almazdı. Hâlâ da alabilmiş değildir! Yanlış bilmiyorsam, sosyalizm kitle eğitimine dayanan bir siyasal eylem geleneğine sahiptir, daha da güzeli büyük sosyalistler kendi ülkelerinde klasik anarşistlerin, nihilistlerin yaydıkları ve uyguladıkları suikast, vurgun, kişisel terorizm ve benzeri eylemlere karşı çıkarak, onları eleştirerek, yanlış yaptıklarını kuramsal düzeyde olduğu kadar, kılgısal düzeyde de kanıtlayarak, tabandaki kitle eğitimi yöntemlerini geliştirmişler, önemli başarılarını da zaten bununla kazanmışlardır.

Magda'yı deli ettiğim en büyük kanıtım neydi bilir misiniz?

"... sosyalistler, yığınsal eğitim yöntemleriyle şu, şu, şu, başarıları elde etmişler *Magda,* derdim, sen onca övdüğün terorist eylemlerle kazanılmış bir tek önemli başarı gösterebilir misin?"

Gösteremezdi **Magda,** çünkü yoktu!

Bir an, sosyalizmi asıp kesmektir sanan başkalarının da bulunabileceğini, düşünerek, Fransız sosyalizminin en büyüklerinden **Maurice Thorez**'in bir konuşmasını aktarmayı yararlı gördüm. **Thorez**'i eskiler tanır, yeniler de adını duymuştur hiç değilse, ülkesinde sosyalizm dendi mi akla ilk gelen adamlardandır ve bakın, 1938'de partisinin Merkez Komitesi önünde bireysel terorizm, suikast, silahlı eylem ve benzeri çılgınlıklar için neler demiştir:

"... tarih boyunca şiddetin bir rolü olduğunu kabul etsek de, bireysel şiddetin resmen karşısındayız. Sosyalistler, teroristlerin bireysel suikastlarını hiçbir zaman onaylamamışlardır. Vaktiyle Jules Guesde, kişi

sel çatışma, olay çıkarma, yıldırma yöntemleriyle propagandaya kalkışan anarşistlerle mücadele etmişti. Sosyalizm adına onları savunmaya kalkışanlardan ayrılmıştı. Ruslara gelince, oradaki toplumcular da işçi sınıfını narodniklerin ve nihilistlerin kullandıkları terorist yöntemlerden kurtarmak için çok çalıştılar, başardılar da!"

"... Tam tersine şunu belirtmek gerekir ki suikast yapmak, cinayet işlemek en mükemmel faşist metodudur. Naziler Paris'teki Alman elçiliğinde bir görevlinin öldürülmüş olmasından yeriniyorlar ama, Şansölye Dollfuss'un katillerini o yürekler acısı davalarının şehitleri olarak yücelte yücelte bitiremiyorlar. Eski çağların zalimleri ilk Germen sürülerinin barbar despotlar gibi Hitler'in kendisi de 30 Haziran 1934'de kanlı cinayetler işletmedi mi?"

"... Fransa'da, cezasız kalmış nice suikast, nice cinayet faşist çetelerince gerçekleştirilmemiş midir? Cürüm ve cinayet, zalimlerin silahıdır. Amaçlarını bilen, geleceğinden emin olan, yığınların ortaklaşa eylemi için örgütlenen işçi sınıfı; hepi topu bir rejimin yozlaştığının başlıca işareti, gücünden çok güçsüzlüğünün belirtisi olan terorist yöntemleri ne yapsın, neden kullansın, onlara niye gereksinsin?.."

Bu sözlere tek sözcük bile eklemeye kalkışmak, basbayağı haddini bilmemek olur, tamam mı?

ŞU "DİKTA" SORUNU...

Neyse, bu defa tartışmayı belirli bir sorun çevresinde yoğunlaştırabilecek birkaç mektup gelmiş, biriken elli kadar mektubun arasından **"proletarya diktatörlüğü"** üzerine dediklerimi eleştirenleri ayırıp öbürlerini bir dahaki foruma bırakıyorum. Oldu mu?

Önce yazanlarla tanışalım: **Siirt**'ten **Lâtif Özdemir, Erga-**

ni'den **Osman Baş, Ankara**'dan **Niyazi Yurtsever, İstanbul**'dan **Mehmet Ali Erdoğan, Köln**'den adını yazmaktan ürken bir okur, (evet, böylesi de çıkıyor).

Eleştirileri nelermiş acaba? Duygusal laflardan, acemi toplumculuğun slogan tekrarlamayı düşünmek zanneden inatçılığından ayıklarsak, galiba şöyle özetleyebiliriz: Sosyalizm babalarının **"proletarya diktatörlüğünden"** anladığı basbayağı diktatörlüktür, yani şiddetin iktidar tarafından örgütlü olarak kullanılmasıdır, proletarya iktidarı bunu sınıfsal bütünlüğünü kabul ettirmek için yapacaktır, sınıfsız toplum yaratılıncaya dek de sürdürecektir.

Demek istedikleri bu, ayrıca **Osman Baş, Paris Komünü** üzerine dediklerimi sevmemiş, bazı alıntılarla **Komün**'ün de bir dikta düzeni içinde olduğunu kanıtlamaya çalışıyor. Çoğu **Kautsky**'nin adını anmama bozulmuşlar, malûm o adamın adı **"dönek"**e çıkmış, anılmayacak, anılırsa **"dönek"** diye anılacak.

Şimdi sorunun ayrıntılarına girebiliriz.

1875'te **Almanya**'daki iki toplumcu eğilimli kuruluş, **Lassale**'ci **"Alman Emekçileri Genel Birliği"** ile, **Bebel** ve **Liebknecht**'in yönettiği **"Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi"** birleşecek olurlar, **Gotha programı** diye anılan bir programları vardır, daha sonra ikinci bir program düzenlenir ki o da **Erfurt programı** diye anılır, her iki programı sosyalizmin babaları **Marks** ve **Engels** görmüşler, okumuşlar, eleştirmişler; eleştirilerini o dönemin önemli sosyalistleri olan **Bracke, Bebel, Kautsky, Sorge,** vs. ye bildirmişlerdir. Giderek bu mektuplardan ve eleştirilerden bir kitap düzenlenmiş, adı **"Gotha ve Erfurt programlarının eleştirisi"**, bendeki nüshasını 8 Mart 1952'de **Paris**'te satın almışım, gerekip de çıkarınca ilk okuduğum o günleri hatırladım, nasıl da üstüne üstüne gidiyordum...

İçlerinde bu diktatörlük sorununa değinen 2 önemli mektup dikkati çekiyor. Birisi **Engels**'in, **Bebel**'e yazdığı18/28. III. 1875 tarihli mektup, ötekisi **Marks**'ın **Bracke**'ye yazdığı 5.V.1875 tarihli mektup!

İlkinde diyor ki **Engels** devlet üzerine bu gevezeliği sürdürüp durmayalım, **Fransız Komünü** bildiğimiz devletlere benzemeyen bir devletti, zaten devlet sonunda dağılacak geçici bir kurumdur, bize (yani **Marks**'la ona) kalsa, biz programda **"devlet"** sözcüğü-

nün geçtiği her yere ya **"topluluk"** sözcüğünü koyardık, ya da **"komün"** sözcüğünü!

Fikrimce, ***Engels***'in bu dediklerinden onun ve ***Marks***'ın **"proletarya devleti"** ya da **"diktası"** denince komünü anladıklarını çıkarmak olasıdır, bir; Komünü, sonunda dağılacak geçici bir örgüt üstelik öteki devletlere benzemeyen bir örgüt saydıklarını çıkarmak olasıdır, iki!

Marks ise, mektubunda proletarya diktatörlüğünden söz ederken, bunun bildiğimiz kapitalist devletin bulunduğu kapitalist toplumdan devletin hiç bulunmayacağı sosyalist topluma geçerken ise yarayacak geçici bir dönem olduğunu ve bilinen anlamda bir devlet olmadığını belirtiyor.

Her ikisinin de **Fransız Komünü**'nü gözönünde tuttukları besbellidir. Ama işi sağlama bağlamak için bir de **Marks**'ın **(Fransa'da İçsavaş)** adlı eserinden komünü nasıl nitelediğine bakalım:

"Komün, özüne bakılırsa bir işçi sınıfı yönetimi, üretilenlere el koyan sınfa karşı üretici sınıfın mücadelesinin sonucu, emeğin özgürlüğünün hangi siyasal biçim ile sağlanabileceğinin ayrıntılı bir açıklamasıydı."

Daha açık nasıl söylesin, işçi sınıfının yönetimi diye Komünü benimsediğini **Marks?** Şimdi gelelim **Osman Baş**'ın aslında bir gerçek dikta olarak göstermek istediği Komün'ün özelliklerine:

Paris Komünü'nün yaptığı ilk iş seçmenlerin oyuna başvurmak oldu. En geniş özgürlük koşulları altında yapılan oylama **Paris**'in her mahallesinde Komün'e çoğunluk sağladı. 15'i tanınmış karşı-devrimci ve altısı Gambetta ekolünden radikal Cumhuriyetçi olan 21 muhalife karşı 65 devrimci seçimleri kazandı. 65 devrimci arasında Fransız sosyalizminin bütün aşamaları temsil edilmişti. Birbirleriyle çok mücadele ettiler ama, birbirleri üzerinde asla diktatörlük kurmadılar.

Bu anlattıklarımı yüzyılımızın ilk yarısında ortaya çıkan ve kendilerine **"proletarya diktası"** adını veren **"merkeziyetçi bürokrasi diktalarıyla"** istediğiniz gibi karşılaştırabilirsiniz.

Ama, şimdi sıkı durun! Bilir misiniz ki, yukarda adını andığım

iki mektup üzerinde bir başka ünlü sosyalist de uzun uzadıya durmuş, kenarlarına notlar çıkıp, sözcüklerin altını çizerek uzun uzun incelemiştir? Kimdir acaba, hadi söyleyeyim: **Lenin!**

O da, hem de ***Kautsky***'ye çatarken, proletarya diktatörlüğünün **"tamamiyle devlete benzemeyen niteliğinden", "geçiciliğinden"** söz edip duruyor, hatta burjuvaziye karşı bastırıcı **(reprimer)** olabileceğini fakat baskı altına alıcı, ezici **(opprimer)** olmaması gerektiğini belirtiyor. Üstelik gerek onun, gerekse daha öncekilerin dedikleri hep sınıf kavgası sürdüğü sürece, geçerli. Peki ya, bazı çağdaş **"proletarya diktalarında"** olduğu gibi, hem artık sınıfların kalmadığı ilan edilir, hem de **"dikta"** sürerse, kimin üzerinde kimin diktası oluyor bu?

Bürokrasinin proletarya üzerindeki diktası mı yoksa, ha?

ÖRGÜT MÜ, AYGIT MI?

Yeni kurulan partilerden birinin tüzüğünde mi ne, bir kayıt varmış; parti kademelerinde belirli bir süre sorumluluk ve yetki alan, uzunca bir süre tekrar alamaz diye, delikanlı bunu anlatırken hem gülüyor, hem de okurken başka arkadaşlarıyla ne kadar güldüklerini belirtiyor: olur muymuş böyle şey, nasıl kadrolaşırmış parti? Bu bir.

İkincisi, **Bursa**'dan gayet derli toplu bir mektup gönderen **Ali Meşe**'nin dedikleri: Sosyalist partiler çoğalıyor, oyları dağıtacaklar, hiç değilse güçbirliği yapsınlar demiştim ya, o soruna başka yanından yaklaşıyor; iktidar olsalar ne yazar, diyor, sosyalistler için önemli olan **"kadrolaşmadır"**, kadrolar olmayınca sosyalist partiler iktidar olsalar bile bir şey yapamazlar vs.

Bir de üçüncüsü var, bu da bir mektup, ortaokul öğrencisi **Ruşen Çakır**'dan geliyor, **"kendi yaşındaki çocukların politikayla ve edebiyatla uğraşmasını"** nasıl karşılarmışım, onu öğrenmek istiyor. Bu üç saptama bana hem kadrolaşma, hem partileşme, hem de çok gençlerin siyasete bulaşması üzerinde düşündüklerimi söylemek olanağı verecek.

Her zaman olduğu gibi itiraz hakkınızın açık olduğunu tekrarlamaya gerek var mı bilmem.

Malraux ne diyor, **"önce bilinç, sonra örgüt."** Gerçekten de, bilinçlenmemiş bir toplumsal ortamda örgütün yararı olmaz, zaten yaşayamaz da pek. Bilinç ise, bildiğiniz gibi, işçi hareketi ile sosyalizm arasındaki bağlantının siyasal düzeyde kurulmasıdır. Kuruldu mu, kuruldu, ordan sonra örgüt çalışması başlayacak. İşte burada ben bir ayırım yapıyorum, sosyalizm için gerekli olan bir örgütün kurulmasıdır, bir aygıtın değil. Zira son yetmiş yılın olayları sosyalist hareketin içinde örgütleşme ile aygıtlaşmanın birbirine karıştığını, oysa aygıtlaşmanın bürokratlaşmayı da beraber getirdiğini göstermektedir.

Örgüt, ***(organisation)*** bir yerde ***Gramsci'***nin anladığı anlamda ve düzeyde bir *kolektif entelektüel* özelliği gösteriyorsa, aygıt ***(appareille)*** tam tersine yukardan aşağıya hiyerarşik bir komuta zincirlemesine göre düzenlenmiş kemikleşmiş bir hükmetme yapısı ***(structure)*** gösteriyor. Birincisinde demokratik bir yönetim görevlerin ve yetkilerin demokratik yoldan dağıtılması, eleştiri ve özeleştiri ne kadar kolay ve geçerliyse, ikincisinde o kadar zor ve geçersiz, zira ikinci durumda aygıt merkeziyetçi bir bürokrasinin belirli kararları ya da tedbirleri uygulamaya koymasından öte bir şey istemiyor ve getirmiyor.

Kadrolaşma dediğimiz şey, eğer ikinci türden bir aygıtın çeşitli kademeleri için adam yetiştirmekse, meydana çıkacak olan devrimci, esnek ve diyalektik bir örgüt olmayacaktır, ne olacaktır ya, yukarı kademenin diktasını hem aygıtın alt kademesine, hem de toplumun bütününe **"empoze eden"** bir dikta mekanizması olacaktır. Sosyalist hareketin içinde belirmiş, şu ya da bu biçimde uygulama alanlarına geçmiş olan ***bonapartisme*** ve ***blanquisme*** eğilimlerinin uzun vadede sosyalizmin baş amaçlarından olan yöneten yönetilen ayrımını kaldıracak yerde güçlendirmesi, üstelik ücretliliği sürdürerek artı-değer'in aygıt bürokrasisinin cebine girmesine yol açması, sosyalizmin içinde aygıt anlayışına karşı bir özyönetimci örgüt anlayışını doğurmuştur ki, yeryüzünde gittikçe yayılmakta, yandaşı gittikçe artmaktadır Bu espride, kadrolaşma örgütün tüm üyeleri için aynı zamanda ve düzeyde ele alınmakta, so

rumluluklar. sırayla paylaşılmakta, görevlilerin denetimi alt kademenin elinde olup, gerektiği anda bir görevli görevinden düşürülebilmektedir. Sakıncaları ve yararları tartışılıyor. Daha da tartışılacaktır. Ama eğer bir sosyalist parti bu eğitimi tüzüğüne geçirmişse, pek de gülünecek bir şey yapmış sayılamaz. Daha çok düşündürecek bir şey yapmış sayılmalıdır kanımca.

Ali Meşe'nin istediği kadrolaşma ise hangisi? Aygıt mı istiyor örgüt mü?

Bizde yaygın olduğundan mıdır nedir, bana aygıttan yana gibi geldi. O biçim kadrolaşmalarda partilerin çokluğu sosyalizme yararlı olmuyor, çünkü merkezi egoizmler içinde bulunan her bir aygıt ötekine paralel ve mutlak bir komuta merkezi gibi davranıyor, böylece de ortalığa paralel etki alanları yayılıyor, sonunda bir de bakıyorsunuz işçi sınıfı kadrolaşacak yerde darmadağın olmuş! Ben kendi hesabıma çoğul düzenlerden yanayım, fikir ayrılıkları özgürce tartışılmalı, gerekirse örgütlenmelidir. Yalnız bu örgütler aygıta dönüşmemeli. **Ali Meşe**'nin de dediği gibi **"sosyalizmi değil, kapitalizmi yıpratmakta anlaşmalıdır."** Oysa böyle mi oluyor?

Yine de, sağdan soldan kurulmuş partiler arasında bir yakınlaşma arandığını işittiğimizi söyleyebilirim. Bakarsınız bu organik bir bütünlük bir kaynaşma getirmese bile eylem düzeyinde bir güçbirliği getirir ki o da zaten az buz bir şey değildir.

Peki bütün bu çabalarda **"ortaokul öğrencilerinin"** rolü ne olacak? Bu soruya karşılık vermek, benim gibi lisenin ilk sınıfında sosyalist eyleme bulaşıp başını derde sokmuş biri için, çok zor. Tecrübeme dayanarak diyebilirim ki, öğrenci liseyi bitirene kadar dünyayı, olayları ve tarihi anlamaya çalışsa, sağlam bir yöntem edinmeyi becerse de, bilincini eyleme aktarmakta acele etmemelidir. Öğrencilerin genellikle orta sınıf halktan olması, lise yıllarında yetişme çalkantılarını geçirmesi, heyecanlarını denetimde tutabilmesinin zorluğu, haklı bir eylemde bulunayım derken, bir sürü yanlışlık yapmasına, doğru dürüst eylemleri de olanaksız kılmasına yol açmaktadır. Açabilir. Bu bakımdan, eğitim yıllarını gençlerin daha çok bilinçlenme yılları olarak değerlendirmesinden yanayım. Ne dersin **Ruşen?**

Bir devrim lafıdır gidiyor.

Peki, pratik düzeyde nedir devrim, hiç düşündün mü arkadaş? Kazan kaldırma mı, başkaldırma mı, dağa çıkma mı, genel grev mi, silahlı eylem mi? Bizim kuşağın yiğitleri sanmışlardır ki, devrim bir gece sabaha karşı halkın (daha sosyalistleri için, işçi sınıfının) iktidara el koymasıdır. Ama nasıl, bilen yok: Çok genel olarak sıkı disiplinli bir partiden söz edilir, bu partinin proletaryayı örgütleyeceği, iktidara götüreceği filan söylenirdi. Yalnız, asıl o sonuç alıcı son hareketin, nasıl yapılacağını kimse bilmez.

On yıldır, bazı çevrelerde, silahlı eylem merakı, devrim sanılıyor. Bunu kırsal ya da kentsel bölgelerde gerçekten devrim yoludur diye deneyenler oldu, başarıya ulaşanlar olmadı, hemen hepsi öldüler. Şimdilerde, bir zamanların böylesi eylemlerin savunucusu **Regis Debray**'nin, yazdığı kitaplarla eski fikirlerini eleştirdiği, hele gelişmiş, gelişme yoluna girmiş, iktidarı iyi örgütlenmiş ülkelerde, silaha başvurmanın, bir bataklığa saplanmak demek olduğunu ileri sürdüğü biliniyor. **Debray**'yi böyle bir yargıya getiren nedir, **Che Guevera** ile birlikte giriştiği serüvenlerden aldığı dersler mi, giderek siyasal iktidarın etkisi ve yaygınlığı üzerinde geliştirdiği düşünceler mi? Galiba her ikisi de!

Şimdi birisi çıkar der ki **Debray** has devrimci değildir, başından itibaren Ortodoks çizgiyi izlememiş, **Foco**'culuklara bilmemnelere bulaşmıştır, peki **Dolores İbarruri**'ye ne buyrulur? Bu yaşlı fakat çok ünlü devrimci kadını **İspanya İç Savaşı**'ndan ***Passionaria*** adıyla tanıyorsunuz. **İspanyol Komünist Partisi**'nin uzun yıllar en etkili kişisi oldu, fakat bir süredir o da **Santiago Carrillo**'nun ileri sürdüğü fikirlere inanıyor, onları destekliyor: **"Silahlı çatışmayla başarıya ulaşmak şansı, çağdaş devletlerde, çok azalmıştır. Ne kadar örgütlenirse örgütlensin, işçi sınıfının; geliştirilmiş, iletişim olanakları, ulaşım olanakları, hareket yeteneği ve hızı son derece artmış çağdaş profesyonel ordularla başetmesi olmayacak bir şeydir."**

Bu savlara son haftalarda birisi daha katıldı: **Kanton, İspan**

ya silahlı eylemlerinde birinci rollerde görünmüş, Nazilere karşı gizli direnişte **Kolonel Berger** takma adıyla savaşmış, ünlü yazar **Andre Malraux.** Bir de onun düşüncelerini öğrenmek istemez misiniz? Ne de olsa, bu işleri yaşamış bir adam.

Malraux, hemen bütün dünya sorunlarına değindiği bir konuşma yaptı, bu arada niteliği ne olursa olsun örgütlü çağdaş bir toplumda, isyan, başkaldırma, ya da benzeri eylemlere girişme konusuna da değindi. İlginç şeyler söylüyor. Sözgelişi **Malraux**'ya göre, **"günümüzde Lizbon'da olduğu kadar Prag'da da başkaldırmalar molotov kokteylleriyle yürütülmek istenmektedir, verdiği sonuçlar da meydandadır: sıfır!"**

"Zira, diyor, ben fazla iyimser değilim, kolay bir geçişe inanmıyorum, çünkü, çağdaş bir ülkede niteliği ne olursa olsun bir isyanın hangi türden olursa olsun bir devletten, hele bu devlet kararlıysa, daha güçlü olabileceğinden emin değilim, her şeyin esası budur."

Malraux'ya göre, bu kararlılık önemli bir etken, örneğini de vermiş, diyor ki **Fransız devrimi** patladığında **16. Louis** zamanının en ileri topçusuna sahipti, ne var ki kullanma kararlılığı yoktu, tıpkı bunun gibi **Salazar** gittikten sonra arkasında bıraktığı boşluk ve kararsızlık herhangi bir isyana karşı güçlerinin kullanılması olanağı kaldırdı. Peki bu güçler ne?

"... bastırma aygıtı dendi mi, ilk önce tankları düşünüyorum, benim için temel sorun budur. Ama çağımızda ana sorun, tankları var mıdır onu bilmekten çok, tankları kullanacaklar mıdır, bunu bilmektir. Bugün İspanya'da bir başkaldırma olursa kullanılacaklar mıdır tanklar? Hiç kuşkumuz olmasın. Böyle bir başkaldırmaya heveslenecek olanlar şaşkın mı, elbette bunu hesaba katacaklardır. İşte sorunun asıl verileri bunlar."

"... nispeten yakın bir devrim olan Ekim devriminde proletaryanın başkaldırması teknik bakımdan hâlâ savunulabilir durumdaydı. Günümüzde böyle mi ya? Böyle bir şeye ancak ne zaman kalkışmayı düşünebilirsiniz biliyor musunuz, karşınızdakiler ateş emri vermemeyi garanti ederlerse. Zira, iki tank taburunu önünüze yığdılar mı, ne

proletarya kalır ortada ne başkaldırma! Ekim devrimi 19. yüzyılın son devrimidir zaten."

Malraux kocadı da mı böyle konuşuyor? Hayır, kafası işlediğinden. Yoksa, **Bangladeş** olayı patladığında onun yetmiş yaşında gönüllü gitmeye kalkıştığını herkes biliyor. Bir sürü de adam topladığını. Değerlendirmesi **Debray**'nin, **Carillo**'nun değerlendirmeleriyle de çakışıyor, o halde günümüzde devrim kavramının da içeriği yeniden ele alınmalı, tartışılmalı, çağdaş koşullara göre belirlenmelidir.

Şimdi o keskinlerden, o hızlılardan birisi çıkar der ki, **Çin devrimi, Yugoslav devrimi, Vietnam devrimi** vs. çağdaş zamanlarda yapılmadı mı, nasıl olur da böyle asıp kesebilirsiniz?

Bu soruya başka bir soruyla cevap verebiliriz: Anılan devrimlerin hepsi aynı zamanda bir işgalci saldırgana karşı yürütülmüş kurtuluş savaşlarıdır, ulusal ve örgütlü bir kapitalist iktidarına karşı başkaldırmalar değil. Buna karşılık, silahlı eylemin en ateşli savunucuları olan **Latin Amerika** ülkelerinde, komprador nitelikteki burjuvaziler dahi ulusallığı tartışılabilecek orduları ve polisleriyle çoğu eylemlerin hakkından gelmişler, **Debray** gibi birini **"Devrim İçinde Devrim"** gibi bir kitabını yerecek çizgiye getirebilmişlerdir.

(Hem başarılmış sanılan devrimlerin, işaret ettiğim bir özelliği hiç dikkatinizi çekti mi? Hangi ülkede bu iş bir yabancıya karşı kurtuluş savaşıyla yürümüşse, o ülkede toplumculuk bağımsız bir özellik taşımakta, öteki toplumculuklardan ayrılmaktadır. İlginç değil mi?)

Özgürlükçü sosyalizm hareketinin gittikçe çok yandaş bulması neden, XX. yüzyılın iletişim, ulaşım, teknik olanakları içinde, bir azınlık gücünün iktadara elkoyabilmesi gittikçe hayal oluyor da ondan. Çoğunluk gücünün oluşması derseniz, o ancak özgürlükçü bir toplumda, özgürlükçü koşullarda, halkın özgür iradesini serbestçe belirtebilmesiyle oluşuyor.

"MODEL" HASTALARI

Hep düşünürüm. acaba bir rejim halinde ilk oluştuğu sıralarda

demokrasi için de durum böyle miydi? Hangi durum diyeceksiniz, anlatayım.

Şimdi ben burnumun doğrusuna gidiyor, sırası düştü mü çeşitli sosyalizm uygulamalarını çatır çatır eleştiriyorum ya, arasıra soranlar oluyor;

"– İyi ama kardeşim, senin beğendiğin sosyalizm uygulaması hangisi? Hangi modelden yanasın?.."

Merak ettiğim, işte bu sorunun, demokrasinin ilk uygulamaları ortaya çıktığı zaman, sorulup sorulmadığı: Fransız demokrasi modelinden yana mısınız, İngiliz demokrasi modelinden yana mısınız? Aslında modellerin çokluğu bir gerçeği ortaya koyuyor mu koymuyor mu, onda anlaşalım! O ki bir toplumsal düzen, içinde geliştiği toplumlara göre değişik uygulama biçimleri getirmektedir, o halde o düzeni öncesinden tasarlanmış bir modele göre gerçekleştirme olasılığı yoktur.

Ancak belli ilkeler, belli yöntemler temel alınır ama çeşitli zaman ve yerlerdeki koşullara uygulandıkça, bu ilke ve yöntemlerden yeni yeni biçimler, değişik modeller çıkar.

Burjuvazi iktidarı ele geçirdikten sonra, burjuva demokrasisinin gelişmesi bu özelliği göstermemiş midir? **Fransız devrimi**'nden sonra o ülkede ilk uygulanılmaya heveslenilen demokrasiyle, şimdi uygulanan demokrasi bile birbirinden farklıdır, nerde kaldı ki başka başka ülkelerin demokrasileri birbirinden farklı olmasın?

Sosyalizme gelince iş değişir mi?

Fakat daha önce başka bir soru sorayım: **Garaudy**'nin **"Marks için anahtar"** diye bir kitabı var, okudunuz mu? Orada bir yerde, **Marks**'ın **"bizzat"** koşullardan çıkardığı bir ekonomik yasayı nasıl koyduğu andaki ve yerdeki koşullarla belirlediği, bu yer ve koşullar değiştiğinde o yasanın da değişmesi gerektiğini söylediği açıklanıyor. Son derece ilginç bir açıklamadır bu. Diyalektik yöntemin ne kadar esnek, nasıl koşullarla ilişkili olduğunu, uygulamasından doğacak bileşimlerin de bu ilişki derecesinde çeşitlilik gösterebileceğini haber veriyor.

Öyle de olmadı mı?

Sosyalizm uygulamasının uzun süre tek modeli vardı: **Rusya**'daki deney! O tarihlerde bu deneyden başka türlüsünün olabileceğini tasarlamak bile **Moskova Kilisesi**'nin hızlı papazlarınca günah sayılır, aforoz nedeni olurdu. Bugün öyle mi ya? **Gilles Martinet,** o müthiş ve yaman kitabında on dört ülkede beş ana çeşit uygulama saymış, beşi de birbirinden farklı, en güzeli hiçbirisi de tam anlamıyla kuramın öngördüğü değil.

Hal böyle olunca, sosyalistin bilimsel yöntemini önceden gerçekleştirilmiş bir modelin doğruluğunu kanıtlamak için mi kullanması daha doğru olacak, yoksa modellerin sonunda onu yanlış dogmacılıklara götüreceğini kestirip, somut ekonomik ve toplumsal koşullara göre kendi toplumunun bileşimini araması mı?

Bence bu ikincisi doğrudur.

Yeryüzündeki sosyalizm deneylerinin daha şimdiden adamakıllı çoğaldığını gözönünde tutarsanız, başka türlüsünün zaten olamayacağını teslim edersiniz. Değil mi ki sosyalizm örnekleri gittikçe çoğalmaktadır, şu halde her toplumsal ortam kendi koşullarının sosyalist modelini kendisi yaratmakta, öbürlerinin o koşullar içerisindeki geçersizliği de kendiliğinden kanıtlanmış bulunmaktadır. O kadar böyledir ki bu, aslında düpedüz **"sovyet modeli"**ne yatırılmak istenmiş **Doğu Avrupa** rejimleri bile tıpı tıpına o modele uymamış, uyamamış, kendi koşullarının gerçeğine göre bir bileşim yoluna girmiştir; **Bulgar Sosyalizmi Macar Sosyalizmi**'ne, **Macar Sosyalizmi Romen Sosyalizmi**'ne benzemez.

Bunun için bana **"model"** sordular mı, keyifle gülüyorum.

Türkiye'nin sosyalizmi olacaksa, kendi koşulları içerisinde, kendi diyalektiğine göre olacak. Besbelli öbürlerine benzemeyecek. Benzetmeye kalkışanlar olursa, kesinlikle **"hüsrana"** uğrayacak! Neden derseniz, nedeni belli: Sosyalizm, her şeyden önce, sürekli yenileşerek başkalaşma, yani dogmacılığın karşıtı demektir!

İyi ama ya şu bizdeki filan ya da feşmekân modelin yandaşları?

İlâhi işiniz mi yok, bizde İttihatçı cuntacılığını **Atatürk**'çülük, ne **Atatürk**'çülüğü be, düpedüz sosyalistlik diye yutturan bile çıktı, elbet başkaları da çıkacak, çıkacak ya, onların ömrü ve saltanatı da beriki-

ler gibi kısa ve geçici olacak. Çünkü cuntacılıklar model gerçekleştirme düşkünlükleri basbayağı serüvendirler, sosyalizm ise bilim.

Siz yine bilimden şaşmayın!

2.

İŞÇİ SINIFI DENDİ Mİ...

FRANKFURT FİLOZOFLARI

Üşenmemiş, oturmuş mektup yazmış: "–... yazılarını fırsat buldukça okuyorum, diyor. **İzmir**'de bir akşam bana **Frankfurt Okulu** üzerine bir şeyler anlatmıştın, niye orada da yazmıyorsun? Kimsenin üzerinde durduğu yok, oysa ne yanından baksan..."

Yoksa **Türkiye**'de **Frankfurt Okulu**'ndan ilk söz eden ben miyim?

Toplumcu filozoflar bunlar, hepsi Alman, hepsi **Hitler** öncesi **Almanya**'sının ürünleri; işler karışınca, Yahudi olduklarından **Almanya**'da barınamıyor, önce **Avrupa**'ya sonra **Amerika**'ya dağılıyorlar. Adı ve ünü en yaygın olanı **Marcuse;** ama **Adorno** var, **Reich** var, **Horkheimer** var, **Habernas** var, vs.

Doğrusu ya ben önce **Marcuse** ve **Reich**'le ilgilendim, ilgi nedenim de bir süredir kafamı kurcalayan bir sorundu; doğanın diyalektiğini inceleme konusu yapıyorsak, doğanın bir parçası olan insanın diyalektiğini neden incleme konusu yapmayacaktık? İnsanın diyalektiğini, ben sanatçı olarak, bireyin kendi kendisiyle olan sorunlarını kurcalamak diye anlıyordum: Evet, bireyi ekonomik ilişkiler ağının üstünde gerili toplumsal bağları içinde bir bütün olarak ele alacağız ama, bu ayrıca onun kendi içindeki çelişikliklerini ele almamıza engel olmaz ki! Tersine diyalektik yöntemin bir gereği, hatta zoru olmalıdır bu...

Derken **Beich**'te, **Marcuse**'de cinsel düzeyde olduğu kadar, psikolojik düzeyde de bu çelişkilere girildiğini üstelik toplumcu

açıklamalara çaba sarfedildiğini farkediyorum. Oradan da, ufak ufak, **Frankfurt Okulu filozofları,** kitaplarını ele geçirdikçe okuduğum, ileri sürdükleri düşüncelere olanak buldukça eğildiğim düşünürler oluyor.

Pat, 1968 gürültüsü!

Gençlik hareketleri. **Marcuse**'ün adını, ne dediğini, nereye varmak istediğini, epeyce de yanlış anlayıp yorumlayarak dünyaya büsbütün yayıyorlar. O gün bugündür, **Frankfurt Okulu** daha bir gözde, yazarlarının eserleri daha sık ve daha çok yabancı dillere çevriliyor. Baksanıza bizde bile **Marcuse**'ün hemen hemen bütün ilk eserleri, **Reich**'in de **Cinsel Devrim**'i ve **Faşizmin Kitle Psikolojisi** çevrildi.

Ne var ki bu okulun asıl önemli yanı galiba başka, akılcı düzeninin akla uygun eleştirisi aramak! Amma da okkalı laf ettik ha? Ne demek oluyor şimdi bu? Hadi kolayını bir deneyelim: İnsanoğlu, derebeylik krallık toplumuna karşı aklı, akılcılığı son derece etkili bir eleştirel güç olarak kullanıyor, düzeni kendi lehine değiştiriyor. Sonra sonra, bir de bakıyorsunuz, akılcılık iktidar olmuş, olmuş ama düzeni akla uyduracağım diye öyle bir çerçeveye sokuyor ki sosyalist etiketli de olsa, kapitalist etiketli de olsa, endüstri toplumunda insan ezildikçe eziliyor, boyutlarını yitiriyor, yamyassı, tatsız bir şey olup çıkıyor.

Peki, sebep?

Sebep, akılcılığın aynı yöntemi kendi kurduğu düzeni eleştirmek için kullanmamıza izin vermeyişi: Sosyalist etiketli merkeziyetçi bürokrasi diktalarında da, kapitalist etiketli monopolcü bürokrasi diktalarında da, yaptığı bu; elimizi kolumuzu bağlıyor, bizi, neden memnun olduğumuzu bile kendisi söyleyecek kadar uyutup, kendi standartlarına uyduruyor. O halde yapılması zorunlu olan nedir? Akılcı eleştiriyi yeniden harekete geçirmek değil mi? Üstelik kapitalist etiketli oligarşilerde olduğu kadar, sosyalist etiketli oligarşilerde de bunu yapmak!

Yapıyorlar da...

Marcuse'e 'küçük burjuva anarşistliğinin' yakıştırılması, aslında işte bu eleştiriciliğinden geliyor. **Reich**'ın ta **Amerika**'lardan delidir diye içeriye atılması, tutuklu ölmesi de!

Çünkü, iktidar ve baskı, yalnız sınıfsal çözümlemelerle değil, egemen ideoloji düzeyine yükseltilmiş bilimsel ve teknik mantığın çerçevesi içinde de eleştirilmeli diyenler, bunlardır.

Aklın araçlaştırılmasına karşı çıkanlar, bunlardır.

Susturmanın denenmiş çaresi ne, ya deli diyeceksin, ya anarşist. (tabi tutuklayıp içeri atamıyorsan!) Göründüğü kadarıyla, kapitalisti de öyle yapıyor, komünisti de. Ama siz çağımızı anlamak, ona göre değerlendirmek istiyorsanız, yine de okuyun bu adamları. Kişisel bileşiminizi kendiniz yapmanız koşuluyla elbet.

RİCHTA İLE TANIŞALIM

(Oturmuş konuşuyoruz, arkadaşın birisi diyor ki: **"–...kafamı kurcalayan şu: endüstrileşme ne kadar gelişirse gelişsin, işçi sınıfının oranı belirli bir yüzdede kalıyor, diyelim ki yüzde otuz üç filan! Bir o kadar büyüyen hizmet kesimi! Hal böyle olunca, işçi sınıfının iktidar olabilmesi olasılığı sayısal olarak azalmıyor mu?"**

O zaman bildiğim kadarıyla **Radovan Richta**'dan söz ediyorum, onun işçi iktidarları üzerindeki savlarından, sosyalist toplumların endüstrileşme yöntemleriyle işçilere verdiği niteliklerden filan.

Ne dersiniz, o konuya dönelim mi? Hani bir ara ucundan çıtlatmıştım, endüstrileşmenin insanlığın başına basbayağı belâ olduğunu, bu yüzden toplumculuğun da ilk uygulamalarından başlayarak insanlığa bazı yanlış görüntüler verdiğini söyleyip!)

Elbet sizi **Radovan Richta** ile tanıştırmam gerekecek, ama bunu sonraya bırakalım da önce şu tersliği saptayalım: sosyalist kuramın, gittikçe endüstrileşen burjuva toplumlarından, en çok eleştirdiği noktalar nelerdir; şöyle bir hatırlamaya çalışın hele, endüstri kapitalizminin insanı gelişmekten, yeteneklerini geliştirmekten alıkoyan yanlarını!

Şunlar değil midir: Bir kere aşırı işbölümü! İşbölümü dediğim, işçinin yaptığı işi bütünüyle kavramaktan çıkıp, ancak bir vidasını sıkıştırır duruma düşmesi: El emekçisi, diyelim ki, bütün pabucu

yaparmış; şimdi fabrikadaki ayakkabı işçisi, yalnız bağcık deliklerini açıyor. İkincisi, yönetimle uygulamanın kesinlikle ayrılması, her ikisini ayrı ayrı insanların yapması, böylelikle de birisi vazgeçilmez şekilde elle, öteki kafayla çalışan iki tür insanın belirmesi. Üçüncüsü, bir önceki ayrılıktan giderek toplumsal katmanların ayrıcalıklı sınıflara dönüşmesi. Dördüncüsü, yığınların tüketim artışının bir yerde işgücü üretimi düzeyinde tutulması. Beşincisi, endüstriyel üretimi sağlayacağız diye doğanın kirletilmesi ve çevrenin doğal koşullarının duman edilmesi.

1900 yıllarından başlayarak geliştirilen sosyalizm uygulamalarında, herkesin de bildiği gibi, ön plana endüstrileşme alınmıştır. Bu endüstrileşme, sıkı ve merkeziyetçi bir planlama, inanılmaz bir disiplinle uygulama sonucunda gerçekleştirilmiştir de! **Sovyetler Birliği** başta olmak üzere, sosyalist eğilimli ükelerin endüstri alanında basbayağı ileri atılımlar yaptıkları görülmüştür. Fakat...

Bütün bu iş **"fakat"**ta işte!

Çünkü, sosyalistim diyen toplumlarda görülen endüstrileşme, kapitalist toplumlarda görülen endüstrileşmenin yukardan beri saydığım bütün sakıncalarını aynen getirmiş, ya da korumuştur. Elli şu kadar yıl süren onca uygulamadan sonra bugün bilinen odur ki, kendilerine sosyalist diyen endüstrileşmiş ülkelerde de, işin görülmesi, tıpkı kapitalist endüstri ülkelerinde olduğu gibi işçiyi ahmaklaştıran küçük üniteler halinde yürütülmekte, yöneticilerle uygulayıcılar birbirinden tamamıyla ayrı kategoriden insanları oluşturmakta, bu insanlar arasında basbayağı sınıfsal farklar ve ayrıcalıklar bulunmakta, tüketim artışının işgücü düzeyinde tutulmasına dikkat edilmekte, çevre kirlenmesi sorunları aynen görülmektedir.

Bu müthiş saptamayı yapan adamdır işte **Radovan Richta!**

Çekoslovaktır, bilim adamıdır, **"sosyalist" Çekoslovakya**'da yaşamıştır, ya da yaşamaktadır. O da sosyalist, sosyalistliğine kimsenin de bir itirazı olmamıştır.

Richta, saptamasını, besbelli şöyle bir gözleme oturtuyor: sosyalizm uygulamasının ilkin endüstrileşmiş değil de geri kalmış ülkelerde gerçekleştirmiş olması, (herkesin de bildiği gibi **Marx** aksini bekliyordu bunun), bu ülkeleri acele sanayileşme süreçlerine itmiş, **Rusya** dahil olmak üzere, hemen hepsi bu süreçleri endüstri

alanında ilerlemiş kapitalist ülkelerden almıştır. *Şu halde, onun deyimiyle* **"...endüstri kapitalizminin temelini oluşturan şey aşılmadıkça, bu üretim ana çizgileri sosyalist toplumlarda da aynı kalacaktır."**

Bana öyle geliyor ki son elli yıl boyunca yaşanmış birçok yanılgının çözümü bu saptamada yatmaktadır.

Çünkü, bu düşünceden kalkarak sosyalizm uyguladığını zanneden bazı toplumların, gerçekte neden dolayı aşırı hiyerarşiye düşmüş merkeziyetçi bürokrasi diktaları haline dönüştüklerini açıklayabilmek olasıdır. Zira ileri kapitalist endüstri ülkesiyle ileri sosyalist endüstri ülkesinde endüstrinin yapısal niteliği, bu yapısal niteliğin meydana getirdiği üretim biçimi bakımından pek de öyle ahım şahım bir fark yoktur. Neden mi, geri kalmış sosyalist toplumların endüstrileşmesi, bu toplumlara, burjuvazinin kendi toplumunda endüstriye kattığı bir üretim düzenini aynen aktarmaktadır da, ondan! Oysa bu düzen, son yıllarda merkeziyetçi bürokrasi diktalarında eleştirilen bütün tersliklerin anası.

Hatta işçi sınıfının **"sosyalist"** toplumlarda iktidarı dolaysız olarak neden ele geçiremediğinin de!

"YENİ" İŞÇİ SINIFI

Radovan Richta ile tanışmıştık sanırım.

Bu adam, aslında, bütün **Dubçek** hareketinin, **"Prag ilkbaharı"**nın temelinde yatan adam. Araştırmaları, akla ziyan şeyler. Sorunu koyarken, bir kere, bilim ve teknolojinin üretim düzenine getirdiği yeniliklerden yola çıkmış. Bu yenilikler derseniz, az buz şeyler değil hani! Önce klasik endüstride, endüstriyel üretimde bilim dolaylı üretici güç, üretim sürecinde dolaysız bir işlevi yok. Oysa kimyadaki değişmeler hammadde kavramını da, kendisini de değiştirmiş. Öyle ya, eskiden doğal hammaddelerin belirli ve değişmez yelpazesi içerisinde çalışırken, şimdi insanoğlu kimyasal ve yeni hammaddelerin çok daha zengin yelpazesi içinde çalışmaktadır. Elektronik, otomasyonu yaygınlaştırıyor. Otomasyon ise işçi

sınıfının niteliğini değiştiriyor. Bilimin dolaylı üretici güç olduğu aşamada, işçi aşırı işbölümüne, yönetici, uygulayıcı ayrımına tutulan bir emekçi miydi, al bakalım bu sefer bilimin dolaysız üretime katılması yüzünden, (ya da onun sayesinde) işi bütünüyle görebilen, yöneticiyle arasında pek de o kadar fark olmayan uzmanlaşmış bir entelektüel emekçi düzeyine yükseliyor.

Diyeceksiniz ki bundan ne çıkar?

İlahi, ne çıkmaz ki!

Klasik endüstri toplumunda endüstri üretiminin aşırı kademeleştirilmiş, el işçisiyle yöneticisi ayrılmış bir emek düzeni içinde bulunması, işçileri belirli ibir bürokrasi çarkının dişlileri haline sokmakta, iktidar onların eline geçmiş sayılsa bile, gerçekte, parti kanalıyla merkeziyetçi bir bürokrasinin ellerinde toplanmaktadır.

İşçilerin, tıpkı kapitalist endüstriyel üretim düzeninde olduğu gibi, suratının iki yanındaki at gözlükleriyle daraltılmış bir üretim çerçevesi içerisinde tutulması, onun siyasal düzeyde geniş görmesini, geniş operasyonlara gitmesini önlemektedir. Bu da siyasal iktidara el koymuş olan bürokratların işine elverir. Hem de çok. Ne var ki bilim işe dolaysız üretici güç olarak karışınca işçinin bilinç düzeyi derhal yükselmekte, yükselince de onun sınıfsal davranışında olumlu katkısı olmaktadır.

Olunca ne olur, işçi sınıfının toplumsal tavrı başkalaşır, o zaman da iki gün önce sözünü ettiğimiz **"yeni işçi sınıfı"** ufukta belirir. Buysa kendine toplumcu diyen, gerçekte bürokrat ve merkeziyetçi olan diktalarda, **"yeni işçi sınıfını",** üretimi nihayet dolaysız olarak denetimi altında tutabilmesi sayesinde iktidarı da dolaysız olarak denetlemek isteklerinde bulunmasına yolaçabilir.

Acaba **Richta'**nın otomasyon ve elektronik üzerinden, gelecek sosyalist toplumlardaki diyalektik çatışmayı nasıl meydana koyduğunu özetleyebildim mi?

Çekoslovakya'da Rusları çileden çıkaran ne **Ota Şik'**ti, ne de sevimli bir bürokrat olan **Dubçek, Gilles Martinet'**ye göre (Beş Komünizm) doğrudan doğruya **Radovan Richta** ile, Rus toplumunun iç çelişkisini bu derece açık seçik ortaya döküveren buluşlarıydı.

Buradan tuttunuz mu, her şey çorap söküğü gibi yürüyüp gidi-

yor; otoriter bir iktidarı ellerinde tutan bürokratlara karşı, aydınların, teknokratların ve işçi sınıfının özgürlükçü bir toplum düzeni isteğinde birleştikleri görülüyordu. Buysa Rusların elli yıldır dünya sosyalizmine kabul ettirmeye uğraştıkları bürokrat sosyalizmin modelinin sonu demekti. Elbette katlanamazlardı buna. Katlanamadılar.

Dubçek'in sonu malûm. **Ota Şik,** sanırım sürgündedir. İşin garip yanı şu ki, **Radovan Richta Çekoslovakya**'da kaldı, fikirlerini değiştirmiş göründü, ya da susmayı, bir süre hiç sesini çıkarmamayı yeğledi. Yalnız saptamaları o derece önemli, o derece çağımızın gerçeklerine uygundur ki dünyanın dört bir yanından her gün güncelliklerini koruduklarını belirten nice haberler geliyor. Hele yapısal özellikleriyle olduğu kadar, siyasal özellikleriyle de gittikçe birbirini andıran, gittikçe birbiriyle sarmaş dolaş olan bürokrat ve kapitalist toplumlararası koşutluklar, **Richta**'nın haklılığını her dakika bir kere daha gözler önüne seriyor.

Yok mu bir hayır sahibi şu ***Richta***'yı Türk toplumcularına gereği gibi tanıtacak? ***"Dörtyolun ağzında"*** gibi adı Türkçeleştirilebilecek olan önemli kitabının İngilizcesi de var, Fransızcası da. Hatta bu adamdan ilk söz ettiğim sırada bazı gençler bulmuş gelmişler, altını çize çize okuduklarını bana göstermişlerdi. Toplumcu yayınevleri, koşullar değiştiği için çoğu güncelliğini yitirmiş bir sürü eski metni bulup bulup çevirtiyor, basıp yayıyorlar; bu derece önemli ve güncel olanlarından ya haberleri yok, ya da bilinmez neden elleri varmıyor.

"ÖZYÖNETİM" DENDİ Mİ?

Hadi size güleceğiniz bir şey söyleyeyim: Bizim kuşağın toplumcuları (1920'liler) sanırdı ki, sosyalizm uygulaması dediğin aslında kamulaştırmadır, özel mülkiyeti kamu mülkiyetine dönüştürdün mü tamam, iş çözümlenmiş demektir. Bunun iki büyük sakınca getirdiğini anlayabilmemiz için yıllar geçti, birisi yasal olarak kamulaştırmanın **"mülkiyeti"** kesinlikle kaldırmadığıydı bunların,

ikincisiyse bürokrasi! Sosyalizm uyguluyoruz diye bu yola dökülenlerin, çetrefil bir bürokrasi şebekesi kurup işçi sınıfını bu kez onun buyruğunda çalıştırdığı, ücretlilik devam ettiğine göreyse artıdeğerin üretim araçlarına fiilen sahip olan bürokrasiye gittiği, batı ülkelerinde bugün toplumculuğa bismillah diyenlerin bile bildiği ilkel bir gerçek!

Oysa toplumculuğun amacı nedir, üretim araçlarının üreticilerin denetiminde olması değil mi? Günün birinde bu temel ilke hatırlanarak özyönetim uygulamasına geçilmiştir. Zaten üzerinde biraz oyalanmak isteyişim de bundan!

1949'da Yugoslav sosyalizminin beyin takımından ***Kardeli*** şöyle bir laf ediyor:

"Ne kadar mükemmel olursa olsun, ne kadar dahiyane yönetilirse yönetilsin, hiçbir bürokratik aygıt sosyalizmi kuramaz."

27 Haziran 1950'deyse ***Josip Broz Tito,*** aynı konuda şunları belirtmiştir:

"Üretim araçlarını devletin yüklenmesi işçi hareketinin 'fabrikalar işçilere' sloganının gerçekleşmesi anlamına gelmez. Oysa propaganda için söylenmiş soyut bir laf değildir bu, derin olduğu kadar köklü bir anlamı vardır, hem toplumsal mülkiyete ilişkin olarak, hem emekçilerin haklarına ve görevlerine ilişkin olarak. Şu halde, toplumculuğu gerçekleştirmek istiyorsak, lafta kalmamalı, gerçekleşmelidir."

Yugoslavlar, kendi ülkelerinde geliştirdikleri özyönetim biçimini iki önemli ilke üzerine kuruyorlar. (Başka ülkelerde de özyönetim biçimleri var) Bu ilkelerden birisi şu:

"Sosyalizm, bireysel mutluluğu, daha üstün amaçlar için feda edemez, zira bireysel mutluluk sosyalizmin birinciye gelen amacıdır."

İkincisiyse şu: **"Gerçekleştirilmiş, yaratılmış olan şeylerden hiç birisi bizim için terkedilmeyecek, yerine daha ilericisi, daha özgürü, daha insancılı getirilmeyecek kadar kutsal olmamalıdır."**

Bilmem ülkemizde hemen hemen kuramı da kılgısı da hiç bilinmeyen bir üretim biçimi konusunda bazı aydınlatıcı önbilgiler ak-

tarabiliyor muyum? Yalnız şurası bir gerçek ki, bugün **Yugoslavya** yalnız fabrikalarda değil kamu hizmetlerinin çoğunda da özyönetimi uygulama haline getirmiş bir ülke, daha da ilginci bunu 1963 Anayasasına geçirmiş olmaları, böylelikle insanın uygarlık hakları arasına yepyeni birisi daha ekleniyor ki bu da özyönetim hakkıdır, her vatandaşın üretim ve kamu hizmetlerini yöneltmek anayasal hakkı oluyor, üstelik yasalar bu hakkın engellenmesini cezalandırıyorlar.

Özyönetimin ayrıca **Cezayir**'de uygulandığı, **Fransız Sosyalist Partisi** tarafından da programa alındığını biliyoruz. Özellikle Fransız sosyalistlerinin özyönetimi özgürlükçü bir sosyalizm uygulamasının en önemli ilkelerinden saydıklarını okuyup durmaktayız.

İyi ama nedir bunun özelliği?

Bir kere, üretimle işçi sınıfı arasındaki bürokrasi ekranını kaldırıyor; merkeziyetçi planlamadan demokratik planlamaya geçiyor; yönetimde sürekli denetim sistemini getirerek yöneticilerin yönetenlerle farkını en aza indirmeye uğraşıyor! Üretim üniteleri düzeyinde, (fabrika ve işletmelerde) çalışanlar hem üretimi planlayacak, hem de planı uygulayacak yöneticileri kendi aralarından seçiyorlar; ayrıca onların uygulamalarını da, planlarını da denetleme hakkını elde tutuyorlar. Böylelikle üretim üreticilerin direkt denetimi altında gerçekleştirilmiş, bürokrasinin baskısı önemli ölçüde azalmış oluyor. Merkeziyetçilik hafiflediği için de işyerinde demokrasi yürürlüğe girebiliyor.

Hemen söylemeliyim ki kusursuz yürümüyor bu işler, işyeri seçimlerinde teknik elemanların üstünlük sağladığı, yöneticilerin ağır bastıkları sık rastlanan yakınmalar arasında; ayrıca, işyeri çalışanların ortaklaşa mülkiyeti haline girdiğine göre, geride bir yerlerde mülkiyet hakkına benzer bir hak işliyor yine; nihayet, her üretim ünitesi kendi çıkarını kollamaya eğilim gösteriyor, hele "sosyalist pazar" denilen piyasa da oluşursa kâr düşüncesinin filizlendiği görülüyor.

Birkaç sayfa içerisinde haklanacak bir konu değil elbet bu, bütün dünyada sözü edilirken bizde sessiz sedasız geçmesin diye ucundan köşesinden bir şeyler anlatmak istedim, hepsi o kadar. Altını çizmeyi düşündüğüm nokta, toplumculuk alanında saplantıla-

ra yer olmadığı, genel ve temel ilkelerin uygulanması için hemen her toplumun kendi koşullarına göre yeni öneriler getirebileceği! Özyönetim, bu yeni önerilerden birisidir, görünüşe göre de sonuncusu olmayacaktır.

Meraklısı için notlar:

Şaşkın çok, bir şiirimde Troçkiy'in adını geçirdim diye kimilerinin beni Troçkist sandığını duyuyorum; şimdi özyönetimi anlatmaya niyetlendim diye besbelli Tito'cu sananlar da çıkacaktır; bu bizim hastalığımız, sanırım kökeni de eskilerde, tarikatlar tarihine kadar uzanıyor; ne Troçkistim ne Tito'cu, bağnaz değilim sadece, bağnaz olmadığım için de toplumculuğun bütün her yanında kim ne söylemişse öğrenmeye, öğrendiklerimi de aktarmaya çabalıyorum; her toplumcunun da böyle yapması, yöntemini böyle kullanması gerektiği kanısındayım!

Özyönetim konusunu merak edenler, Gilles Martinet'nin "Beş Komünizm" adlı eserinde diyalektik bir eleştirisini bulacaklardır, ayrıca Fransızca olarak çıkmış Milojko Druloviç'in "L'Autogestion a l'epreuve" adlı kitabı da hayli bilgi vermektedir.

ÖZYÖNETİMİN ÖNEMİ NEREDE?

Arkadaş diyor ki, özyönetime ***(otogestion)*** belirgin bir önem verişin var, oysa yıllardır bizim kulağımız bu üretim biçiminin 'revizyonist bir sapma' olduğuyla doldurulmuş; özyönetim **Yugoslavya**'da uygulamaya konulmadı mı, eh Yugoslavların deneyini beğenmeyenler özyönetimi de beğenmiyorlar; oysa bakıyoruz batılı sosyalist ve komünist partilerde özyönetim gittikçe daha çok yandaş bulmaktadır, bu sorun üzerine eğilmenin, daha genişçe tartışmanın zamanı gelmemiş midir?

Arkadaş haklı, zamanı gelmiştir de geçmektedir.

Bizim sosyalist çıraklığımızda aklımızın en ermediği, en anlayamadığımız iki konudan birisi diyalektik idi, ötekisi üretim biçimi

ve ilişkileri. Doğru dürüst Türkçe eser olmadığı için okuyup anlayamazdık bir kere ya, bilir sandıklarımız da pek kıvıramazlardı anlatmayı. Kendi hesabıma ben böyle kuramsal sorunları ancak kendimi **Paris**'e atıp da orada az buçuk dil öğrendikten sonra kavramaya başlamışımdır.

Ne de **Paris**'ti ya!.. O sıralar sosyalistlikte **Moskova** kilisesi Ali kıran başkesen! Marksizmi de, sosyalizmin genel kurallarını da kendi işlerine geldiği gibi yorumluyor, herkesi de öyle yorumlamaya zorluyorlar. Sözgelişi üretim ilişkilerinin niteliğini belirleyen üretim araçlarının mülkiyetidir deniyor, bu araçları kişilerin mülkü olmaktan çıkarıp da kamulaştırdın mı işçi sınıfının mülkü olur, olunca da sosyalist üretim biçimine atlamış olursunuz. Herkes de inanıyor. Kimsenin aklına hukuki sahiplikle fiili sahiplik arasındaki farkın altını çizmek gelmiyor, hoş gelse de kimde var onu itiraz diye ortaya sürecek yürek?

Kamulaştırmanın üretim araçlarını işçi sınıfına mal etme yolunda bir adım olduğu fakat tam bir değişiklik sağlamadığı yenilerde ortaya atılmıştır, tartışılmaktadır. O zaman ne demek oluyor bu, şu: Bir toplumda sosyalist olduğunu iddia eden iktidar eğer kamulaştırmalarla üretim araçlarını özel kişilerin elinden alır, kamuya mal ederse, gerçekte işçi sınıfının denetimine vermiş olmaz, bu bir, üretim araçlarını fiilen elinde tutanların denetimine vermiş olur (parti bürokrasi ve teknokrasi) bu iki.

O halde sosyalist olduğunu iddia eden bu iktidar gerçek anlamda üretim ilişkilerini de üretim biçimini de değiştirmiş sayılamaz. Zira eski özel mülk sahibinin yerine bu kere soyut fakat eskinden daha az gerçek olmayan bir mülk sahibi geçirilmiş, daha da önemlisi üretim örgütlenmesi aynı hiyerarşi içerisinde sürdürülmüştür.

Bu son nokta bence en önemlisi.

Kapitalist düzen, bildiğiniz gibi, üretimi mal sahibinin denetimi altında tutabilmek için, yukardan aşağıya ve disiplinli olarak örgütlemiştir. Kapitalist işyerinde üretim ilişkileri tabanı geniş (işçiler), tavanı dar (işveren takımı), bir piramit biçiminde görünür. Ayrıca, işçinin üretimin bütünü üzerinde bir görüş ve yargılama olanağı olmasın diye, iş üretimi parsellenmiş, her işçiden ufak bir bölümün gerçekleştirilmesi istenmiştir ki bu da işçileri bileşimler yapmaktan alıkoyup dar ufuklu birer üretim çarkı haline dönüştürür.

Sosyalist düzenin iddiası, bu durumu değiştirmektir. Zira sosyalizm, birinci planda, üretimin üreticilerin eline ve denetimine geçmesini öngörür. Başka bir deyişle, sosyalizme, sosyalist üretim biçimine geçmek demek, yukardan aşağıya örgütlenmiş üretimi bırakıp aşağıdan yukarıya örgütlenmiş bir üretime geçmek demektir. Oysa, yüzyılın başından itibaren gördüğümüz sosyalist iktidarlarda, üretimin aşağıdan yukarıya örgütlenmesine tamamen boş verilmiş, sadece mülkiyetin kamulaştırılması üretim biçiminin değişmesi için yeterli sayılmıştır. Sosyalizmin açısından vahim bir yanılgıdır bu, neden derseniz gerçekte kapitalist emek düzenini bütünüyle değiştirmemekte, sadece eski patronların yerine bu kez adı belirsiz bir işverenler zümresini, yani parti bürokrasisiyle teknokrasiyi geçirmektedir.

Hal böyle olunca da, üretim biçimi değişmemiş olur, üretim biçimi değişmeyince, o toplumda gerçek anlamda bir sosyalizme geçiş sürecinin başladığına hükmetmek olanağı da kalmaz.

İşte özyönetim burada kendisini gösteriyor.

Özyönetim, işçilerin üretim araçlarına aşağıdan yukarıya kumanda etmesi ve sahiplenmesi esasını getiriyor. Bu kurala göre, sosyalizmde üretim ilişkilerini gerçekten sosyalist bir düzeyde geliştirebilmek için ilkin işçinin üretim araçları ve üretim biçimi üzerindeki denetimini sağlamak gereklidir. Bu da aşırı merkeziyetçi bir planlama, yukardan aşağıya bir emek örgütlenmesiyle değil, özyönetimle olur. Zira özyönetimde planlama genel anlamda, uyarıcı ve yönlendirici olarak çalışır, işyerleri (yani üretim) doğrudan doğruya işçilerin elinde ve yönetimindedir.

Kaldı ki, özyönetimin uygulanmasında işyeri demokrasisine, özgürlükçülüğüne uyulunca, işçi sınıfının üretim üzerindeki denetimi, üretim biçimini düzenleyişi lafta kalmaktan çıkar, somutlaşır, elle tutulur hâle gelir. Peki bunu **Rusya**'da neden düşünememişlerdi dersiniz? Kim bilir belki de düşünebilmek için ilkin endüstri ülkesi olmak gerektiğinden. Zira tam endüstrileşmemiş bir ülkede sosyalist iddialı iktidar oldu mu önce endüstrileşmeye hız veriyor, bu işi yaparken de emek örgütlenmesini aynen kapitalist endüstri ülkelerinden kopya ediyor. O örgütlenmenin yukardan aşağıya ve işçiyi bunaltıcı olduğunu yukarda söylemiştim. Daha güzeli, **K. S.**

Karol'dan naklen yazdığım gibi, geri kalmış ülkelerdeki sosyalist etiketli iktidarların kapitalist ülkelerin gerçekleştirdiği belirli bir sanayileşmeye ulaşmayı, bir de kademeli bir gelişme ve büyümeyi amaç edinmeyi sosyalistlik sanmaları.

Oysa sosyalizm, o insanlık dışı sanayileşmeye 'beşeri' bir çehre ve amaç verebilmek için düşünülmüş.

İŞİN İÇİNDEKİ İŞ

İşçi sınıfı dendi mi, akan sular durur!

Bu, hiç değilse, bizim kuşağın sosyalistleri arasında böyledir. Böyle olmuştur. İşçi sınıfının tarihsel misyonuna inanmışızdır biz, sosyalizmi onun gerçekleştireceğine, böylece de insanlığı sömürüden ve baskıdan kurtaracağına! Bilinçlenme dediğimiz de bu değil midir?

Zaten **Avrupa** sosyalizminde tepeden tırnağa işçi sınıfı esprisi egemendir, o kadar egemendir ki ayrı ayrı zamanlarda iki birbirine karşıt adam, **Troçkiy** ve **Stalin,** köylülerle bir sosyalizm denemesine girişen **Maozedun'**la düpedüz gırgır geçmişlerdir. **Troçkiy "dağlı"** der bunlara, **Stalin'**se daha hınzırca alay eder:

"– ..Margarin ne kadar tereyağıysa, Çinlilerin yaptığı da o kadar sosyalizmdir."

Bu sözlerin altında, elbet, sosyalizmi ancak işçi sınıfının yapabileceği inancı yatıyor.

İyi ama endüstrinin en çok geliştiği ülkelerde bile, yüzyılın başından bu yana, işçi sınıfının öyle etkili ve önemli bir dönüşüm gerçekleştirdiği görülmedi. Gerek **İspanya'**daki, gerek **Fransa'**daki 'Halk Cepheleri' başarısızlıkla sonuçlandılar. Dünya savaşının hemen ardından kendini şiddetle hissettiren sola kayış, giderek hızını yitirdi, sonunda durdu; bırakın hıristiyan ya da sosyal demokrat konfederasyonları, komünist işçi federasyonları bile siyasal eylemin önünde gitmekten vazgeçtiler.

Bu saptamanın **Herbert Marcuse'**e batılı kapitalist ülkelerde işçi sınıfının sistemle bütünleştiği savını ortaya atma fırsatını verdi-

ğini bilirsiniz. **Marcuse** diyor ki, bunlar artık sisteme karşı değildirler, sistemin içindeler ve ondan pay istiyorlar.

Önce İtalyan kuramcılarının üstünde durdukları, giderek **Serge Mallet** ve **Andre Gorz**'un inceleyip daha da geliştirdikleri bir başka görüş, bu iddiayı tarihsel bir gelişim süreci içinde ele alıyor.

Bakın nasıl! İşçi sınıfının başlangıçtaki eylemleri doğrudan siyasal eylemlerdir. Öyle ya hatırlayın **Anarcho Sendicalisme** döneminin hızlı sendikacılarını, ne istiyorlardı onlar, üretimi ellerine geçirmek, üretim üzerinde sendikaların denetimini kurmak değil mi? Üstelik istekleri doğrudan üretim araçlarına, işyerine yönelik isteklerdi bunların, varsa yoksa, üretimdi ilgilendikleri. Oysa kapitalizmin bolluk toplumuna, tüketim toplumuna doğru gelişmesi, işçi sınıfının isteklerini de üretimden çevirip tüketime doğru yöneltti, işyerinden çevirdi, oturdukları semtlere, yaşadıkları gündelik hayata aktardı.

Bu da besbelli şöyle oluyor: Sendikalar artık üretim üzerinde denetim savaşı vermiyorlar, kendilerinin ve ailelerinin yaşama düzeylerini yükseltebilmek için, tüketim olanaklarını artırma savaşı veriyorlar, buysa sendikacılığı bütünüyle ana amacından kaydırıyor, aşırıların ılımlılara eleştiri diye yönelttiği **economisme** batağına saplanmalarına yol açıyor..

Özetin özeti işçi sınıfı devrimcidir diye cart cart atıyorsun, bir de bakıyorsun ki, iki toplu sözleşme yapmışlar, seni ortada bırakmışlar.

Kızmayın, bu dediğim 1968 parıltısında **Fransa**'da yaşanmış bir olay! grevleri yapan ve yürütenler, en hızlı olması gerektiği sanılan **CGT**'ye bağlı sendikalar değillerdi, **CFDT**'nin sendikalarıydı ve bu ikinciler olmasa birinciler tüketim düzeyindeki istekleri yerine getirilir getirilmez, siyasal içerikli isteklerini bir kenara bırakabileceklerdi. İkinciler direnince ister istemez sürdürdüler.

Malraux, anılarını yazdığı **'Les Chênes qu'on abat'**nın bir yerinde açıkça belirtiyor bunu, hatırlarsınız 1968'de **Malraux** bakandı, söylediğine bakılırsa mayıs grevleri sırasında komünistlerin şefi de **Gaulle**'cu iktidarın içişleri bakanına gelmiş ve "dayanın" demiş!

Serge Mallet'ye bakarsanız, bunda işçi sınıfının türdeş **(ho-**

mogene), olmayışı rol oynuyor, nasıl burjuvazi türdeş değil de, içinde çeşitli kesimler çeşitli iç çelişkileri geliştiriyorlarsa, işçi sınıfı da öyle; hatta belki işçi sınıfından değil, işçi sınıflarından bile söz edilebilir. (Zaten zamanında **Proudhon** öyle demiş!) Zira endüstrinin görece geleneksel kesimlerinin işçilerine oranla, (inşaat, yol, maden, demir, gemi inşaatı işçileri...) ikinci endüstri devrimi kesimlerinin işçileri daha başka bir nitelikte, daha başka bir atılganlıkla isteklerini düzenliyor ve savunuyorlar. (Elektronik, petrokimya, uçak ve kısmen otomotiv endüstrisi işçileri.)

Serge Mallet'nin bu tezleri batılı sosyalist çevrelerde büyük ilgi uyandırmış tezler. Hele toplumsal olaylarla doğrulanmış olmaları çok önemli sayılıyor. Eh bizde bile en ileri sendikaların en gerilerine oranla, işçiye kendilerini beğendirebilmek için, toplusözleşmelerde daha çok zam sağladıklarını öne sürdükleri düşünülürse, boşuna laf etmemiş herhalde adam. Tüketim sendikacılığı işçi sınıfının köşelelerini törpülüyor. Atılımcılığını azaltıyor, "tarihsel misyonu"ndan kaymasına, giderek kapitalist sistemin bir parçası haline gelmesine yol açıyor. Üstelik bu yozlaşma olurken, o sendikalar ağızlarından devrimci sloganları düşürmüyorlar!

"YOKSULLAŞMA" GERÇEKLEŞMESE...

Lucien Goldmann'ı tanır mısınız?

Toplumculuk sorunları üzerinde düşünen bir yazar, ama düşünür gibi yapıp da temcit pilavına dönmüş şeyleri tekrarlamıyor, sahiden düşünüyor: İleri sürülmüş savların, tekrarlana tekrarlana cılkı çıkmış formüllerin gerçeklerle çakışıp çakışmadığını bir kurcalayışı var ki, ömür. Kendisi de diyor ya, **Lukaca** okulundan, saptadığı şeyler de ona göre, sözgelişi **Oscar Lange**'yi ele alışı, eleştirisi bir ibret, **Stalin**'le yaklaştığı noktaları, ekonomik yasaların değiştirilebilirliği değiştirilemezliği konusuyla toplumculuk uygulamalarında bireysel özgürlüklerin varlığı yokluğu arasındaki bağı saptaması, son derece ilginç.

Hasılı yaman adam!

Ama ben o tarafına değil de, **Marks**'ın yoksulluk kuramı üzerinde dediklerine takılacağım.

Bilirsiniz, en tartışılan kuramıdır bu, daha yüzyılın başlarında ünlü Fransız sosyalist düşünürü ve lideri **Jean Jaures,** işlerin pekâlâ **Karl Marks**'ın yazdığı gibi gelişmeyebileceğini, kapitalizmin ileri aşamalarında işçi sınıfının kesin bir yoksulluğa düşmesi olasılığının yanlış çıkabileceğini söylüyordu. Sonra, kapitalist toplumların, biraz da işçi hareketlerinin ve **Rusya**'da olup bitenlerin korkusuyla, işçi sınıfının kapitalist topluma yamamaya çalıştığı, derece derece bunda başarı kazandıkları da görüldü. Sömürgeci batılı toplumlarda işçi sınıfı da sömürüden payını alıyordu elbet. Giderek bu, endüstri proletaryasının yoksullaşması yerine, kendine göre belirli bir yaşama düzeyine ulaşması sonucunu verdi, verince de işçilerin **"zincirlerinden başka kaybedecek şeyleri"** de oldu.

Frankfurt Filozofları'nın bu konu üzerinde durduklarını söylemiştim değil mi? **Marcuse** özellikle incelemiş, irdelemiş, işi işçilerden umudunu kesmeye kadar vardırmış. Başkaları da var bu kötümserliği paylaşan, işçi sınıfının devrimciliği için **"yeni bir işçi sınıfının",** elektronik devrimiyle belirecek olanın bilinçlenmesi gerektiğini belirleyen, **Serge Mallet, Andrê Gorz** gibileri bunun işçi sınıfının içindeki tabakalaşmayla ilgili olduğunu belirtedursunlar, **Radovan Richta** bütünüyle işçi sınıfı kapsamının değişip anlamının başkalaşacağını söylüyor. **Goldmann** derseniz, ona göre yoksullaştırma kuramının doğru çıkmadığı bir gerçektir ama bu yöntemin doğruluğuna gölge düşürmez, nihayet bir öngörme yanılgısıdır, ne var ki aynı yanılgıya bir daha düşülmemeli, çağdaş toplumlarda uygulama önerileri bu toplumların gerçeklerine, gerçek koşullarına göre yapılmalıdır.

Biraz dönüp dolaştı ama, laf elbet bizim durumumuza gelecek.

Hepimiz yurdumuzla ilgili tasarılarımızda ikide bir Türk işçi sınıfından, toplumcu görevinden, tarihsel işlevinden söz eder duruyuz; aslında ne durumdadır Türk işçi sınıfı hiç düşündünüz mü? Bilinçli çok küçük bir azınlık ayrı tutulursa, Amerikan tipi kendine yontan "tüketimci" bir toplusözleşme sendikacılığı yüzünden/sayesinde, toplumun daha aşağı katlarına oranla handiyse **"avantajlı"** durumdadır. Daha da ilginci, psikolojik havalar düzeni değiş-

tirmekten çok, düzenden yararlanmak, kendilerine düzen içinde bir yer edinmek doğrultusundadır. Evet, başka ülkelerin işçi sınıflarıyla karşılaştırarak Türk proletaryasının en kötü durumda olduğunu kanıtlamak olasıdır her zaman, yalnız bu proletaryayı itici güç haline getirecek olanın günümüzde dış değil iç dinamik olduğunu hiç akıldan çıkarmayacağız. O yönden baktınız mı da, topraksız köylüye, hatta vasıfsız memura oranla işçilerin daha iyi durumu pek açıktır.

Bir şey daha var, **Almanya**'daki işçiler arasında yapılan bir soruşturmaya bakılırsa, Türk işçilerinin çoğu ülkelerine döner dönmez işçiliğe devam etmeyi değil, sınıflarını değiştirip **"iş sahibi"** olmayı düşünüyorlar. Ne demek oluyor bu, aslında sosyalizmle işçi sınıfının özlemlerini birleştirmek demek olan bilinçlenme düzeyinden, bizim işçilerin büyük bir çoğunluğunun hayli uzakta olduğu demek mi?

Bunun düşünce olmaktan gerçek olmaya dönüştüğünü yanınızda yörenizde görmüşsünüz: Adam **Almanya**'da tornacı, **Türkiye**'de apartman sahibi! Ya da orada maden işçisi, **Türkiye**'de işçi çalıştıran bir işyerinin sahibi! Bunlar elbette burjuvazinin yükselme döneminde görülen ilginç olgular. Ayrıca yurt içindeki işçiler yönünden de, batıda görülen durumun belirmeye başladığı sanayici işverenlerin toplu sözleşmeler aleyhindeki yakınmalarından anlaşılıyor. Üstüne üstlük, son seçimlerdeki **"merkeze"** oy yığılmasının, üreticiler kadar, işçileri de kapsamı içinde tuttuğu besbelli.

Peki o zaman laf nereye bağlanacak?

Şuraya mı: **Türkiye,** gelişmekte olan ülkelerde gelişmenin kaymağını kendi yiyip bedelini işçi ve köylüye ödeten burjuvazi sultanlarından kısmen kurtulmuştur, bu işçi sınıfının da ılımlı ve yumuşak bir davranış içine girmiş omasından hissediliyor, **Türkiye**'de toplumcu olsun olmasın işçi sınıfına dayanmak isteyen siyasal hareketler, soyut ve devrimci bir işçi sınıfı hayalinden değil, gerçeklerle doğrulanmış sağlam saptamalardan yola çıkmalıdırlar. Üstelik, bizimkiler de daha yoksullaşmayacaklar, düzene yerleşeceklerdir.

Faşizm gelmedikçe tabii.

ALAMANYA!
ALAMANYA!

Onları seviyor musunuz?

Adları işçidir ama, doğrusu ben pek ısınamıyorum: Savaş yıllarında karikatür dergilerinin baş sermayesi olan hacı 'ağa' tiplerini andırıyorlar: Pahalı fakat yanlış seçilmiş giysiler içinde, yarı Anadolu, yarı İstanbul, yarı Münih kokan birtakım bol bıyıklı adamlar! Altlarında son model **Avrupa** arabaları, boyunlarında son model fotoğraf makineleri, ellerinde son model ses kayıt aygıtları ya da transistorlu radyolar; tatil aylarında, büyük şehirlerimizde beliriyor; Anadolu yollarında inanılmaz trafik kazalarına neden olup bir hayli de kurban veriyorlar.

Almanya'daki işçilerden söz ediyorum canım!

Televizyon röportajlarında dinlemişsinizdir, hayat amaçları da işçilerimizin hayat amaçlarına benzemiyor pek: **"Ben on yıldır Almanya'dayım, Ankara'da beş katlı bir apartman aldım, şimdi bir de un fabrikası kuracağız."** Ya da: **"... teyzeoğlumuz da burada, elele verdik, önce bir apartman alacağız, arkasından bir somya fabrikası kurmak istiyoruz."** Ya da: **"... ben filan çimento fabrikası şirketine hissedar oldum"** vs... vs...

Sosyalist gözüyle baktınız mı, bu işçilerin amacının 'sınıfını güçlü kılmak' değil de, 'sınıf değiştirmek' olduğunu hemen görürsünüz. **Almanya**'daki işçilerimizin büyük bir çoğunluğu oraya işçi sınıfının bilincini elde etmeye değil, **Almanya**'yı atlama tahtası gibi kullanıp bir üst sınıfa yükselmeye gitmişlerdir.

İki iki daha dört.

Hadi rakamları konuşturalım!

Önce şu gerçek dikkati çekiyor: Yabancı ülkelere çalışmaya gidenlerin ancak yüzde 41'i **Türkiye**'de iken bir işverenin yanında ücretli işçi olarak çalışmaktaymış. Buna karşılık yüzde 46'sı kendi hesabına çalışan insanlarmış. Daha da güzeli, içlerinden yüzde 3,5'a yakınının da işveren olması.

İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, dışarıya giden işçilerimizden, yurda döndükten

sonra işçi statüsünde kalmayı düşünenlerin oranı kaç bilir misiniz? Ancak yüzde 4! Buna karşılık yüzde 75'i yurda döndükten sonra bir işyeri açarak çalışmayı yeğliyorlar.

Ne kadar açık değil mi? Bir kere gidenlerin yarıya yakını zaten işçi sayılamaz, bunun yanısıra orada da işçi bilincine girmiyor, topunun dönüş amacı ya bağımsız iş sahibi olmak ya da işveren durumuna geçmek! Bu da yukarda belirttiğim gibi 'sınıf değiştirmek', işçiyse işveren, işverense daha büyük işveren olmak amaçlarının başka türlü söylenişi.

Peki neden böyle oluyor?

Tarihten biliyoruz; toplumsal gelişmede, 'yükselen sınıf' niteliğini taşıyan sınıflar, toplumun öteki katlarına kendi değerler sistemini benimsetirler! Sözgelişi, bir ülkede yükselen sınıf işçi sınıfı ise toplumun tümüne emek değerleri, burjuvazi ise para değerleri egemen olur. Kapitalizmin dinamik dönemlerinde toplumda herkes 'zengin olmayı' kurar, 'meteliksiz iken milyoner olanların' öyküleri efsane halinde anlatılır, işin garibi toplumsal gelişme kapitalist bir gelişme dinamiği içerisinde iken bu çeşit olaylar olmaz da değildir.

Türkiye'de yükselen sınıf, dinamik güç, burjuvazidir, bu açıkça görülüyor. Böyle olunca değer ölçülerinin onun ölçüleri olmasını olağan karşılamak gerekir: Elbette toplumun temel ölçütü para ve zenginlik oluyor, çalışanlar da bu amaca yöneliyor. İşçi sınıfının saflarında şu ya da bu biçimde yer almış olanların çoğu henüz birtakım kombinezonlarla patron olabilecekleri kanısındadırlar, bu kanıları burjuvazi duraklama dönemine girinceye değin pek yanlış da sayılmaz. İster istemez, beş yıl, on yıl **Almanya**'da yaşayan, orada işçi hareketinin nelere heveslendiğini gören Türk işçisi, bundan kesinlikle etkilenmiyor da, önce kapalı ekonomi sisteminden kalma bir üstyapısal davranışla düz mülk sahibi olmaya (ev, tarla, apartman, otomobil) giderek iş kurmaya ve kapitalistleşmeye özeniyor.

Bu özen hepimizi rahatsız eden kılık kıyafetlerinden, gösterişli bir lükse yanlış düşkünlüklerinden, kısacası her şeylerinden belli olmuyor mu?

Önce mutlaka şu mektubu okumalısınız!

Yazanın adı da, adresi de dürüst belirtilmiştir, fakat ben saklı tutacağım, mektubu okuyup sahibinin içtenliğini görünce siz de bana hak vereceksiniz. Evet, gelelim mektuba:

"Değerli Attilâ İlhan ağbeyim, bugün gazetede 'Yoksullaşma gerçekleşmezse' başlığıyla yazmış olduğunuz yazıyı da, ötekiler gibi, bir güzel dikkatle okudum. Eh, ben orta terk bir adamım. Pek öyle kolay anlayamıyorum yazılarınızı. Biraz Almanya'da, Hollanda'da sürttük. Oradaki adamları gördük. Az buçuk lisan öğrendik. Bir de meslek sahibi olduk. Şimdi görenler 'beyefendi' diyorlar.

Yaşım 38, işim elektrik bobinaj ustalığı. Evliyim, iki çocuğum, bir Opel arabam var. Sorarsan işçiyim. Bir fabrikada çalışıyorum. Elime geçen 'fazla mesai' ile filân beraber ayda 5.000 lira kadar oluyor. İyi yaşayabiliyorum yani. Sizin dediğiniz gibi, 'düzenin değişmesinden, yana' değilim. Pekiy, sosyalist sayılmak için, şimdi ille gecekonduda yaşayan, zor geçinen, toplum içinde aşağılanan bir insan mı olmak lâzım?

Kayınpeder diyor ki al şu parayı, aç kendine bir dükkân, kendi kendinin patronu ol. Ama ben böylesini tercih ediyorum. Çünkü izin var, sigorta var, ikramiye var, direnme var, grev var. Hepsinden öncesi firma kâr eder, zarar eder, ben maaşımı alırım. Ama bir gün çok zarar eder de bir hastir çekerse, o zaman icabına bakarız.

"Siz neden işçinin sınıf değiştirmesine karşısınızdır, ben bir türlü anlamıyorum. Siz de işçi değil misiniz? O gazeteden maaş almıyor musunuz? İstemez misiniz bir gazetenin sahibi olmak, patron olmak? Ama hak tanır bir patron olursanız, yanınızda çalışanlar da kendi yetenekleri kadar mutlu olurlar? Bilmem anlatabiliyor muyum sayın Attilâ İlhan ağbey? Cevabınızı bekler, saygılarımı sunarım. Yazımın kusuruna bakmayın."

Bundan bir süre önce, sanırım **Bursa**'dan yazan ve kalabalık bir işçi ailesinin oğlu olduğunu söyleyen bir yiğit, daha başka yerlerden dolaşarak, aşağı yukarı aynı şeyleri söylüyor; işçilerin de, sosyalistlerin de **"iyi yaşamaya"** hakları olduğunu ısrarla belirterek. **"sınıf değiştirme"** işini handiyse bir hak, beni de bu hakkı engellemeye kalkışan bir adam gibi görüyordu.

Oysa benim, ne kimsenin işine gücüne karışmaya niyetim var, ne de şu ya da bu hakkını kullanmasını engellemeye; söylemek istediğim başka bir şey. O da şu: Sosyalizmin temel ilkelerinden birisi, kapitalizmin işverenleri alabildiğine zengin ederken, işçileri alabildiğine yoksullaştıracağı ilkesidir, bu durum işçilerin düzeni değiştirmek özlemlerini pekiştirir diye düşünülmüş, işçilerin birini, ikisini, üçünü değil, topunu mutlu edecek bir düzen olarak sosyalizm önerilmiştir; işçilerin, bütünüyle bu gerçeği anlaması onların siyasal anlamda bilinçlenmesi sayılır: Zira o andan itibaren işçi **"Her koyun kendi bacağından asılır"** felsefesini terkedip. **"Anca beraber, kanca beraber"** felsefesine ulaşmış olur, zaten sosyalistliğe Türkçede toplumculuk denmesi de buradan gelmektedir.

Buraya kadarını hepiniz bilirsiniz ya, ülkemizde (ülkemiz gibi burjuvazinin yükselme dönemindeki öteki ülkelerde) kısmen uygulanagelmekte olan Amerikan türü toplusözleşme sendikacılığı, (buna tüketim sendikacılığı da diyoruz) kısmen de henüz sermayenin katı ve tekelleşmiş bir düzeni gerçekleştirememiş olması, işçilerin bazılarına, tek tek, durumu iyileştirmek, gitgide işçiden işverene dönmek, ya da işleri tıkırında işçi aristokrasisine katılmak olanaklarını sağlar.

Sosyalist olmak için elbet gecekonduda oturmak gerekmez, sürünmek şart değildir, hele aşağılanmak hiç! Yalnız, bana mektubu yazan o içten olduğu besbelli işçi arkadaşın işçiliği de, sosyalistliği de laftan pek öte gitmese gerek. Açık açık da söylemiş zaten, bunu yaparak benim burada titizlikle üzerinde durduğum bir gözlemimi, bir saptamamı doğrulamış: **Türkiye**'de işçi sınıfı henüz sınıf bilincine tam anlamıyla varmış sayılmaz, çoğu işçiler ancak burjuvazinin yükselme dönemlerinde kendini kurtarma zihniyeti içindedirler. Bu zihniyet sürdükçe de işçilerden yoğun bir katkı beklemek doğru olmasa gerektir.

Batı ülkelerinde egemen burjuvazinin, proletaryaya düzenden daha çok pay vermek suretiyle onu evcilleştirdiği de bir gerçektir. Bugün Alman, Fransız, İtalyan vb... ülkelerdeki işçi sınıfları, hem örgütlü, hem güçlü oldukları halde, düzeni temelinden değiştirecek bir devrim yönünden uğraş harcamaktan çok, barışçı bir düzen değişikliği fikrine yatmaktadırlar. Bu da, kapitalizmin daha ileri konaklarında da proletaryanın kendisinden bekleneni yapmayabileceği düşüncesini doğuruyor. Bu yüzden onun iktidara yetenekli olup olmadığı sorunu bile bugün bazı sosyalist çevrelerde tartışılmaktadır.

Şu halde, Türk toplumcuları hem ülkelerindeki fiili durumu, hem gelişmiş ülkelerdeki gerçekleşmiş durumu göz önünde tutmak, toplumsal değişiklik önerilerini soyut bir işçi sınıfının devrimciliği hayaline yaslanarak değil, içinde yaşadıkları katı gerçeklere göre ileri sürmek zorundadırlar. O **"katı gerçek"** ise şu yukardaki mektubun her satırında, âdeta bas bas bağırıyor.

3.

SİYASAL DEMOKRASİNİN PAHA BİÇİLMEZ DEĞERİ

AKDENİZ ENTERNASYONALİ

Enternasyonal lafı edilince hiç üçten yukarısına çıkmayı akıl edemediğimiz için midir nedir, açık açık **4. Enternasyonal**'e bağlı olduğunu söyleyen **Pablo**'ya rastlayınca ben dehşetli şaşırmışımdır. O tarihte, Troçkistlerin de bir Enternasyonal'i olduğunu bilmezdim, **Pablo**'ysa bildiğiniz gibi babası iç savaşta kurşuna dizilmiş bir cumhuriyetçi İspanyoldu. Troçkistti. **(Zenciler Birbirine Benzemez** diye bir romanım vardır ya, orada **Hernandez** diye geçer.) Sonradan Enternasyonal'leri saymayı da, değerlendirmeyi de daha iyi öğrenmeye çabalamadım değil, ama şu haberi okuyunca...

Habere geçmeden biraz bilgi tazeleyelim: Bildiğiniz gibi **2. Enternasyonal Sosyalist Enternasyonal**'idir. (Şimdi birisi çıkıp der ki, iyi ama arkadaş Enternasyonal nedir?) Sosyalizmin başlangıç hareketlerinden itibaren sosyalist örgütler kendi aralarında haberleşme, eylemlerinde uyum sağlama için uluslararası yönetim örgütleri kurarlar, adlarına kısaca Enternasyonal denir bunların, sözgelişi **1. Enternasyonal**'in tüzüğünün birinci maddesinde amacı şöyle belirlenmiştir: Örgüt aynı amacı (yani karşılıklı yardımlaşma, işçi sınıfının ilerlemesi ve kurtuluşu) güden çeşitli ülkelerdeki işçi kuruluşları arasında, merkezi bir haberleşme ve işbirliği noktasını oluşturmak için kurulmuştur.

Evet, **2. Enternasyonal,** bir **komünist Enternasyonal**'i sayılan **3.** ve **4. Enternasyonal**'lerden farklıdır, çünkü demokrasi ve parlamenterizme inanan klasik sosyal demokrat partilerle, onla-

ra uymuş sosyalist partilerin uluslararası örgütüdür: Uzun yıllar temel direklerini **Alman Sosyal Demokrat Partisi** ile **İngiliz İşçi Partisi** ve **Fransız Sosyalist Partisi (SFIO)** oluşturmuştur bunun, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle soğuk savaş sırasında **Alman Sosyal Demokrat Partisi**'nin **Bad Godesberg programı** denilen, sosyalizmi iyice yozlaştırıcı programı, **İsveç** ve öteki İskandinav sosyal demokrat partilerinin kapitalist düzeni handiyse koruyan program ve uygulamaları ile, **Fransız Sosyalist Partisi**'nin Amerikancı politikası yüzünden iyice gözden düşmüş, adamakıllı saygınlığını yitirmiştir. Sosyal demokrat deyiminin basbayağı küçümseme anlamına gelmesinde bu gelişmelerin de payı çoktur.

İyi ama, şu haber? Neydi o haber?

2. Enternasyonal içindeki sosyalist partilerde son yıllarda ilginç davranışlar görülüyor, toplumcular eskiden alışmışlardı, bilirlerdi, bu türden sosyalist partiler, işçi sınıfıyla mevcut düzenin çıkarları arasında bir yeğleme yapılmak gerekti mi, hemen hemen daima mevcut düzeni korumayı seçerlerdi, böylelikle de adına davrandıklarını iddia ettikleri işçilerle ters düşerlerdi. Yanılmıyorsam, bu çeşit partiler içerisinde tek istisna **İtalya**'da **Pietro Nenni**'nin başında bulunduğu **İtalyan Sosyalist Partisi**'ydi, bir tek o parti dürüst bir toplumculuk ve özgürlükçülük kavgasını sürdürüyordu.

Son yıllarda görülen ilginç davranışlar, kendilerine özgürlükçü denilebilecek bu sosyalist partilerden bazılarının, İngiliz/Alman/İskandinav sosyal demokrat partilerinin aksine, bilinçli ve dürüst bir toplumculuğu amaç edinmeleri, iktidar olanağı bulunca da bunu uygulamaya çalışmaları biçiminde meydana çıkıyor: **Şili**'de **Allende**'nin partisi olan **Şili Sosyalist Partisi, Portekiz**'de **Mario Soares**'in, **Fransa**'da **Mitterand**'ın, **İtalya**'da **De Martino**'nun vs. partileri gibi.

2. Enternasyonal partileri arasında yeni ve sağlam denebilecek bir eğilimi geliştiren bu partilerin, genellikle özyönetimci olmak isteyen, işçi iktidarını gerçek ve geniş bir özgürlükçülük diye alan ortaklaşa bir tutumları var ki, bunun, önünde sonunda koşut bir eylem beraberliğini getirmemesi düşünülemezdi. Zaten adını andığım haber de bununla ilgili.

Şöyle özetleyebilir miyim acaba? **2. Enternasyonal**'e bağlı

olup da, çoğu **Akdeniz** kıyısı ülkelerinin partileri olan bazı sosyalist partilerin liderleri, **Fransız Yeni Sosyalist Partisi lideri François Mitterand**'ın yanında, bir araya gelmiş, temsil ettikleri yeni akımın genel ve kuramsal sorunlarını tartışmışlardır. Bunlar arasında **Belçika Sosyalist Partisi lideri Kools, İspanyol Sosyalist Partisi lideri Felippe Gonzales, İtalyan Sosyalist Partisi lideri De Martino, Portekiz Sosyalist Partisi lideri Mario Soares** ve **Yunanistan Sosyalist Partisi lideri Andreas Papandreu** sayılıyor.

Olayın önemi dikkatinizden kaçmasa gerek, bu partilerin çoğu ülkelerinde halk birliği, ya da halk cephesi niteliğinde geniş solcu örgütlenmeleri öneren ve uygulayan partiler olduğu gibi, ayrıca içlerinde **İtalyan Komünist Partisi** gibi tutum ve kuramsal yorumlama yönünden **Moskova** ve **Pekin** Ortodoksluğundan tamamiyle ayrılmış partilere ilgi ve yakınlık duyanları da var. Bütünüyle dünya toplumculuğunun **2. Enternasyonal** çerçevesi içinde gelişmesini merak ve ilgiyle izlediği, izlemeyi gerekli gördüğü bir olay bu, sosyal demokrasinin Alman/İngiliz/İskandinav türünü eleştirmesi, toplumsal dönüşümü daha radikal fakat özgürlükçü olarak tasarlaması da başlıbaşına bir inceleme ve araştırma konusu!

Bu yazı nereye bağlanır?

Acaba şu sorulara mı: **Türkiye**'de bozuk düzeni Anayasa doğrultusunda **"insanca ve hakça bir düzen"**le değiştirmek isteyen demokratik sol **CHP**'nin lideri **Ecevit**'in, **Alman Sosyal Demokrat lideri Brandt** ya da **İngiliz İşçi Partisi**'nin filan sorumlusu yerine **Mitterand**'la, ya da **Mitterand**'ın çağırdığı öteki sosyalist liderlerle buluşup görüşmesini mi yeğlerdiniz, yoksa **İsveç sosyal demokratı Olaf Palme** ve benzeri liderlerle onların sosyal demokratlığının tartışmasını yapmasını mı?

Benden soruyu sorması, cevabını siz verin!

Meraklısı için notlar:

Bazı arkadaşlar, eksik olmasınlar, hangi örgüte bağlı olduğumu soruyorlar, içlerinde tahminlere girişenler, beni şu ya da bu örgüte yamamaya çalışanlar yok değil: Hemen açıklayayım ki,

hiçbir örgüte bağlı değilim, bağlanmaya da niyetim yoktur, yazdıklarım "fikri hür, irfanı hür" bir şairin düşünceleridir, bütün sorumlulukları da bana aittir. Üstelik insanları, özellikle de yazarları, örgütlerine göre değil, metodlarına göre değerlendirmek gerektiğini hanidir savunurum. Zira örgütler ve sloganlar, bazen, metodu olmayan, ya da metodu kullanmasını bilmeyen kişilere, çok derin düşünmüş de şaşmaz sonuçlara varmış gibi kesin, acımasız, hatta küstahça yargılama kolaylığını verir. Bu kolaylığın toplumculuğun işini yokuşa sürdüğü yaşanmış çok deneylerle saptanmıştır.

"TARİHSEL UZLAŞMANIN KERAMETİ"

Aklımda yanlış mı kalmış diye, üşenmedim o yazısını aradım: Hayır, doğru hatırlamışım, **Marcelle Padovani** çok önceden yazdığı o yazıda yapılacak ilk seçimde **İtalyan Komünist Partisi**'nin oy yüzdesini 30'un üzerine çıkaracağını belirtmiş. Aşkolsun, gazeteci dediğin böyle olmalı!

Sonuçları gördünüz mü? Tekrarlamakta yarar olabilir: Seçimler yöresel yönetim seçimleriydi, **İtalyan Komünist Partisi** oyların yüzde 33,4'ünü alıyor (artış yüzde 5,6). **Milano, Torino, Napoli, Roma** ve **Venedik** gibi büyük kentleri eline geçiriyor. Bir önceki seçimdekinden 2,5 milyon daha fazla oy sağlıyor. Ülkeyi otuz yıldır yöneten **Hıristiyan Demokratlar**'la aradaki oy farkını yüzde 2'ye düşürüyor.

Ne yanından bakılırsa bakılsın, çok önemli bir sonuç bu! O kadar önemli ki **Washington**'da **Doktor Kissinger'i "resmen kaygılandırırken", Roma**'da, ikiyüz bin kişi önünde konuşan Parti Genel Sekreteri'ne: **"-... Hiçbir hükümet sorunu komünistlerin katkısı olmadan çözülemez"** dedirtebiliyor.

Çoğu kimse için olay **İtalya**'da komünistlerin bir başarısıdır, övülür ya da yerilir. Bence öyle değil, ilginç olan **İtalya**'da komünistlerin ne türlü davranarak böyle şaşırtıcı bir başarıya ulaştıklarını araştırmaktır. Çünkü konuyu az çok ilgilenenlerin de bileceği gibi

kimselere benzemez bu İtalyanlar, tutumları değişik, yorumları özeldir.

Vaktiniz varsa kıyısından köşesinden ilişelim diyecektim.

Önce, rakama vuralım şu partiyi: 1972'de kayıtlı üye sayısı, yarısının yaşı kırkın altında olmak üzere, 1.700 bin! Son genel seçimlerde aldığı oy: On milyon! Ortalama yaşı 45 olan 175 milletvekili, ortalama yaşı 49 olan 82 senatör! 1975 bütçesi 23,5 milyar liret! Partinin gazetesi: **l'Unitá,** satışı: 400.000! Partinin Başkanı: **Luigi Longo,** Genel Sekreter: **Enrico Berlinguer.**

Avrupa komünist hareketi içerisinde, **"bir merkezden yönetilmek"** ilkesine ilk karşı çıkanlardan birisi **İtalyan Komünist Partisi**'dir, ünlü lideri **Togliatti,** ölmeden önce **Kruşcov**'a **"tek merkezlilik"** ilkesinden vazgeçilmesini öneren bir önerge vermişti ki sonradan **Togliatti**'nin vasiyetnamesi sayıldı bu belge. Bugünkü parti o vasiyetnamenin özüne de ruhuna da uygun davranıyor sayılabilir, bilindiği üzere **Moskova**'ya karşı da, **Pekin**'e karşı da eşit bir uzaklık içinde yürümekte, ülkesinde ise her geçen gün biraz daha çoğulcu ve özgürlükçü davranmaktadır.

Bu davranışın adı, **"tarihsel uzlaşma",** mimarı derseniz, **Berlinguer.** Nedir tarihi uzlaşma, **Berlinguer**'e göre **"bir öneri değil, siyasal bir çizgi, ya da bir strateji",** öyle bir çizgi ki iktidarı Hıristiyan Demokratlarla paylaşmak gibi bir noktadan yola çıkmıyor, ya da böyle bir noktaya varmayı düşünmüyor. Ne düşünüyor peki? **"Toplumun içinde yaşadığı bunalımdan, halk yığınları, işçiler ve emekçiler arasında kök salmış bütün siyasal güçlerin işbirliğini sağlayarak, düzeni değiştirmeyi, böylece çıkmayı."** Tasarladığı hükümetin **"İtalyan tarihinin ve gerçeğinin üç önemli öğesinden, bunların işbirliğinden doğması"** kanısında, yani **"komünistlerden sosyalistlerden, Katoliklerden"**

Yönetim için önerdikleri neler? Alışılagelmiş birtakım kamulaştırma işlemleri mi? Hayır! Bir planlar dizisi: Gelirlerin yeniden dağılımı için plan, enerji için ulusal plan, kullanılmayan toprakların da ekime açılmasını öngören tarımsal bir plan, özel yerine topluca yolculuğu geliştirecek bir ulaştırma planı, konut sorununu çözümleyecek bir konut planı vs vs... Uluslararası konularda, son derece

esnek: **Batı Avrupa**'nın açıkça **Amerika**'ya ya da **Rusya**'ya karşı olmadan, önemli bir rol oynayabileceğini düşünüyor. Ayrıca, komünistlerin hükümete girmiş olmaları, bütünüyle devletin yönetimde olduğu kadar, ülkenin atmosferinde yenilikler getirecek, yöntemlerinin değişmesine olduğu kadar amaçlarının da yenileşmesine hizmet edecekmiş!

Bu düzeyde söyledikleri, propagandaları İtalyan halkını etkilemiş, genel olarak aklına yatmış ki, seçimlerden şu bildiğiniz büyük başarıyla çıktılar. Umulur ki, özellikle **Batı Avrupa komünist hareketi** üzerinde bu başarının derinlemesine etkileri olsun!

İtalyanlara yöneltilen en önemli eleştiri, Hıristiyan demokrat hükümete katılmalarının onları önemsiz bir ortak rolüne mahkûm edeceği, hiçbir ciddi dönüşümü sağlayamayacakları doğrultusundadır. Onlarsa, bunu şöyle cevaplıyorlar sanıyorum. **"Katolikler ülkeyi otuz yıldır yönetiyor, devletle handiyse özdeşleşmiş durumdadırlar, bizim yönetime katılmamız, önce bunu değiştirecektir; arkasından katkımız yeni bir yönetim biçiminin temellerini atmak, sosyalistlerin, Katoliklerin de yardımıyla toplumu değiştirmek yolunda olacaktır."**

Çok önemli yeniliklerden birisi, sosyalizme geçiş döneminde kesinlikle çoğulculuğa, yani çok partililiğe inanmaları, böylelikle kesin bir özgürcülük özelliği göstermeleri; bir başkası da, aynı toplumda sendikaların tek konfederasyon halinde değil, **"uyuşmazlık çıkarıcı"** niteliğini koruyacak çeşitli örgütler halinde çalışmalarını benimsemeleri! Bu yüzdendir ki **Portekiz**'de cuntanın sendikaları birleştirmesini basbayağı kınadılar.

İtalyan komünistlerinin çok değişik oldukları besbelli. Başarılarını **Kissinger** sevmedi elbet, o **Kissinger** ki **Allende**'yi ve **Şili** deneyini sırf **İtalya**'ya örnek olmasın diye duman etmişti, gözünü kırpmadan da **"komünistlerin iktidara çıkmaları gerçekleştiği takdirde, özellikle İtalya'da, CIA'nın oynayacağı rol var"** demişti. Ama sevmeyen o mu, **Moskova**'daki diktacı bürokratların bu başarıyı da, bu başarıyı kazananları da sevdiğini mi sanırsınız?

Ben hiç sanmıyorum.

Kaç gün oluyor, şöyle bir on beş yirmi gün var mı, hani ca-

nım bir yazı yazmıştım da **Portekiz**'deki olup bitenlerin sosyalist ve komünist partileri nasıl böldüğüne ilişmiştim; hayrettir, basbayağı yankıları oldu bunun; önce isterseniz en karakteristik ikisini aktarayım, sonra asıl diyeceğime geliriz.

Tepkinin birisini bir arkadaştan dinledim, yazıda anlatılanları sosyalist hareket içindeki önemlice bir yiğide aktarıyor: o yiğit başından sonuna olayı dinledikten sonra, kestirip atıyor.

"– Boşversene sen, olur mu öyle şey?"

Tepkinin ikincisi bir mektup, yazan **İbrahim Hasırcı,** gönderdiği yer: **Maraş,** söyledikleri özet olarak şu: **"Siz bu yazdıklarınızı besbelli yabancı dergilerden okuyorsunuz, o dergilerden çevirip bize duyuruyorsunuz, bu dergiler herhalde Türkiye'de başka aydınlara da geliyor, onlar da okuyorlar; acaba yabancı dil bilmeyen toplumculara dış dünyada bu olup bitenleri niye yansıtmıyorlar?"**

Farkındasınız değil mi, gerçekte ikinci tepki, birinci tepkinin nedenini pek güzel açıklıyor: **Türkiye**'de bunca sol yayına, bunca sol dergiye rağmen soldakiler yeterince aydınlatılmış değillerdir. Bir kere dünyada nelerin olup nelerin geçtiğini yeterince bilmezler, ikincisi bilmediklerinden yanlış yargılara varabilirler. Bunun tipik örneği ya bağnazlıktan ya yetersizlikten **Portekiz** konusundaki gelişmeleri izlememiş olan arkadaşın "olmaz böyle şey" diye kestirip atması!

Oysa asıl olmayacak şey nedir bilir misiniz? Bir toplumcunun herhangi bir konuda "olmaz böyle şey" diye kesip atmasıdır bir! Kendi siyasal tutumuna denk düşmüyor diye dünyadaki gelişmeleri ülkesindeki toplumculara aktarmamasıdır iki!

Gelelim asıl konuşacağımıza!

İtalyan seçimlerinde **"tarihsel uzlaşma"** sloganıyla komünistlerin çok büyük bir başarıya ulaşması **Batı Avrupa** solunda derin çalkantılara neden oluyor. Daha önce **Portekiz** olayları nedeniyle İtalyan Partisinin tutumu benimsemiş olduğuna işaret ettiğim **İspanyol Komünist Partisi lideri Santiago Carrillo** İtalyan seçimlerinden sonra verdiği bir demeçte, **"İtalyanların örnek sayılması gerektiğini"** açıkladı. (Ne dersiniz, olur mu böyle şey, yoksa olmaz mı?) **Carrillo**'ya göre de **Avrupa**'da sosyalizme **"de-**

mokratik yoldan" geçmek pekâlâ olası, hatta yalnız işçi sınıfının değil diyor, halkın olabildiği kadar geniş bir kısmının desteğiyle olmalı bu iş, yoksa 1917'de **Rusya**'da olduğu gibi değil. (Acaba ne dersiniz, olur mu böyle şey, der mi bu adam bunu?)

Ya şu sözlerine ne buyrulur **Carrillo**'nun: Burjuvazi, toplum üzerindeki egemenliğini çokluk diktaya başvurmadan, demokratik usuller ve yollarla sürdürmenin çaresini bulabiliyor; işçi sınıfı aynı şeyi yapabilecek yetenekte değil midir ki ille zora başvuracak olsun? Şu satırlar kelimesi kelimesine onun:

"Solun tarihsel görevini yerine getirmesi için diktatörlüğe ihtiyacı olacağını sanmıyorum. İtalyan arkadaşlarımızın göz kamaştıran zaferleri bu düşüncemi doğruluyor."

Carrillo besbelli bizim "olmaz böyle şey"ci delikanlının tüylerini diken diken edecek türden bir militan, baksanıza arkasından ne demiş; buna **İtalya**'daki partinin içinde çeşitli fikir akımları olduğunu söylemişler, İspanyolların da böyle bir şeye taraftar olup olmadığını öğrenmek istemişler; büyük bir rahatlıkla diyor ki, tamam, biz de öyle düşünüyoruz, yekpare fikirli partiden yana değiliz, partinin içinde çeşitli fikirler kaynaşmalı, tartışılmalıdır, seçim düzeyinde olduğu kadar, kültür düzeyinde de yararlı bir şeydir bu. Ayrıca toplumun çeşitli ilerici katmanları ile de ilişkiyi kolaylaştırır.

Geldik nihayet **Dubçek**'in mektubuna!

İyi kötü bizim basına da yansımıştı sanırım, **eski Çek Başbakanı Dubçek**'in (güleryüzlü komünizm yandaşı, ülkesinde Rus müdahalesine karşı, bu yüzden başbakanlıktan kovulmuş olan adam) bir mektup gönderip komünist partilerinden durumun yeniden ele alınmasını istediğini! Meğerse basbayağı önemli bir sorunmuş bu! **Dubçek,** gerçekten Doğu Alman ve İtalyan partilerine başvurarak, yapılacak olan komünist partileri toplantısında **Çekoslavak** sorununun tartışılmasını istemiş. Oysa, biliyorsunuz, **Aziz Nesin**'e göre bile yok böyle bir sorun, **Dubçek** ülkesinde **"Kapitalizmi kurmak istemiş imiş, Ruslar da müsaade etmemişler"** hepsi o kadar!

Gel gör ki, **ispanyol Kominst Partisi lideri Santiago Ca-**

rillo hiç de böyle düşünmüyor. Sözlerini aynen çevirmeye çalışıyorum:

"–... Ajans haberlerine göre, Dubçek arkadaş bu konuda (Çekoslavak konusu) İtalyan ve Doğu Alman arkadaşlara bir mektup göndermiş. Konferansı İtalyan Partisi düzenlemek görevini üstlendiğine göre bu girişim bana çok doğru görünüyor. Konferansta Dubçek arkadaşın Prag'da kendi görüşünü özgürce açıklayabilmesi hakkını savunacağız. Kişisel olarak, kendi bakımımdan şunu ekleyebilirim ki, Dubçek arkadaş gibi adamlar Çekoslovakya'da sosyalizmin geleceği yönünden en sağlam güvenceyi oluşturmaktadırlar."

Hadi bakalım, o delikanlı versin cevabı, olur mu böyle şey, yoksa olmaz mı? Olmaya ki **Santiago Carrillo**'ya reformist filan demeye, zira demişler, herif tersleniyor, elli beş yıllık tarihi olan partisi üç yıl dışında hep "gizlide'ymiş, bu adam da kavgasını **Franco** faşizmine karşı kellesini ortaya koyarak sürdürmüş!

Şaka bir yana, **Türkiye**'de toplumcuların dünyada toplumcular arasında geçen olayları bütün açıklığıyla öğrenebildikleri kuşku götürür. Oysa hep bilindiği gibi, değerlendirmenin gerçek temeli haber almadır. Bir şeyi ayrıntılarıyla bileceksiniz ki doğru değerlendirebilirsiniz. Bu konuda fikrimce toplumcu gazete ve dergilere olduğu kadar, yazarlara da büyük sorumluluklar düşüyor.

BİR DE ŞU ADAMI DİNLEYİN

Lütfen şu satırlara bir göz atar mısınız?

"...yıllardan beri, özellikle Latin Avrupa'da, kapitalist sistem, temelinden farklı bir toplum düzeni özlemi içinde olan coşkun bir hareketle, derinlemesine sarsılmaktadır. Bu hareket fabrikalarda, okullarda, iş âleminde, kısacası Gramsci'nin 'sivil toplum, dediği çevrenin topunda kendisini gösteriyor. Ne var ki, üretim, tüketim, düşünmek ve düşündürmek alanlarında kapitalist sistemi aşmak isteyen

bu hareket, etkili ve birleşik bir perspektif içinde bir türlü toparlanamamaktadır. Hareket, özellikle hâlâ 'düzeltilmiş' ya da 'devletleştirilmiş' bir kapitalizm ufkunu aşamayan II. ve III. Enternasyonal'e bağlı solcu partilerin, özlemlerini gerçekleştiremeyeceğine gerçek sosyalizme götüremeyeceğine inanıyor. Peki bu çelişkiler nasıl aşılacaktır? Ayrıca, daha acıklı olarak şu da var; herkese iktidar ve özgürlük olanağı sağlayacak bir sosyalizm isterken –pekâlâ uygulamada görüldüğü gibi– emekçilere bunların ne birini, ne öbürünü veren rejimler de doğabiliyor, böyle bir risk var."

"...yalnız böyle bir risk var demek başka şeydir, bunun kaçınılmaz bir kader olduğunu söylemek başka bir şey. Zira kader dedin mi sosyalizmden vazgeçiyorsun demektir ki, haksızlıktır bu. Çünkü söz konusu riskler, ne Marksist kuramdan gelmektedir, ne de yöneticiler, ya da halk üzerindeki etkisinden. Bana kalırsa, daha çok, başarıya ulaşmış ilk devrimleri çevrelemiş dramatik koşullar yüzünden, işçi hareketinin, aslında mükemmel bir şekilde burjuva sayılabilecek bazı baskı yöntemlerini, tıpkı bunun gibi, ondan daha az burjuva olmayan kademeli bir gelişme, bir ilerleme fikrini benimsemelerinden geliyor. Günümüzde, gerek toplumun daha olgunlaşmış olması, gerekse yeniden kaynaklara dönüş sayesinde, bu yanlış kuramları ve uygulamaları aşmak olasıdır."

Nasıl. ilginç sözler değil mi?

Bunları bir süredir gazetelerimizde yayınlanır diye beklediğim bir yazıdan aktarıyorum, yazarı **K. S. Karol, Polonya**'lı bir sosyalist, yalnız şöyle ilginç bir özellik taşıyor: 'Sosyalist' **Polonya**'dan kaçmış, sosyalizm sorunları üzerinde uluslararası bir ün sahibi. (**Çin**'den **Polonya**'ya. **Rusya**'dan **Macaristan**'a kadar her konu üzerine yazmıştır. çeşitli kitapları yayınlanmış, bir sürü dile çevrilmiştir) Bu yazısını ne için yazmış biliyor musunuz? Fransız TV'sinde **Polonya** asıllı bir film üzerine söylediklerine. bir başka Polonya asıllı ve ilerici yazar. **Maurice Clavel** takılmış, demiş ki sosyalizmin iyisi olmaz, hepsi üç aşağı, beş yukarı aynı otoriter ve

baskıcı rejimlere dönüşmek zorundadırlar filân, **K.S. Karol** da gördüğünüz gibi hayır diyor, sonra da **Polonya**'daki özel durumu şöyle çözümlüyor:

"...inanılmayacak barbarlıkta bir Alman işgalinden sonra, savaşın sonunda bambaşka bir şey bekleyen halkın hiç de iyi karşılamadığı bu 'sosyalizm' zorla hızlandırılmış bir endüstrileşmeden her şeyi değiştirmesini ve kendisini halkla barıştırmasını bekliyordu. Bu durumda, çok önemli bir kusur olmasına rağmen, sosyalist açıdan temeldeki günahı, bir azınlık rejimi olmasında değil; en derinlemesine yapısal düzeyde, belirli bir emek örgütlenmesini ve insanlar arası ilişkiler sistemini benimsemesindedir. Mülkiyet sistemini değiştirmiş, fakat toplumsal ilişkileri korumuştur, bu özgün toplumsal deneyi yapmadığı için de, günümüzün problematiğinin özünü oluşturan yeni gereksinmelerin doğmasına yol açamamıştır."

"...aradan otuz yıl geçti, bu 'sosyalizm'in kusurları bugün artık meydandadır. Üstelik Stalin'ci baskı yöntemleri hafifletildiği halde. Çünkü, bu sistemin başlıca özlemi, aslında 'bizim' tüketim uygarlığımızı kopya etmek özleminden ibarettir; o kadar ki artık temelinde kapitalist kalmış olan üretim biçimini aşmak sorunlarını çözeceğini iddia bile etmiyor. 1970 Aralık, 1971 Ocak aylarında Polonya işçilerinin başkaldırmaları, bu olgunun üzerine iyice çiğ bir ışık tutmuştur."

"...bu böyle oldu mu, demokratik sosyalizm, hatta *Kruşçov* tarafından XX. Kongrede (1956), daha da fazlasıyla XXII. Kongrede Sovyet Komünist Partisi tarafından, vaadedilmiş demokratik komünizm vaadlerinin tutulmamış olmasına üzülmek boşunadır. Kruşçov'un ileri sürdüğü gibi, 'Stalin hiç de SSCB'nin sağlıklı vücudunda hasta bir ruh' degildi. Kurumsal ve yönetimsel aynı sistemin bu ülkede sürüp gitmesi de gösteriyor ki, 'hastalık' toplumun ta yapısı içindedir, zenginliklerin birikimi ve dağıtılması mekanizmasındadır."

K. S. Karol'ün sözlerini nereye mi bağlayacağım?

Gazetelerde gördüğüm bir habere, onu okuyup bu yazının yorumunu kendi kendinize siz yapacaksınız: **"Roma – Berlinguer yönetimindeki İtalyan partisi ile Marchais yönetimindeki Fransız Komünist Partisi, İtalya'da Castelli Romani'nin eteklerinde yaptıkları toplantıda, Sovyetler Birliği'ne karşı ortak bir cephe kurmayı ve iktidara sosyalist partilerle koalisyon yaparak demokratik yoldan gelmeyi kararlaştırmışlardır. Bu münasebetle bir demeç veren İtalyan Komünist Partisi Genel Sekreteri Berlinguer: 'İşçi hareketine yeni demokratik boyutlar getireceğiz' demiştir. Siyasal çevreler iki partinin görüş birliğine varmasını sosyalizmde yeni bir aşama biçiminde değerlendirmektedirler."**

Dedim ya, yorum sizin.

ESKİ ÇAMLAR BARDAK OLDU

Fransız Sosyalist Partisi'nin sosyalist ve komünist diye ikiye ayrılmasına yol açan ünlü **Tours Kongresi**'nde, sosyalistlerin başını çeken **Léon Blum, 3. Enternasyonal**'i seçen komünistleri eleştirirken en çok iki nokta üzerinde durur: **Moskova Enternasyonali**'nin temel özgürlükleri güvence altına almadığı ve acımasız bir şef diktatoryasına yol açabileceği! **Blum** tahminlerinde uzunca bir süre yanıldı sayılmıştır. Şimdilerde yanılmıştı diyene pek rastlanmıyor. Nasıl rastlansın ki, sistemlerinin 'kişiye tapma' sistemine dönüştüğünü, Rus komünistleri partilerinin XX. Kongresinde karara bağlamışlardır.

İki dünya savaşı arasında, sosyalistlerle komünistlerin ayırıcı niteliği biraz da bu özgürlükler konusundaki tutumlarında görülen farklılıktı: Sosyalistler evrimci bir sosyalizmi savunuyor, sosyalist bir düzende demokratik özgürlüklerin işleyeceğini ileri sürüyorlardı. Komünistlerse devrimci bir sosyalizmden yanaydılar, arkasından hemen bir proletarya diktasının geleceğini açık açık söylüyor, bu diktayı **Stalin**'in uyguladığı tipten bir dikta olarak tanımlıyorlardı. Başka bir deyişle, ekonomik özgürlükleri gerçekleştiren fakat bu

arada 'burjuva özgürlükleri' saydığı siyasal özgürlükleri ortadan kaldıran totaliter bir tek parti yönetimi.

Epeydir Avrupa sosyalistleri, kuramsal düzeyde yeni bir fikir geliştiriyorlar: **"Sosyalizm, geçen yüzyılın sonu ile bu yüzyılın başında, iki uygulama göstermiştir ki, bunların ikisi de sosyalizmin asıl yapmak istediği değildir. Şöyle ki ya devrimci sosyalistler (yani II. Enternasyonal takımı) barış içinde sosyalizm yapacağız diye düzeni değiştirme fikrini terkedip bir güzel evcilleşerek düzeni düzelteceğiz reformculuğuna dönüşüyor, yozlaşıyorlar; ya da devrimci sosyalistler, düzeni değiştirmek isterken şiddeti devlet terörizmi haline getirip insanların en temel haklarını bile hiçe sayan bir bürokrasi diktasına kayıp gidiyorlar. Oysa sosyalizm ne biridir ne öteki, sosyalizm üreticilerin üretim üzerindeki denetimini özgürlük içinde sağlayan bir düzendir, bu da ülkesine göre değişen koşullarda, değişen biçimlerde gerçekleşir."**

Kuramsal düzeydeki bu tartışmalar alanını o derece geliştirmiştir ki, bugün toplumcu partileri eski ölçütlere göre sosyalist ya da komünist diye ayırma olanağı bile kalmamıştır. İtalyan ya da İspanyol Komünist Partileri adları üstünde komünist oldukları halde, bu yeni görüşten yanadırlar; buna karşılık Fransız, İtalyan ya da İspanyol sosyalist partileri, adları sosyalist olduğu halde, **II. Enternasyonal**'in sonunda emperyalizme, işbirlikçiliğe dönüşme sosyal demokratlığını değil, bu yeni görüşü savunmaktadırlar.

Bu görüşün ulaşmayı amaçladığı toplumsal hedefse, ne sosyalist etiketi altındaki bir bürokrasi diktasıdır, ne de sosyal demokrasi etiketi altında gizli kapitalist egemenliği, amaç, üreticilerin üretimi dolaysız denetledikleri özgürlükçü bir sosyalist demokrasidir.

Şu günlerde yine Rusların dünya komünist partilerini bir araya toplamak, **Helsinki Konferansı** kararlarını onaylatmak istediği tartışılıyor ya, hemen bütün **Avrupa** basınında anlaşabilirlerdi anlaşamazlardı lakırdısı ortaya çıktı. Geçen gün bizim gazetelerin birinde de buna benzer haberler gözüme ilişti. Aslında tartışma giziden gizliye alevlendirilen **Portekiz**'deki durum. **Avrupa**'daki her sosyalist ya da komünist parti **Portekiz**'de **Soares**'i ya da **Cunhal**'ı tutuyor, bu iki liderin temsil ettikleri fikirler ve ülküler birbiri-

ne karşıt göründüğünden çatışma büyüyor. Kim bilir belki de bu durumu bir kesin sonuca bağlamak amacıyla **Pravda** sonradan ortalığı karman çorman eden yazıyı yayınlamıştır.

Yazı da yazı, hanidir **Pravda** böylesine dişlerini göstermemişti. Seçimdir meçimdir bunlar boş ve burjuvaca şeylermiş de, aslolan proletarya diktasını kurmakmış da, bu da gericiliğin direnişini ezmek için kuvvete başvurmakla olurmuş da, estek köstek. Bu arada güçbirliği, cephe vs. gibi girişimler de bir güzel boyanıyor. Böylelikle Ruslar İtalyan, hatta sosyalistlerle bir 'ortak program' etrafında güçbirliği yapan Fransız komünistlerine gözdağı mı vermek istiyorlar? Herkesin birbirine sorduğu elbette bu! Eskiden olsaydı, (eskiden dediğim yirmi beş yıl önce) Pravda'nın bu yazısından sonra ortada ne **Marchais** kalırdı, ne **Berlinguer;** ikisi de çarçabuk hain, ajan ve provokatör ilân edilir, önce yerlerinden alınır, sonunda partiden de atılırdı. Şimdi öyle mi oldu acaba?

Dünyada, bu arada sosyalizmin içinde de, ne çok şeylerin değiştiğine bu olay ilginç bir örnek sayılabilir. **Fransız Komünist Partisi,** ki **Portekiz** de **Cunhal**'dan yana olduğunu yazıp duruyoruz. **Pravda**'nın dediklerinden hiç hoşlanmadığını hemen belli etti: Partinin birinci sekreteri **Marchais Pravda**'nın yazısını 'abartmamak gerektiğini' söyleyerek, takır takır şunları açıkladı:

"– Bu fırsattan yararlanarak şunu da bir kere daha belirteyim ki, Fransız Komünist Partisi'nin stratejisi Moskova'da değil Paris'te belirlenir; stratejimiz 'ortak program' çevresinde bütün solun birleşmesini öngörmektedir, bunu değiştirmemiz de söz konusu değildir."

Doğrusu bu kadarı bile eskiden kimsenin havsalasının almayacağı bir şeydi ya, şu söyleyeceklerime ne buyrulur? **France Nouvelle** dergisinin adını duymuşsunuzdur belki, **Fransız Komünist Partisi**'nin militanları için çıkardığı son derece ciddi haftalık bir dergidir. Meraklısı elbette **Jean Elleinstein** adını da duymuştur, bu da o partinin çok ünlü bir tarihçisi ve kuramcısı. İşte bu **Jean Elleinstein,** bu **France Nouvelle**'in son sayılarında birinde **'Lenin**'in bütün eserlerini 'kutsal yazılar'mış gibi okumak gerektiğini belirtmekte, şöyle demektedir: **"– Bence önemli olan Marksizmin sözü değil özüdür (esprit)."**

Ya şu sözlerine ne diyeceksiniz:

"...Stalin olayının doğuşunu ve gelişmesinin nedenini sosyalist demokrasinin yeterince gelişmemiş olmasında aramak gerekir. (...) Genellikle siyasal demokrasiyi burjuvazi egemenliğine bağlamaya burjuva özgürlükleri dediğimiz özgürlükleri sosyalizmin getireceği gerçek özgürlüklere karşı saymaya alışmışızdır ama, ben asıl bu sorunlara bu biçimde yaklaşmanın doğru olup olmadığını kendi kendime soruyorum."

Peki, ya şunlar: **"...elbette insanın insan tarafından sömürüsü insan özgürlüklerine en büyük saldırıdır, ne var ki bu ne siyasal demokrasinin paha biçilmez değerini azaltır, ne de temel özgürlüklerin. Doğrusu ya, bu özgürlüklerin hiç de burjuva bir yanı yoktur, onları bu aşağılıyıcı etiketi üstlerine yapıştırarak tarihin bir çekmecesine koyup kapatırsak, çok büyük bir yanlış yapmış oluruz."**

Evet, **France Nouvelle**'de **Elleinstein** yazıyor bunları, **Batı Avrupa**'daki komünist partilerin en Sovyet taraflısı olan **Fransız Komünist Partisi**'nin en yetkili siyasal ve kuramsal sözcülerinin **Pravda**'ya cevabı bu!

4.

ENDÜSTRİLEŞMENİN ALIŞILMIŞ BİÇİMİ KIRILAMAZSA...

HADDİM OLMAYARAK

Hadi biraz **"yukardan"** konuşalım!

20. yüzyıl toplumları için, **"çağdaş uygarlık düzeyi"** dediğimiz nedir: Ekonomik ve toplumsal yönden **"bolluk ve tüketim"** toplumu, töresel yönden de **"hoşgörü toplumu"** olmak değil mi? Bu iki zırıltının altındaysa, endüstrileşme yatıyor. Endüstrileşme, kendiliğinden olan bir şey mi, yooo, her şeyden önce kaynak gerekli bunun için, fabrikaları gerçekleştirebilmeye yarayacak, yatırım olanakları, para! Yatırıma ne kadar çok para ayırabiliyorsan, o kadar büyük hızla sanayileşiyorsun! İyi ama, bu para nereden gelecek, bu kaynak nasıl biriktirilecek? Çağdaş geri kalmış toplumların büyük sorunu, bu.

Geçen yüzyılın son çeyreğinden başlayarak endüstrileşen Batılı kapitalist ülkeler için, nisbeten kolay olmuş; bir kere kapitalizm **"vahşi"** çağını yaşıyor henüz, işçi sınıfı tehdidi yok, bu bakımdan işçileri inanılmaz bir yırtıcılıkla sömürüp yatırım olanakları yaratmışlar; köylüler aynı akıbetten kurtulamamış; daha güzeli, sömürgelerin yağması: Yeni ele geçirdikleri toprakları öyle yağma ediyorlar ki, Batılı metropollere altın akıyor. Yalnız altın mı, sanayi ve tarımda handiyse bedavaya kullanabileceğin, işgücü de! Onun için Batının endüstrileşmesi, yani çağdaş uygarlık düzeyine varması, o kadar da zahmetli olmuyor, onlar için.

Bu yüzyılın başından itibarense, sosyalizm uygulamaları dene-

yen toplumların, endüstrileşmesi sorunu ortaya çıkmıştır. Ruslar, bakmayın siz **"resmi"** belge ve yayınlarının şişinmelerine, Bolşeviklik iktidara geldiğinde, basbayağı geri, **"asyai"** bir toplumdular, o kadar böyledir ki bu, Bolşeviklerin baş sorunu sosyalizmi gerçekleştirmekten ziyade, **Rusya**'nın kalkınmasını sağlamak, yani endüstrileşmeyi başarabilmek oldu. Başka bir deyişle, gerçekte endüstri burjuvazisinin **"endüstri devrimi"** etiketi altında başarması gereken bir şeyi, orada işçi sınıfını temsil ettiğini ileri süren **Bolşevik Partisi** meydana getirmek zorunda kalıyordu.

Zor ve kanlı olmuştur bu iş.

Preobrajenskiy'i sosyalist takımından bile bilen azdır.

Eski Bolşevik, ekolünden bir komitacı, gözü kara, lafını sakınmaz bir adam. **Rusya**'da partileri iktidar olduktan sonra, bakıyor ki birinci sorun endüstrileşme sorunudur, buysa ancak kaynak sağlamak, yatırım olanağı biriktirmekle olası, oysa bir **"işçi iktidarı"**nın proletaryayı sömürmesi olmayacak bir şey, çareyi köylülerin sömürülmesinde buluyor. (Yalnız köylülerin de değil, düşük ücret politikasıyla ücretlilerin, hâlâ yaşamakta olan küçük burjuvazinin.) 1925'te yayınladığı ünlü kitabı **Yeni İktisad Bilimi**'nde, endüstrileşmeyi sağlayacak bu uygulamaya **ilkel toplumcu birikim yasası** adını veriyor: Açık açık sömürünün gereğinden, yağmadan söz ettiği toplumcu eserlerde kaydedilmiştir.

Preobrajenskiy'in akıbeti karanlık; **Lenin** sonrası döneminde, **Stalin**'in çevirdiği türlü dolap sırasında, ortalıktan kaybolmuş, ne olduğu da kesinlikle öğrenilememiştir. Genel kanı, onun da öteki birçokları gibi **"temizlendiği"** merkezinde. İlginç olan, **Stalin** dönemi endüstrileşmesinin genellikle **Preobrajenskiy**'in **ilkel toplumcu birikim yasası**'na uygun olarak geliştirilmiş olması, 1936'yı izleyen köylü ve kolhoz ayaklanmalarının, bugün bile **Rusya**'da tarımsal kesimde görülen rejim hoşnutsuzluğu ve keyifsizliğin, temelinde belki de Sovyet endüstrileşmesinin kendisine gerekli birikimi köylünün sırtından, (ücretlilik sürdüğü, artı değer bürokrasiye gittiği için, elbette işçinin de) çıkarmasından ileri geliyor.

Peki ya üçüncü dünyanın sömürgelikten henüz çıkmış ülkelerinde, **Türkiye** gibi sömürge olmamış ama sanayileşmemiş ülkelerin kalkınmasında durum nedir?

Mitterand'ın bir kitabı var: Adını Türkçeye **"Gerçekleştirilebilir bir sosyalizm"** diye çevirebileceğimiz, **"Un socialisme du possible"** işte, bu kitabının bir yerinde, sosyalizmin diktalaşmak, bürokratlaşmak eğilimlerini ele almış, eleştirmiş; aklımda yanlış kalmadıysa şöyle diyor: Sosyalizmin tabiatında ne bürokratlaşmak vardır, ne de diktalaşmak, gerçekte bu eğilim sosyalizmin şimdiye kadar **Marks**'ın öngördüğü gibi ileri endüstri ülkelerinde değil de, henüz endüstrileşememiş gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşmiş olmasından doğuyor; zira bu ülkelerde yapılan devrimler, ister demokratik, ister sosyalist nitelikte olsun, kaçınılmaz olarak merkeziyetçi bürokrasi diktalarına yozlaşmaktadırlar.

Yeryüzünde ve şu yüzyıllık tarih içerisinde, **Mitterand**'ı doğrulayan kıyamet gibi örnek yok mu dersiniz? **Anadolu ihtilali** merkeziyetçi bürokrasi diktasına dönüşmüş demokratik bir devrim değil midir? **Çin**'de **Sunyatsen** ve **Çangkayşek**'in gerçekleştirdikleri **Kuomintang devrimi** aynı çizgiye yozlaşmadı mı? **İkinci Dünya Savaşı**'ndan sonra "**kurtulmuş**"ülkelerin giriştikleri devrimler aynı çizgiye gelmiyorlar mı? **Rusya**'da, **Çin**'de sosyalist niteliği taşıyan devrimlerin ulaştığı çizgi aynı olmamış mıdır?

Gelişmekte olup da demokrasiyi korumak isteyen ülkelerin en büyük zorluğu ne, bunu kendimizden biliyoruz: **Türkiye** sanayileşmek isteyen bir ülke, ama yatırım kaynağı yok, dünya geliştiği için eskisi gibi demokrasi içinde işçi ve köylü yığınlarını sömüremez (oysa sanayici bunu istiyor, alçak taban fiyatı, alçak işçi ücreti, toplusözleşme ve grevin kaldırılması ne demek, bu demek işte), eski büyük sömürgecilikler dönemi kapanmış, dışardan para ve işgücü transferi ancak ekonomik bakımdan çok güçlü ülkelerin bir ayrıcalığı haline gelmiştir; çare? Çarenin dört yolu yok, ya alaturka bir faşizm gelecek, sanayi burjuvazisi için işçi ve köylünün sömürüsünü olanak dahiline sokacak; ya kendisine sosyalist diyen bir merkeziyetçi diktası gelecek, az gelişmiş burjuvazisinin varını yoğunu devlete malettikten sonra **ilkel toplumcu birikim yasası**'na başvuracak! Her iki halde de, sanayileşme olasıdır: İlkine örnek **İspanya,** ikincisine örnek Balkanlardaki **"halk"** demokrasileri. Her iki halde de, halkın gerçekten mutlu olduğu tartışılabilir.

Bilmem ama, **Hindistan**'da, bu dünyanın en kalabalık ve az

gelişmiş demokrasisinde, **İndira Gandhi**'nin marifetlerini, bana, şu yukardan beri anlattıklarım açısından ele almak, değerlendirmek gereklidir gibi geliyor.

İŞ, ENDÜSTRİLEŞMEKLE BİTMİYOR...

Beylik röportaj yazarlarının beylik sorusunu herkes bilir: **"...Başınızdan geçmiş unutamayacağınız bir olayı anlatır mısınız?"**

Soru gerçekten bayattır ya, sorduğu her insan için geçerlidir: Unutamayacağımız şey, bazen gerçekten bir olaydır, bazen bir kadın ya da erkektir, bazen bir gözlem bazen bir fikirdir. Ben ne zaman böyle bir soruyla karşılaşsam, hemen daima aklıma aynı şey gelir onu söyleyecek olurum, yalnız o kadar çetrefildir ki anlatılması hele öylesi röportajlarda yadırganacağını düşünür vazgeçerim. Ne de önemlidir oysa...

Ne midir? Fakat önce sözü biraz dolaştıracağım.

Okumuş yazmış, aklı biraz dünya ve memleket sorunlarına eren hangi Türk vatandaşını çevirip sorsanız, **Türkiye**'nin **"Mutlu geleceği nedir?"** diye, alacağınız karşılık **"Endüstrileşmek"** değil midir? Bunu her birisi kendi kafasına ya da inanışına göre söyler ama sonuç değişmez; Liberal yoldan özel girişim yoluyla da olsa sosyalist yoldan planlama yoluyla da olsa uzun yıllardır Türk vatandaşı ülkesinin **"Çağdaş uygarlık düzeyini tutması"** için önce endüstrileşmesi gerektiğine inanmıştır. inandırılmıştır.

Kimisi şöyle der sözgelişi: **"– Önce teknik ve teknolojik açığımızı kapatmamız lâzım. İğneden ipliğe her şey dışardan gelirken, kültürümüz bile ithal malı iken, nasıl gelişmiş ve mutlu bir ülke sayılabiliriz. Endüstrileşme ilkin memleketin üretim gücünü yüceltecek, giderek refah ve mutluluk da yaygınlaşacaktır."**

Kimisi örnek de verir: **"– Gelişmiş sanayi ülkelerine baktığımızda ne görüyoruz, önce sanayilerini geliştirmişler sonra hayat düzeylerini, zaten ilki olmayınca ikincisi olmuyor ki."**

Örnek karşınızdakinin solcu ya da sağcı olmasına göre değişiyor; sağcılar genellikle **Amerika** ya da **Japonya**'yı (Arasıra **Avrupa** da olabilir), solcular **Rusya** ve **Çin**'i örnek verirler. Birincilerin örnekleri verilirken bu ülkelerde insanların hem maddi yönden rahat ve refah içinde, hem de manevi yönden özgür oldukları noktasına basılır. İkincilerin örnekleri verilirken de özellikle gelişip endüstrileşmenin meyvelerini bütün çalışanların eşit biçimde üleştikleri, aralarında çok varlıklı ile çok varlıksız uçurumun bulunmadığı belirtilir. Fakat ister liberal yoldan olsun, ister güdümlü yoluyla olsun, endüstrileşme koşulu değişmez, her iki yanda da vardır, çağımızda mutlu ve refah içinde olmanın âdeta ön koşuludur bu.

Ben ki cumhuriyet kuşağının belki de en batıya açık çocuklarından biriyimdir, ister istemez kalkınma eşittir endüstrileşme, o da eşittir mutluluk formülünü herkesten önce öğrendim ve benimsedim.

Onun için endüstrileşmiş ülkelere gitmek nasip olunca...

Yok canım, gitmeye ne gerek var, biraz yabancı dil sökebilen herkes bu gelişmiş endüstri ülkelerinin son yirmi beş yıldır neden yakındıklarını çok iyi bilir. Birkaç ana konu çevresinde toparlanabilir sanırım:

Kimileri diyorlar ki: **"– ...Endüstrileşme hele kapitalist pazar ekonomisi içinde gelişir de büyürse ortaya sanki robotlardan oluşmuş garip bir toplum çıkarıyor, insanlar bir yandan tek boyutlaşıyorlar, bir yandan da endüstrinin getirdiği cehennemi bir ritmi yaşamanın bunalımına düşüyorlar. Zira endüstri toplumu hele yoğunlaşmış biçimiyle insanı önce doğaya sonra topluma nihayet kendi kendisine yabancılaştırılan bir toplumdur."**

Bazı başkaları diyorlar ki **"– ...Sosyalist olduklarını ileri süren ülkeler endüstrileşme yöntemlerini aynen kapitalist Batıdan aldıkları, aynen de uyguladıkları için endüstrileşmeleri ölçüsünde toplumlarının Batılı endüstri toplumlarının sıkıntılarına düştükleri görülmektedir. Gittikçe merkezileşen örgütleşen bir endüstri yapısı insanın kendi kendisi olmasını, yeteneklerini serbestçe geliştirmesini engelliyor.**

Bu a rada başka ilginç noktalara ilişenler de çıkmıyor de-

ğil: "–... **Handiyse iki yüzyılı bulan aşırı endüstrileşme doğanın dengesini bozmuştur; çevre kirlenmesi dediğimiz şey, endüstrinin eseridir, çoğu hayvan ve bitki nesilleri tükeniyor, kirlenmemiş su, pislenmemiş manzara bulamaz hale geliyorsunuz. Doğasal dengenin bozulması elbet insanların yaşantısını da etkileyecektir. Etkilemeye başlamıştır bile."**

Daha bir sürü yakınma!.. İşte benim başımdan geçmiş ve unutamadığım şey günün birinde o derece umut bağladığımız endüstrileşmenin hiç de insanlığın refah ve mutluluk umudu olmadığını farketmemdir. Endüstrileşme yüzdesi en yüksek ülkelerde sosyal gelir kafa başına usturuplu ve hakça dağıtılsa da kişilerin mutsuzluğu elle tutulur halde olunca **İsveç** gibi bazılarında intihar yüzdesi ve alkolizm inanılmaz derecelere yükselince, **Sovyetler**'de **hippi**'ler (onlar galiba **holigan** diyorlar) belirince, verim ve kârlılık sorunları adamakıllı hesaplanmış, normları belli bir endüstrileşmenin, bir toplumu belki varlıklı kılacağını, ama gerçek anlamda mutlu kılmayacağını görmemek olasız!

O zaman o müthiş soru gelip çatıyor: Peki endüstrileşmeyecek miyiz? Sorması bile saçma, bütün dünya endüstrileşirken sen elbette geri kalmayacaksın, kalmayacaksın ama, hazır ötekilerle aynı yollara girmemişken (bilmem tam anlamıyla girmemiş sayılır mıyız?) hiç olmazsa, sakıncalarını, ilerki sonuçlarını önceden bildiğin yöntemlere değer vermeyip daha yeni daha insancıl yöntemlere uzanacaksın, arayacaksın onları, bulanlar varsa öğreneceksin, hazır kalkınma reçetelerine yüz vermeyeceksin, zira kalkınanların endüstriyel güç oldukları kesinse de insan toplumu olarak bütünüyle mutlu ve başarılı oldukları, şüpheli.

Yirminci yüzyılın son çeyreği insanlığın bu çıkmazıyla başlıyor: Önce kapitalist Batının bulunduğu sonra sosyalistim diyen Doğunun benimseyip uyguladığı biçimde endüstrileşme doğasal düzeyde olduğu kadar insancıl düzeyde de yüzyıllardır düşlenen ideal çözüm değildir. Eğer toplumsal örgütlenme, hele emeğin örgütlenmesi endüstrileşmenin alışılmış biçimini kıramaz, ona egemen olamazsa, o endüstrileşmenin getireceği kalkınma, aynı zamanda toplumsal ve bireysel mutluluk anlamına gelmez.

İnsan böyle bir gözlemin etkisini kolay kolay unutabilir mi?

Endüstrileşmek özlemi bizim halkımızda da az değildir hani? **Erbakan'**ın sömürmeye çalıştığı 'her ile bir fabrika' sloganı var ya, bu özlemin alttan alta en güzel simgelenişi: Her kasabaya bir fabrika kondurursan ne olur, **Türkiye** bir endüstri ülkesi olur.

Bizim çocukluğumuz memleketi ağ gibi saran demiryolları, her yanda tüten fabrika bacaları hayalleriyle geçmiştir. **Türkiye'**nin endüstrileşmesi vazgeçilmez bir biçimde gerekliydi. Bugün de, bu alanda hayli ilerlenmiş olduğu halde, yine vazgeçilmez bir biçimde gereklidir.

Fakat, hemen iki önemli sorun ortaya çıkıyor.

Bu işten anlayanlar, araştırmış soruşturmuş, şöyle bir saptama yapmışlar: Toplumların olağan gelişmeleri boyunca, aşama aşama, endüstriye ulaşmaları başka, endüstrileşmeyi zorunlu bir ülkü diye önlerine koyup, zorlayıcı planlarla, ülkelerini kestirmeden son aşamaya ulaştırmak istemeleri başka! Bu başkalık ne ola ki diyeceksiniz.

Çok sevdiğim bir dostum bunu bana şöyle mi açıklamıştı: **"– "Olağan gelişme süreci içinde endüstrileşen ülkede toplum da bir endüstri toplumu niteliği kazanır, oysa zorlayıcı planlarla kendini tüketerek endüstrileşme, ülkeyi belki endüstri ülkesi yapar ama, toplumunu endüstri toplumu yapamaz. Bu hayli zamana bağlıdır. Örnek mi, al sana Rusya: Rus toplumu sanayileşeli yıllar oldu, ama Ruslar yeni yeni bir sanayi toplumu özellikleri göstermeye başlıyorlar."**

İkinci sorun, daha da önemli.

Şöyle mi yaklaşacağız: Endüstrileşme insanı doğaya karşı daha özgür kıldı ama, kendi içinde de kılabildi mi? Söyleyip duruyoruz kapitalist olsun, sosyalist olsun, bütün endüstri toplumları çeşitli sıkıntılar yaşamaktadırlar. Bu sıkıntıların temelinde yatan nedir?

Bertrand Russel, daha 1920'lerde bakın ne demiş:

"...insanlar endüstrileşme sonucunda daha özgür olurlar, çünkü doğaya olan bağımsızlıkları artar, ama kişiler, tek tek, daha özgür bir duruma gelirler deni-

lemez, çünkü bu defa toplumun onlar üzerindeki baskısı artar."

O sadece toplum diyor, ya bu toplum lafını kapitalist toplum için olduğu kadar sosyalist etiketli toplum için de anlayabilirsiniz, zira endüstriyel üretimi, endüstrinin kendisini, insanların mutluluğu için birtakım araçlar olarak görmek yerine insanları belirli bir endüstri kompleksi yaratmak için kullanmak düşüncesine yatılırsa, önünde sonunda, olağanüstü olanakları bulunan, fakat insanları endüstri çarkının vidalarından farksız bir toplum modeline varılır.

Bugün, dünyadaki bütün aklıbaşında insanların tartıştığı da budur işte. Giderek, endüstri uygarlığının, insanlığı bir önceki uygarlık kademesine oranla daha çok mutlu kıldığı, kuşkulu görülmektedir. Bir kere, üretim olanakları çok arttığı halde, insanların daha az çalışma olanakları gerçekleşmiyor, tersine bir çeşit iş tutsaklığı yoğunlaşıyor. Ayrıca, sosyalist uygulamalar girdikleri zorunlu sanayileşme deneylerinden gerçi başarılı çıkmış, kısa sürelerde gerçekten birer endüstri gücüne ulaşmışlardır ama, toplumların kapitalist endüstri ülkelerinin gösterdiği bütün belirtileri gösterdiği de doğrudur: Eşya fetişizmi, tüketim düşkünlüğü, gösteriş merakı, kişilik farklarının kaybolması, yaşantıda bir örneklik vs.

XX. yüzyılın son çeyreğinde, herkesin çözüm arayacağı asıl sorun!

Hadi bu konuda **Russel**'in ne dediğini aktarıp sözü bağlayalım:

"–... sosyalist bir endüstri, toplumun efendisi değil, hizmetkârı olabilir. Bu, sosyalizmin kapitalizme üstün tutulmasının temel nedenlerinden birisidir. Ekonomik düzen değişikliklerini savunanları, rakiplerinin yanlışlarını benimsemeleri tehlikesine karşı uyarmak isterim. Bu tehlike, malları, insanların hayatlarını özgürlüğe kavuşturacak araçlar olarak görmek yerine, insanları mal üreten araçlar olarak görmektir."

André Malraux, bunu başka türlü şöyle söylememiş midir?

"... Parti insanlar için yaratılmıştır, insanlar parti için değil."

İlk bakışta farklı sözler gibi duruyorlar ama, değil, dedikleri aynı şey aslında.

Hele bir düşünün, bana hak vereceksiniz.

AYSEL'İN KAFASINI KURCALAYAN!

O diyor ki: **"... keskin eleştirel ifadeniz, herhangi bir toplumcu örgüte üye olmayan, ancak iyi bir toplumcunun sezgilerine sahip bulunan bir okurunuz olarak, benim de duyduğum dilsiz öfkeyi, epeyce rahatlatıyor."**

O kim mi? **İstanbul**'dan bir yiğit, diyelim ki adı da **"Aysel"**, mektubundan kafasının işlediği de belli! Baksanıza ne diyor: **"...köy yazınıyla ilgili eleştiri noktalarınız, kanımca, daha çok bu gibi yazarların yanılgılarını ortaya koyuyor. Onları kapitalist mantaliteye düşmüş, CHP türü devrimciliği desteklediklerini, köyün artık çağdaş üretim düzeyinde bir birim olmayıp eskiden kalmış üretim birimi olduğu, yalnız kentleşmeyle işçi sınıfının (şimdilik?) bilinçleneceği doğrudur kuşkusuz. Ancak bu doğrular büyük bir yanlışı meydana getiriyorlar. Ya da biz yanlış bir çözüm getirmişiz bunlara."**

"Eğer yanlış anlamadıysam, eğitimin bir üstyapı kurumu olarak kendi başına bilinçlenmeye katkıda bulunuşunun eksik/temelsiz olduğunu söylemektesiniz. Bu gerçektir. Ne ki, ince düşünsel kavrayışınızla, çağdaş eğitimin ne denli yavan, yaşamdan kopuk olduğunu duymuşsunuzdur; (ayrıca) üretimin de insanca yaşamaya yönelik olduğunu gereğince herkes biliyor da, yeterince vurgulamıyor diye düşünüyorum. Oysa bunu vurgulayacak olursak, elbirliğiyle, sırf sınıf bilinci geliştirilecek diye kentleşme gibi bir cehennem sürecine insanlığın kaçınılmazca atılmasına göz yummayacağız: Çağdaş üretim, haberleşme ve yer-

leşim teknikleriyle, eğitim eşittir üretim artı eğlence olacağı bir düzenin geliştirilmesi için yeni seçenekler arayacağız gibi geliyor."

İki üç cümle içinde toparlamış ya, gerçekte **Aysel**'in işaret ettiği sosyalizmin en önemli sorunlarından birisi. Üstünde durmak fırsatını verdiği için, hadi ona teşekkür edelim.

(Bir tarihte, bir tartışma sırasında demiştim ki: **"emek emek deyip duruyorsunuz, yahu aslında sosyalizm emeğin belirli bir tarihsel kategori olduğundan yanadır, öneminin gittikçe azalması için mücadele eder!"** Herkes ummadığım bir biçimde **"eşekten düşüp"** şaşırdıydı, sonra da âdet üzere başladılar hep bir ağızdan beni suçlamaya: Vay ben emeğin önemini küçümsüyormuşum da, sosyalizm demek emek demekmiş de, zart zurt!

Söyleyiş biçimim biraz **"paradoksaldı"** ama, söylediğim kuramsal olarak doğruydu. Nedenini biliyorsunuz, sosyalizmin büyük amaçlarından birisi, gelecek toplum düzeni içerisinde bir yandan üretici ile yönetici, bir yandan kentli ile kırsal arasındaki önemli farkları kaldırmaksa, bir yandan da işbölümünün getirdiği ağır çalışma yükünü, daha akıllıca ve hakseverce bir emek düzeni kurarak hafitletmektir. Başka bir deyişle, sosyalist toplum, son hesapta, insanın ömrünü geçimini sağlamak için emek sarfederek harcamayacağı, gittikçe daha az çalışarak daha çok kendine, kendini ve moral yeteneklerini geliştirmeye zaman ayırabileceği bir toplumdur.

Zaten, sosyalizme heveslenen toplumlarda ilk girişilen işlerden birisinin, çalışma saatlerinin kapitalist toplumlara göre azaltılması oluşu da bunu göstermez mi? Yanlış bilmiyorsam, Ruslar altı saat çalışırlar, neden, bundan değil mi?)

Aysel'in mektubu bana şu anlattıklarımı anımsatırken, bir yandan da, **Chevenement** ile **Motchane**'ın çağdaş sosyalizmi pek usturuplu olarak derleyip topladıkları **"Sosyalizm İçin Anahtar"** adlı kitaptaki bir bölümü aklıma gelirdi. Orada da, çalışmanın belirli bir düzeyde ve anlamda kutsallaştırılmasının bir kapitalist tutumu olduğu belirtildikten sonra, geçiş toplumlarında neden sürekli bir **"kültür devriminin"** gerekli olduğu şöyle belirtiliyor:

"... eğer 'üretici' çalışma süresinin önemli ölçüde azaltılması sosyalist eylemin ana hedeflerinden biriyse, bu ancak çalışmanın kutsal sayılmaktan çıkarılması, daha da açıkçası, kapitalist üretim sisteminin, insanın günlük yaşamını ve varoluşunun bütününü parçalara ayırmakta kullandığı iç sınırların –öğrenme, çalışma, eğlenme– kaldırılmasıyla anlam kazanır. 'Yarım gün' çalışmanın genelleştirilmesi, eşitlikçi bir topluma ters düşmeyecek tek örgütlenme ilkesidir. Öyle ki, böyle bir örgütlenme gerçekleşmeksizin, kadınların üretime gerçekten katılabilmeleri ve bu üretimin planlanabilmesi olanaksızdır."

Aysel'in mektubunun ikinci bölümünde iliştiği noktaya ise, **Motchane** ve **Chevenement** şöyle bir cevap getiriyorlar sanırım:

"... kültür devriminin ikinci yönü ise, uzayın (mekan, espace) kapitalizme uygun biçimdeki örgütlenmesine bir son vermek olacaktır. Öyle ya kent olgusunun endüstri uygarlığının 'doğal' bir zorunluluğuymuş gibi alınmasının bir rezalet olduğunu ortaya koymanın zamanı gelmiştir, gelmiştir de geçmiştir: 'Büyük siteler', ya da gökdelenlerle kendi kendini yokeden, şehirciliği dürüp büküp daha başında yararsızlıkla sakatlayan kentleşme, bugünkü biçimleriyle acaba gerçekten kaçınılmaz bir olgu mudur? (...) Burjuvazi, evet, bu kentlerde doğmuştu, ölümüyse kendi sisteminin eseri olan bu yığın kentlerde olacak bugün."

Demek neymiş, sosyalizm temelde kentleşmenin burjuvazinin koyduğu biçimde alınmasından da yana değilmiş, çalışmanın yine burjuvazinin getirdiği biçimde örgütlenmesinden de yana değilmiş, **Aysel**'in takıldığı o **"cehennemi süreç"** kapitalizmin, kapitalist **"gelişme"** yolunun süreci, biz de ister istemez o yola itildiğimiz için hızla kentleşiyoruz, kentleştiğimiz oranda da batılı toplumların yaşadıkları, **Motchane**'la **Chevenement**'in işaret ettikleri, çapraşık sorunların içine giriyoruz.

Sosyalist uygulamaların bazıları, endüstrileşmeyi zorlamanın, ya da onu kapitalistlerin gerçekleştirdiği yöntemlerle yaratmaya kalkışmanın, birtakım benzer sorunları getirdiklerini anlamışlar, **Çin**'de olduğu gibi özel uygulamalara heveslenmişlerdir **(Beş Komünizm).** Zaten, başlıbaşına endüstrileşmenin, (yani kentleşmenin) tam bir çözüm olmayacağına ben de dokunmuştum. **Aysel** belki o yazıları atlamış, oysa bir tanesi onun kaygılarını paylaşıyordu sanırım, baksanıza nasıl bitmiş:

"... önce kapitalist batının bulunduğu, sonra sosyalistim diyen doğunun benimseyip uyguladığı biçimde endüstrileşme, doğasal düzeyde de, yüzyıllardır düşlenen ideal çözüm değildir. Eğer toplumsal örgütlenme, hele emeğin örgütlenmesi, endüstrileşmenin alışılmış biçimini kıramaz, ona egemen olamazsa, o endüstrileşmenin getireceği kalkınma, aynı zamanda toplumsal ve bireysel mutluluk anlamına gelmez."

5.

SOLDAKİ YANILGILAR

VARAN 1

İşlerin sıkıştığı bir ara, telefon!

Telin öbür ucundaki okur diyor ki: **"–... bir ara dokundurmuştunuz, 60 yıllarında, solcu yöntem uygulamaları yapanların yanılgılarına hiç dokunan yok diye, siz dokunsanıza söz verdiğiniz gibi!"**

Doğru söze ne denir?

Önce tozdan dumandan ortalığın görünmediği o günleri bellekte şöyle bir canlandırmak gerek! Neler söyleniyordu, neler! En başta da, **Türkiye**'nin endüstrileşmeye uğraştığı, **"özel teşebbüs"** düzeniyle bu işin üstesinden gelemeyeceği! Bütün hızlı solcu yazarların yazıları nasıl biterdi, unuttunuz mu: Bu gidişle kalkınamayız, daha gerileriz. **Ghana**'dan bile geriyiz zaten, endüstrileşmeden geçtik, siz bakın tam sömürge olmayalım falan filan!..

Bu yargıların hareket noktası neydi peki?

Emperyalizmin doğuş yıllarında varılmış bir sonuç: Endüstrileşmiş kapitalist ülkeler, geri kalmış ülkeleri açık pazar olarak kullanabilmek için endüstrileştirmezler, onları liberal bir ekonomi düzeni içinde kendi sömürüleri için açık tutmayı yeğlerler.

60 yıllarının değme solcusu için bu şaşmaz gerçek, işin kötüsü şu ki, o yıllarda artık dünyanın da, emperyalizmin de toplumsal gerçeğini deyimlemez olmuştu. Yanılgı önce nereden geliyordu bi-

liyor musunuz, özel teşebbüsle kalkınılamaz kesinlemesinden, bunun doğrusu özel teşebbüsle endüstrileşilebilir, ne var ki artan gelir artıranlar arasında toplumsal adalete aygun biçimde bölüştürülemez olmalıydı, zira ilk endüstri devleti kapitalist ülkelerin kapitalist bir düzen içinde bu işin altından kalktıkları birer gerçek.

Yalnız orada bitmiyordu iş, birinci endüstri devrimi sonrasında, kapitalist ülkelerin geri kalmışları belirli bir gerilikte tutmak istedikleri, ürettikleri endüstri mallarını satmak için kendilerine açık pazar olarak ayırdıkları doğruydu elbet, yalnız edüstrinin **İkinci Dünya Savaşı**'ndan sonra girdiği ikinci devrim aşaması, büyük endüstri ülkelerini nükleer endüstri, elektronik endüstrisi gibi ince ve uzmanlaşmış endüstri alanlarına yükseltmiş, bu defa, kendilerine açık pazar olabilecek ülkelerin en azından belirli bir montaj, belirli bir tüketim, nihayet belirli bir üretim endüstrisine sahip olmaları gereğini doğurmuştu, hal böyle olunca gelişmekte olan ülkelerde belirli bir çizgide gelişen endüstrileşmeyi engeliemeyecekleri, belirli bir kalkınmayı destekleyecekleri açıktı.

İşte bizim 60 yıllarının solcu yazarları bu gerçeği görmediler, bütün israfa, plansızlığa ve çarçur edilen onca işgücüne rağmen **Türkiye take off** noktasına yaklaştıkça, onların yazdıklarıyla ulusun gördükleri birbiriyle çelişir oldu. 70 yıllarının ortasına doğru bugün sağcı olsun solcu olsun, **Türkiye**'nin belirli bir sanayileşme aşamasına ulaşmış olduğunu yadsıyabilecek pek kimse çıkmaz. Çıkamaz. Demek ki, 60 yıllarındaki batıyoruz, daha da batacağız, **Ghana**'dan da geri kaldık lafları toplumsal gelişmenin somut sonuçlarıyla da yalanlanmıştır.

Bilmem telefondaki heyecanlı okurum bu yazıyı okuyor mu? Okuyorsa bu dediklerimi belki niye o zamanlar demedim sorusu kafasına takılmıştır, söyleyeyim: Diyordum, yazıyordum da, **Demokrat İzmir**'de **Ghana**'dan geriyiz diyen arkadaşlara nasıl karşı çıktığımı **İzmir**'de hatırlayanlar bol olsa gerektir.

Ama amacımız kim haklı kim haksız, onu aramak değil, yöntem uygulamalarında ne kadar dikkatli olmak gerektiğine, dünyanın ve **Türkiye**'nin koşullarına ne kadar yakından bakmak gerektiğine işaret etmek! Ha bir de, kitaptan okuyup ezbere konuşmamak zorunluluğu var ki, o da çok önemli.

Hâlâ merak ederim, kimdi bu kerameti savuran?

Merakımın haklı nedeni var, dayandığı sağlam gerekçe de!

Eskiler bilir, eski toplumcu kuşağı **Türkiye**'de ulusal demokratik devrimin hiç değilse **Anadolu** hareketiyle gerçekleşmiş olduğu varsayımından hareket ederdi. Hiç değilse diyorum, zira ulusal demokratik devrim sürecinin **Jöntürk** hareketiyle başlatılması da olasıdır, başlatanlar da olmuştur. Son defa **Petrosyan**'ın **"Sovyet Gözüyle Jöntürkler"** adlı kitabını okurken, aşağı yukarı bu doğrultuda düşündüğünü gördüm. İmparatorluktan millete, kral ya da padişah iradesinden ulusal iradeye geçişin başka adı yok ki! Ulusal demokratik devrim; pazar ekonomisi; burjuvazi; özgürlük, eşitlik, kardeşlik sloganlarıyla geliyor; her geldiği ülkede, derece derece demokrasi dediğimiz rejimi gerçekleştiriyor. Türklerin demokrasi mücadelesi bir ölçüte göre daha Osmanlılar döneminde, bir başka ölçüte göre **Anadolu** hareketiyle başlamıştır, fakat ne yanından bakılırsa bakılsın, iktidarın yapısı değiştirilmek suretiyle besbelli 20 yıllarında gerçekleştirilmiştir.

Peki kim çıktı da 60 yıllarında Türk toplumcularını yeniden ulusal demokratik devrim amacının ardına düşürdü? O savı ortaya attıysa, niye takım takım aklıbaşında adam bu olmayacak duaya amin dedi.

Tek bir gerekçe mi gösterilebilir, şöyle mi denebilir; efendim, ulusal demokratik devrim, yani halk egemenliğini, yani özgürlük kardeşlik eşitlik sözden ibaret kalmıştı, onun gerçekleştirilmesi için bu slogan gerekliydi. İyi ama, bu sorunun karşılığını halk 1950'den itibaren yaptığı özgür seçimlerle vermiş olmuyor muydu? Belki **Türkiye Cumhuriyeti**'nde ulusal demokratik devrim aşamasının 50 yıllarına kadar tam olarak uygulamada olduğu su götürür, ama 50'den sonra, özgür seçimlerle iktidar takır takır oluşurken?

Diyorum ya, kim ortaya attıysa, hele kim tutturabildiyse hünerine diyecek yok. **Türkiye**'de Osmanlı tipi derebeylik bile bir üstyapı uzantısı olarak yaşamaktayken, üretim pazara yapılmakta, daha da güzeli –dış kaynaklı mış kaynaklı– ufak ufak endüstrileşme yolu tutulmuş, hatta ticaret burjuvazisiyle çıkar çelişkisine doğru giden bir ulusal (yarı ulusal mı desek yoksa) endüstri burjuvazisi geliş-

meye başlamışken, o nasıl bir körlüktür ki toplumcu hareketi geride bırakılmış bir aşamayı amaç diye almaya götürür, bir açıklayan varsa Allah rızası için açıklasın da aydınlanalım.

Ne dersiniz yoksa bu tip de sosyalizm diye uğraşan bir toplumcular ekibini dağıtmak için kurnazca kullanılan bir hınzırlık mıydı? Bugün sonuçlarına bakılarak, öyleydi demek hayli kolay görünüyor ama, ulusal demokratik devrim masalına hiç inanmadığım, o zaman da yanlıştır dediğim için ben rahat rahat hınzırlıktı diyebiliyorum.

Birinci yanılgı **Türkiye**'yi açık pazar **Türkiye**'si sanmaktıysa; ikincisi ve birinciyi tamamlayanı, henüz ulusal demokratik devrimi gerçekleştirme zorunluluğunda sanmaktı. Toplumcuların 60 kuşağı, **Türkiye**'yi küçümsediler, olduğundan gerilerde sandılar, sağcı liberallerin kapitalist endüstri ülkeleri karşısında düştükleri aşağılık kompleksinin bir başka çeşidine, sosyalist endüstri devletlerinin karşısında düşerek, ülkemizi ve halkımızı, hem bin yıllık devlet geleneğinden uzakta, hem çatır çatır gelişen ve değişen büyüme olanaklarından soyutlayarak, değerlendirme hatasına düştüler. Hele son elli yıl içinde geçilen aşamaların Türk köylüsü ve işçisi üzerindeki etkisini hç hesaba katmadılar. İşler sarpa sarınca kendilerini yalnız bulmalarının nedeni acaba bu değil midir?

VARAN 3

Bilmem ama, belki de **Mitterand** haklı!

Sosyalizmin **Rusya**'daki uygulamasında neden bir bürokrat dikta olduğunu ülkenin tam anlamıyla gelişmemiş bir ülke olmasına bağlıyor. Diyor ki gelişmemiş gelişmekte olan bir ülkede sosyalizm değil her rejim denemesi bir tek parti diktası ve bürokrasisiyle sonuçlanır. Demokrasi denemesi bile!

Benim gibi kurtuluş savaşı demokratlığı ve halkçılığının neden dolayı tek parti diktasına yozlaştığını ve yürekler acısı bir bürokrasiyi ülkeye egemen ettiğini sık sık düşünenler için **Mitterand**'ın sözlerinde düşündürücü ipuçları bulunabilir. **Rusya**'da nasıl **Stalin** bürokrasisi bütün ilericiliklerin ve sosyalizmlerin şaşmaz ve tek **"mümessili"** ise **Türkiye**'de de tek parti diktası ve bürokrasisi

aynı biçimde bütün ilericiliklerin ve batıcılıkların tek ve şaşmaz **"mümessili"** idi. Gerçekte üretim güçlerini bloke ediyor, ağır inanılmayacak kadar hantal bir yönetim aygıtıyla derebeylik uzantısı eşrafın, bir de kendisinin varlığını zar zor sürdürüyordu. Savaş karaborsasında palazlanan ticaret burjuvazisi savaş sonu koşullarının da itişiyle siyaset alanına girer girmez bütün kilitleri kırarak, onu bu kadar kolaylıkla yoksa atabilir miydi?

Ekonomik düzeyde konulursa, **Demokrat Parti** hareketi liberal bir burjuva hareketidir, bürokrasiyi ve bürokratik ilericiliği tahtından indirmiş eşrafı da **"Müslümanlık"** teranesiyle cebine koymuştur. Bürokratların bunu hazmetmediğini **27 Mayıs**'ta anlayacaktık.

60 yıllarında sola yön verenlerin önemli yanılgılarından birisi de besbelli, **Mustafa Kemal** hareketiyle onun yozlaşmış uzantısı olan tek parti diktasını karıştırmak; demokratların halkçı demagojisine karşı, bürokratik bir ilericiliği geçer akça saymaktır. Bana sorarsanız **Atatürk**'çülükten çok milli şefçiliktir derim buna; zira **İnönü**'nün başkanlığı süresince geçerli sayılmış bütün temaları içerir: Köy enstitüleri romantizmi ve tarikatçılığı, batılı üstyapısal kurumlar hayranlığı, biraz devlet kapitalizmi eyilimi vs.

Askerin **27 Mayıs**'la yeniden politikaya bulaştırılması askerin politikaya sokulmasında yarar görmüş İttihatçı tipi yeni yazarları ve politikacıları meydana çıkarmış, giderek Türk solunda darbeci bir devrimcilik almış yürümüştür. Bu hesap ne yanından tutulsa yanlış bir hesaptı: Çeyrek yüzyıldır bütün standartları **NATO** standartları olan, örgütlenişinden savaş kuramına değin her şeyi bu çerçeve içinde geliştirilen **Silahlı Kuvvetler**'in gerçek yol devrimciliğine girebileceğini sanmak, hele **27 Mayıs** başarısızlığından sonra, hayallerin en büyüğü; 22 Şubat ve 21 Mayıs'tan sonraysa, en tehlikelisiydi.

Bu tehlikeyi göze alanlar, aslında göze faşizmi alıyorlardı. Şimdi izninizle o tarihlerde yazılmış bir yazımdan birkaç satır aktaracağım:

"– Askerlerin arasında, kısmen yayınların etkisinde kalarak kısmen işlerin ters gitmesinden üzülerek çabuk ve keskin müdahalelere taraftar olanlar elbet vardır. Bu-

nun böyle oluşu müdahale fikrinin otomatik olarak yüksek komuta kademesinden kopmasına ayrı ve başka bir cunta şeklinde oluşmasına yol açar. 27 Mayıs'ta bu böyle olmuş MBK Yüksek Komuta Heyetinin karşısına çıkmıştır. O zamanki ortamın elverişliliği MBK'nin başarı kapısını açmışsa da çok kısa zamanda duruma Silahlı Kuvvetler Birliği'nin başka bir değişle, yine komuta zincirinin hâkim olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca Aydemir'in kalkıştığı devrim denemelerinde başarısızlığın yüksek komuta heyetini, ardından sürükleyememekten doğduğu da bir gerçektir.

Bundan ne çıkar? Şu: Ordu Cumhuriyeti tehlikede görürse belki işe karışabilir, ama Anayasayı rafa kaldırması kendisiyle çelişmesidir, bu da onu zor durumda bırakır. Anayasayı, uygularsa acele demokrasiye dönmesi gerekir ki o zaman müdahalenin anlamı kalmaz. Yüksek kademeyi bugün askıda tutan budur. Bu kademeden ayrı düşünecek cunta hevesleri ise bugünkü koşullar gözönünde tutulursa başarıya açık görünmemektedirler. Böylesi bir teşebbüs ya iç savaş olacaktır ya da faşizm. Her iki halde de olaylar durmayacak, ordu müdahalesine rağmen huzursuzluğun sürmesiyse orduyu itibardan edecektir.

Çok düşünmek lazım, çok!"

Bu yazının çıktığı tarih 5 Mart 1971. Yani **12 Mart**'tan bir hafta önce! Gelişmekte olan ülkelerde bürokrasinin çokluk sevimli olmadığını gerçek toplumcuların bilmesi, hele orduyla girişilecek tepeden inme devrim özlemlerinin hemen daima sağcı diktaya kaydığını hesaplaması gerekmez miydi?

Ne bilebildiler, ne hesaplayabildiler.

VARAN 4

Yarın, **12 Mart** öncesinin tarihini yazacakların, en büyük merakla arayacakları nokta, bence nedir bilir misiniz? Öğrenci ey-

lemciliğinin fakülte boykotu, bildiri dağıtımından çıkıp tedhişçiliğe dönüştüğü nokta! Devrimciliğin terorizm, eylemciliğin aktivizm olduğu noktadır çünkü o; çünkü oradan itibaren toplumculuk öğretisel yatağından çıkmış, kışkırtmaların ve olayların çalkantısına kapılarak serüvenciliğe dönüşmüştür.

Toplumculukta da vardır ya, her türlü devrimcilikte bir şiddet eğilimi sezilir; toplumculukta da olduğu gibi hepsinde bu eğilim objektif koşulların oluşmasına bağlanmıştır. Başka türlü söylersek, şiddete başvurmak devrimin amacı değildir, aracı bile değildir hatta, devrimi devrim yapan dönüşümün niteliksel değişmenin gerçekleşmesidir. Yalnız teroristler ve aktivistlerdir ki henüz olgunlaşmamış nesnel koşulları şiddet eylemleriyle zorlayarak yapay devrim koşulları hazırlayabileceklerini sanırlar, çokluk da onları ve her türlü devrimci birikimi ezmeye hazırlanan karşı güçlerin oyununa gelirler.

Türkiye'de de öyle olmuştur.

Önce şunu hiç unutmayalım: **Türkiye** toplumcu gençliğinde şiddet hevesi **TİP**'in seçimlerde gerilemeye başlamasıyla kendisini göstermiştir. Yalnız **TİP**'deki gerilemenin de **FKF**'den **Dev-Genç**'e doğru başkalaşmanın dolaylı bir sonucu, devrimciliği kestirmeden ve **"Parlamento dışında"** gerçekleştirebileceklerini sananların etkisiyle olduğu unutulmamalı! Gençler biraz **TİP** dışındaki kalmış toplumcuların kışkırtmalarına kapılıyor, biraz gençliğe vergi tezcanlılıkla işleri çabucak halledebileceklerini umuyor, epeyce de dünyayı sarmış şiddet eylemlerinin etkisinde kalıyorlardı. **Regis Debray, Marighella, Che Guevera, Giap** ağızdan ağıza dolaşan adlardı: Bunların kendi koşullarında başardıkları, koşulların son derece farklı olduğuna bakılmaksızın **Türkiye**'de de yapılabilir sanıyordu.

Ne hayal!

Bir kere **Türkiye**'yi, Türk insanını tanımamaktı bu: **Türkiye**'yi tanımamaktı, çünkü bu delikanlılar iyi kötü kapitalistleşen bir toplum içinde yıllardır iktidarı oylarıyla yapan, hiç değilse buna inanan bir ülkede olduklarını hesaba katmıyor: Aç açıkta ve çıplak olduklarını hesaplayıp kıyıma kışkırttıkları köylü ve işçilerin aynı dönemdeki kalkınmadan paylarına düşen azıcık hisseyle bile kendi-

lerini eskisine oranla ne kadar ilerlemiş gördüklerini saptayamıyorlardı. Türk yüzyıllarca o kadar ezilmiş, o derece yoksulluk çekmişti ki toplumsal adaleti hiç bilmeyen bir gelir dağılımı, başarıldığı kadarıyla, kalkınmadan ona ne kadar az pay verse o kendini ilerlemiş sayıyordu. Hele bin yıllık tarihinde ilk kez eline geçirdiği oyla hükümet değiştirmek gücünü o kadar yeni kullanmaya başlamıştı ki bu sistemin **"yalancı ve sahte"** olduğuna onu inandırabilmek çok güçtü.

İnanmadı da. Her türlü çeteciliğe heveslenen gençlerin çoğunu köylüler ve işçiler topladı.

Yalnız bizde böyle olmadı bu, bütün **Güney Amerika** deneylerinin kötü sonuçlandığını bugün **"bizzat" Regis Debray** yazmaktadır. Gerek **Guevera**'nın **Bolivya** başarısızlığını anlattığı, gerekse genel olarak silahlı eylemin eleştirisini yaptığı iki yeni eserinde ne türlü bir yanılgıya düşülmüş olduğunu açık açık gözler önüne seriyor. Bizim gençlerin ne yanlışlar içinde olduklarını anlamaları için **Che Guevera**'dan aktardığı bir söz var ki yeter; bakın ne diyor: **"Hileli bile olsa eğer bir hükümet iktidara seçimle gelir de, görünüşte bile olsa Anayasayı korursa o ülkede gerilla ne barınabilir, ne tutunabilir."**

6.

GENÇLİK DEDİĞİN

KABAK TADI VERDİ

Birkaç gün oluyor, eylem düşkünü üniversitelilerden birisiyle konuşuyoruz, nereden aklıma estiyse, sordum: **"–... Peki sen öğrencileri siyasal eylemde birinciye gelen kuvvet sayanın Marcuse olduğunu biliyor musun?"** Şaşakaldı: Batıda bize 1968 çalkantısının uzantıları olarak yayılan öğrenci eylemlerinin, o ülkelerdeki yerleşik ve güçlü Marksist örgütlere karşı **Marcuse**'cü takımının başlattığını bizimkiler ya hiç bilmiyor, ya da karıştırıyorlar.

Daha 1964'de, **Paris**'in ünlü öğrenci kahvelerinde ***Marcuse***'ün savlarını bu delikanlılarla az tartışmamışımdır ben, onlar kemikleşmiş bir bürokrasi saydıkları geleneksel devrimci örgütlere ateş püskürüyor, **Marcuse**'ün incelemelerine dayanarak, işçi sınıfının da artık düzeni değiştirmek değil, düzenden pay istediğini ileri sürüyordu. Has devrimciler öğrencilerdi onlar için, öğrenciler, bir de azınlıklar; zora yalnız bu iki grubun ***establishemant*** (kurulu düzen) içerisinde köksüz ve yabancı kaldıklarını, onun için de yalnız bunların gerçekten devrimci olabileceklerini savunuyorlardı.

Hareket sonradan ya duygusal düzeyde aktivizme, terorizme yozlaştı, ya da (gariptir) hippiliğe filan! Gençlerin içinden aklıbaşında olanlar elbette sosyalizmin gerçek yöntemini, dünya görüşünü ve örgütlenme biçimini kavrayıp; gerçek bir sosyalizmin ancak üretime göre belirlenmiş toplumsal katlarla geliştirilebileceğini anladılar; anladıkları andan itibaren de **"sular kesildi boykot, kuşlar uçmuyor direniş"** çocukluklarından vazgeçtiler.

Bizimkilerden işin farkında olmayanlar hâlâ var, o konuştuğum delikanlı **Marcuse** dendi mi öfkeleniyor, ama bu ders yılı boyunca boykot silahını yıpratıp lime lime eden yerli yersiz eylemlerin **Marcuse** çizgisinden olduğunu, davranışlarıyla bilerek bilmeyerek onu sürdürdüğünü bir türlü ayırdedemiyor: Bilgisinin kıtlığından mı, inatçılığından mı, yoksa kafayı vurup ders çalışmaktansa lafla dünyaya nizam vermek daha kolayına gittiğinden mi, siz bulup çıkarın!

(Ha, burada iki şeyin hemen altını çizmeliyim: Birincisi, **Marcuse**'ü öyle toptan harcayanlardan olmadığım noktasıdır bunların, **Frankfurt Okulu**'ndan akıllı bir filozoftur **Marcuse,** özellikle diyalektiğin bireysel uygulaması alanında ilginç öneriler getirmiştir, ayrıca endüstri toplumlarına insanın içine düştüğü acıklı durumu en iyi irdeleyenlerden, bu yapıların işi nasıl çıkmaza soktuğunu en güzel açıklayanlardan biridir; hele psikoloji, –daha doğrusu psikanaliz– ile Marksizm arasındaki bileşim denemeleri gerçekten dikkate değer, ne var ki çağdaş toplumları, bu toplumlarda yaşayan insanları inceleme ve eleştirmekte gösterdiği ustalığı, **Marcuse** sistemi değiştirmek için önerdiği çarelerde gösterememiş, hele geleceğe ilişkin tasarılarda basbayağı ütopyaya, **Bakunin**'ci anarşizmlere düşmüştür.

Altını çizeceğim ikinci nokta, öğrencilerin üniversite içerisindeki özgürlüklerinden yana oluşum. Ben Hukuk'ta okurken, koca **İstanbul Hukuk Fakültesi**'nde hepsi on on beş kadar toplumcu öğrenciydik, bu yüzden de başımıza gelmedik bela kalmazdı. Yalnız bu bile öğrencilerin siyasal ve düşünsel özgürlüğünden yana olmama yeter aslında, yeter ya, öğrenci takımının sayısal olarak da, üretimle ilişkisi yönünden de, hatta toplumsal kategori diye de temel oluşturabilecek bir nitelik taşımadığını sezebilecek derecede tecrübeliyim. Hele dünyayı iki forum yapıp, bir gösteri düzenleyerek değiştireceklerini sanmalarında, ne büyük yanılgılar olduğunu, 1971 öncesinden beri tekrarlaya tekrarlaya dilimde tüy bitti!)

Söz elbet son günlerde alınan yeni bir boykot kararına bağlanacak.

Önce sorayım, boykota neden sayılan gerekçeleri gördünüz mü? Rektör, disiplin cezalarının siyasal baskı aracı olarak kullanıl-

mayacağına dair teminat vermemiş (Laf mı bu, öğrenciler niteliği de iyice bilinmeyen nedenlerden boykot yapmayacaklarına ilişkin teminat verirler miydi). Rektör jandarmanın üniversiteden kesinlikle gitmesi konusunda teminat vermemiş, her ne kadar son günlerde jandarma ortalıkta yoksa da filan yerdeki jandarma karakolu genişletildiğine göre... (Hikayeyi bilirsiniz, geline oyna demişler yerim dar demiş, yer vermişler, yenim dar demiş, yenini genişletmişler, oynamaya meramım yok demiş. Bu da o hesap!) Rektörlükçe yapılan sömestr uzatılması da yeterli değilmiş, daha uzun tutulmalıymış vs. vs!

Bu nedenleri ciddi olarak **Türkiye**'de kimseye benimsetmeye olanak yoktur. Evet, **ODTÜ**'de yönetim bir sürü yanlışlıklar yapmış, çocukları bezdirmiştir. Jandarma süngüsü altında eğitim de olmaz, öğretim de. Rastgele öğrenci tutuklanamaz, hele gözdağıyla gençler yola getirilemez. Bunlar hep doğru. Doğru ama, koşullar değiştikten, öğretimin sürdürülmesi koşulları aşağı yukarı gerçekleştikten, hele kamuoyunda boykot hikâyesi sevimliliğini yitirdikten sonra, sudan bahanelerle öğretimden de kaçılmaz! Her şeyi bırak, boykot denilen aracın laçka olmaması için, girişilen eylemin halkça tutulmadığını görünce soyutlanmamak için, öğrencilik onurunu kurtarmak için! Delikanlılar son aldıkları karara çoğu kimsenin **"tembel boykotu"** dediklerini biliyorlar mı?

Forumda elli muhalif çıktığına göre, besbelli duymuşlar. Duymasalar da, dış gerginlik dönemlerinde öğrenci boykotlarının (hele böyle tek kalırsa) nasıl güme gittiğini kestirmişler demek! Ya da, Ülkü Ocaklarının komandoları olay çıkarmak için ortalığı karıştırıp dururken, tansiyonu düşürmek gerektiğini bir güzel değerlendirmişler! Çoğunluğun da bu değerlendirmeleri yapmasını ne kadar isterdim!

Kabak tadı verdi de!

SÜS, PÜS, SÜSLEMEK VS...

İlk gençliklerini 30 yıllarında (1930'la 40 arası) yaşayanlar için, **"güzel kadın"** modeli ince kaşlı olarak biçimlenmiştir. O yıl-

ların modası öyleydi de, ondan: Beyaz perdenin en vurucu vampları, **Marlene Dietrich, Jean Harlow, Brigitte Helm, Olga Tchekova,** şarkıcıların en ünlüsü **Edith Piaf** kaşları bütünüyle alınmış, yüz estetiğine göre yeniden ve kalemle çizilmiş sinema ve sahne güzelleriydiler; ister istemez, bize de yansımıştı bu, bırakın **Feriha Tevfik, Bedia, Cahide** gibi yıldızlarımızın da kıl gibi incecik kaşlarla dolaştığını, **"alafranga"** kadınlarımızın çoğu kendilerini öylesine modaya uydurmuşlardır ki, savaş öncesi yıllarında yeniden kalın kaşa dönülünce bir türlü uyamadılar, geçmiş güzelliklerini öyle ince kaşlarla korumaya çabalayıp durdular.

(Hoppala, bu kaş konusu da nereden çıktı? Yahu konuşacak mesele mi yok: Cephe iktidarının yüksek makamlara kadar zorbalığı yaygınlaştırması, **TRT Genel Müdürlüğü**'nün askıdaki durumu, gittikce artan partizanlık, vs. vs.! Kızmayın canım, hele bırakın lafımı sürdüreyim.)

Evet, ne diyordum: Kalın kaş modası **Hollywood**'dan geldi, çok yakın zamanlara kadar da dünya kadınlarını egemenliği altında tutmayı başardı. Yalnız **Avrupa**'da; kökenini Rönesans kadınlarının tablolarından alan bir akım, ince kaşlılığa hatta kaşsızlığa doğru ciddi bir eğilimi oluşturmaktaydı. Önce şans vermediler! O kadar ki akımın öncülüğünü yapan İtalyan şarkıcısı **Mina** yıllarca tek başına kaşsız dolaştı, yine de etkili olamadı, fakat... Fakat her moda gibi, bu da bir tutuş tuttu ki, ince, çok ince kaş modasını dünya başkentlerine tutkusal bir duman gibi yaymakla kalmadı, hiç kaşsızlığı bile yadırgamadığımız bir güzellik haline getirebildi.

Bırakın yabancıları, bizim ünlü sahne kadınlarımız arasında bile, **Şenay** gibi hiç kaşsızlar, **Ajda, Gönül Yazar** vs. gibi kaşı belirsizler az değil, pekâlâ da beğeniliyorlar, güzel ve alımlı bulunuyorlar.

(Peki, nereye bağlanacak bu yazı, güzelliğin görece olduğuna, dün sakil ve çirkin bulduğumuzu bugün güzel bulabileceğimize filan mı? Hayır, biraz sabırlı olun!)

Bizim kuşağın toplumcu kızları süslenmeyi bir burjuva eğilimi sayarlardı. Kadın dediğin **"tabii"** olmalıymış, ancak erkeğin zevk aracı olduğu zaman süse püse düşermiş. O tarihlerde Ruslar da, şimdiki Çinliler gibi, benzer savları savunurlar; kadın inceliği, gü-

zelliği ya da giyim beğenisi söz konusu oldu mu, ateş püskürürlerdi. Heveslendikleri zaman da, hayli komik oluyorlardı doğrusu! Bunlar, savaştan sonra mı ne, biraz koku, ruj, pudra filan üretmeye nihayet karar veriyorlar, ünlü **Molotof**'un karısını da **Kozmetik Endüstri Bakanı** yapıyorlar, gidiyor **Amerika**'da mı, **Avrupa**'da mı nerede, incelemeler yapıyor sonra da üretime başlanıyor. İlk çıkarılan kadın kokularından birisinin adı nedir bilir misiniz? Hadi söyleyeyim de, gülün: **"Stalin'in Nefesi."** Evet, böyle, bunu ben gözlerimle okudum. Demek sosyalist olundu mu, ya hiç süslenilmeyecek, ya da süslenişte bile sloganlar patlayacak!

Bu görüş temelinden yanlıştır.

Geçenlerde solcu bir genç kadınla konuşuyoruz, baktım üstü başı özensiz, saçı başı bakımsız, ufacık bir dikkatle gayet ilginç ve alımlı bir kadın olabileceği halde, salıvermiş kendini: Var mı yok mu car cart tartışsın, üst üste cıgara içip, inanılmaz aşırılıkta fikirler ileri sürsün! Hem de ne adına, derli toplu bir düzen, özenli bir insanlık, bakımlı bir dünya adına!

Dedim ki: **"– Yahu nedir, sosyalistliğin süflilik olduğunu kim söyledi? Sorunu şöyle koymayacak mıyız: Doğasal olan insana yetseydi, insanlar doğayı değiştirir, değiştirirken kendileri de değişir denilir miydi? Hiç kuşkusuz kendi başına akıp giden bir ırmak güzeldir ama, insan ona teknolojiyi katar gücünden elektrik çıkarır. Toplum/doğa çelişkisinin gereklerine ve zorunluluklarına uyarak, yüzyıllardan beri ha bre doğayı düzeltip durmuyor muyuz? Üstelik bu yapılan diyalektiğin olağan gereği değil midir? O halde, doğayı kendi üstümüze düzeltmek niye diyalektiğin gereğine aykırı olsunmuş bakalım?"**

Şaşırdı, besbelli işin bu yanını hiç düşünmemiş, hazır formüller var ya, sığınmış onlardan birisine, güzelleşmeye çalışmak, kendini daha bir usturuplu kılmak burjuva ayıbıdır diye, kapıp koyvermiş. Oysa düşünün, yanlış mıyım: Estetik, ilk insandan beri var, eski **Mısır**'da kadınların sinek bacaklarından takma kirpik yaptıkları kanıtlanmıştır. Kendini, nasıl moral ve düşünsel düzeyde, sürekli olarak bir üst aşamaya çıkarma çabası ve atılımı içinde olacaksan, elbette estetik düzeyde de olacaksın! Sosyalist kadın pasaklı, cıgara külleri içinde, incelikten yoksun olacak diye nerede yazılmış.

Tam tersine, bütün ünlü sosyalist kadınlar **Clara Zetkin**'den **Aleksandra Kollontai**'ya, **Rosa Luxemburg**'tan **Danielle Casanova**'ya kadar, ince, zarif, güzel kadınlardı; güzel olmasını bilen, bundan kaçınmayan kadınlardı!

Onun için ben belirli bir estetik beğeninin karşısına çıkmayı iş edinen bazı kadınlarımızdaki davranışın kökeninde sosyalistlik değil, başka ve bireysel hırçınlıklar, hatta kompleksler görüyorum.

Biliyorum, kızan çok olacak ama, bu böyle.

Yalnız, önemli bir noktanın üstüne basmak da gerekli.

Bir kadının, koşullarının elverdiği ölçüde, kendi doğasını değiştirmesi, güzelliğinin altını çizmesi başka şeydir; kapitalist bir yaşantıda erkekler için bir biblo, bir süs eşyası haline gelecek yanlış bir lükse düşmesi başka şeydir. Birincisini ne kadar doğru ve haklı sayarsam, ikincisine o kadar karşıyım. Zira birincisinde, üretici olan kadın, olumlu bir yaşantı içerisinde, kendisini maddi olduğu kadar manevi düzeyde yüceltmeye çalışmaktadır; ikincisindeyse, bir tüketim hayvanı haline düşmüş, ya da düşürülmüş olan kadın, handiyse kullanılma hakkını pahalıya satmak için malın kalitesini zorlamaktadır.

O halde, aklıbaşında bir toplumcu genç kız, genç kadın, kendinde o rönesans güzellerinin estetiğine benzer özellikler buluyorsa, pekâlâ kaşını da alır, kirpiğini de boyar, o solgun ve hüzünlü inceliğe de bürünür. Zira, her şeyi bir yana bırakın, sosyalistlik kafanın içindedir, dışında değildir, bu bir; toplumculuğu bir içerik sorunu değil de, bir biçim diye almak, toplumculuğun yöntemine aykırıdır, iki!

ŞU MEKTUBU BİR OKUYUN!..

Bir sürü mektup birikmiş, iyi kötü bir sıralayayım da hangisine ne cevap gerekir saptayayım diyordum, küt, kalınca bir zarf yere düştü, açtım; düzgün okunaklı bir yazı, tam on iki sayfa! Ucundan başlamamla bitirmem bir oldu, hızımı alamadım, bir de siz okuyasınız istedim. Nedeni belli, **Meriç Gençen** imzasıyla yazan bu genç

kız, benim de sık sık üzerinde durduğum bir konuya, devrimci gençlerin yozlaşması sorununa parmak basıyor.

Hak verirsiniz, vermezsiniz, o ayrı; önce adına onca söylevler çektiğimiz üniversite gençliğinin içinden yükselen bu yakınmaya bir kulak veriniz. Parça parça da olsa, (bütünü çok yer tutardı) aktaracağım satırlar size gösterecektir ki, iş sanıldığından da ciddidir.

bu mektubu yazmamı zorunlu kılan, bugün çok kişinin üzerinde koca koca laflar ettiği, iri iri konuştuğu 'üniversite gençliği sorununa' değgin gözlemlerim, saptamalarım ve birikimim. Anlaşılacağı gibi bir üniversite öğrencisiyim. Kendi çapında yoğun uğraşıları olan, derslerinde oldukça başarılı bir üniversite öğrencisi. Ve de devrimciyim. Belirli bir dünya görüşüm, inancım var benim de."

"... Ankara üniversitelerinden birinde okuyorum. Üniversitede bir devrimci kitle (daha doğrusu 'kalabalık' var; çünkü kitle örgütlenmiş bir bütünlük gösterir) bir platform oluşturmuş. Çeşitli görüş ayrılıklarından ötürü gruplaşmalara itelenmiş bu platformun çoğunluğu demeyeyim ama, çoğa yakını, o denli katı, yoz, bağnaz kişiler ki 'devrimci' sıfatlarının ötesinde, devrimcilikle hiçbir ilintileri yok. Bu kalabalığa duyduğum yabancılaşma giderek beni bu topluluğun dışına sürükledi. Her ne denli önemli olan davadır, davayı yürütenler değilse de, yine de bu kişilerle işbirliği yapmanın zorunluluğu kişiyi nihilizme, davanın ötesine sürüklüyor..."

"... Bu arkadaşlardan çoğu... kişisel açmazlarını, bireysel sorunlarını, hatta cinsel baskıdan oluşan Freudian sıkıntılarını, devrimciliğe kanalize ederek, devrimciliği bir sığınak haline getirmiş durumdalar. Bu yüzden davranımlarını bu itkiler yönlendiriyor... Kafalarında bir klişe 'devrimci' kavramı oluşturmuşlar, bunun bir adım dışına çıkan damgalanıyor, fişleniyor. Birçoğunun düşünceleri bilimsel ölçütlerden yoksun, yanlış değerler yargılarından besinlenerek oluşmuş, bunaltılı, soyut ve o ölçüde de

bağnaz ve kaskatı. Bazıları bu konuda yeterli kitapları okumadıkları ve kulaktan dolma bilgilerle, basmakalıp sloganlarla işleri idare ettikleri gibi, okuyanların bir kısmı da okuduklarını anlamayan, ezberleyen, yorumlamayan kişiler. Bir din gibi ele aldıkları Marksizmi, bir Kur'an gibi okudukları kitaplarla temellendirmeye çalışıyorlar. Bir kısım ustalar eleştirel bir yaklaşımla değil, tabu gibi dokunulmaz olarak ele alınıyorlar..."

".. Bu devrimci potansiyelin Türk soluna yarardan çok zarar getireceğini düşünüyorum. Henüz okuduklarını anlayamayan, belirli birtakım ideolojik ve teorik bilgileri kendi bünyesinde özümleyememiş bu kitlenin geleceği için de aynı ölçüde karamsarım..."

"... Önce teorik ve ideolojik düzeyde başlıyor sapmalar. Marksizmi yorumlama yeteneği, kuşkusuz, bir üniversite gencini aşan bir çaba sonucu elde edilebilir. Bu konuda yapılması gereken Marksist klasiklerle birlikte bazı yorumcuları okumak olacakken, yapılan iş, ya kendi gruplamaları içinde kısır ve amacından sapık sonuçları içeren değerlendirmelere gitmek, ya da bütünüyle ezbere, kalıp lafların ardına gizlenerek, bir düşünce tembelliğiyle rahatlamak. Nesnel bir değerlendirme yapabilecek ekinsel birikimden de yoksundurlar çoğu. Konuşurken biri, açıp herhangi bir kitaptan, ya da fraksiyonların kendilerine özgü dergi ve bildirilerinden onu izlemek olanaksaldır..."

"... ikinci büyük eksiklik ekinsel düzeylerini geliştirmeme çabaları. Çok şey burjuva eğilimi olarak yadsınıyor... Daha ilk aşamada klasik Türk müziği yadsınır, günümüzdeki uzantısı burjuva müziğidir. Kesin yasaktır. Beethoven, Brahms, Wagner, Vivaldi, Rossini, Weener dinlemek, küçük burjuva pisliğidir. Bundan arınmak gerektir. Bu müzik de yasaktır. Arancıman dedikleri yozdur. Dinleyen ve mırıldanan fişlenir. Müzik ancak halk türküsüdür (o da radyoda çalınan değil). Bir sürü âşık devrimci ozan var, onlar dinlenmelidir. Ruhi Su dinlenmeli ama Drugstore'da söylüyor diye eleştirilmelidir. Bunlara fetva çıkmıştır

yani. Aslında bir kısmı için sanat gereksizdir. Çünkü sanat yoz burjuva toplumlarının çelişkilerinin ürünüdür. Yarının insanı sanata gerek duymayacaktır. Hatta çelişkilerin ortadan kalktığı bir toplumda psikoloji bilimi de yokolacaktır. Freud, Jung vb. hastalıklı toplumlarda oluşmuşlardır. Sonuçta sanat bazıları için, devrimcinin enerjisini tüketmeyi, amacını saptırmayı amaçlayan burjuva düzeninin bir afyonudur. Devrimcilerin bu oyuna gelmemesi gerekir."

Bu satırları okurken belki inanmayacaksınız, hatta abarttığımı sanacaksınız. Oysa sadece yansıtıyorum, sinir bozan ayrıntıları atlayarak."

"... Bir başka büyük soruna daha geçmek istiyorum. Bu da devrimcilerin birbirleriyle ilişkileri konusunda. Öncelikle çok duygusal düzeyde gelişiyor bu ilişkiler. Marksizmin akılcı yanı yerine ortaşark duygululuğu!"

"... Bir tavır sorunu var ki dostlar başına: Devrimci ciddi olmak zorundadır. Bu ciddiyet belirli bir devrimci disiplin sağlamak adına yayılmakla birlikte, bürokratik ciddiliğin bile daha ötesinde bir katılıktadır. Bir biçimciliktir gidiyor. Kravat, beyaz gömlek gibi bürokratik ögeleri alay konusu yapanlar, Amerikan parkası, postal, kadife pantolon gibi giysileri üniformalaştırdılar. Saç uzatmanın, iyi giyinmenin devrimciyi biçimsel olarak halktan soyutladığını savlayanlar, halka yaklaşmak adına bakımsız, dağınık bir halde Amerikan parkası giymektedirler. Biraz değişik giyinen, bakımlı kişilerin mimlendiğinin resmidir. Kızlar ise kesin makyaj yapmamalı, kısa etek giymemeli, yapılı saçla gezmemelidir. Değilse devrimcilikten ihraç edilir. Bu tip Musa'nın on emrini yüzleyen, binleyen yasaklamaların örneklerini daha da uzatabiliriz."

"... Bir de kız - erkek ilişkileri var ki çok ilginç. Bağnaz bir kesim oluşmuş, kadına devrimci olmaktan başka hak tanımıyor. Yani bu sakat devrimci anlayışı yeterli görünüyor ona. Ataerkil kültür koşullanmalarından kendini yalıtamamış, ataerkil bağnazlıkla Marksist ahlaktan yeni

birleşimler elde etmeye çalışıyor... Bir kesimi ise daha bağnaz, içlerinde kız erkek ilişkisini yasaklayanından tutun da, bunu burjuvalık sayanlar, yapılacak çok iş varken böyle bir ilişkiye girenleri suçlayanlar, devrimci seks düşünmez ve de evlenmez diyenler, neler neler..."

"... ne dersiniz şimdi, devrimcilikten kalayım mı? Yoksa çekip gideyim mi başka memleketlere gerçek devrimci görmeye geldim diye? Dahası faşist mi olayım? Yoksa hak bildiğim yolda, yalnız da olsam, kendi bildiğim gibi mi yürüyeyim. Söyleyin Allah aşkına n'apayım?.."

Hadi bakalım, cevap verin, söyleyin ne yapsın!

MERİÇ'E BİR AKIL

Bir de sözlüğe bakayım dedim, bakalım o nasıl bir karşılık bulmuş **conformiste** sözcüğüne, dediği şu; **"törelere körü körüne bağlı", non-conformiste** ise bunun karşıtı oluyor, yani **"törelere körü körüne bağlı olmayan, değişik, başka."**

Hayrola, dilciliğe mi hevesleniyorum, yoo, üniversite yıllarında bir şey saptamışımdır ben, onu size anlatmaya çalışacağım da kestirme bir yol arıyorum. 1940 yıllarında **Türkiye**'de yüksek öğretim biraz **Ankara**'da, daha çok **İstanbul**'da yapılırdı; bu işe gücü yetenler **Anadolu**'nun dört bir yanından gelir, Beyazıt ve çevresine yığılırdı. Bir düşünebiliyor musunuz, o tarımsal yapılı, o derebeyi üstyapısının, ataerkil aile yapısının birçok niteliklerini taşıyan bölgelerde, yarım yırtık lise bitirmiş delikanlıların kozmopolit **İstanbul**'la rastlaşmasını? Büyük bir serüvendi bu, serüvendi ya. çoğumuz farkına varmaz, tepkilerimizi birtakım düşünsel nedenlere bağlamaya çalışırdık.

Sonraları farkeder gibi oldum, taşralı çocuk, taşra etkileriyle büyük şehre geliyor, ne görse beğenirsiniz, serbest bir hayat, güzel kadınlar, ekonomik olanaklarıyla hiçbir zaman ulaşamayacağı bir yaşama düzeyi; iki yönlü bir tepki gösteriyor buna, ya işi yalaklığa

döküyor, iyi kötü şehir hayatına uymaya çabalıyor (bunlar çokluk öğrenci çaylarına, danslara düşkün olurlardı, müthiş içerlerdi) ya da memleketinin adını taşıyan öğrenci yurtlarını birer ***ghetto***'ya çevirip içine kapanarak, fethedemediği şehre ve onun hayatına karşı çıkıyor.

Benim saptama da şu: O tarihte Turancı-ırkçılar vardı. Ama nasıl adlı adınça Turancı-ırkçı, adamakıllı Türkçü geçinirdi bunlar, işin garibi çokluk doğu ve güneydoğu illerimizden gelen, Türkçeleri Kürtçeye çalar çocuklardı. (Bizim solcular arasında da azınlıklardan, taşralılardan az adam yoktu hani!) Diyeceğim, ilk gençliğin heyecanı ve kompleksleriyle yüksek öğretime gelen delikanlılar özsaygılarını kurtarmak için şiddetli yadsımalara gitmeyi kişilik kesinlemeleri için çıkar yol sayıyorlardı: Kimisi için sağda idi bu yol, kimisi için solda!

İyi ama **conformiste** ya da **non-conformiste** sözcüklerinin ne ilgisi var bunlarla diyeceksiniz?

Söyleyeyim: O yıllarda tepkisi hızlı olanlar iyice töre dışı davranışlara yönelir, solcu olurlardı. Başka türlü acaba şöyle mi söyleyebilirim. 40 yıllarında üniversite öğrencileri arasında solcu olabilmek adamakıllı **non-confirmiste** olmak demekti, yani her şeyiyle değişik ve başka. Bırakın bu işin belalı bir iş olmasını, öğrenci kalabalığı arasında dehşetli azdılar, koca **İstanbul Hukuk Fakültesi**'nde beş, bilemedin altı kişi. (O Hukuk Fakültesi ki, yalnız birinci sınıf üç bin kişiydi.)

Buna karşılık ırkçı-turancı takımı, artık büsbütün taşra üstyapısıyla geldiklerinden, üstelik bu yapıyı koruduklarından mıdır nedir, daha çok **conformiste** bir davranış düzeni içindeydiler. Yöresel şivelerini **"Anadolu kokuyor"** diye yüceltir, derebeyi ya da aşiret göreneklerini **"temiz, saf ve şerefli"** diye över, şehirlerin yaşantısını **"rezilce"** bulurlardı. **Çiçek Palas**'ta **Nâzım**'ı kurtaralım diye toplanan üç beş yiğidin birinci gruptan, buna karşılık **Çiçek Palas** binasını uğultulu bir deniz gibi saran binlerce kişinin ikinci gruptan olduğunu söylemek sanırım, o tarihlerde yüksek öğretimdeki durumu anlatmaya ve açıklamaya yeter.

Gördüğüm kadarıyla, bu temel kesit 1965 yılına kadar filan pek değişmedi, fakat o yıldan sonra altüst oldu: O, yıldır yüksek

öğretimde solcular **conformiste** bir görüntü içindedirler. Solcu öğrenci kalabalığı içerisinde ayrı olmak, ayrıksı olmak değildir, yerleşik bir öğrenci töresine körü körüne bağlı olmak demektir. O töre de akla dayanan, ya da bilimden kaynaklanan bir töre olmaktan çok, temelinde taşradan gelme öğrencinin oradan getirdiği tarımsal üstyapının etkilerini taşıyan bir töredir.

Meriç'in kendi çevresinde saptadığı şeyler aslında bunun belirtileri. Çocuklar kendilerine devrimci diyorlar ama gerçekte, bundan otuz kırk yıl önce taşradan büyük şehirlere okumaya gelmiş öteki çocukların davranışlarını gösteriyorlar. Devrimcilik, lafta! Bazı hallerde, yine derebeyi üstyapısının efelik, kabadayılık, erkek şerefi namus vs. gibi kavramlarını benimseyerek eylemde de görünüyor, ne var ki bu eylem belirli bir siyasal özümlemeye dayalı, rasyonel bir eylem değil, daha çok duygusal ve öfkeye bitişik!

Conformisme olduğu için de gerçek bir toplumculuğun yöntemle geliştirilen son derece esnek, son derece özgür, son derece kıpırdak doğasına ters geliyor, **Meriç**'in bunalması bundan, nasıl kırk yıl önce başka **conformiste** öğrenciler handiyse demirden kurallar içinde **İstanbul**'lu kızlarla çaylarda danseden sözgelişi **Maraş**'lı bir arkadaşlarını aşağı yukarı yitik gözüyle görürlerse, şimdi de kendilerini devrimci sayan bazı delikanlılar o işi iyice esnaflığa dökmüş sözde devrimci halk ozanlarının hepsi birbirine benzer deyişlerini beğenmeyenleri de öyle yitik görüyorlar. Elbet, birincisi ne kadar yanlış idiyse ikincisi de o kadar yanlış.

Şunu iyice kafaya koymak gerek, her türlü oturmuş koşullar içerisinde, toplumculuk bir **non-conformisme**'dir; toplumcu, belirli üstyapılarda, değişmiş, geleceğin üstyapısını hazırlayan altyapıların insanı olduğu için, elbet yaygın adamlara benzemez; elbet, farklıdır, elbet öyle olmalıdır! **Türkiye** her şeyiyle bir endüstri toplumu olmaya giderken, sen nasıl kalkarsın da tarımsal derebeylik toplumunun üstyapısına ait bir müzik, folklor, destan yapısını, kentleşmiş beldelerin kentli çocuklarına zorla benimsetebilirsin! **Türkiye** kırsal ekonomiden kentsel ekonomiye kayıyorsa, her şeyiyle kayacaktır, bu kaymayı ilk duyup hayatlarıyla gösterenler de toplumcular olacaktır.

Ama çocuk geldiği taşranın koşullandırmaları içindeyse... O

tuplumculuk olmaz, devrimcilik de olmaz, tepesi aşağıya bir **conformisme** olur ki bir benzeri olsa olsa sömürgeden bağımsızlığa dönüşmüş **Asya, Afrika** ülkelerinde vardır.

Peki **Meriç** ne yapsın?.. Yöntemine dört elle sarılsın, onu koşullarına uygulamayı, bu uygulamalardan bileşimler çıkarmayı öğrensin! Biraz da sabırlı olursa, sonunda haklı çıktığını görecektir.

Onu tarih haklı çıkaracaktır.

GENÇLİK "İTİCİ GÜÇ" MÜDÜR?

Hep bilirsiniz, sosyalizmde **"üretim"** önemli bir kavramdır.

Öğretiye merak saranlar, dibine indikçe, o kadar çok üretim, üretim güçleri, üretim ilişkileri, üretim ilişkilerinin denetimi gibi sözlerle karşılaşırlar ki, handiyse sosyalizmin evrenin bütün gelişme dönemlerini kapsayan genel bir dünya görüşü değil, daha çok ekonominin, ekonomi politiğin bir dalı olduğunu sanırlar. Gerçekte elbet, sosyalizm evrenin ve doğanın çelişkilerini çözmek için de elimize diyalektik bir anahtar vermiştir ama, toplumsal gelişmeleri, tarihi anlayabilmemiz için, üretimi, üretim ilişkilerini kavramamız da şarttır.

Sosyalizmin işçi sınıfına verdiği tarihsel görev de bununla ilgili değil mi? Kapitalist üretim düzeni içinde beliren çelişkinin acılı ucu işçi sınıfı: Değeri o yarattığı halde, malına yabancılaştırılan da o, sömürülen de o, üstelik yönetim olanakları elinden alınıp sürekli yönetilen durumunda kullanılan da o! Burada sosyalizmin babaları işçi sınıfının üretim ilişkilerine dayanacak, ondan kaynaklanacak haklı bir öfkesini bulmuşlar, toplumsal sıçramasının temeline de bu öfkeyi koymuşlar.

Klasik sosyalizm teorisine göre söylersek, toplumu değiştirecek olan işçi sınıfıdır, çünkü onun öfkesi maddi, üretime dayanan bir öfkedir.

(Biraz derse benzedi değil mi? Kusura bakmayın konu öyle gerektiriyor. Gençlerin önemli bir kısmında, itici güç gençliğin öfkesi, bunun örgütlenmesidir gibi bir eğilim seziyorum da, onu eleştireceğim.)

Klasik sosyalist düzeyde ele alırsak, gençlik sorununun şöyle konulması gerekir mi, gerekmez mi? Gençliğin, ama okuryazar olanlarının üretime nisbeti nedir? Değil mi ki toplumsal sınıflar üretime nisbetleri, ilişkileriyle belirleniyorlar, bu da öyle olacak. İşçi gençliği için, üreticidirler, köylü gençliği için üreticidirler, şu halde işçi sınıfına, köylü zümresine dahildirler demek ne kadar kolaysa, aydın gençlik için bunu demek kadar zor. Zira, kör kör parmağım gözüne, üniversite gençliği dediğimiz gençlik, üretime değil, tüketime dahil bir toplumsal çevredir. Bunlar maddi üretim içinde olmadıkları gibi, fiilen, moral bir hizmet üretimi içinde de değildirler, ya babalarının, ya devletin parasını tüketerek, gelecek bir moral hizmetine, ya da dolaylı üretim görevine hazırlık dönemindedirler.

Şu halde, sosyalizmin temel görüşüne dayanarak; toplumun değiştirilmesindeki öfkede bunların üretiminden kaynaklanan bir gücü yoktur; bunlar aslında tüketici oldukları için sömürülmemektedirler, aksine sınıfta kaldıkları derslerini kaytardıkları, gerekli gereksiz boykota yattıkları zaman, babalarını, giderek ulusal serveti çarçur ettikleri sömürdükleri bile ileri sürülebilir. Hal böyle olunca, üniversiteli gençlerin devrimin itici gücü ayaklarıyla ortaya çıkmaları, başlıbaşına bir sosyalist örgütmüş ya da partiymiş gibi hareket etmeleri sosyalizmin yöntemine dayanılarak savunulmaz. Gençler ancak, işçi sınıfının kendisinden ve üretimde uğradığı haksızlığa dayanan öfkesinden kaynaklanan bir sosyalist örgütün, yan gücü olabilirler. Bu, dünyanın her yerinde de böyledir.

Peki, gençlerin ve gençlik eylemlerinin, sosyalist alandaki bunca dinamikliği nereden çıkmıştır?

Daha önce dokunup geçmiştim sanıyorum, yine özetleyeyim:

Çağdaş kapitalist toplumlarda bolluk ve tüketim toplumu sisteminin işçi sınıfını kendi sınırları içine alması, başka deyişle, işçi sınıfının sistemi değiştirmekse, sistemden pay istemeyi yeğler duruma gelmesi, toplumsal dönüşümü itici güçten yoksun ediyor. Bu iddia ve açıklama, **Marcuse**'ündür. **Marcuse** diyor ki, klasik işçi sınıfından hayır yoktur, ancak endüstri toplumunun ortaya çıkardığı bazı köksüz elemanlara dayanılabilir ki bunlar da, (ona göre) yabancı işçiler, öğrenciler, bir de aydınlardır.

Marcuse'in kuramında, gelişmiş endüstri ülkeleri gözönünde

tutulursa, haklı, savunulabilir yanlar yok değil: Bir kere o ülkelerin işçi sınıfı gerçekten sömürge savaşlarına bile gık dememiş, cebini doldurmaya bakmış. Devrim fırsatları eline geçince da yan çizmiş. Buna karşılık, öğrenci kalabalığı, yabancı işçi alt proletaryası, aydınlar toplumsal güvencelerden yoksun görünüyorlar. Öğrenciler için durum şöyle: Toplum öylesine yapısal bir bütünleşme içindeki, bu çocukların çoğu, fakültelerini bitirseler de kendileri için ufukta bir **"istikbal"** göremiyorlar. Bütün köşeler tutulmuş, bütün olanaklar zaptedilmiş. Onun için, giderek öfkelerinde, üretime dayanan bir ufacık nokta hissedilir gibi oluyor.

Marcuse'ün kapitalist olsun sosyalist olsun, endüstri toplumlarının yapısı üzerine yönelttiği eleştiriler ne kadar oturaklı ve sağlam görülmüşse, bu toplumları değiştirmek için önerdiği kuramlar o derece eleştirilmiştir. En başta da itici gücün işçi sınıfı olmayacağı savı gelir. Buna işçi sınıfının, sınırlarını genişleterek, elektronik devriminden sonra, nasıl bir kimlikle cevap olabileceğine dokunmuştum. Öğrencileri itici güç saymak da yanlış, bir kere tüketici bunlar, ikincisi çoğu küçük-burjuva, üçüncüsü, toplumun bütününe oranla ne kadar çok olsalar yine de bir **"sınıf"** oluşturamayacak kadar az ve zayıflar. Köylüleri bile gerçekte itici güç saymayan sosyalizmin onlardan da zayıf, tamamiyle üstyapısal bir çekirdek oluşturan üniversite gençliğine başrolü vermesi, olmayacak şey.

Marcuse'e bu itirazlar, gelişmiş endüstri toplumlarında yöneltiliyor. Yani oralarda bile haksız bulunuyor. Peki ya bizim gibi gelişmekte olan endüstri toplumlarında ne denecek?

"DEVRİMİN ASLANI" ROLÜ

Ne diyorduk oğlum Ahmet?

Temelinde üretici değil, tüketici olduğundan üniversite gençliğinin toplumsal sıçramada itici güç olmayacağını mı? Evet! Şimdi gelelim, bizdeki duruma.

Türkiye, kapitalist yoldan endüstrileşmesini tamamlamış, bu

yüzden de okumakta olan gençler için bütün 'istikbal' kapıları kapanmış bir ülke değildir. Tersine, burjuvazi yükselen sınıf olduğundan, ülkenin her yanında yapılması gerekli binbir iş bulunduğundan, daha yıllar boyu **Türkiye** fakültelerinden çıkardığı her doktoru, her mühendisi, her öğretmeni kapışacak durumdadır. Eğer bugün aydın işsizliği sözü ediliyorsa, bu ülkenin ihtiyacı olmadığından değil, planlı ve programlı bir yüksek öğretim uygulanamadığından, bir yanda şişkinlikler belirirken, öbür yanda boşlukların doğmasındandır. Yoksa, yapısal olarak, endüstrileşme dönemindeki her ülke gibi **Türkiye**'nin de bilimsel, teknik yönetici kadrolara çok gereksinimi vardır. Olacaktır.

Kapitalist gelişmiş sanayi ülkelerindeki eleştirilerin dışında ülkemizde, üniversite gençliği için asıl bu eleştiri var ki, gelişmiş ülkelerdeki gençlerin eylemlerine birazcık olsun haklılık veren yanı da ortadan kaldırıyor. **Türkiye**'nin okumuş yazmış gençlere gereksinimi vardır, bu gereksinim sürecektir, bu bakımdan yüksek öğretimde bulunan gençlerin bir **"gelecek"** kaygılarının olması düşünülemez.

O halde?

Bunlar bir sınıf değil, üretime dolaylı dolaysız katkıları yok, tam tersine tüketim adamları, henüz yetişmiş değiller, yetişmek dönemindeler bu bakımdan umutsuzluğa düşmeleri yersiz, ülke kapitalist endüstrileşmede tam yapısal kadrolaşmasını yapıp iskeletleşmediği için iş kapıları yok sayılmaz, acaba, işi çatışmalara kadar vardıracak öğrenci eylemlerine girmelerinin toplumsal ve ekonomik nedeni nedir?

İşte hepinizin önünde yazıyorum, bana bunu bulup gösterecek yiğidin ben alnından öperim. Çünkü böyle bir ekonomik ve toplumsal neden yoktur, sadece **Türkiye**'nin hızlı büyümesinden, nüfusunun hızlı artmasından, buna karşılık beceriksiz yönetimlerin tedbirlerini zamanında aldıklarından, yüksek öğretimin bütün kademelerinde tıkanıklıklar belirmektedir, buna kızılır, gereğinde ufak tefek boykotlarla bu kızgınlık gösterilir, ama **"biz bu yola başımızı koyduk"** edebiyatı yapılmaz, hele öğrenci gençliğin **Türkiye**'nin kaderini değiştirecek itici güç olduğu hayaline kapılınmaz.

Fakat daha da garibi var.

Demiştim ki, aydın gençlik tabanını proletaryanın oluşturduğu siyasal partilerin bir yan gücüdür, bu partiler üretim ilişkilerinden kaynaklanan bir öfkeyi, bir değişiklik azmini getirirler, bunu sosyalizm öğretisi içinde programlaştırırlar, bu programın uygulanması sırasında gençlerden de yardım isterler, gençlik kolları çokluk üstyapısal düzeyde olan bu propaganda görevlerinde onlara yardımcı olur.

Türkiye'de bu genel doğrunun da elleri üstünde yürüdüğünü biliyor muydunuz? Evet, öyledir; **Türkiye**'de henüz işçi sınıfının bütününü, bütününden geçtik çoğunluğunu denetleyebilen bir merkezi parti örgütü kurulabilmiş değildir. Sendikal düzeyde bu örgütlenme yeni yeni olacak gibi görünüyor. Kim bilir belki tabandan yükselen parti de bunun ardından gelecek. Hal böyleyken **12 Mart** öncesi cümbüşünün hızlı çocukları, üretimle ilişkileri sadece platonik olduğu halde, harıl harıl particilik oynamaktadırlar. Bu her Türk vatandaşı gibi onların da hakkıdır, kimse karışamaz, kimse de kınayamaz. Yapılabilecek olan, sadece, öğrenci derneği kimliği ve kişiliğindeki 'proletarya' partilerinin sosyalist hareketinde benzerinin olmadığını, olduysa bile uzunboylu bir işe yaramadığını söylemektir.

Türkiye'de yabancı kitaplarından okunmuş fikirlerle ilerici örgüt kurmaya yeltenenler, acaba Tanzimat kuşağında kınadıkları, batılı kurumları –nesnel koşullar ülkemizde gereksindirmediği halde– bize aktaran, öykünme eyilimini gösterdiklerini farkediyorlar mı? Ha aydınlararası hevesler ve özlemlerle 'batılılığa' özenip kendi içinde örgütlenerek halka tepeden inme 'uygarlık bilinci' götürmek istemek, ha 'sosyalizme' özenip kendi içinde örgütlenerek halka tepeden inme 'sosyalizm' bilinci götürmek istemek!

Halkın genel cevabına bakılırsa, benzerlik hayli kuvvetlidir.

Sözü nereye bağlayacağım?

Şuraya: Üniversite gençliği, yarısı **Marcuse**'den gelen, üstelik yalan yanlış yorumlanan, yarısı kaynağı belirsiz propagandalarla kışkırtılan 'devrimin aslanı' rolüne heveslenirse, sosyalizmin özüne uygun davranmamış olur. Her şeyden geçtim, bu rol onun gücünün ötesindedir, nicel olarak da, nitel olarak da üstesinden gelemeyeceği bu yüzden ufalanıp gideceği bir çetinlik gösterir. Beş yılda olup bitenler bu dediklerimi doğrulamaktadırlar.

Bir de şunu eklemem şart galiba: **Türkiye**'deki bazı gerici çevreler ve tutucu iktidarlar da, belirli bir baskı düzenini sürdürebilmek, proletaryanın kendi merkezi örgütünü kurabilmesini engellemek için, gençlerin bu role heveslenmesini el altından kışkırtmakta, böylelikle onları gerçekte hiç de oynamak istemeyecekleri bir role itmektedirler. Çünkü farkındaysanız, gençlerin davranışı ve eylemi bahane edilip sıkı düzenler getirilmekte, bu sıkı düzenler ise grevi yasaklayıp, toplusözleşmeleri ertelemektedir.

Bunun üzerinde de düşünün biraz.

"BURJUVA KÜLTÜRÜ"NÜ ATLAMAK

Sizin haberiniz yok, sosyalist gençlik üzerine son yazdığım iki yazı, aslında, **Meriç**'in yazdığından bu yana, arkası kesilmeyen mektuplardan ikisine cevaptı. Adlarını saklı tutmamı istedikleri için, açıklamadım, ama onlar kendilerini bilirler elbet! Yandığım nokta, o yazıları yazarken bir başka arkadaşın, **İstanbul**'dan yazan **Behlül Ablak**'ın mektubunu almamış olmak! Gerçi **Behlül** mektubunu yazalı epeyce olmuş ama elime ancak geçti, okur okumaz da, soruna yaklaşımında şimdiyedek dokunmadığımız taraflar olduğunu görüp, hepinize yansıtmaya karar verdim. Okuyunca göreceksiniz ki, akıl için yol gerçekten birdir.

Behlül'e göre, **"...konu, Türkiye ve aynı kategoride bulunan, emperyalist sistemin bütün gelişmemiş ülkelerindeki devrimci hareketlerin önemli bir sorununa parmak basıyor. Sosyalist düşünceyi halka yayma, örgütlenme, politik iktidarı ele geçirme ve sosyalizmi uygulama konusunda çeşitli düşüncelerin ve buna bağlı olarak, bol miktarda parti ve grupların cirit attığı bu ülkelerde, bu parti ve grupların sık sık tutum değiştirmesiyle sorun daha da karmaşık bir durum almaktadır."**

"...ayrıca mesele, Türkiye sosyalist hareketinin izleyeceği yol ve öğrenci gençliğin bu hareket içinde alacağı

yerdir. Öğrenci devrimcilerin uzun yıllardır içinde bulundukları bunalımın ve özellikle 1965'ten bu yana burjuva üstyapı kurumlarına karşı gösterdikleri feodal gibi görünen tepkinin, sosyalist davranışlara dönüşmesi, ancak, genel olarak devrimci hareketin yönünü tayin etmesi ve güçlü bir partiye sahip olunmasıyla çözümlenebilir. Bu yöndeki davranışların başladığını görmek olanak dışı değil. Meriç gibi arkadaşların, tutucu tekke devrimciliğini aştıklarına, yeni bir arayış içine girdiklerine her gün tanık oluyoruz. Bugün tek tek ve birbirinden habersiz bireylerden oluşan bu hareketin önümüzdeki yıllarda yeni sentezlere ulaşması mümkündür..."

"...Bilindiği gibi Türkiye 20-25 yıldır hızlı bir kapitalistleşme sürecine girmiştir. Bu, çarpık da olsa, yoğun bir işçi sınıfının doğumuna neden olmuştur. Fakat işçi sınıfının güçlü olmadığını, kurtuluşu olan sosyalizmi benimseyip mücadelesini vermediğini görüyoruz. Bunun nedeni de şudur: Bir defa işçi sınıfı yenidir, köy kökenlidir ve feodal üstyapıyı hâlâ korumaktadır. Buna bağlı olarak Türkiye'de henüz yerleşmiş bir sosyalist gelenek oluşamamıştır. Ayrıca egemen sınıfların yoğun baskısı, sosyalizm biliminin yayılmasını, önemli eserlerin dilimize çevrilmesini önlemiştir."

"Bu durumda ne olacaktır? Elbette, az gelişmiş ülkelerin sosyalistleri de az gelişmiş olacaktır."

"Biz devrimcilerin davranışlarındaki olumsuzluklarda kırsal kesimden gelmemizin mutlaka önemli payı vardır, ama bu tek neden değildir. Zamanınızı almamak için bunları kısaca belirtmek istiyorum: Birincisi, sizin de, değindiğiniz gibi öğrenci gençlik çoğunlukla kırsal kesimden gelmekte. Belli bir yaşa kadar feodal düşüncenin baskısı altında yetişmekte, daha sonra da sosyalist fikirle karşılaşınca, onun ihtiyaçlarına çözüm getirdiği için, bunu hemen kabul etmektedir. Bu yüzden ve zorunlu olarak burjuva kültürünü atlamakta ve arada bir boşluk doğmaktadır. Bundan ötürü, genel olarak benimsediğimiz sosyaliz-

min bilimini de iyice kavrayamamak durumuna düşmekteyiz. Çünkü Marksizmin kurucuları, bu işi, burjuva düşünürlerini eleştire eleştire yapmışlardır. Biz Marks'ı okuyoruz (o da tam olarak değil), Hegel'den haberimiz yok, Montaigne'i bilmiyoruz, kısacası burjuva ve ilkçağ düşünürleriyle tanışamıyoruz bir türlü. Bu yüzden sağlam bir sosyalist kültüre sahip olamıyoruz. Klişelerle işi idare etmeye çalışıyoruz. Türkiye'den şimdiye kadar enternasyonal bir düşünürün, dünya sosyalistlerinin okuyabileceği değerli birkaç eserin çıkmayışı bunun en açık kanıtıdır."

"Ayrıca köylü nüfusun çoğunlukta olmasına bakıp feodal alt ve üstyapının son 25 yıldır hızla parçalandığını görmeyen bazı gruplar, Asya'da gerçekleştirilen, devrim modellerini bize aynen aktarmaya çalışmakta ve bu yüzden köylünün kuyruğuna takılmaktadır. İstanbul'un Spor ve Sergi Sarayı'nda bir halk gecesinde, köylü kasketi giyecek kadar gülünç duruma düşebilmektedirler."

Bundan sonra, giyim kuşam konusundaki tekdüzeliğin üniforma kaygısından değil, belirli türden giysilerin ucuz, öğrencilerinse genellikle yoksul olmasından doğduğunu ileri süren **Behlül** mektubuna şöyle devam ediyor:

"... Ben, sanata karşı olmaması gereken tepkilerin de burjuva kültürünün atlanmasına bağlıyorum. İnsan bilmediği, anlamadığı şeyi sevemez, ama, bu yüzden yadsımamak gerek. Görüp, öğrenip, eğer düşüncemizle uyuşmuyorlarsa onlarla savaşmak gerek."

"Öğrenci devrimciler arasındaki katı ilişkilere gelince, ben bunu pek yadırgamıyorum. Bugün hâlâ sosyalist hareket işçi sınıfınca yürütülmemektedir. Bu iş aydınlara, özellikle öğrencilere düşmektedir. Bu yüzden bir araya gelen beş on kişi kendisini işçi sınıfı partisi zannetmekte, hayatında gerçek parti görmediği için de işi geleneksel tekke ilişkileri içinde idare etmeye çalışmaktadır."

"Sonuç olarak, bu durum daha fazla süremeyecektir.

İşçi sınıfının politik mücadelede ağırlığının artması, güçlü bir partiye sahip olması ve sosyalist kültürün yaygınlaşmasıyla bütün bu olumsuzluklar kendiliğinden yok olacaktır."

Bu durum, sürmesine elbette daha fazla süremeyecektir ama, doğrusu ben **Behlül** gibi işçilerin ağırlığının artması, partinin ortaya çıkmasıyla her şeyin, güllük gülistanlık olacağına da pek inanmıyorum. Daha doğrusu diyalektik düşünce beni inanmaktan alıkoyuyor, çünkü o zaman da bürokratlığa karşı mücadele verilecek, örgütün aygıta dönüşmesine karşı mücadele verilecek, komuta yerlerinin gerçek üreticilerin elinde kalması için mücadele verilecek... hasılı, bu işin ucu uzun.

Fakat **Behlül**'ün altını çizdiği 'burjuva kültürünü' atlamak noktası, galiba hepimizin üzerinde derin derin düşünmemiz gereken bir nokta. Sanırım, zorlayıcı planlama ile endüstrileşen ülkelerin sanayici gücü olup, sanayi toplumu olmaması da bu konuyla ilgili. Ne dersiniz?

"İLERİYE KAÇIŞ"

Öğrencilerin devrimci süreç içinde **"itici güç"** olamayacaklarını, üretimden çok tüketime yatkın bir toplumsal grup olmalarına bağlayarak açıklamıştım ya, bazı hızlı yiğitlerden ateşli mektuplar aldım. Bunlardan ateşli olmasına ateşli, ama mektubuna imza atmaya sıra geldi mi yüreksiz birisi, **Sandıklı**'dan öğrencinin **"tüketici"** olmadığını savunuyor, kanıt olarak da çok öğrencilerin proleterlerin arasında çalıştığını gösteriyordu. Mektubunu uygun bir zamanda cevaplandırmak için kenara ayırmışım. Tam bu sırada, daha önce yine bir mektubunu söz konusu ettiğim **Behlül Ablak**'tan konuya ciddi ciddi eğilen bir mektup gelmez mi? Ben öğrenci değilim, **Behlül** ise besbelli hem öğrenci, hem de bu **"işleri"** içinden yaşayarak eleştirel bir tutumla izleyip gözlüyor. Düşündüm ki, ileri sürdüğü savlar, konu üzerinde diyeceği olanların içindekileri boşalt-

masına da, sorunun bir de bu ışık altında tartışılmasına da yardımcı olabilir.

"... bu öğrenimden kopuşun altında yatan nedenler nelerdir? Ekonomik, biyolojik sebeplerden ileri gelen olağan kopuş bir yana, kendi isteği ile öğrenimi bırakmanın çeşitli nedenleri olabilir. Birincisi, uzun boykotların, faşistlerle sürekli çatışmaların ortaya çıkardığı derslerde başarısızlık, giderek okuma şevkinin kırılması. İkincisi, sosyalizmin doğru kavranılamaması ve bu yüzden 'proleterleşme', 'düzenle bağlarını koparma' gibi konulardan hareketle ailenin okulun terkine kadar varma. Üçüncüsü, bizim meşhur 'grup' yöneticilerinin devrim sanki yarın olacakmışçasına, eyleme geçilmezse treni kaçıracaklarmışçasına, gençlik üzerine yaptıkları hareketli, heyecanlı aldatıcı propagandadır. Devrimden çok, istediği gibi kullanabileceği 'mürid' arayan bu tekkeler öğrencinin sinirsel dengesini bozmakta, onun olağan şartlardan koparak bir pembe hayaller dünyasına yuvarlanmasına yol açmaktadır. Tabii bu nedenler daha da çoğaltılabilir."

"... okuldan kopan gencin karşılaştığı durum nedir?

"... bu öğrenimden kopma doğal olarak aileden kopmayı da peşinden getiriyor. Gençle ana-baba arasında dünya görüşü ve davranışı bakımından zaten var olan çatışma giderek bu sonucu doğuruyor. Ana-baba aynı dünya görüşünü paylaşan kişiler bile olsa, sürekli çocuklarını koruma içgüdüsü ile hareket ettiklerinden onun nihayet bir iş sahibi olmasını, 'mürüvvetini görmeyi' arzu ederler. Çoğu öğrenci ailesinin dar gelirli olduğu düşünülürse, çocukların okutulması büyük fedakârlıklara dayandığından, emeklerinin sonucunu görmek istemeleri de doğaldır. Diğer uyumsuzluklar da dikkate alındığında, öğrencinin öğrenimi bırakması, ya da sürüncemede kalması aile içindeki çelişkiyi keskinleştirip, genellikle çocuğun aileden ayrılmasına sebep oluyor.

bu durumda genç, gerçek hayatla karşı karşıya

kalmakta, bir ölüm – dirim mücadelesine girmekte, yaşamını sürdürebilmesi için bir işte çalışması gerekmektedir. Sosyalist genç ilk elde çalışabileceği bir fabrika arıyor: Onun fabrikada bulunması yaşamını sürdürmenin yanında, 'işçi sınıfını uyandırmak' bakımından da önemli bir görevdir. Gelgelelim, Türkiye'de sanayileşme tam olarak gerçekleşmediği için, en ağır koşullarda en düşük ücretle çalışmak için yığınlarca işsiz iş aramaktadır. İşyerinin ilerde başına dert olacak öğrenci yerine, uzun zaman istediği gibi çalıştırabileceği bilinçsiz kişileri tercih edeceği ortadadır. Öğrencinin fabrikaya girmesi gerçekleşse bile 'gerekli gereksiz' çıkışları göze batmakta, kısa zamanda 'suyunun ısınmasına' yol açmaktadır. Ayrıca, hayalindeki işçi sınıfını bulamayan genç düş kırıklığına uğramaktadır. İşçi sınıfının içinde 'tutunduğu' takdirde, onun bilincine olumlu etkilerde bulunabilecek olan öğrenci, sendikacılarca kendileri için bir 'tehlike' olarak görülmekte işçiden soyutlanmasına çalışılmaktadır. Zaten birkaç fabrikadan atılan, adı da 'komünist'e çıkan bir kişinin bugünkü şartlarda yeni iş olanakları bulabilmesi çok zordur. Sonuçta öğrenimini bırakan gencin bugün işçi sınıfına katılması genellikle gerçekleşememekte ve arkasından kahvecilik, seyyar satıcılık gibi tutarsız işlere yönelinmektedir."

"... Demem o ki, okulundan ailesinden kopan, 'proleterleşmek' isteyen gencin, işçi kesiminde dikiş tutturamayınca ve arkadaşları arasında ikide bir beliren kopmalar ve ayrılmalar yeni yeni gruplaşmalar nedeniyle onlardan da destek bulamayınca, düşünsel dengesi de bozulmaktadır. Çalışmak zorunda kaldığı tutarsız işler ve ağır yaşam koşulları bastırdıkça (ki bu koşullarda kendisini yetiştirmesi, sürekli yenilemesi de artık olanaksızdır) bunalımı artmakta, sosyalizm adına işlemediği hata kalmamaktadır. Bilimsel sosyalizm, işçi sınıfı, Türkiye ve dünya koşulları bir yana itilmekte, devrimcilik adına bireysel kurtuluş için çıkışlar başlamaktadır. İşte bu noktada sosyalizm bir sürü olumsuz davranışların, ecüş-bücüşlüklerin sığınağı haline getirilmek istenmektedir."

"... bunun sosyalizme verebileceği zararlar, belki de tahmin edilmeyecek kadar büyüktür."

Behlül'ün çok önemli bir noktaya parmak bastığı meydanda: Frenkler onun anlattığı durumdaki gençlerin yaptığına **"fuite en avant/ öne doğru kaçış"** diyorlar ki içinde bulundukları durumu çözümleyemeyenlerin, geriye dönüşü gururlarına yediremeyip çıkışı ilerde, fakat yine yanlış yerde aramalarını deyimliyor.

İleriye kaçış hiçbir zaman geçerli bir çözüm getirmemiştir.

7.

MUSTAFA KEMAL VE 27 MAYIS SOLCULUĞU

İNÖNÜ ATATÜRK'ÇÜLÜĞÜ

Şöyle bir saptama yapmışımdır, acaba siz nasıl bulacaksınız?

Ulusal Bağımsızlık Savaşının iki büyük komutanından birisi, **Mustafa Kemal Paşa,** imparatorluk ordusunun en çizgi dışı generallerinden birisiydi, ne **Abdülhamit** düzeniyle uyuşabilmişti, ne İttihatçı düzeniyle; biraz dikkati çekebilmesi ancak askerlik sanatındaki başarısıyla gerçekleşmişti; buna karşılık öteki komutan, **İsmet Paşa,** İttihatçı ordusunun gözde subaylarından birisiydi, o kadar ki **Müşir Ahmet İzzet Paşa** Kurmay Başkanı iken, **Yemen**'de onun kurmaylığını bile yapmıştı.

Bu saptamadan, Cumhuriyet dönemine ilişkin sonuçlar da çıkarılabilir elbet, ama daha kurtuluş savaşı sırasında, ulusal hükümetin bir tutum değiştirmesinde de etkili olduğu söylenemez mi? Hatırlayınız: **Mustafa Kemal Paşa, irade-i milliye**'yi **Sıvas**'ta, **Erzurum**'da nihayet **Ankara**'da toplադığı kongre ve meclislerle somutlaştırıyor, **Kuva-yı Milliye**'yi ise milislerle yürütüyordu: **Büyük Millet Meclisi** Hükümetinin silahlı gücü, başlangıçta geniş ölçüde silahlanmış halktı; düzenli, yani bürokratik ordu fikrinin gerçekleşmesi, **İnönü**'nün **Ankara**'ya gelişinden sonradır.

İnönü Atatürk'çülüğünü anlamak için bu nokta çok önemli.

Önce kestirmeden **Müdafaa-i Hukuk** öğretisinin esaslarını bir hatırlayalım: Emperyalizme karşı mazlum milletlerin kurtuluş savaşı, istiklâl-i tam ilkesi, kapitülasyonların lağvı, aynı zamanda halife olan sultanın egemenliğine karşı kayıtsız şartsız millet ege-

menliği, emperyalist batıya karşı ulusal bileşim, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşabilmek için aralıksız devrim ve atılım! Bildiğimiz gibi, bu ilkeler uluslararası siyasal düzeyde, **Türkiye**'nin tarafsızlığı, Sovyetlerle, Balkan ülkeleriyle ve **Sadabat Paktı** ülkeleriyle dostluğu biçiminde beliriyordu. Emperyalizm ülkeleriyle düpedüz uyuşmazlık halindeydik (**İngiltere** ile **Musul, Fransa** ile **Hatay**) faşist ülkelerle ise aramız hiç de iyi değildi (özellikle **İtalya** ile, on iki adalar dolayısıyla).

Bir de **İnönü**'nün **Türkiye**'ye egemen olduktan sonraki tablosunu hatırlayınız: Ufak ufak kayarak sonunda batılı emperyalizmler cephesiyle kaynaşma; ufak ufak istiklâl-i tam ilkesinden fedakârlık ederek işi ülkemizde Amerikan posta idaresinin kurulmasına kadar kaydırma, ulusal bileşim yerine öykünmeci bir batı kültürü propangandası, köklü kalkınma tedbirleri yerine daha çok ulusal eğitime ve kültüre dayanan bir üstyapısal kalkınma programı, tek parti tek şef tek millet sloganı, cumhuriyet tarihinde ilk kez **"aşırı sol ve aşırı sağ"** öğretisi ve **Kuva-yı Milliye** dinamiği olarak değil de, soyut bir egemen sınıflar milliyetçiliğinin ideolojisi olarak işlenmesi ve basbayağı faşizanlaştırılması, aralıksız atılım ve devrim yerine, çeşitli ödünlerle klasik bir burjuva demokrasisi düzenine geçişin planlanması. Bunların uluslararası politikada görünüşü ise malum, **Atlantik Paktı**'na giriş **NATO, CENTO** ve **Ortadoğu**'da Amerikan çıkarlarının bekçiliği.

Mustafa Kemal Paşa, aydınlar, halk (bu arada elbette eşraf) ve bürokrasinin gözü kara milliyetçileriyle demokratik bir devrimin dinamik lideriydi; **İsmet Paşa,** geniş ölçüde bürokrasiye ve eşrafa dayanan merkeziyetçi bir diktanın tartışmasız lideri oldu. **Kemal Paşa**'nın hareketinden de besbelli bir liberal burjuva cumhuriyeti çıkacaktı ama, eğer bürokratik katılaşma olmasaydı, belki de bu çıkış bütün gericiliklere türlü ödün verilerek değil, radikal bir gerçekçilikle gerçekleştirilecekti.

Ama, ben **İnönü Atatürk**'çülüğünün en büyük zararını ilericilik diye bürokrasiye, oradan çeşitli aydın katlarına sindirilmiş kültürel batıcılık tutkusunda görürüm. Yaşıtlarım elbet hatırlar, o tarihlerde. **İnönü** dönemi eski Yunan tarihindeki **Perikles** dönemi gibi bir kültürel kalkınma dönemi olacak deniyordu. Sanıyorlardı ki, Yu-

nan/Latin kültürünü köken diye benimseyebiliriz, bunun için **Milli Eğitim Bakanlığı**'nın Yunan/Latin klasiklerini çevirmesi, köylüleri kültür yoluyla kalkındıracak sanılan köy enstitülerinde öğrencilere mandolinle **Mozart**'ın **Türk Marşı**'nın öğretilmesi yeterlidir. Şu iki noktanın altını özellikle çizmek isterim: **Köy enstitüleri fikri, bir; batılı hümanizma fikri, iki; bunlar, Atatürk devrimciliğinin getirdiği öğeler değildirler; bunlar İnönü döneminin iki büyük sapmasıdırlar ki, birisi ulusal kültürün yıkılması yerine batılı kültür emperyalizminin geçirilmesi, ikincisiyse köylünün kültür yoluyla kalkındırılması masalını başımıza musallat etmişlerdir.**

Mustafa Kemal dönemini az buçuk yaşamış olanlar, onun büyük tutkusunun Yunan/Latin klasikleri değil, Türk tarihi olduğunu elbette bileceklerdir, **Türk Tarihi Kurumu**'nu **Perikles** dönemini inceletmek için açmamıştı elbet, amacı kurulmasına yardımcı olduğu ulusal devlete tarihini sağlamaktı, **Türk Dil Kurumu**'nun da böyle bir amaçla kurulduğu besbellidir. Oysa **İnönü** döneminde konservatuar kurulur, opera açılır, Yunan/Latin klasikleri çevrilir ve liselerimizde Yunanca Latince (evet, yanlış okumadınız) öğretimine girişilir. Bunlardan ilki elbette ulusalcı bir kültür eylemidir, ikincisi. yani **İnönü**'nün yaptığı ise açıkça kozmopolit ve Tanzimat batıcısıdır.

ATATÜRK'ÇÜLÜK BİLE DEĞİL!

Gelelim işin en kritik noktasına!

Demokratik düzene geçer geçmez, halkın bu kültürel yabancılaşmaya ne türlü sert bir tepki gösterdiğini dehşetle farkeden **İnönü** kendine vergi esneklikte o işleri yürüttüğü ekibi su gibi harcamış, (**Hasan Ali Yücel, Tonguç** vs.) aşırı sağın çokluk yanlış olarak yakıştırdığı solculuk isnatlarıyla başbaşa bırakmıştır. Burda şu önemli yanlışı düzeltmek isterim: **İnönü** döneminde sosyalist sol cezaevlerindeydi, sürgünlerdeydi, **Milli Eğitim Bakanlığı**'nda ya da operada değil.

İşin ilginç yanı, **İnönü Atatürk**'çülüğünün bu kozmopolit batıcıları, (o pek sevdiğim deyimle Hıristiyan sosyalistleri) çok partili dönemde sosyalist sola kendilerini yedirmesini bilmiş, davalarını sosyalist solun davasıymış gibi göstermeyi başarmışlardır. Oysa ne operacılık türünden bir batıcılık, ne köy enstitüleri türünden bir üstyapı devrimciliği sosyalist solun sorunu olmuştur. Gerçek anlamda **Atatürk**'çülük bile değildirler bunlar, bal gibi **İnönü**'cülüklerdir ki, programlarında toprak reformu, endüstri devrimi gibi köklü dönüşümler bulunan gerçek sosyalistlerin gülüp geçeceği şeylerdir.

Bu konularda laf çok, başka bir gün yine döneceğim.

Hanidir bu konuya ilişmeyi düşünüyordum.

CUNTACILIK, ATATÜRK'ÇÜLÜK DEĞİLDİR

27 Mayıs'tan sonra bir moda peydahlandı, ordunun yönetime müdahalesi, ya da ona benzer bir şey, **Atatürk**'çülük sayılıyor. Son on beş yıl içinde basında bunun savunmasını yapan çok adam çıkmıştır, ama neden **Atatürk**'çülük olduğunu açıklayabilen çıkmamıştır. Çıkamaz da ondan. Neden mi, benim bildiğim **Mustafa Kemal Paşa,** oldum olası, ordunun değil yönetime, siyasetin en ilkel şekline bile karışmasına karşıdır da ondan.

Hele bir düşünelim, **Atatürk**'ün hayatında, ordu içinde politika yaptığı dönem hangi dönemdir ve ne kadar sürmüştür? Yanılmıyorsam, ilk **Şam** görevi sırasındadır, sonra da İttihatçılarla birlikte Hürriyetin ilânına kadar bir süre yürümüştür. Sonra?.. Ha, bu sonrası önemli işte! Çünkü **Mustafa Kemal Paşa,** İttihatçılıkla orduya siyaset bulaşmasının işi nereye götürdüğünü farkeder etmez, askerin siyasete karışmasına karşı olmuş, aklımda doğru kalmışsa, **Edirne Kongresi**'nde İttihatçılara da bu fikri telkin ve kabul ettirmeye çalışmıştır.

1919 hareketini düşünelim!

Mustafa Kemal Paşa 9. Ordu Müfettişi olarak **Anadolu**'ya geçti, **Refet Paşa, Karabekir Kâzım Paşa, Ali Fuat Paşa** ile anlaşmıştı. **Müdafaa-i Hukuk** hareketini bir askeri isyan,

bir cunta hareketi olarak başlatmasına ne engel vardı? Hiç! Böyle yapmamıştır, evvelâ sivile soyunmuştur, **saniyen halk murahhaslarından kongre toplamıştır, salisen meclis kurmuştur, rabian orduyu o meclisin emrine vermiştir.** Nasıl kalkar da, **bonapartiste** türden cuntacılıkları **Mustafa Kemal**'in adına bağlayabilirsiniz?

Etti mi iki?

Fakat, bir de inkılâbın ilk yıllarında ordu komutanlarının aynı zamanda milletvekili olmasından doğan bir sorunu çözümleyiş biçimi vardır, nasıldı hatırlıyor musunuz? Söyleyeyim, der ki ya asker olunur, ya siyasetçi, ikisi birden olunamaz, asker olacaksanız milletvekilliğinden ayrılacaksınız, yook siyaset yapmak niyetindeyseniz, o takdirde orduda bir gün dahi kalamazsınız, istifa etmelisiniz. Öyle de olmuş, asker kalacaklar milletvekilliğinden, siyasete atılacaklar askerlikten ayrılmıştır. Bu neyi gösterir. **Atatürk**'ün askerin siyasetlerle, cuntacılıklarla uğraşmasına karşı olduğunu göstermez mi?

Etti, üç!

Yalnız davranışlarıyla değil, **Mustafa Kemal Paşa** orduyu vatan savunmasına ayırdığını, siyasetten uzak tutmak niyetinde olduğunu sözleriyle de belli etmiştir. Hadi biraz da onları kurcalayalım, buyurun 1927 Ekim'inde söylediği bir şöz:

"Efendiler, kumandanlar, askerlik vazife ve icabatını düşünürken ve tatbik ederken, dimağını siyasi mülahazaların tesirinde bulundurmaktan kaçınmalıdırlar. Siyasi cihetin icabatını düşünen başka vazifedarlar olduğunu unutmamalıdırlar."

Etti mi, dört!

Birde size 1 Mart 1924'de söylediklerini aktarayım da, bu nokta iyice açıklığa kavuşsun:

Memleketin genel hayatında orduyu siyasetten tecrit etmek ilkesi, Cumhuriyetin daima sözünü ettiği bir esas noktadır. Şimdiye kadar takip olunan bu yolda,

Cumhuriyet orduları, vatanın emin ve metin hâmisi olarak hürmet ve kuvvet mevkiinde kalmışlardır."

Demek ki, beş!

Artık **27 Mayıs**'ın yanlış yorumlanmasından mıdır, bu kanaldan **Nasır** tipi merkeziyetçi dikta rejimlerine kolaylıkla atlanabileceği umudundan mıdır nedir, memlekette yönetime askerin karışması **Atatürk**'çülüğün ta kendisi sayılmaya başlandı çıktı. Yok efendim, **Mustafa Kemal Paşa** İttihatçı tipi cuntacılığa (**merkezi umuminin** gölgede kalıp **12 Mart**'ta olduğu gibi hükümeti geriden yönetmesine de, Babiâli baskınında olduğu gibi fiilen hükümet darbesi yapıp yönetime el koymasına da) oldum olası karşı çıkmış, tepeden inme **bonapartisme**'e karşı halk örgütlenmesiyle aşağıdan yukarıya bir devrimciliği geçerli saymıştır. Orduyla girişilecek hareketlerin önünde sonunda memleketin başına türlü dertler açacağını Meşrutiyet dönemi deneyleriyle gördüğünden **Türkiye Cumhuriyeti Ordusu**'nun kesinlikle siyasetin dışında kalmasını öngörmüş, bunu açık açık söylemiştir.

Göz göre göre bunun tersini savunmak, ya milleti enayi sanmak, ya da birçoklarının yaptığı gibi **Mustafa Kemal** adını bilmem hangi türden bir cuntacılığı gizlemek için kullanmaktır. Bu bakımdan, ilkeleriyle sayılabilse de, **27 Mayıs** hareketini bile, uygulanışıyla, **Atatürk**'çü saymak olasılığı yoktur; hele **12 Mart**'ın lafı edilmez! Kaldı ki, her iki olay da, göstermiştir ki, **Mustafa Kemal Paşa** orduyu siyasetin bu türlüsünden uzak tutmak istemekte haklıdır, zira ilk çalkantıyı birtakım öteki çalkantılar izlemiş, o günden bugüne **Türkiye** bu konuda ancak yeni yeni, Cumhuriyetin asıl temeline oturabilmiştir.

Hadi yine onun pek sevdiğim, **12 Mart** günlerinde de sık sık andığım bir sözüyle yazıyı bağlayalım:

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin ordusu, istilâlar yapmak, veya saltanatlar yıkmak veya saltanatlar kurmak için, şunun bunun elinde ihtisar aleti olmaktan münezzehtir."

Yanlış mı demiş?

Meraklısı için notlar:

(Bu yazıda ordunun topumsal ve sınıfsal konumunun sözkonusu edilmediği anlaşılmıştır umarım, sadece, en ilkel cuntacılıkları Atatürk'ün adına bağlayarak millete yutturmak isteyenlerin davranışlarının, Mustafa Kemal Paşa'nın bu yoldaki davranışlarına ve sözlerine uymadığını göstermek istedim. Biz öyle marifet karıştırmadık diyenlerin üstüne alınması da gerekmez.)

BİR DE BU AÇIDAN BAKIN

Önce dürüstçe itirafımı yapmalıyım:

"-... 27 Mayıs darbesi gerçekleştirildiği sıralar, çoğu Türk aydını gibi ben de bir belâdan kurtulduğumuzu, düze çıktığımızı sanmıştım. O hızla girişilen eylemin Atatürk'çülüğüne inanmış da olabilirim, kuşkularımın başlaması biraz daha sonradır, kısmen Mustafa Kemal'in şûralar ve meclislerle sürdürdüğü müdafaa-i hukuk hareketiyle düpedüz bir cunta olan MBK arasındaki farkı sezişim etkili olmuştur bunda, kısmen de Atatürk Anayasasındaki tek meclisli dolaysız halk egemenliği esasına karşılık 27 Mayıs sonrasında benimsenen çift meclisli dolaylı halk egemenliği esasını yadırgayışım..."

(Onun içindir ki, genel tasarısını 1959'dan itibaren kurmaya başladığım **"Aynanın İçindekiler"** başlıklı romanlar dizisinde temel olgu olarak 1960 hareketi alınmıştır.)

Galiba ilkin şu tek meclis, çift meclis dalgasını açıklamalıyım.

Yaşıtlarım hatırlayacak, savaş sonu **Fransa**'sında Kurucu Meclis kurulup da yeni cumhuriyetin anayasasını düzenleyince, solcu partilerle sağcı partiler arasında önemli bir uyuşmazlık çıkmıştı: Sağcılar, Meclis ve Senatodan ibaret ikili bir parlamentodan yanaydılar, solcular ise tek Meclis istiyorlardı. Hatta, o tarihlerde yapılan referandumlarda, solcu partiler iki meclisli parlamento düzenine seçmenlerini hayır demeye çağırmışlardı.

İyi ama, neden?

Onlara göre, Senato, gerek tasarlanışı, gerek seçilişi, gerekse seçilenleriyle ya gerici, ya tutucu bir karakter gösteriyordu. Tek Meclis hele tek dereceli seçimle dolaysız olarak halkın iradesini yansıtabilecek bir Meclis olurdu. Zaten başka ülkelerde de, ikili parlamentolarda Senato oldum olası tutuculuğun ve gericiliğin simgesi olagelmemiş miydi, o halde?..

Şimdi bu olayın ışığında **Türkiye Büyük Millet Meclisi**'ne bakınız: **Mustafa Kemal Paşa**'nın kurduğu ilk Meclis gerçi iki dereceli seçimle seçilmiştir, ama, başkanını da, bakanlarını da kendi içinden seçen, her seçtiğini üstelik kendisine karşı sorumlu kılan tam anlamıyla egemenliğe sahip bir Meclisti. Halkın egemenliği orada yoğunlaşıyor, Meclis bu egemenliği kayıtsız şartsız kullanıyordu.

Bunun Osmanlı yönetim geleneğine oranla ne büyük bir devrim olduğunu yeni çocuklar kavrayabilir mi? Düşünmelidir ki, Osmanlı'da egemenlik bir kere zat-i şahane'nin elindeydi ya, yönetime meşruti bir Meclis de olsa **seyfiyye ve ilmiyye** sınıfının karışması **"teamüldendi"**, yani ordu ve üniversite bürokrasisi yönetimde ağırlığını hissettirirdi. **Mustafa Kemal Paşa**'nın Meclisi işte bunu yıkıyor, bir yandan bürokrasiyi yönetimden dehlerken, öteyandan egemenliğin yapısını değiştiriyordu.

Bir tek kusuru vardı, tek dereceli seçimle gelmeyişi. Bu da elbet o tarihteki seçim yasasının gereklerinden doğuyordu, değişebilirdi ilerde. Değişti de.

Değişti de ne oldu: **Mustafa Kemal Paşa**'nın son yıllarında başlayıp **İnönü** döneminde kaskatı hale gelen bir tek parti diktasını bu sistem tasfiye etti. Halkın iradesini dolaysız olarak belirlediği 1950 Meclis'i, beğenelim beğenmeyelim. Türk halkının tek parti diktasını da, faşizan yönetim usullerini de tasfiye arzusuyla seçtiği Meclis'tir.

Demokrat Parti'nin gittikçe palazlanmakta olan sermaye çevrelerinin çıkarlarıyla, deri değiştirmeye başlamış olan Türk halkının özlemleri arasında bir denge kuramadığı için içine düştüğü yanlışlar, biraz da dış dinamiklerin etkisiyle **27 Mayıs** darbesini getirdi: **"Zinde kuvvetler"** edebiyatı aldı yürüdü, yeni anayasayı

üniversite hocaları yaptılar, böylelikle de **Mustafa Kemal Paşa**'nın dolaysız halk egemenliği yönetiminden elini ayağını çektiği **ümiyye ve seyfiyye** sınıflarını, yani üniversite ve ordu bürokrasisini, üstelik bir de Senato ile pekiştirerek Türk yönetim hayatına soktular. Daha da güzeli ilericilik adına yaptılar bunu. Halkın serbest iradesi seçimlerle beliriyor, ne var ki, **"zinde kuvvetler"**e bu irade üzerinde tasarruf olanakları hazırlanıyordu.

Zinde kuvvetler dediğimiz de ne, asker ve sivil bürokrasi, ona göbek bağıyla bağlı basın, her ikisinin **"düşünen kadrolarını"** oluşturan ve hazırlayan yüksek eğitim ve öğretim çevreleri! Kısacası, tek parti döneminin yönetici sınıfı. **27 Mayıs** bilerek bilmeyerek, halk iradesine karşı bürokrasinin frenlerini getiriyor, bununla da yetinmeyerek Senato'yu sözde bir denge unsuru, aslında ise bal gibi tutucu bir unsur olarak yönetim hayatına sokuyordu.

İsmet Paşa yönetiminin yasal payandalarla pekiştirilmiş yeni bir versiyonuydu ortaya çıkan.

Bilmem merak edip **27 Mayıs**'ı yapanların yaşantısını izleyenler oldu mu içinizde? Ben hayli araştırdım: Hareket öncesinde de, sonrasında da **MBK**'yı yapanlar hep **"Atatürkçü"**, hep **"Atatürk"** adına işe girişiyorlar ama yaptıkları işin hiç de **Atatürk**'çü olmadığının farkında değiller. **Mustafa Kemal Paşa** mı, askeri komitacılığı benimseyecek ne münasebet, orduyu siyasetten ayıran o! **Mustafe Kemal Paşa**'mı, cuntacılığı onaylayacak, ne münasebet, **Enver Paşa**'nın baskınına en fazla karşı çıkan o! **27 Mayıs**'ı yapanlar, **Mustafa Kemal Paşa**'nın benimsediklerini sanıp gerçekte **Enver Paşa, Nasır, Khaddafi** türünden bir eylemciliği benimsiyorlar, iktidar olduktan sonra da, **ilmiyye** sınıfına işi bırakıp hiç de tabii olmayan bir senatörlükle aradan çekiliyorlar.

Ama, bir kere **27 Mayıs**'la, **Mustafa Kemal Paşa**'nın kurduğu denge bozuluyor mu, bozulmuyor mu? Artık on yıl boyunca ikide bir **seyfiyye** sınıfının da, **ilmiyye** sınıfının da **"zinde kuvvetler"**, etiketi altında horozlanıp dolaysız halk egemenliğine posta koyacağını göreceğiz; Adı ilericiliktir ama bunun, en güzel somutlanmış biçimi **12 Mart** olduğundan, aslında neyi temsil ettiği artık açığa çıkmıştır.

Çünkü **12 Mart, İnönü** diktasının 1970 modeliydi, o kadar

böyleydi ki bu, başbakanı bile **İnönü**'nün has adamı **Erim**'di, **Melen**'di.

27 Mayıs olgusuna bir de bu açıdan bakar mısınız?

O AÇIDAN

22 Şubat sonrasında, **MBK**'ne oranla çok daha radikal görünen **Aydemir takımı,** yeniden örgütlenme denemesine girişir. Bunun sonu 21 Mayıs olacaktır ya, bizi ilgilendiren o değil. Bunlar, **"doktrin olarak benimsedikleri Kemalizmi dile ve kaleme getirmeye çalışırlar". Bunlar dediğim kim, Talât Aydemir, Emin Arat, Bahtiyar Yalta,** çalışmalarından ortaya bir metin çıkıyor **"müstakar demokratik, devrimci ve cumhuriyet bir devlet nizamı içinde"** ferdi ve toplumu yükseltme amacını güden bu metin kaç sayfadır bilir misiniz? İki sayfa! **Aydemir takımı,** iki sayfalık bir özet üzerine bir **"ilerici hükümet darbesini",** bir **"devlet nizamını"** yerleştirmeye kalkışmışlardır.

Uzaktan tarih gözüyle bakınca, ne kadar tuhaf görünüyor, bir de o iki sayfayı okursanız!

Şu herhangi bir **İnönü** dönemi başbakanının Meclisi açış konuşmasında yer alabilecek sözler, o **"ihtilâlci"** metindedir:

"Cumhuriyetçi, demokratik devlet kudretini artırmak. Devlet mekanizmasını süratli ve verimli bir şekilde işletmek, huzur ve emniyeti, milli birliği sağlamak, milli menfaatları hassasiyetle koruyan ve sağlayan barışçı ve aktif bir dış politika gütmek!"

Ya şunlar? **"Laik devlet anlayışına bağlı ve bünyeye uygun olarak din inancı ile medeni hayat tarzını birbiriyle çatışmayacak şekilde ayrı müesseseler halinde tutmak ve teşkilâtlamak."**

Hele şu? **"Aile müessesesi devletin özel dikkat ve himayesi altında bulunacaktır."**

Fakat, asıl, ekonomik görüş etiketi altında toplanan dört madde bir ibret. Önce **"varlık ve geçim kaynaklarını devletin gö-**

zetimi altında düzenlemek ve milli servet dağılışını âdilâne yapmak" deniyor, fakat hemen arkasından şu ekleniyor:

"Serbest teşebbüsü teşvik etmek suretiyle toplum menfaatlarını zedelemeden, insan emeğini ve zaman ve para israfını önleyerek milli serveti artırmak."

Tüy diken de, şu madde: **"Mülk edinme, miras hakları ve veraset müessesesi korunacaktır."**

Evet hiç şaşmayın, **"ihtilâli"** için hayatını veren **Talât Aydemir**'in Türk toplumunda yapacağını ileri sürdüğü **"ihtilâl"** işte bunlardı; **27 Mayıs** sonrasının **"sıcak"** ortamı içinde, sahiden **"ihtilâl"** imiş gibi de görünüyordu.

Oysa...

Birazcık toplumbilim, birazcık siyasal ekonomi okumuş herkes, şu satırları görür görmez hemen kestirir ki, bu adam, bir kere **Atatürk**'ü filan anlamamıştır ya; çoğulcu ve taban iradesine dayanan bir demokratik düzene karşı yukardan aşağıya örgütlenerek, faşizm, tutucu bir rejimi önermektedir. Klasik kapitalist düzenin bütün temel kurumlarını (mülk edinme, veraset aile, serbet teşebbüs) titizlikle koruyor, koruyacağını da açıklıyor; daha da ötesi, bunların **"devlet denetimine"** alınacağını söylüyor. İyi ama, şöyle bir düşünsenize hangi toplumlarda kapitalist düzenin bu temel kurumları devlet himayesi altında sıkı sıkıya korunurlar? Otoriter düzenlerde, kısacası faşizmlerde değil mi?

Daha önce de söylediğim gibi, **27 Mayıs,** çoğulcu olmak isteyen tabanın kendiliğinden **(spontaneé)** iradesine dayanan bir Meclis rejimine karşı, eski **İnönü** merkeziyetçi diktasının, batıcı ve otoriter özlemleri içerisinde bulunan bürokrasilerin bir tepkisidir. Bu **27 Mayıs** hareketini izleyen **Aydemir** hareketinde en somut haliyle görülmektedir. Doğrusu aranırsa, 22 Şubat da, 21 Mayıs da, ilerici gözüyle değerlendirilirse gerçekleştirilememiş **12 Mart**'lardır.

İyi ama, **27 Mayıs**'ın hiç mi özelliği yok?

Var elbet, olmaz olur mu? **27 Mayıs,** asıl çizgisini izleseydi hiç kuşkusuz o da **Aydemir**'inkinin bir benzeri olurdu, zira bu çizgisi **Türkeş**'in çizgisiydi ki, esas itibariyle ötekinden pek az farklıydı ama, **"radikallerin"** tasfiye edilmesinden sonra, aynı çizginin

daha ılımlı, daha **İnönü**'nün **"demokratik dönemi"** isteklerine uygun bir biçimi yeğlendi ve izlendi; buysa, **Türkeş**'in ve **Aydemir**'in otoriter yoldan zorla kabu ettirecekleri bazı bürokratik denetimleri, yasal yollardan benimsetmeyi öngören anayasal bir programı içeriyordu.

Biraz soyut oldu galiba bu, şöyle somutlaştırabilir miyim dersiniz? **Menderes**'e karşı **İnönü**'nün mücadelesi nelerin üzerinde dönüyordu hatırlayanlarınız var mı? Gizli oy, açık ayırım; seçimlerin yargıç denetiminde yapılması, Senatonun kurulması, Anayasa Mahkemesi; üniversite özerkliği vs vs... Hayır, **1961 Anayasası**'nın özelliklerini saymıyorum, **CHP**'nin 1957 seçimlerinde **DP** karşı savunduğu seçim programını söylüyorum. Eğer **27 Mayıs Anayasası**'nda bu program satırı satırına gerçekleşmişse, **27 Mayıs** hareketinin **İnönü**'nün **"demokrasi dönemi"** isteklerini satırı satırına gerçekleştirdiğini söylemek yanlış mı olur Allah aşkına?

Şimdi soru şu: **Türkiye**'nin toplumsal düzenini en azından yirmi yıl için sarsan şu bâdireler içinde ilericilik neredir? Hele toplumculuk neredir? Eğer sadece grevin şartlı şurtlu serbest bırakılması, ya da sendikacılığın ve toplusözleşme sisteminin getirilmesi ise, herkes de biliyor ki, toprak reformu da dahil olmak üzere bu **Amerika**'nın gelişmekte olan ülkelere önerdiği, hatta bazen zorla kabul ettirdiği bir reform programının uygulanmasından ibarettir. Bunun böyle olduğundan kuşkulu olanlar varsa, **27 Mayıs** sonrası işçi hareketlerinden doğa doğa **TÜRK-İŞ**'in doğmuş olduğunu hatırlamaları yeterlidir, sanırım.

O anayasanın ana özgürlükleri üzerindeki bazı maddelerini ciddiye alıp örgütlenmeye heveslenen sosyalistlerin ne hale geldiklerini hatırlamak da, **27 Mayıs** türünden ilericiliklerin doğru değerlendirilmesinde herhalde hayli yararlı olabilir.

27 MAYIS İLERİCİSİ

Yeniler o günleri de hatırlamaz!

27 Mayıs sonrasında işçiler **Saraçhanebaşı**'nda büyük bir

miting yapmışlar, sosyal haklarını istemişlerdi. Gittim, ülkemizde görmeye o zamanlar alışık olmadığımız bir manzara: Bandrollar, dövizler, çeşitli sendikaların işçi grupları, kürsüden heyecanla işçilerin haklarını, bu arada grev hakkını, toplusözleşme hakkını isteyen konuşmacılar vs.

Dönerken, içimde bir şiir kımıldıyordu. Hiç unutmuyorum, tam **Unkapanı Köprüsü**'nü geçtiğim sırada, birden bu patırtıyı düzenleyenlerin tamamen **TÜRK-İŞ** takımı olduğu aklıma geldi. Eski bir senaryoydu, bu evcilleştirilmiş örgütler, verilmesi kararlaştırılmış haklar için böyle gösteriler yaparlardı hep, sonra haklar alınmış olur, o örgütler üyelerinin gözünde saygınlık kazanırdı.

TÜRK-İŞ'in o tarihlerde kazandığı saygınlığı yitirmesi, gerçek yüzüyle işçiler tarafından teşhis edilebilmesi için **12 Mart** gerekti yahu!

Peki bu giriş niye?

27 Mayıs ilericisi diyebileceğimiz aydınların da, gerçekte, o tarihte **TÜRK-İŞ** kadrolarının oynadığı role benzer bir rol oynadıklarını anlatabilmek için.

Kimdir **27 Mayıs ilericisi? Kişilerle hiç işimiz olmadığı için burada bazı** "muhbir" köşeyazarları gibi ad saymayacağız, bizi ilgilendiren kafa kuruluşları, tutumlar, davranışlar. **27 Mayıs** ilericileri, dibi kurcalanırsa görülür ki **İnönü** dönemi dikta aydınlarının demokrasiyi içine sindiremeyen yeni bir türüdür. Neden? Konuşmuştuk ya, demokrasi **Demokrat Parti** türünden partilerin üstyapısal kurumlarda gericilik ayakları atıp sürekli iktidar olmalarını sağlıyor, buysa **27 Mayıs** ilericisi aydınlara göre ülkenin geri kalmasına neden oluyor. O halde, o halde **"zinde kuvvetler"** yani bürokrasiler el ele vermeli, **"halk adına"** yukardan aşağıya bir devrim gerçekleştirerek demokrasiyle ortaya çıkan bu gericiliği tasfiye etmelidir.

27 Mayıs ilericisinin, **Hasan Ali Yücel** ilericisinden farkı nedir derseniz, diyebiliriz ki bunlar ekonomik sorunların kısmen farkındadırlar, zorlayıcı planlamalarla, elbette, bürokratik mekanizmayı çalıştırarak, bir toprak reformunu, bir endüstri devrimini gerçekleştirebileceklerini ummaktadırlar. Ayrıca, sosyalistlerden kaptıkları şematik bir **"tahlile"** dayanarak ağa/tüccar/komprador çevrelerini **"düşman"** ilan etmişler, **Türkiye**'nin pek açık, pek is-

raflı kapitalist gelişmesini görmezden gelip **Ghana**'dan da geri olduğunu yazıp söylemişlerdir.

Ama, sanırım ki **27 Mayıs** ilericisinin ayırıcı özelliği devrim anlayışında görülür: Değil mi ki **Türkiye** geri kalmış bir ülkedir, işçi sınıfı örgütlü değildir, köylüsü bilinçsizdir, (zira hepsi gerici partilere, aslındaysa kapitalist gelişmeyi sağlayanlara oy veriyor) o halde iş aydın kadrolara düşmektedir, aydınlar örgütlenir, **"zinde kuvvetleri"** harekete geçirirse iktidarı alır, böylece de gericileri (yani kapitalizmi geliştiren, fiili olarak feodal yapıyı değiştirip yeni bir altyapıyı getiren partileri) iktidardan uzaklaştırır. Hiç değilse denetimine alır.

Bu devrim anlayışının devrimle herhangi bir ilgisi olmadığı, düpedüz bir "hükümet darbesi" anlayışını geçmediği besbellidir ya, iktidarı halka değil yine İnönü dönemi diktasında olduğu gibi aydın bürokratlara geçireceği de apaçıktır.

Sizi bilmem ama, ben **"Atatürk'çülük"** etiketi altında piyasaya sürülen, bütün gücünü **MBK**'nın kolay başarısından alan bu tür devrimciliğin kaynağını bir hayli aramışımdır. Önce, **"Atatürk**'de baktım, evet, **Mustafa Kemal Paşa**'nın otoriter bir yanı olduğu, bürokrasiye yaslandığı su götürmez, ama devrim uygulaması birçok kereler yazdığım gibi, halkın katılması, şûra, meclis esasları üzerinde yürüyor; komitacılık yok, **"kadroculuk"** yok onda, nitekim iktidar olunca da kadrosu sürekli değişiyor; buna karşılık, İttihatçıların devrimcilik anlayışları tıpatıp bu anlayışa uygun, komitalar kuruyorlar, dağa çıkıyorlar, hükümet deviriyor bu arada nazır öldürüyorlar vs. Üstelik bu türden darbeciliklerin yeni versiyonları **Ortadoğu**'da kum gibi kaynıyor, (en başta **Nasır**) hepsinin terminolojisi ilerici bir terminoloji ama, bir kere iktidar oldular mı, açık bürokrasi diktaları haline geliyor, temelden yapısal değişiklikleri özleyen devrimcileri bir güzel hapse atıyorlar. Tıpkı **İnönü**'nün yaptığı gibi.

27 Mayıs ilericisi, şu halde, halkla ilişkisi olmayan, onunla işgörmek istemeyen, doğrudan bürokrasinin gücüne dayanıp darbeyle iktidara oynayan bir küçük burjuva radikali ki, işini başarırsa ya faşizan bir dikta kuruyor, ya

da 27 Mayıs'ta olduğu gibi çelişik güçlerin etkisinde kalırsa, darbesini çarçur edip dağılıyor. (Kadro'cu Şevket Süreyya 27 Mayıs'ın düzensizliğine ne kadar hayıflanır!)

27 Mayıs ilericisi gerçi **12 Mart**'ın gadrine uğramıştır, ama neden? Halk yığınlarını yapısal bir düzen değişikliği yönünde örgütlediği için mi, hayır iktidarı ele geçirmek amacıyla bürokrasinin (özellikle asker kesiminin) içinde ayak oyunlarına girdiği için! Daha da güzeli, **27 Mayıs** ilericisinin bu serüven içinde aldığı en büyük ders, ilerici ve radikal bir darbe içinde ardına düştüğü yüksek bürokratların hem kendisini yarı yolda bırakması, hem de iktidarın ucuna yapışınca bütün faşizm eğilimlerini ortaya dökmesi olmuştur.

Ne yanından bakılırsa bakılsın, **27 Mayıs** ilericisi gerçekte bir üst yapı devrimcisi olarak görünüyor, eh on yıl boyunca köy enstitülerinden klasik çevirilerinin yarıda kalmasına, ezanın Arapça okunuşundan tesettürün geri gelmesi tehlikesine kadar hep **İnönü** batıcılığının savlarını savunduğu şöyle bir düşünülürse, buna şaşılmamak da gerekir.

Bilmem siz ne dersiniz

YİNE O AÇIDAN

Karşıyaka'dan **(İzmir) Zeki Büyüktanrı,** ısrarla yinelediğim **'İnönü Atatürk'çülüğü'** deyimi üzerinde duruyor. Haklı, siyasal edebiyatımızda böyle bir deyim yoktu, geçen yıl **İstanbul**'da bir konuşma sırasında ilk defa kullandığımı sanıyorum, sonradan yazılarıma da girdi. **Zeki** diyor ki, **"... biliyoruz ki körlerin fili tarifi gibi Atatürk'ü de bugün herkes omuzlamış, en sağından en soluna, milliyetçisinden ümmetçisine dek, kimse kimseye bırakmıyor. Herkes sahip, ama, kalıbına; hiçbiri gerçek değil! Gerçek Atatürkçü bu arada sesini çıkaramıyor. Ancak kültür potansiyelini arttırma çabasının sessizliğinde bekliyor."**

Öğrenmek istediği de ne, **İnönü Atatürk'çülüğünün gardırop Atatürkçülüğü olup olmadığı!**

Gardırop Atatürk'çülüğü deyimini **27 Mayıs** ilericileri uy-

durmuşlardır. Sanıyorum ki, **Atatürk** devrimciliğini sadece biçimsel devrimler yönünden alanlara karşı kullanıyorlardı. Zira bunlar, daha önce de işaret ettiğim gibi, sosyalistlerden kaptıkları toplumsal ve altyapısal bazı dönüşüm şemalarını bürokrasi diktalarıyla gerçekleştirmeyi gerçek **Atatürk**'çülük olarak önermekteydiler. Farkında olarak olmayarak, gerçekte ise, **gardırop Atatürk'çülüğü** diye, **İnönü**'nün demokrasi dönemi **Atatürk**'çülüğüne diyorlar, kendileriyle aşağı yukarı tek parti dönemi **Atatürk**'çülüğüne özeniyorlardı. Yani niye, bürokrasinin yukardan aşağıya duruma egemen olup, bazı toplumsal ve ilerici dönüşümleri devlet gücüyle gerçekleştirmesine! Onların gözünde **'gerçek Atatürk'çülük'** bu oluyordu, işi sadece kıyafet devrimi, takvim devrimi, yazı devrimi vs. diye alanlar da **gardırop Atatürk'çüleri.**

Oysa, bu **27 Mayıs** ilericileri **Mustafa Kemal Paşa**'nın devrimciliğini incelememişlerdi yakından, inceleseler göreceklerdi ki, o, **irade-i milliye** ve **kuva-yı milliye** kavramları üzerine oturtuyordu her şeyi, milletin iradesi, milletin gücüyle iktidarın yapısal niteliğini değiştirecek, egemenlik kayıtsız şartsız milletin olacaktı, buysa 'idarenin bütün kademelerinde' halkın söz sahibi olması demekti, bir yandan toprak reformu ile, bir yandan endüstri devrimi ile, Osmanlının feodal yapısı değiştirilecek, bir burjuva demokrasisinden liberal düzeni gerçekleştirilecekti, bu arada milletleşecek Osmanlı toplumundan, geçmiş köklerini bilen, tarihine ve diline sahip, kendi kendisiyle mutabık bir Türk milleti çıkarılacak, bir ulusal bileşim yapılacaktı. Bu girişimin amacı çağdaş uygarlığa ulaşmak oluyordu, çağdaş uygarlık diyalektik bir kavram olduğu için, **Atatürk** Türk toplumuna değişen ve gelişen bir amaç veriyor, böylelikle kendi içinde bulunduğu aşamada bu amaç bir liberal burjuva düzeni olabildiği gibi, daha ilerideki aşamalarda pekâlâ bir sosyalist bir düzeni olabiliyordu. Başka türlü söylenirse, **Mustafa Kemal Paşa'**nın diyalektiği, sosyalizmi öngörmüyor, ama içinde bir 'çağdaş uygarlık tohumu' olarak taşıyordu.

Atatürk'ün ölümünden sonra bu **Mustafak Kemal** devrimciliği unutulmuştur. Yerine, **İnönü**'nün yaydığı bir kültür hümanizması hareketi **Atatürk**'çülük diye yutturulmuş, daha da bu siyasal bakımdan merkeziyetçi ve faşizan bir bürokrasi diktasıyla birlikte konulmuştur.

İnönü dönemi, batılı klasikleri çevirmenin, üstyapısal kültür çalışmalarıyla köyleri çağdaşlaştırma girişimlerinin ön plana alındığı, liselerde Yunanca, Latince okutularak batılılaşacağımızın ileri sürüldüğü yeni bir Tanzimat dönemidir, ayrıca bu Tanzimat diktasal bir yönetimle milletin gerçek öğretisi olarak ilân edilmiştir, buna itiraz edebilecek herkes türlü belaya uğratılmıştır. **İnönü Atatürk'çülüğü,** burada, **gardırop Atatürk'çülüğü**nden çok farklıdır, zira birincisi sadece moral ve kültürel düzeyde belki bir öykünme eyilimini deyimlemekte, oysa ikinci **irade-i milliyeci** ve **kuva-yı milliyeci Müdafaa-i Hukuk** doktrininden temelde bir sapmayı saptamaktadır; **gardırop Atatürk'çülüğü** belki bir züppelik; **İnönü Atatürk'çülüğü,** aynı zamanda devlet kapitalizmini, faşizan baskıyı, yukardan aşağıya zorlamaları, resmi kültür ve sanat yönlendirmelerini içeren bir sistemdir.

İnönü demokrasi denemesine yatınca bu sistemi kendisi yadsımış, eliyle görevlendirdiği ileri gelenlerini devlet mekanizmasından atmış, bu atılanlar daha sonraları **İnönü Atatürkçülüğünü** bir küçük burjuva radikalizmi halinde önce işleyip sonra örgütleyerek **27 Mayıs** ilericiliği haline getirmiştir. Yunan Latin kültürünü savunmanın, köy enstitüleri için ah - vah edebiyatı yapmanın, dinsel yasakları övmenin, bunların baskıyla sindirilmesinin ilericilik ve **Atatürk**'çülük sanılması bu takımın eseridir.

Bunların modası geçmiş türden küçük burjuva radikalizmleri olduğu, **Mustafa Kemal** ile, onun uyguladığı anlamdaki tabandan yuvarlanarak gelecek devrimle ilgisi ilişkisi olmadığı gibi, sosyalizmle hiç bir bağlantısı yoktur. Türk sosyalizminin en büyük yanılgılarından birisi, **İnönü Atatürkçülüğünü** zamanında 'tesbit ve teşhis' ederek sınıfsal tahlilini yapamaması ve **27 Mayıs** ilericiliği masalına kanmasıdır.

Tekrar ediyorum: Bugün dahi, çok toplumcunun has ilericilik diye almakta olduğu gazetelerin önemli bir kısmı, okudukları yazarların ciddi bir bölümü toplumcu filan değildirler. Bunlar, toplumsal dönüşümün itici gücü olarak orduyu yani bürokrasiyi benimsemiş, ilericilikleri üstyapısal, (hatta ütopik) birtakım küçük burjuva radikalleridir ki, **Ecevit** hareketi (halkçılığı) **CHP** içinde belirdiği zaman, bu hareket bir anlamda **Mustafa Kemal** halkçılığına dönü-

şü ifade ettiği halde, ona karşı çıkmışlardır. Siz bakmayın bugün **Ecevit**'i destekler göründüklerine, içlerinden sevmezler onu, bürokrasiye yatkın olmadığını, aşağıdan yukarıya dönüşümcü olduğunu bilirler.

Zaten o tarihlerde **Ecevit**'i tek başına desteklememin nedenlerinden başlıcası da, **İnönü Atatürk'çülüğüne** karşı, **Mustafa Kemal**'in taban halkçılığına (üretici kurultayları, topraksızlar kurultayı nedir?) yönelmesiydi.

Acaba biraz daha aydınlandı mı durum?

"CUMHURİYET" ÜSTÜNE ÇEŞİTLEME

Türkiye'deki **27 Mayıs** ilericisi aydın tipine pek güzel bir örnek sayılabilecek olan, **İlhan Selçuk** Cumhuriyet Bayramı yazısına şöyle bir cümle ile başlıyor:

"Cumhur halk demektir. Cumhuriyet halk yönetimi, yani demokrasi anlamına gelir. Cumhuriyetin 52. yılında Türkiye'de halk yönetimi kurulabilmiş midir? Ne yanından bakarsanız bakın bu soruya evet karşılığını veremezsiniz. vs."

Daha bu ilk satırlarda, kalakaldım ben. Biraz tarih bilgisi olan, biraz toplumsal ve siyasal ekonomi bilen herkes de kalakalmıştır herhalde: Yahu demokrasi, **Fransız büyük devrimi** ile gerçekleşen, aslında burjuvazinin sınıfsal olarak iktidar olmasını sağlayan rejim değil midir? O kadar böyledir ki bu, birçok kitaplarda demokrasi sözcüğü ile burjuva iktidarı sözcüğü yan yana geçer, çoğukez burjuva demokrasisi deyimi kullanılır; neden? Bunu anlatmak için! Üstelik, adı cumhuriyet olan bazı sosyalist etiketli ülkeler, **"halk yönetimi"** olduklarını anlatabilmek için cumhuriyet kelimesiyle yetinmemişlerdir, yanına **"halk"** sözcüğünü eklemişlerdir, toplumsal düzenlerine **"halk demokrasisi"** demişlerdir. **"Halk cumhuriyeti"** devletlerinin resmi adı olmuştur. Eğer demokrasi deyimi tek başına halk yönetimi demek oluyorduysa, buna niye gerek görüyorlar acaba?

Besbelli olan şudur, burjuvazi yükselen sınıf olunca, aristokrasinin sınıfsal iktidarına, bu iktidarın soylulara tanıdığı yasal, geleneksel, siyasal ve toplumsal ayrıcalıklara karşı çıkar, uyruk yerine vatandaş kavramını ileriye sürerek, insanların eşitliği ilkesini geliştirir, buradan da, burjuva liberalizmi dediğimiz şey doğar ki, gerçekte demokrasilerin temelindeki itici fikir budur; **Lincoln, demokrasi halkın halk için halk tarafından yönetimidir derken, kastettiği, halkın kral ya da imparator ya da padişah tarafından kral, imparator ya da padişah için yönetimi demek olmadığıdır. Zaten vatandaşın eşitliği, halk yönetimi deyimleri burjuva demokrasilerinde ancak soyut ve yasal birer anlam taşırlar, ancak proletaryanın kuracağı sosyalist demokrasilerdedir ki, bu deyimler ve kavramlar somutlaşacak, İlhan Selçuk'un ima etmek istediği anlamları kazanacaklardır.**

Demek ki, cumhuriyetimizin tanımlanmasında dikkatli olmak, peçelerle havluları birbirine karıştırmamak lâzım.

Gelelim **İlhan**'ın bu tanımlamadan çıkardığı sonuçlara!

Mustafa Kemal'in gerçekleştirdiği devrim, teokrat bir mutlakiyet yönetimine karşı gerçekleştirilmiş demokratik bir devrimdir, amacı ise klasik burjuva demokrasisidir, yani bugün yaşadığımız siyasal rejim. Bu anlamda, amacına mükemmel varmıştır, ilk on on beş yıldaki bürokrasi diktası, sonradan ikide bir nükseden (**İlhan Selçuk**'un her defasında ilericilik sandığı) bürokratik faşizan müdahaleler, ilk günden son güne irade-i milliyenin egemen olmasını engelleyememiş, anayasasından Medeni Hukukuna, Ticaret Yasasından Borçlar Hukukuna kadar her alanda kurumlaşmış bir burjuva düzeni çatır çatır kurulmuştur.

Yönetimin halkın yönetimi olmasına gelince, **klasik burjuva esprisi içinde alınırsa, bu da olmamış sayılamaz, zira bu espri içinde halk deyimi hanedandan olmayan, soylu olmayan anlamını içerir, ah kimse de Türkiye'de yönetime hanedandan kişilerin egemen olduğunu söyleyemez;** buna karşılık, cumhuriyetin yirminci ile otuzuncu yılları arasında bir bürokrasi diktası, bir seçkinler cumhuriyeti eyilimi belirmiş, kadrolaşmış, fakat demokrasiye geçişle birlikte 1950 tarihinde paldır kül-

dür tasfiye edilmiştir. Bugün en yüksek genel müdürlerin, en yetkili yargıçların, en sorumlu güvenlik yetkililerinin toplumsal kaynağını araştırın, karşınıza ya bir kasabalı çıkar, ya bir köylü, üstelik çoğu eşraf çocuğu da değillerdir. Ordunun ve eğitimin bütünüyle halk çocuklarının elinde olduğu bir gerçek değil mi?

Bir de zenginin daha zengin, yoksulun daha yoksul olduğu iddiası var. Bu bizde beylik bir iddiadır, muhalefet olsun diye aklına geleni söyler. **Bir kere klasik burjuva demokrasisinde zengin olmayacak diye bir şey olmadığı gibi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ilkelerinde de zenginlere karşıyız diye birşey yoktur, nasıl olsun ki, devrim demokratik burjuva devrimidir, böyle devrimler ise dünyanın her ülkesinde büyük burjuvaların çıktığı, halkı zenginlerin kesin çizgilerle ayrıldığı çağdaş birtakım toplumsal düzenlere dönüşmüşlerdir.** (**Fransa**'da; **İngiltere**'de; **Amerika**'da; **Almanya**'da bol bol zengin de vardır halkın öteki kesimleriyle aralarında büyük yaşama farkları da vardır; **İlhan Selçuk**'a göre bu ülkeler de demokrasiyi yani amaçları olan halk yönetimini gerçekleştirmemişler midir?) **Zaten demokrasinin giderek sanayi burjuvazisinin monopol rejimi olmasıdır ki, ilerde proletaryanın sosyalist demokrasisini zorunlu kılacaktır.**

Hal böyle olunca, **Türkiye**'de demokratik devrimi yapan kadronun kendi zenginlerini yaratmak istemesi yaptığı devrimin mantığı gereğidir. İşin daha ilginç yanı, son otuz yılda **Türkiye**'de zengin olanların eskiden de zengin olmadıklarıdır, hele karıştırın bir soylarını soplarını, **İkinci Dünya Savaşı** yıllarında hemen hepsinin ya küçük tüccar, küçük sanayici, ya da devlet iktisadi teşekküllerinde büyük yönetici olduklarını görürsünüz. Ne demektir bu, şu demek: Burjuva demokrasisi henüz gençlik dönemini yaşadığı için, aşağıdan yukarıya sınıfsal değişim işliyor, dün mütevazı bir bütçenin sahibi olan kişiler, bugün –ama şu ya da bu biçimde Ali'nin külahını Veli'ye geçirerek– milyoner olabiliyor. (Peki, aynı sınıfsal dönemde batı demokrasilerinde bu böyle olmamış mı? **Henry Ford**'un meteliksiz iken milyarder olduğunu herkes bilmiyor mu?)

Türkiye'nin cumhuriyet döneminde sanayileşmediği, ya da savunmasının yabancı ülkelerin insafına bağlı kaldığı iddialarına ge-

lince, bunların cumhuriyetin kendisiyle ne ilgisi var, **Türkiye**'yi sanayileştirecek olan rejimin mantığına göre sanayi burjuvazisidir, bu **Türkiye**'de yoktu, yeni oluşuyor, sanayi de öyle, yeni olmasına rağmen attığı adımlar da az buz sayılmaz hani; dış politikadaki aksaklıklara gelince, bu daha ziyade, demokratik ve antiemperyalist bir noktadan yola çıkmış devrimi, sonradan bürokrasi diktası halinde yozlaştırmış olanlarla onların ardısıra gelen bazı hükümetlerin eseridir, rejimin bunda günahı ne?

Kavram karışıklığından yakınıp duruyoruz ya, acaba bazı kavramların herkesin kafasında asıl boyutlarıyla belirmelerine biraz da biz engel olmuyor muyuz?

SAĞCI MIDIR, SOLCU MUDUR?

Kuşkusuz sizin kafanıza da takılmıştır bu!

Mustafa Kemal Paşa'ya ve yaptığı devrime bakanlar eğer sağdan bakıyorlarsa onu solculuk, soldan bakıyorlarsa sağcılık gibi görürler, bu yüzden de bir çelişikliktir gider ortalıkta! Kimilerine göre **Mustafa Kemal** ülkenin altını üstüne getirecek radikal değişiklikleri gerçekleştiren, sultanı ve egemenliğini ortadan kaldırıp iktidarın temelini halkın iradesine bağlayan basbayağı solcu bir devrimcidir; kimilerine göre ise, liberal ekonomi düzenine bağlı, zengin yetiştirmekten yana, kadrosunun iktidarı konusunda sinek uçurtmayan sağcı bir devlet adamı. Acaba hangisi doğru bunların, hangisi daha çok tarihsel ve toplumsal gerçeği deyimliyor?

Mustafa Kemal ulusal demokratik devrimi yapmaya heveslenmişti diyoruz, heveslenmişti değil bunu yapmıştı da ama, bu devrimin nesnel koşullarının gerçek anlamda oluşamamış olduğu bir ülkede! Sanırım her şeyi karıştıran bu. Zira olağan, ulusal burjuvazinin mutlakiyet düzeni içerisinde gelişerek ekonomik altyapının sahibi durumuna gelmesi, giderek devrimi gerçekleştirip gerçek iktidarın eline geçirmesi! Bu olmayınca, iktidarı– üstelik ulusal bir kurtuluş savaşı ve vatan savunması sonunda– aydınlardan, halktan, bürokratlardan oluşmuş tarihsel bir blok ele geçiriyor, ondan sonra da devrimin gereklerini yerine getirmeye çalışıyor.

Şimdi bunları biraz daha açalım.

Mustafa Kemal, irade-i milliyeyi kuva-yı milliye zoruyla teokrat sultana karşı egemen kılıyor. Bu demokratik devrimin ana mayası. Buradan doğacak rejimin, gittikçe liberalleşerek bildiğimiz burjuva demokrasisi olması gerek. Gerek olduğunu onlar da biliyorlar ama, hatta **İzmir İktisat Kongresi**'nde bunu açıkça söyleyip **teşebbüs-ü şahsiyi** esas alan bir iktisat programı oluşturmak isitiyorlar ama, ülkenin nesnel koşulları henüz o burjuvaziyi yaratmamış. Zira kısmen imparatorluğun yarı sömürge kısmen çok uluslu oluşu, oluşan komprador burjuvazinin bile Müslüman olmayan azınlıklardan doğmasına, kurtuluş savaşıyla birlikte kaçmasına neden olmuş. Bir iki yıl içinde, devlet yardımıyla da olsa bir burjuvazi yaratılmaz ki! Üstelik, millet mazlum bir millet, tümüyle sömürülmüş, ezilmiş, yoksul düşürülmüş yani.

O zaman ne olacak, daha doğrusu ne oluyor, şu: demokrasi, **–tıpkı Rus devrimine sosyalizm gibi– ana amaç olarak kalıyor, Türkiye deyim uygun düşerse bir geçiş dönemine giriyor. Bu geçiş dönemi bir yandan ulusal burjuvaziyi yaratma sürecidir, bir yandan da planlı ekonomiye başvurup ülkenin endüstrileşmesini, kalkınmasını sağlama süreci.** Yalnız bu süreç içerisinde, devrim liderinin ve takımının başlangıçtaki davranışı ve siyasal tavrı çok ilginçtir. Devrimin amacı demokrasidir, yani çoğulcu ve özgürlükçü bir düzendir, bu düzen elbette çeşitli siyasal partileri içerecek, bunlardan birisi de devrimi yapan örgüt olacaktır. Böyle olunca devrimi yapan örgütün, yani **Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti**'nin (giderek **Cumhuriyet Halk Fırkası**'nın) siyasal yelpazedeki yerini tanımlamak gerekir.

Mustafa Kemal Paşa, bir kere o geçiş döneminde bile, karşı – devrimlere, isyanlara, suikastlara rağmen, çoğulcu ve özgürlükçü düzeni gerçekleştirmeye kalkışmış, bununla asıl amacının ne olduğunu bir güzel göstermiştir ya, devrimin gerçekleştireceği demokrasi düzeni içerisinde partinin nerede yer alacağını da, o denemeler sırasında kurulan partilerin daima solunda kalmak suretiyle belli etmiştir. Öyle ya, **Terakkiperver Fırka** da, **Serbest Fırka**'da, **Cumhuriyet Halk Fırkası**'nın sağında olan partiler değil midir?

Şu halde, **Kemal Paşa** için, devrimin nihai amacı elbette de-

mokrasinin, yani liberal burjuva ekonomi düzeninin geçerli olacağı bir cumhuriyet yönetimidir ama, bu düzende kurulacak ve iktidara oynayacak partiler arasında kendi devrimici örgütünün yeri ortanın solunda, hayli radikal, temelde halkçı, uygulamada epeyce devletçi bir partidir. (O yıllarda **Türkiye**'ye gelen **Fransız Radikal Sosyalist Partisi Lideri Herriot CHP**'nin programını kendi programlarına yakın bulmuştur, bu ayrıntının önemi var, zira **Herriot**'nun partisi, **Fransız Devrimi**'ni gerçekleştiren **Jacobin**'lerin uzantısıdır.)

Şimdi gelelim başlangıçtaki o tersliğe!

"Sağcı, Mustafa Kemal'e ve devrimine bakınca partisiyle devrimini bir tutuyor, o zaman partisi için koyduğu temellere bakınca onu solcu sanıyor, devrimin nihai sonuçları için koyduğu kurallara bakınca benimsiyor. Solcu ise, partisine ayırdığı yere baktı mı onu sola yakın, soldan sayıyor, ama bu solculuğu sosyalist bir devrimle bütünleştirmesi gerektiğini düşünüp de devrimin genel amaçlarına bakınca aradaki farkları görüp sağcı diye içerliyor?

Mustafa Kemal Paşa, o dönemde, Türkiye'de gerçekleştirilmesi "mümkün" toplumsal aşamayı gerçekleştirdiği için ileri, ama Türk toplumunun özel koşullarını çabucak görüp o koşullara uygun bir siyasal örgüt geliştirmek istediği için de solcu bir devrimcidir. Nitekim **İnönü** dönemindeki faşizan bürokrasi diktası deneyini yaşadıktan sonra bile, sonunda bu partinin bugünkü yerine gelebilmesi, sosyal demokrat bir nitelik kazanabilmesi temelindeki bu **Kuva-yı Milliye**ci maya sayesinde olmuştur.

HANGİSİNE KARŞI?

Biraz eskilerimizden, edebiyata bulaşmış olanlar, elbette hatırlayacaklardır. 1954'de **Ankara**'da çıkan **Mavi** dergisinde ben sosyal realist bir edebiyat için **Atatürk**'çü bir platforma yaslanılabile-

ceğini savunmuştum. Haklı mıydım haksız mı, o ayrı bir yazı konusu; burada ilişmek istediğim nokta, sonraları toplumcuların **Atatürk**'ün toplumcu yanına kanıt diye sık sık gösterdikleri ünlü bir sözünü ilk defa orada benim kullandığımdır (Mavi, sayı 23, 1 Eylül 1954).

O sözleri biliyorsunuz, birkaç gün önce **"kral arkadaşım" Çetin Altan** da **Mustafa Kemal Paşa**'nın **"çelişik"** sözlerine örnek vermek için aktardı; hani **Kuva-yı Milliye**'nin emperyalizme ve kapitalizme karşı olduğunu söylediği pasaj! Doğrusu ya, önceleri ben de o sözleriyle **Mustafa Kemal Paşa**'nın handiyse sosyalist bir yanını yakaladığımı sanmıştım, nasıl sanmam, açık açık **"bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyet-i milliyece mücadeleyi caiz gören bir doktrini takip eden insanlarız"** diyor. Bu sözleri, **Kuva-yı Milliye**'nin antiemperyalist özellikleri, **Kemal Paşa**'nın sık sık tekrarladığı halkçılık tezleri uygulamasına yatkın olduğu devletçilik düşüncesiyle yanyana koydu mu, toplumcu takımının eyilimi iki yönde belirir:

Ya **Mustafa Kemal**'in tüccardan yana, fabrikatörden yana, **teşebbüs-ü şahsi**'den yana olan sözlerini görmezden gelmek, yani **Mustafa Kemal**'i sola çekmek; ya da Kurtuluş Savaşı önderinin fikirleriyle çelişik olduğunu ileri sürüp, pragmatist devrimciliğinde karar kılmak!

Ama acaba **Mustafa Kemal**'in o sözü gerçekten **Çetin**'in de sandığı gibi **"kapitalizme tümden karşı"** mı?

Dikkatle ele alınırsa, öyle olmadığı hemen farkedilir.

Mustafa Kemal, o konuşmasını halkçı, antiemperyalist bir ulusal demokrat devrim lideri tavrıyla yapmıştır. Söz konusu cümlenin asıl bizi ilgilendiren kısmı şurasıdır:

"... halkçılık sosyal düzenini emeğine hukuken dayandırmak isteyen toplumsal bir öğretidir. Biz bu hakkımızı saklı bulundurmak, istikbalimizi emin bulundurmak için heyeti umumiyemizce, heyeti milliyemizce bizi mahvetmek isteyen emperyalizme ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyeti milliyece mücadeleyi caiz gören bir öğretiyi izleyen insanlarız."

Dikkatle bakınca siz de gördünüz değil mi, **Atatürk** burada emperyalizme ve emperyalizmin son aşaması olduğu kapitalizme çatıyor, **"bizi yutmak isteyen"** yabancı kapitalizme, yoksa **heyeti milliye**mizin içinde bulunan ulusal bir kapitalizme değil. Cümlenin gelişinden açıkça görülüyor bu, halkçılık diye bir düzen kurmak istiyoruz diyor, bu bizim hakkımızdır, hem bu hakkımızı, hem istikbalimizi saklı ve emin bulundurabilmek için, **"heyeti milliyemizce bizi mahvetmek isteyen emperyalizme ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı"** mücadeleyi caiz görmekteyiz. Peki, kim yapacak bu mücadeleyi, sosyalistlerin düşündüğü gibi proletarya mı? Hayır, cümlenin içinde onun cevabı da var: **"heyeti milliyece mücadeleyi"** diyor, **yani bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı ulusun bütünüyle savaşacağız, ulusun bütünüyle savaştık mı, ulusun içindeki kapitalizme karşı savaşmıyoruz, demektir, zira sosyalist öğreti zaten sorunu ulusal düzeyde değil sınıfsal düzeyde koyar, o düzeyde koyunca da, mücadele uluslararası düzeyde ve kapitalizmle sosyalizm arasında geçer.**

Şu halde **Kemal Paşa**'nın sözleri, **Türk Kurtuluş Savaşı**'nın ana çelişkisini yaratmak için söylenmiş sözlerdir, doğrudan doğruya ulusal kapitalizme karşı söylenmiş söz değildir. Olamaz da zaten, zira o toplumda ulusal anlamda bir burjuvazi, bir kapitalizm oluşmamıştır, komprador kapitalizmi oluşturmuştur, bu da yabancı kapitalizmin içerdeki uzantısı olduğundan **Kemal Paşa**'nın **"bizi yutmak isteyen"** dediği yabancı kapitalizm olduğu meydandadır.

Anlaştık mı?

Buradan itibaren, rejim elbette burjuva demokrasisi yönünde gelişecek, onu bu yönde geliştirmek devrimi yapan kadronun boynunun borcu olacaktır, ama geçiş dönemi boyunca da halkçı devletçi bir tutumda kalmak nesnel koşulların önlenemez zorunluluğudur. Öyle de olmuştur zaten. Teşebbüs-ü şahsiyeye pirim veren **İzmir İktisat Kongresi**'ni açış söylevinde, **Paşa, say/emek misak-ı millisi** fikrini ortaya atar, neden, henüz gerçek anlamda bir toplumsal kademeleşmenin varlığına inanmıyor da ondan, bu inanmayışı yanlış mıdır, hayır; o zamanki şahsi teşebbüs, kalkınma yolunda hiçbir şey yapamayacak kadar cılızdır, bu yüzden de **CHP**

Kuva-yı Milliye'nin başından itibaren **Mustafa Kemal**'in savunduğu, halkçılığa, devletçiliğe, inkılapçılığa sarılıp bir şeyler becermeye uğraşır. Bu da, **CHP**'ni siyasal yelpazede solumtrak bir yere oturtur.

Bana öyle geliyor ki, **Çetin**'in rahatsız olduğu o çelişki gerçek bir çelişki değil; **Atatürk**'ün milyoner yetişmesini istemesi, başarmaya niyetlendiği demokratik devrimin doğal gereği o hiçbir vakit sosyalist bir mücadele vermiyor; **emeğin hukukuna dayanan sosyal düzen dediği zaman sosyalizm değil anladığı, bugün Bülent Ecevit'in de anladığı anlamda bir halkçılık, onu da zaten şöyle tanımlamış, "kuvvetin, kudretin, hâkimiyetin, idarenin doğrudan doğruya halka verilmesi."** Sosyalist edebiyatta halk sınıf demek midir, elbette hayır, hatta halkçılık (**narodniklik**) uzun yıllar sosyalistlerin en çok çalıştığı bir siyasal akım olmuştur.

Şöyle mi toparlayacağız; **Mustafa Kemal'in solculuğu anti-emperyalistliğindedir bir; padişahcılığa karşı irade-i milliyetçiliğindedir, iki: Fakat bu solculuk sosyalistlik değildir, demokratik solculuktur, demokratik devrim sürecinin olağan gelişmesindeyse burjuvazinin ön plana geçmesi, milyonerlerin yetişmesi doğal bir sonuç, ekonomik ve toplumsal bir zorunluluktur.**

KARŞIT OLSA BİLE!

Sık sık eş - dosta takılırım ben, nasıl mı, şöyle: Güneş doğduğu andan itibaren gece olmuş demektir. Gülerler, gülmeleri saçmaladığımı sandıkları için! Herkes de biliyor ki güneş doğdu mu, sabah olmuş demektir. Bunun gibi, insan doğduğu anda ölmeye başlar sözü de milleti güldürür, neden, nedeni var mı a canım, insan doğduğu anda yaşamaya başlar da ondan! Aksini söylemek saçma!

Saçma mı, neye göre saçma? Hani lisede okuturlar biçimsel mantık diye bir şey vardır ya, ona göre saçma! Acaba diyalektik mantığa göre de saçma mı? Diyalektik karşıtların birliği ve çatışma-

sı temeli üzerinde geliştirilmiş bir mantık sistemidir, formel dediğimiz **Aristoteles** mantığına hiç uymaz, uymaz ne laf karşıtıdır onun. Hadi madem ki vaktimiz de var, yerimiz de var, aralarındaki farkı ünlü formüllerle bir gözden geçirelim. Klasik mantığa göre, nasıl deriz: **a, a ise; b, a'nın karşıtı ise; a, b değildir; tamam mı? Peki ya diyalektiğe göre nasıl söylenecek bu, şöyle sanırım: a, a ise; b, a'nın karşıtı ise, a, b'yi kapsar.**

Şimdi gelelim benim o herkesi güldüren sözlerime, bakalım sahiden o kadar saçma mı imişler? Gün, gün ise; gece, günün karşıtı ise; gün, geceyi kapsar mı kapsamaz mı? Hadi niye gülmüyorsunuz? Hayat, hayat ise; ölüm hayatın karşıtı ise; hayat, ölümü kapsar mı kapsamaz mı? Gülün gülün, bakın ne komik! Bu sözler, hareket yasalarının gerçek gelişmesine uygundurlar. Gerçekten de, gün doğduğu andan itibaren, gece ondan dakika kazanmaya başlamış, günün içinde gece ile günün, yani karşıtların hem birliği, hem çatışması almış yürümüştür.

Bir an için diyelim ki, **Mustafa Kemal** bir yandan bağımsızlık, emeğe dayanan hukuk, halkçı bir düzen, emperyalizme ve kapitalizme karşı ulusal mücadele savlarını devrimci bir içerikle savunuyor; bir yandan da, kaç milyonerimiz var, kaç milyarderimiz var, olur mu böyle boktan şey, deyip kapitalizme heves ediyor; gerçekte, adını andığı halkçılık bildiğimiz **narodnik** halkçılığı değil de sosyalizm, istediği milyonerler milyarderlerle de basbayağı kapitalist bir sisteme özeniyor; bu takdirde dahi acaba çelişikliğe mi düşmüş oluyor, yoksa tarihsel ve toplumsal bir diyalektik durumu mu deyimliyor?

Emperyalizme ve içerdeki işbirlikçi komprador kapitalizmine karşı yürütülmüş bir devrim sürecinin nesnel verileri, aynı zamanda, ulusal, burjuvazinin tarihsel özlemlerini içerir mi, içermez mi? Bu özlemler elbette birbirlerine karşıttırlar, karşıttırlar ya, emperyalizme karşı savaş aşamasında birlikte mücadele eden sınıfların güçbirliği sırasında beraberce belirirler. Nasıl mı, basbayağı: Sosyalizm kişisel mülkiyet tanımaz, tamam mı, ama sosyalistlerin iktidar oldukları birçok yerlerde, sosyalistler ilkin toprak reformu yapmış, topraksız köylülere toprak vermişlerdir. **Lenin**'in parolası da buydu. **Lenin** topraksız köylülere toprak dağıtırken, hiç kuşku-

suz sosyalizme aykırı hatta karşıt davranmış oluyordu, (demokratik devrim yapıyordu çünkü) ama bu karşıtlık o koşullardaki devrimsel ve toplumsal gelişme sürecinin içinde saklı, 'tahtında müstetir'di.

Bu bakımdan, **Anadolu ihtilâli** gerçekten oluşmuş, ya da oluşma dönemindeki ulusal bir burjuvaziye onunla güçbirliği eden bir işçi sınıfınca geliştirilmiş ve başarılmış olsaydı da, **Mustafa Kemal Paşa** hem emperyalizme ve kapitalizme karşıyız, hem de milyoner yetiştireceğiz deseydi, ileriki safhalardaki diyalektik gelişme sürecini deyimlemiş olmaktan başka bir şey yapmış olmayacaktı, dedikleri arasında da bir çelişme bulunmayacaktı. Şundan ki, **Fransız Demokratik Devrimi,** işçi sınıfı ile burjuvazi tarafından elbirliğiyle yapılmış, önce her iki tarafın özlemleri karşıt da olsalar açıklanmıştır, burjuvazi düzene egemen olduktan sonradır ki, işçi sınıfı bu kez o toplumsal ve ekonomik bütünün içindeki karşıtlık haline gelmiş, 1830, 1848 gibi bir sıra devrim deneyine girişmiştir. Şurası apaçık bellidir ki, 1789 devrimi potansiyel olarak hem sonradan üçüncü cumhuriyetin başına belâ olacak o bilmem kaç yüz milyoner ailesini, hem de işçilerin **Paris** komününü karşıtların birliği ilkesine uygun olarak içermekteydi.

Epeyce aydınlandı sanırım.

Konuya yeniden dönüşüm diyalektik bilgi satmak için değildi elbet, **Aristoteles** mantığından gelme bir tartışma sistemini birçoğumuzun geçerli sayıp çelişki yakalayarak fikir, ya da adam çürütmeye kalkışmasından! Çelişki, eğer koşulların gerekirciliğinden gelen bir şeyse **(determinisme)** ne bir yanılgıdır, ne de bir kendini yadsıma! **Lenin, NEP** uygulamasıyla ana amaçlarından ciddi biçimde uzaklaşıyordu, çelişiyordu hatta, bu çelişki **Lenin**'in tutarsızlığı mıdır, yoksa diyalektik esnekliği mi? Devrimcileri toplumsal yönden değerlendirirken, uzun vadede ulaşmak istedikleri amaçların diyalektiğini gözden uzak tutmamalıyız!

Mustafa Kemal Paşa 1919'da söylediğinden çok daha 'tüfekçi' sözler de söylemiş olabilir, ama bu geliştirilen hareketin antiemperyalist, demokratik, milliyetçi niteliğini değiştirmez:; ama bu, potansiyel olarak, hele çağdaş uygarlık düzeyi mantığı içerisinde ileriki aşamalarında sosyalizmi de içerir. Zira **Kemal Paşa** iktisat bilmediğini söyler, içtimaiyat ile uğraşmadım der ama, şunları da

söyleyip kurucusu olduğu demokratik devrim düzeninde nasıl her değişikliğe açık olduğunu da belirler:

medeniyet yolunda başarı, yenileşmeye bağlıdır. Toplumsal hayatta, ekonomik hayatta, bilim ve fen alanında başarı kazanmak için tek gelişme ve yükselme yolu budur."

"... Hayata ve geçime egemen olan hükümlerin zaman ile değişmesi, gelişmesi ve yenileşmesi zorunludur."

Şimdi elbet durumu diyalektik formülle açıklamak, çocuk oyuncağı: Bir devrim demokratik devrim ise; sosyalist devrim, demokratik devrimin karşıtı ise; demokratik devrim, sosyalist devrimi kapsar, içerir.

İNÖNÜ DİKTASI DÖNEMİ

İnönü diktası dönemi diyorum, **İnönü Atatürk'çülüğü** diyorum, bazıları (özellikle **İsmet Paşa**'yı **Menderes**'in çoğunluk tahakkümüne karşı özgürlük meleği olarak tanımış kişiler) bozuluyorlar; önce ben de onlara bozuluyordum sonra düşündüm haksızım: **İnönü** diktası dönemini sosyalist bilinciyle yaşamamışlardı, değerlendirmeleri de yanlıştı bu yüzden! **Kemal Paşa**'nın ölümünden sonra, **İsmet Paşa**'nın nasıl kademe kademe tek parti tek şef tek millet diye özetlenebilecek faşizan slogana doğru kaydığını, nasıl **İsmet Paşa**'lıktan **Milli Şef**'liğe **"terfi ettiğini",** nasıl **CHP** örgütünü devletin temel örgütü haline getirip, halkevleri ve köy enstitüleri aracılığıyla ne türlü bir kültürel yönlendirme hareketine giriştiğini ya yaşamamışlar, ya da farkına varmamışlar.

Bu bakımdan, eğer eski sosyalistler benim **"Tutuklunun Günlüğü"**nde dediğim gibi bir **"40 karanlığı"**ndan söz ediyorlarsa, bu karanlığı **"sosyalist"** olarak yaşadıkları için ediyorlar. Bunun çok önemi vardır. (O kadar vardır ki, geçenlerde bir dost sosyalist sanatçı saydığı **Garip** ozanlarında endüstri şiiri görülme-

diğinden yakınıyordu, kendisi de o dönemde aynı çevrede yaşadığından onları sosyalist sanıyor, oysa 40 kuşağı ozanlarında fabrika şiiri olduğu gibi, kitabının adını fabrika koymuş olan adam bile çıkmıştır.)

İnönü diktasının özellikleri nelerdir peki?

a) Dış politikada ilginç bir tarafsızlık gütmüştür, ilginç deyişim boşuna mı, hayır: Herkes de biliyor ki, el altından Almanlara sempati duyanlar az değildi. Özellikle Almanlar **Sovyetler'**e saldırdıktan sonra **Ankara** ile **Berlin** arasında **Von Papen'**in çabalarıyla epeyce yakınlık sağlanmıştır. Hatta Nazi'lerin **Kırım'**da kurdukları, (sanırım **Edige Kemal** ile **Cafer Seydahmet'**in yönettikleri) kukla **Tatar Cumhuriyeti'**ni de **"çaktırmadan"** destekledikleri iddia edilmiştir. Bir yandan da, Müttefiklerle kur yapılıyor, böylelikle tarafsızlık sağlanmış oluyordu. Yine de, **Türkiye'**nin savaşa sokulmaması bu dönemin sanırım en olumlu yanıdır.

b) İç politikada devlet kapitalizmi en aşırı uçlara yükseltilmiş, her şey jandarma denetimine alınmıştır. Bu denetim bir çeşit savaş ekonomisi gereği olarak sürdürülüyor, tek parti tek şef tek millet sloganı o derece ağır bir cezalandırma sistemiyle herkesin üzerine çökertiliyordu ki, rejimin gözdesi seçkinlerin dışında taşra burjuvazisi de, metropol burjuvazisi de bunaltılıyordu. Zaten Varlık Vergisi uygulaması komprador burjuvazisini iyice rejime düşman etmiş, bütün tedbirlerin önleyemediği karaborsa ise savaş sonrasının büyük tüccar ve sanayicileri için bir zenginleşme ve staj hizmetini görmüştür.

c) Toplumsal politika tipik bir bürokrasi diktasının bütün özelliklerini taşımaktaydı: Bürokrasi her şeyi belirleyen büyük güçlü, devlet fabrikalarında da, işletmelerde de grev yasak, toplusözleşmenin adı bile suçtu, ortada sendika mendika olmadığı gibi, bu yolda herhangi bir girişim gayet ağır suçlamalara yol açabilir, büyük cezaların yığılmasına neden olabilirdi. Zaten bu dönem boyunca **Trakya** ve **İstanbul** bir de sanırım **Ankara** sıkıyönetimden hiç kurtulmadı. **Polis Vazife** ve **Selâhiyet Yasası'**nın ünlü 18. maddesi gereğince en büyük mülki âmir istediği adamı **"milli menfaatlara aykırılık"** gerekçesine dayanarak aylarca gözaltında tutabilir, mahkemeye sevketmeden tutuklu sayabilirdi. Kimse de hesabını soramazdı.

d) Kültürel düzeyde, diktasının resmi görüşü Tanzimat ve Meşrutiyet batıcılığından farksızdı denebilir. Bir yandan batılı latin Yunan klasikleri, batı klasik müziği devletin resmi müziği ve kültürü haline getiriliyor, bir yandan da halkevi folklorculuğu teşvik ediliyordu. O zamanın dergilerinde (ki çoğunu halkevleri yayınlardı) koşmaya benzer şiirlerle (**Oktay Rıfat**'ın "**Her koşmana bir öpücük var dedi**" şiirini bir hatırlayın!) eski Yunan mitologyası üzerine yazılar yanyana çıkardı. Sonradan sosyalist solun **"kendinden"** saydığı bir sürü aydın, diktanın kültür bakanlığında **"resmi"** görevli olarak çalışıyor, sosyalist aydınlar ise duman edilmiş bulunuyordu. (**Nâzım Hikmet, Kemal Tahir** cezaevinde idiler, **A. Kadir** sürgündü, **Abidin Dino** sürgündü, **Kemal Sülker, Lütfi Erişçi, H. İ. Dinamo** sürgündüler. Bu liste çok uzatılabilir. Ayrıca en yumuşağından demokratik yayın yapan **Tan gazetesi, Yeni Dünya** vs. 4 Aralık olayında paldır küldür yıkılmışlardı.)

e) Basın özgürlüğü olmadığı gibi, gazetelerin çıkması türlü koşula bağlıydı, 5.000 liralık teminat gerekir (o zaman büyük para), hükümet canı istediği zaman istediği gazeteyi istediği kadar kapatır, kimse de gık diyemezdi.

Bu dediklerim hiçbir belgeye dayanmayan, **"40 karanlığı"**nı biraz genç sosyalist militan, biraz üniversite öğrencisi, biraz da toplumcu ozan olarak yaşamış bir adamın izlenimleri.

Üzerinden otuz yıl geçtikten sonra bu dikta bana elbette gelişmekte olan ülkelerdeki bütün devrim hareketlerinin ister istemez içine düştüğü bir bürokrasi diktası olarak görünüyor. Hem de koyusundan! **İsmet Paşa** da, partisi de, gerek dış dinamiğin gerekse iç dinamiğin baskısına dayanamayarak 46'dan itibaren **"sınıf esası üzerine cemiyet kurma"** iznini verirlerken yine **"demokratlaşmış"** sayılmazlardı. Bunun açık örnekleri, 1946'dan sonra uygulanmış toplu tutuklama, gazete yasaklama, parti kapatma eylemleridir. Bana kalırsa, **Celâl Bayar**'la kısmen de danışıklı dövüş karakterinde olan çok particilik deneyinden bile İnönü ve partisinin **"muzaffer çıkacağı"** duygusu bütün o yıllarda yönetici çevrelere egemen olmuş, seçimler yitirilince **CHP** neye uğradığını şaşırmıştır.

İnönü diktası döneminin **Kemal Paşa**'nın ölümüne kadar

süren dönemle elbet köklü ilişkileri vardır, fakat bu ilişkilerin önceki dönemi de sonraki dönemin değerlendirilmesine benzer bir değerlendirmeye layık kılacak derecede önemli olduğunu sanmıyorum. **İnönü** dönemi, **Mustafa Kemal**'in resmini paralardan ve pullardan kaldıran, ona etnoğrafya müzesindeki **"ebedi şefliği"** yakıştıran bir dönemdi; oysa **Kemal Paşa**'nın kurtuluş mücadelesinden gelen tek unvanı vardı ki onu da Meclis vermişti kendisine **Gazi.**

"40 karanlığı"nı bütün koşullarıyla iyice incelemeden, önceki dönemle bütün alanlarda karşılaştırmasını yapmadan, genç kuşaklar ne eski sosyalistlerin hakkını verebilirler ne de **"zuhurat"** sosyalistlerine kanmaktan kurtulabilirler. Hatta ne de sonraki toplumsal ve siyasal gelişmeleri anlayabilirler.

8.

KÖY MÖY

BİR TARTIŞMA KONUSU DAHA!

Yoo vallahi değil, önce üstünde bile durmamış, şöyle göz atıp geçmiştim; Bulgarın söylediği sonradan koydu bana, içten içe işlemiş demek, hem uyarmış, hem etkilemiş! Belki siz de rastladınız, Bulgar sinemacıları gelmişler, bunlara bizim filmlerimiz, bu arada sanırım **Yılmaz Güney**'inkiler gösterilmiş, onlar da fikirlerini söylüyorlar. Dedikleri şu:

"–... İlginç filmler bunlar, her ne kadar konu edindikleri şeyler bizim ülkemizde tarihe karıştılarsa da, önemsedik doğrusu falan filan..."

Önce insan elinde olmadan, hele Bulgara bak, övünüyor diye düşünüyor elbet, sorunu öteki yanından almak gelmiyor aklına, gelince de birden farkediyor ki, bizde toplumcu film toplumcu edebiyat diye köye çullananların eserleri, gerçekte geleceği askıda eserler!

Şaşmayın canım, anlatmaya çalışacağım işte!

Türkiye'de, evvel eski köy toprağı oluşundan mıdır nedir, gerçekçilik köyü anlatmakla karıştırılmıştır. Gerçekçi yazarın köye yaklaşımıysa, toplumcu ve diyalektik olmaktan çok, doğacı **(naturaliste)** ve **İnönü** ilericisi yaklaşımıdır. Köyü çok önemser bir kere, köyün üretimini de çok önemser, beri yandan köyün ana sorununu, çağı geçmiş üretim araçları ve ilişkilerinin getirdiği bir geri kalmışlık sorunu gibi almaz da, âyanlık döneminden kalma üstyapısal bağlılıkla, ya da başkaldırmalar sorunu gibi alır, bu ara-

da olumlu tip diye önerdiği iki tipten birisi dağa çıkan eşkıya, ikincisiyse imamla becelleşen ilerici öğretmendir. O kadar böyledir ki, bu, **Türkiye**'deki köylerin çok büyük çoğunluğunda, (**Hakkâri** köylerinde bile) üretim pazar için yapıldığı halde, üstyapısal ağalık kalıntıları altyapısal diye düşünülmüş, öğretmenle ağa arasında (ilginç değil mi, ırgatlarla ağa arasında değil çokluk) bir çelişki de işlenmiştir.

Bilir misiniz bir başka yazımda ne demişimdir ben, **Türkiye**'de ısrarla **"toplumcu"** diye ileri sürülen köy edebiyatı gerçekte bir **narodnik** edebiyatıdır. **(Narodnikler,** biliyorsunuz devrim öncesi Rusya'da yaşamış halkçılardır ki, aydınların ve okumuşların halka giderek onları aydınlatıp düzeni değiştirmeye heveslenmelerini sağlayacaklarını ileri sürerlerdi, bunların **Stenka Razin** türünden isyancıları ülküleştirmeleriyle bizdeki **Yaşar Kemal** türünden mithosçu narodnik edebiyatı hayli yakındır birbirine) çünkü toplumcu edebiyatı köy ve köylü üzerine kurmak, **Plekhanov**'a göre şu nedenlerden yanlıştır:

a/ Köylüler, çağları içinde üretimin en geri kalmış kesimini temsil ederler. Kapitalist üretim çağında, tarımsal köylü üretiminin ilerici ve sürükleyici öğe olmadığı açıktır:

b/ Köylüler, üretici olmakla birlikte, devrimci bir sınıf oluşturamazlar, zira toprağın üzerine konumları birbirinden uzaktır, bu yüzden de ortaklaşa bir sınıf dayanışmasına ulaşmaları son derece zordur.

c/ En önemlisi, tarımsal köy ilişkileri kapitalizmin, daha doğrusu sanayileşme ve şehirleşmenin gelişmesiyle kaybolmak doğrultusunda yozlaşır. Gelişmiş sanayi ülkelerinde köy de, köylü nüfus da son derece azalmakta, köyün ve köylülüğün toplum içersindeki önemi küçülmektedir.

Şu üç ana nedenden, toplumcu ve temelli bir edebiyatın sadece köye yaslanması, tek gerçekçi edebiyat buymuş gibi alması yanlıştır ya, bir de buna rağmen köy edebiyatı yapacak olanların düştükleri öteki yanlışlar vardır. Bu yanlışlar da, sanırım köylünün ana çelişkisini sanayileşmenin getirdiği değişikliklerde, topraksız tarım ırgatlığından gecekondulu lümpen proleterliğe akışta, ya da işçileşmenin getirdiği bilinçlenme biçimlerinde arayacak yerde, üstyapısal

düzeydeki dinsel, ya da eğitimsel çıkmazlarda aramalarından ileri gelir. Bütün köy edebiyatımız son yirmi beş yıl içerisinde bir **"enstitü edebiyatı"** olmuştur ki, bunun kalkınmayı kültürel bir iş sanan üstyapısal bir tutuma bağlı olduğu apaçıktır.

Ha bakın buradan nereye varıyoruz, hani çoğu şehirli toplumcularda gördüğümüz halklaşma diye köylüleşme eyilimleri var ya, kökünden yanlış şeyler bunlar, çocuk halk şiirinden etkilenip halk türünden ilerici şarkı yapacağım diye hevesleniyor, ne yapıyor sonra tutup içeriği âyan döneminden kalmış, içinde ya eşkıyalık, ya at binmek, kılıç çekmek ya da efsane masal kırması sevdalar tüten koşmaları günümüzün toplumcu ezgileri diye gagamıza dayıyor! Olmaz arkadaş, bu folklora heveslenmektir, kendi başına heveslenirsin, kimse karışmaz (bak yıllar yılı **Yaşar Kemal**'e karıştık mı, toplumcu roman diye masal yazıp her yıl bir Nobel alıyor maşallah!) aslında toplumcu bir eserde folklor öğesi halkla iletişim kurma bakımından yararlı da olabilir, gelgelelim o içeriği, o içeriğin benzerini bugün işleyip de ilerici olmak kimsenin haddine düşmemiştir.

Hem bugün **Türkiye** o mu, Türk köyü o mu? Yılda üç bin köy elektrik alıyor, okulsuz köy sayısı epeyce azaldı, **Almanya** görmüş, orada işçileşmiş ya da tüccarlaşmış köylülerin çevrelerine getirdikleri yaşantı, hiç de köy romanlarının anlattığı yaşantıya benzemiyor; sanayileşmenin belirli bir biçimde geliştiği köylünün gecekondulaşmasından belli, bunun gerçekleri âyan dönemi halk edebiyatı gerçeklerinden çok farklı!

O halde? O halde, toplumcu edebiyat diye belirli bir köy edebiyatı türünü benimseyip desteklemek, bırakın **Bulgar**ın dediğini, **Türkiye**'nin toplumcu gerçekleri yönünden de tartışılabilir bir şey: Hem köylülüğün geleceği olmadığı için, hem köylülüğün sorunlarına bizde yapıldığı gibi yanaşmak toplumculuk bakımından yanlış olduğu için!

Meraklısı için notlar:

Geçenlerde köy çocuğu ve köy öğretmeni Hüseyin Yurttaş gelmişti, o hatırlattı, ben vaktiyle bir yazımda demiştim ki otuz yıllık köy edebiyatına, köy ilericiliğine rağmen, siz hiç köyden

gelen bir ilericilik gördünüz mü? Bu dediğim Hüseyin'i etkilemiş, gerçekte soru Plekhanov'un tezlerini yüzde yüz haklı çıkaran bir noktayı vurguluyor, yazıyı bitirdikten sonra aklıma geldi, eklemeden edemedim, şimdi soruyu size de sorabilirim:

"–... Siz hiç bunca ilerici köy ve köylü romanına, hikâyesine rağmen, köyden gelen bir ilerici hareket gördünüz mü?"

NARODNİÇESTVO

Burada, kendi aramızda söyleşirken, arasıra **narodnik** filân diyorum ya, bir süre önce **Ferhad** buna takılmıştı.

Fakat önce **Ferhad** kim? **Ferhad** benim yeğenim, **Ortadoğu**'da okuyor, besbelli benim yazıları orada tartışıyorlar, arada **narodnik** gibi, **nihilist** gibi sözler geçince kafaları karışıyor. Haksızdırlar diyebilir misiniz? Herkes **Çarlık Rusya**'sındaki sosyalizm öncesi gelişmeleri sapına kadar bilmeye zorunlu mudur? Değil mi ki oralardan örnekler veriyoruz, örneklerin boyutlarını ve anlamlarını vermek de bize düşer. Bilenler bilmeyenlere anlatsın deyip işin içinden çıkmak, **Nasreddin Hoca**'ya pek yakışan son derece sevimli bir davranışsa da, bu gibi konularda uyulması gereken geçerli bir kuraldır denemez.

Yanlış mıyım?

Hakçasını söylemek gerekirse, **Narodniçestvo** adı verilen hareket, **Rusya**'da Marksist sosyalistlerden önce, Çar'a ve kiliseye karşı halkı örgütlemeye çalışan ilk harekettir. Bütün bu çeşit hareketler gibi kuramı kısmen içinde yaşadığı koşullardan geliştirilmiştir, kısmen de **Fransız devrimi**'nden gelme etkilerden, **narodnik,** sözcük anlamı olarak halkçı demek, bunlar mujik adıyla bildiğimiz Rus köylüsüne inanıyorlar, geleceğin **Rusya**'sına onun biçim vereceğini ileri sürüyorlar. Ama bütün iş mujikleri uyandırmakta imiş, fena halde uyuyormuş mujikler: Kiliseye adamakıllı bağlı, Çar'a sadık, aydınlara karşı da hoşnutsuz!

1870 ile 1890 arası **narodnik**'lerin hızlı dönemleri.

Hareket 2 yönde gelişiyor: Önce **"halka gitmek"** doğrultu-

sunu seçiyorlar! Bunun anlamı aydınların köye dağılması, köylü yaşantısını öykünmesi, onlar gibi giyinip kuşanıp, onların kavramlarıyla konuşarak onları uyarmak, hatta kışkırtmak istemesi! (Görüyorsunuz ya, **Perinçek** takımı yeni bir marifet uydurmuş değil!) Bu iş olmuyor, üstelik köylüler fena halde kaba davranıyorlar bunlara. (**Maksim Gorkiy**'in **Benim Üniversitelerim** adlı güzel kitabını okudunuz mu? Orada **Börekçi Peşkov, narodnik Mihayıl Antoniç Romas**'ın **Volga** boyundaki bir köyde bulunan dükkânına, köylüleri uyandırmaya gider, köylüler bunları bir güzel duman ederler! Gençlik yıllarımın unutamadığım kitaplarındandır.)

İkinci dönem, **Narodnaya Volya** dönemi, yani bildiğimiz terorizm. Bakıyorlar ki köylü iplemiyor onları, artlarından gelmiyor, içerliyorlar besbelli buna ama, öyle koymuyorlar sorunu, kişisel özverilerle ortalığı karıştırıp yığınları harekete geçirmeyi deniyorlar bu kez; en bilinen eylemleri 1881 Mart'ında **Çar II. Aleksandr**'ı öldürmeleridir. Bu da birçok aydının öldürülmesinden, sürülmesinden, tutuklanmasından başka bir sonuç vermiyor elbet. (Yanılmıyorsam, idam edilenler arasında **Generalof**'la **Lenin**'in ağabeysi **Ulyanof** da vardı, bu yüzden de **Lenin** bireysel terorizm konusunda dikkati çekecek bir öfke, bir itiraz içinde bulunmuştur hep. Öyle derler.)

Narodnik hareketinin iki önemli özelliği köycülüğü, bir de kahramanlara fazla önem vermesi, büyük rol tanımasıdır. (Bak hele, bizdeki **İnönü** diktası halkçılarına benzemiyorlar mı bunlar, **"bizim köy"** devrimcilerine filân, zira onlar da köye önem verir, kahramanları yüceltirler ki, buradaki kahraman enstitülü öğretmendir.)

Yanılgıları daha önce başka münasebetle iliştiğimiz yanılgılar; köylü zümrelerinin toplumsal ve gelişme içerisindeki aşamalarını göremiyorlar, sanıyorlar ki köylülerden yekpare bir devrimci sınıf çıkar; oysa ekonomik ve toplumsal ilişkilerdeki gelişmelerin köylüleri de ikiye çatlattığını, Kulak adı verilen zengin köylülerle tarım ırgatlarının çıktığını sezemiyorlar bir türlü; hele kentleşme ve endüstrileşmenin yayılmasıyla köylülüğün gittikçe azalarak endüstri proletaryası haline dönüşeceğinden haberleri yok.

Kaldı ki, bir de tutucu yanları göze çarpıyor, o zamanki Rus

köy komünlerini ideal diye alıp, tarımsal ama ilkel bir sosyalizm kuruyorlar kafalarında, bu da gerçeklere uymuyor. Yalnız **Narodnik**'lerin devrim öncesi **Rusya**'sında adamakıllı etkileri olduğu muhakkak. Sosyalistler, en başta baba **Plekhanov,** bunlarla uğraşmış durmuş, defterlerini de dürmüş.

Şimdi burada bir soru kendiliğinden beliriyor: Yahu bu **Narodniklik** komşu Osmanlı toplumuna hiç mi atlamamış? Atlamaz olur mu? **Niyazi Berkes, narodnik** hareketinin Osmanlılara da etkisi olduğunu yazmıştır. Ona bakarsanız, **Hüseyin Ali, Abdullah Cevdet, Sabri Ayvazof** gibi aydınlar **narodnik**lerden bal gibi esinlenmişlerdir. Ayrıca **Osmanlı döneminin balkan komitelerinin ve Ermeni Hınçak komitesinin de narodniklerden etkilendiğini belirtmektedir.**

Bana kalırsa son çeyrek yüzyıldır ülkemizde işlenen köycülük gerçeğinin, edebiyatının, **CHP** içinde birkaç yıldır geliştirilmek istenen enayi köycülüğünün de **narodnik mistisizmi**yle alttan alta bir ilgisi ve ilişkisi olmalıdır. Mistisizmiyle diyorum, eylem biçimiyle pek o kadar benzemiyor da ondan, bizim **"enstitülü"** köycülerimiz kökenlerini bürokraside münasip bir kademeye oturmak için kullanmışlardır, **narodnik**'ler gibi en dip köylerde köylüleri irşad için değil! Bunu **İnönü diktasının** şanlı günlerinde yapanlar vardı ya, şimdilerde iş **"kardeş köy"** seçmek gibi kolejli heveslerine dönüşüyor.

"KÖY ENSTİTÜLERİ" MASALI

Merak bu ya, bir zamanlar **UNESCO**'nun uzmanları, bağımsızlığına kavuşmuş (eski sömürge) ülkelerde girişilen okuma yazma seferberliklerinin sonuçları üzerinde bir araştırma yapıyorlar. Raporları hiç de iç açıcı değil: İş ne kadar sıkı tutulursa tutulsun, hayret bir şey, bugün okuma yazma öğrenmiş olanların yarın unuttukları; bu yüzden de okuma yazma seferberliklerinin başarıya ulaşamadıkları saptanıyor.

O tarihlerde Sovyet blokunun nasıl övündüğünü ben gayet iyi

hatırlarım, Diyorlardı ki, **Rusya** dahil, okuma yazma seferberliği yapılmış bütün sosyalist ülkelerde, tam bir başarıya ulaşılmış, okuma bilen insan sayısı yüzde doksanları aşmıştır. Ancak Sovyet tipi bir sosyalizmle filân fişman. Hele **Doğu Avrupa** ülkelerinde, dedikleri kesinlikle doğruydu. Doğruydu ya, çok geçmeden kerametin Sovyet tipi bürokrasi diktalarında olmadığı anlaşıldı: Az gelişmişler arasında kendi kendilerini 'halk cumhuriyeti' ilân edip bu türden sosyalizmlere heves edenler çıkıyor ya, işte bunların giriştiği okuma yazma seferberlikleri de çuvallayıverdi.

Ha, o zaman anlaşıldı sorunun içyüzü. Acaba şöyle özetleyebilir miyim, kırsal bir yaşantı içinde bulunan ülkelerde, okuma yazma seferberliğine girişmek akıntıya kürek çekmektir, ancak sanayi düzeni ve örgütlenmesiyle atbaşı yürütülecek bir ulusal eğitim seferberliği sonuç verebilir, Sovyet bloku ülkelerindeki başarı da bu ülkelerin zorunu bir sanayileşmeye girmesinden ileri gelmiş, henüz sanayileşme aşamasından çok uzak **Asya/Afrika** sosyalizmlerinde ise umulan başarı elde edilememiştir.

Şimdi ben bunları niye anlatıyorum? Herhalde allâmelik taslayıp kafa ütülemek için değil!

Köy enstitüleri davasını **Türkiye**'de en hararetle kimler savunur hiç dikkat ettiniz mi? Ben ettim, **İnönü** döneminde pek saygın görevlerde bulunmuş olan birtakım 'zevat'! Gerçekte bu bile girişimin niteliğine ilişkin önemli kuşkuların doğmasına neden olabilir ya, hadi üstünde durmayalım, amacını hatırlayalım: Köy enstitüleri fikri, köylüyü bir ulusal eğitim seferberliğinden geçirip okuryazar yapmayı, köyünde daha aydın bir düzeyde yaşamasını ve çalışmasını sağlamayı öngörüyordu. Köy çocukları kendileri için özellikle hazırlanmış okullara alınıyorlar, basit teknikler gerektiren bazı zanaatları öğreniyorlar, sonra da köy çevrelerini aydınlatsınlar diye birer kültür öncüsü kimliğiyle köylere gönderiliyorlardı.

Şimdi müthiş soru şu: Bu marifet yapılırken **Türkiye**'nin toplumsal yapısı neydi? Bildiğimiz tarımsal yapı! Çünkü, **Atatürk** döneminin endüstrileşmek humması dinmiş, yerini **İnönü** döneminin **(Perikles dönemi) Avrupa** hümanizması tutkusu almıştı. Şu halde **Köy Enstitüleri fikri, gerçekte UNESCO uzmanlarının on yıl sonra yanlışlığını mükemmel bir biçimde kanıtlaya-**

cakları bir ortamda kalkışılmış, sonuçları şüpheli, bir üstyapısal kültür kalkınması hareketiydi. Toplum, o kültürü gereksinecek endüstrileşme aşamasında olmadığı, ona girmediği için de yapısal sonuçlar vermesi olmayacak bir şeydi.

Daha da berbatı nedir dersiniz? Üstelik **Köy Enstitüsü** girişimi, köylüyü kırsal alanda tutmak gibi bir amaç ardındaydı. Sanayileşmenin getireceği şehirleşmeyi öngörmüyor, göremeyince de, **Rousseau**'vari bir cennet köy düşünü somutlaştırmaya çalışıyordu. Köylü köyünde derebeylik zanaatlarının bir üst derecede gelişmesiyle hayatını şenlendirecek, bu arada okuma yazma öğrendiği, kültür seferberliğinden geçtiği için de, köy odasında mandolinle **Mozart** çalarak Avrupalılaşılacaktı. **Bu amacın, köylünün proletaryalaşmasını önlemek gibi nasıl bir hinoğlu hinliği gizlediğini Türkiye'de ne o zamanın, ne de bu zamanın toplumcuları anlayabilmişlerdir.** Onun için de Köy Enstitücülüğü tıpkı **Perinçek** solculuğu gibi ülkemizde solcu bir 'tarikat' haline gelmiş, aklın almayacağı zırvalıklar bu arada yazılmış, söylenmiştir.

Bu alanda da i'lerin noktalarını yerli yerine koymak zamanıdır.

Hadi hiç kimse sorunun dibini kurcalamadı, sosyalist açıklamasını sınıfsal açıdan yapmaya kalkışmadı, ya da aklı yetmedi; peki bu köy enstitüsü kahramanlarının sonraki gelişme çizgilerine niye bakılmadı?

Düşünün, bir eğitim sistemi ki, köy çocuklarını alıyor, onlara kültür veriyor, ıssız köylere gönderip uygarlık öncülüğü yapmalarını kutsal bir inanç olarak aşılıyor; bu inancı benimsemiş, hayatının ülküsü yapmış, yaptığını yazdıklarıyla, söylediklerıyle bin kere kanıtlamış olan eski köy çocuklarının bugün o köylerde öncülük görevlerinde olmaları gerekmez mi? Hadi arayın bakalım, bulabilir misiniz? Yıllardır bizim kafamızı köy sorunları, kırsal bölgelerin endüstriyle zaten altüst olacak, belki de ortadan kalkacak ilkel sorunlarıyla şişirenlerin, belki de hiçbiri bize savundukları ilkeleri hayatlarıyla yaşamamışlardır.

Bugün gazeteci olarak, yazar olarak, yüksek bürokrat olarak ün yapmış, ortalıkta dolaşan bir sürü köy enstitüsü mezunu ya da hayranına rastlayabilirsiniz; hemen hepsi büyük şehirlerde yerleşmişlerdir, ya küçük burjuva, dahaca varlıklıları basbayağı büyük

burjuva yaşantılarına özenirler; köyle ilişkileri arada yaptıkları görev ya da gözlem yolculuklarından ibarettir, gördükleri ülkücü köylülük ve köycülük eğitimi onları bal gibi sınıflarını kaybetmiş aydınlara çevirmiştir (Bir iki tane eski çizgisinde direnen çıkarsa ayrıksıdır (istisna), o da kuralı bozmaz).

O zaman, şu soruyu soruyorum ve karşılık istiyorum: Yanlış koşullarda, sınıfsal olarak yanlış konulmuş bir işin, gönül vermişleri de, çoktan yaşantılarıyla savlarını ve ülkülerini terketmişlerse, ağızdan söylediklerine ve bu söylediklerinin doğruluğuna inanılır mı?

Cevabı siz vereceksiniz.

BIRAKIN ALLAH AŞKINA!

Pakize (Kutlu), sanat sayfasında çıkan o 'köy romanları' soruşturmasının sorularını ilkin bana okumuştu: Arasıra 'bizim köy' edebiyatına takıldığım için olacak!

"–... hele herkes cevabını versin, gerekirse üstüne bir şeyler yazarız" dedim.

Epeyce adama sormuşlar, çoğu kaytarmış, besbelli eşdostla kötü kişi olmak istemiyorlar sonra bu 'bizim köy' edebiyatçıları tarikat gibidirler ha, birbirlerini fena tutarlar, (bir başka edebiyatçı arkadaş onlara bir de isim takmış: **'Köylüler Cuntası'** diyor, tabii şakacıktan) üstlerine varanları da bağışlamazlar öyle pek, iyisi mi böyle ikircikli sorulara cevap vermezsin, ya da öyle bir cevap verirsin ki ne şiş yanar ne kebap!

Oysa, kim ne dersin desin, bugün **Türkiye**'de bir 'bizim köy' romancıları, hikâyecileri sorunu vardır. Var olduğu o soruşturmaya verilen ve verilmeyen cevaplardan da bellidir. Ne hikmetse, yirmi yıldır ülkemizde böyle yozlaşmış edebiyat akımlarının ilk üstüne giden daima ben olmuşumdur, bilenler **Garip** şiirinin de, **İkinci Yeni** şiirinin de üstüne ilk benim gittiğimi bilirler, bu köycü **narodnik** edebiyatına aşağı yukarı on yıldır itiraz ediyorum (**Hangi Batı**'da bile belirtileri bulunabilir), etmekte devam da edeceğim.

Acaba şöyle mi toparlasam: Köy ve köylü edebiyatından hoş-

lanmıyorum diye bir şey yok, deyim uygun düşerse 'bizim köy' edebiyatından hoşlanmıyorum diyeyim. Hem zaten bu hoşlanmamak da sayılmaz, öylesi bir edebiyatı yanlış bulmak, toplumcu gözle eleştirmek!

Aslı aranırsa 'köy enstitüsü' çıkışlı bazı yazarların yaydığı ve geliştirdiği bu edebiyat, roman, hikâye ve şiir olarak belirli temalar çevresinde dolaşır, temeli de köyü kalkındıracak adamın öğretmen, kalkındırma yönteminin de eğitim olduğudur. Bu birinci yanlış. İkincisi ve önemlisi: Köy enstitüleri edebiyatı, bizde bu kuruluşların köylünün köyde kalması, şehre kayışının (proleterleşmesinin) önlenmesi gibi bir amacı içerdiğinin gözden kaçmasına neden olmuştur: Öyle ya, Enstitülerde ilerici öğretmeni yetiştir, eğitimle donatılmış olarak sal köye, bak nasıl hepsini çevresine alıp köyünü cennet edecek! Bu yüzden de, kimse 'yabana' gitmeyecek. Sanki cahilliliklerinden gidiyorlar, ekonomik ve yapısal nedenlerden değil!

Bu iki yanlış birleşti mi, temeldeki büyük yanlışı veriyor: Köy Enstitüleri de, oradan çıkan yazarların çoğu da, ülkenin ve köylünün kalkınmasını bir eğitim yani üstyapı sorunu diye almaktadırlar, oysa altyapısal değişiklikler gerçekleştirilmedikçe, sırf eğitimde bir dönüşüm başarmak olmayası bir şeydir.

Bu böyle kondu mu, o çeşit edebiyatın temelindeki yanlış meydana çıkar.

İş bu kadarla bitse, iyi. Bir de bu türden yazarların, yıllardır, sorunları, konuları hatta köyleri ve tipleri klişe haline getirişleri var. Öylesine beylik birbirine benzer şeyler yazıyorlar ki, birinin imzasını ötekinin kitabına atsanız, kendileri bile ayıramazlar. Buysa edebiyatta çok önemli bir başarısızlığı simgeler: Özgürlük noksanını!

Buna bir de neyi katacaksınız bakalım: Köy yazarlarının kitaplarında **Türkiye**'nin şaşılacak bir ısrarla yirmi beş yıl önceki yerinde durduğunu mu? Ülkenin kapitalist bir gelişme sürecinin raylarında başdöndürücü bir hızla akıp gittiği meydanda, bunu iyi kötü gazete okuyanlar biliyor da, köy yazarlarını okuyanlar doğru dürüst bilemiyor. Neden? Beriki **Tonguç Baba**'da kalmış da ondan!

Hele işe sınıfsal açıdan girerseniz, bu edebiyatın toplumcu değil de, **İnönü** dönemi **CHP**'lisi olduğunu birdenbire farkedersiniz, zira toplumsal çözümlemeyi diyalektik açıdan yapmaz bu yazarlar,

o dönemden kalma basmakalıp klişelere uygun bir kötü imam/iyi öğretmen çelişkisi geliştirirler ki, pek pek imamla işbirliği halindeki kötü ağa işe karışır da konu biraz toplumsallaşır. Köylü yığınlarının şehirleşme, ülkenin kapitalistleşme sürecini etlerinde ya duymaz, ya duymazlıktan gelirler.

Şu halde neymiş takıldığımız? Köylü edebiyatı değil, köylülerin kendisi hiç değil, **İnönü Atatürkçülüğü** yapıp **Tonguç Baba** devrimciliğini has sosyalistlik diye sokuşturmak! Kaldı ki, köylü zümrelerinin sosyalist düzeyde devrimciliği **Plekhanov**'dan hatta **Çernişevskiy**'den bu yana çok tartışmalıdır, tartışmanın temeli de köylülerin, üretici de olsalar, üretimin 1. En ilkel düzeyinde çalıştıkları, 2. Ortaklaşa bir sınıf bilinci oluşturamayacak kadar dağınık bulundukları, 3. Geleneksel olarak geçmiş üstyapıların en fazla etkisinde bulundukları için devrimci sınıfın başını çekemeyecekleri noktasıdır.

Dursun Akçam'ın o soruşturmaya verdiği cevabı okuduysanız, bu eleştirilerin ne kadar gerçekçi olduğunu şıp diye anlamışsınızdır. Hazret, köy edebiyatına karşı çıkılmasını, bu edebiyatın çok, karşı çıkanların yaptığı edebiyatın az satılmasına bağlamış! Bir edebiyat sorununu bile satış ölçütleri ile değerlendirecek kadar kapitalist bir mantalite içine düşmüş, hevesi sınıf değiştirmek olduğu besbelli bu kafalar mı sosyalist devrimci Türk edebiyatını gerçekleştirecek?

Bırakın Allah aşkına!

İLÂHİ FAKİR-İ PÜR-TAKSİR!..

Şurada elbirliğiyle bir köy romanları ve romancıları tartışması açtık ya, iş giderek büyüdü, kendi aramızdaki bir tartışma olmaktan çıktı, dışardan söze karışanlar oldu. Çoğu kökeni enstitülü olan yazarlar bunlar, yıllardır kendilerini sosyalist büyük yazar diye yutturmaya alışmışlar, şimdi altlarından iskemle alınıverince, boşlukta kalanların korku ve telaşıyla sağa sola tekme savuruyorlar. Bunların sonuncusu, **Fakir Baykurt,** anlaşılan söylenip yazılanlar iyice

koymuş **Fakir-i pür-taksir**'e handiyse iki sütun yazı döşenmiş, haklıdır elbet, söz savunmanın!

Yalnız, ondan önce yazanlar da, **Fakir-i pür-taksir**'in kendisi de, sade suya tirit konuşuyorlar, bu da önceki saptamalarımızı doğruluyor. Neydi onlar, bu ekolün yazarları natüralizm yapar, kuramsal hazırlıkları yoktur, şematik bir iyi öğretmen/kötü imam (pek pek, kötü ağa) çelişkisini hemen hemen aynı tipler, aynı ilkel anlatımla yinelerler vs. değil mi, eh kendilerini savunurken söylediklerine baktınız mı, elhak diyorsunuz, bunlar bu kadardır, ötesine de öldür Allah gidemezler.

Fakir-i pür-taksir'in dediklerine gelelim mi bu girişten sonra?

Önce yazının yarısını dolduran maval kısmını geçelim, yok ben onları kıskanırmışım da, onlar öz köy çocuklarıymış da, armağan kazanmak adama yetki vermezmiş de, kimilerinin kitapları depolarda beklermiş de... gördüğünüz gibi bunlar, henüz kuramsal tartışma düzeyine yükselememiş, sanatın estetik sorunlarını estetik kavramlarla ifade etmekten aciz bir **fakir-i pür-taksir**'in ağlamalarıdır. Burada duygusal işlerle uğraşmıyoruz, onların yeri, Saklambaç dergisindeki Güzin Abla sütunu, oraya başvurula!

Peki dişe dokunur ne diyor? Benim bulabildiklerim şunlar:

1. Romanları değerlendirirken köy mü kent mi diye değerlendirme yapılmaz, **"dilde ve anlatımda insana ve yaşama bakışta yenilikler getirmiyorsa yazar"** konunun önemi zaten olmaz. (Bu hesapça, **Fakir-i pür-taksir**'in estetik kaygısı oluyor.) 2. Köylüler bugün toplumun en ağır üretim işlerini, en ağır hizmetlerini yüklenmiş kitledir, onun için onu yazmak niye eleştirilir bir şey olsun. (Bu da toplumsal savunma?)

Çocuklar, acaba ben mi dalga geçiyorum, yoksa siz de aynı şeyi hemen farkettiniz mi? Yahu biz bu iki düzeyde bir eleştiri yaptık mı? Hiç çıkıp da bir roman konusuna göre değerlendirilir dedik mi? Yoo, nereden çıkarmış bunu **Fakir-i pür-taksir?** Hem sonra köylülerin üretimin önemli öğelerinden olduğunu yadsıyan kim? Tövbe, böyle laf etmedik biz? Onun için köy edebiyatı yazarları adına girişilen bu savunma yanlış doğrultuya yöneliyor. Elbette, romanları değerlendirirken konularına göre **"tasnif"** yapmayız, el-

bette, estetik öğelerine dikkat ederiz; ama biz demiştik ki bu **"bizim köy romancılarında bir kere bu estetik kaygı hiç yoktur, o kadar yoktur ki birinin romanına ötekisinden pasaj aktarsanız kimse farketmez; ikincisi, üretici köylünün ağa ile çelişkisinden çok, eğitim ordusunun neferi enstitülü öğretmenin çevresindeki düşman ve imamın tayfası köylülerle savaşı anlatılmıştır, bu da bu romanların kökenini sosyalist olmaktan çıkarır. CHP dikta dönemi halkçılığına oturtur."**

Fakir-i pür-taksir'in vereceği cevaplar bunlara olacaktı. Bakıyorum es geçivermiş.

Şimdi biraz ciddi konuşalım.

İtirazımız romanlarına köyü konu alanlara değildir, kırsal konuların işlenmesine de değildir. İtirazımız bu işlerin sosyalist yöntemle yapılmayışınadır, bir, buna rağmen öyleymiş gibi gösterilmesinedir, iki. Biz **Fakir-i pür-taksir**'den kuramsal kanıt isteriz, bunu veremedikçe de bütün gazeteyi dedikodudan öte geçmeyecek laflarla doldursa, kendisi de, yazdıkları da, savundukları da havada kalacaktır.

Şimdi de işini kolaylaştırmak için, kendisine **"yazılı sınav"** sorularını yazdıralım:

1. Sosyalist kurama göre, köylülük üretime katıldığı halde toplumsal bir sınıf oluşturmaz, bu bakımdan devrimci anlamda itici güç olarak ele alınamaz, çünkü üretimin daima en geri kalmış kesimlerinde en ilkel araçlarla çalışır, yüzeysel dağınıklık toplumsal ve sınıfsal bir bilinç edinmesini olanaksızlaştırır! Sınıfsal bilince ulaşamayınca devrimci örgüt aşamasına ulaşması son derece zordur, hatta imkânsızdır. Bu bakımdan, köylülük ancak şehir proletaryasına dönüştükçe, bu proletaryanın gücüne katıldıkça toplumsal bir anlama kavuşur. Kırsal çevrede kalmış olanları da, bir **"müttefik"** gibi düşünülebilir.

2. Sosyalist kurama göre, kırsal kesim, az gelişmiş ülkelerde derebeyi (âyan) ile, topraksız köylü (tarım ırgatı) ya da az topraklı küçük çiftçi arasındaki ekonomik ve toplumsal çelişkiyi taşır. Bu çelişki toplumun burjuva toplumuna dönüşmesi (kentleşmesi, bourg kent, bourgeois kentsoylu demektir) ile burjuvazi/işçi sınıfı çe-

lişkisine döner, burjuva toplumlarını bir ileri aşamaya götürecek sıçrama bu çelişkiden doğacaktır. Şu halde, köylülüğün bu sürece katkısı işçileştiği oranda artar.

3. Az gelişmiş **Türkiye**'de köylülüğü köyde tutmak, kalkınmasını kültürel düzeyde yapmak için köy öğretmenliği yüceltilmiş, enstitüler kalkınmayı bir üstyapı işi halinde öğrencilerine aşılamıştır. Sorunu böyle koymak, ülkücü köy öğretmeni/gerici imam çelişkisini ön plana almak, temel sorunlara inmeksizin laklakıyatla vakit geçirmektir.

4. Roman estetiği, her estetik düzenleme gibi içeriğiyle belirlenir, içeriği ilkel bir romanın yücelmiş bir estetik göstermesi olasızdır. Bunun en mükemmel kanıtı da **"bizim köy"** romanlarıdır Sorunu yanlış koydukları, yanlış işledikleri için, estetikleri de yanlış ve ilkel olmuştur.

Fakir-i pür-taksir'in **"evirip çevirip göze girmeyi falan filan"** bırakıp bu somut ve kuramsal sorunlara inandırıcı karşılıklar getirmesi, bize kanıtlar bulması lazımdır. Yoksa elbette köyden söz eden roman da yazılır, hatta yazılmalıdır, zira kentleşme olayı, kırsal bölgelerin işçileşmesi, günümüz **Türkiye**'sinin önde gelen sorunlarından birisidir, ama o romancılar nerede?

Yoksa **Fakir-i pür-taksir** kendini onlardan birisi mi sayıyor?

FAKİR-İ PÜR-TAKSİR'İN AÇIK İTİRAFI

Nasıl toplumsal üstyapıyla altyapı arasındaki ilişkilerde kaymalar, gecikmeler, karşılıklı ve sürekli bir etkileşim olursa, bireysel altyapıyla üstyapı arasındaki ilişkilerde de kaymalar, gecikmeler ve sürekli bir etkileşim olur.

(Niye lafa böyle hayli okkalı, epeyce de bilimsel bir cümleyle giriyorum? Bilin bakalım! Giderek sorunu açacağım ama, biraz daha işin bu bilimsel yanında oyalanacağız: Yok canım, keramet savurmak için değil, sadece, ilk söylediğim sözleri pekiştirecek ve kolay anlaşılır hale getirecek örnekler vermek için!)

Aklımda yanlış kalmadıysa, **Marks, Kapital**'de önceleri ayak-

kabı imalatçısıyken, ayakkabı fabrikalarının çoğalması ve daha ucuza pabuç satması üzerine işi bozulan, sonunda dükkânını kapatmak zorunda kalan bir esnaf örneği verir. Bu adamın altyapısı küçük esnaf, imalatçı esnaf kafasıdır, üstyapısal durumu, bunun gerektirdiği bir durumdur, dükkânı açık olduğu, işleri yolunda gittiği müddetçe bunda şaşacak bir şey de yoktur. Yalnız, fabrikalar yüzünden adamcağız top atınca ne yapsın, bildiği tek iş olan ayakkabıcılığı o kendini batıran fabrikalarda işçi olarak çalışıp da sürdürür. Ne olmuş olur o zaman, toplumsal anlamda, bu adam da proleterleşmiş olur, işçi statüsüne girer, başka deyişle altyapısı işçileşir, ama acaba üstyapısı da derhal işçileşir mi?

Marks dikkatle üzerine basar, hayır! Daha bir zaman o, fabrikada kazandığı parayı bir kenara koyup yeterince çoğaltarak yeniden dükkân açmak, yeniden eski toplumsal statüsüne dönmek hayaliyle yaşar. Onun için de proletaryanın sınıfsal özlemlerine uzak durur, onun bilincine katılmaz, hele eylemlerine hiç!

Şimdi **Marks**'ı filan bir kenara koyalım da, içimizden, ülkemizden somut örnekler arayalım. Böyle kişisel altyapısı değişen kimseler var mı acaba ülkemizde? Çook! En başta köylüler; bunlar, kimisi topraksızlıktan, kimisi köy yerindeki geçim sıkıntısından, kimisi ülkedeki sanayileşmenin getirdiği olanakları şehirlerde yaşamaya heveslendiği için takım takım göçüyorlar oralarda iş tutuyor, evleniyor barklanıyor, kökleniyorlar.

O zaman ne görüyoruz? Aşağı yukarı aynı şeyi mi: Köylü, altyapısı değiştiği (sözgelişi artık fabrikada işçi olduğu halde) daha bir zaman eski üstyapısıyla düşünüyor, amacı proletaryanın özlemleriyle özdeşleşmek değil, kenara üç beş kuruş koyup ya köydeki tarlayı genişletmek, ya yeni tarla almak, ya üretimini çoğaltabilmek için traktör, bir çift öküz filan edinmek? Bunlar köylü hayalleri! Olsun, daha bir süre devam ediyor, bu yüzden de adam işçi sınıfının toplumsal isteklerini umursamıyor pek, işçi sınıfının atılım gücüyle toplumsal düzenin daha hakça, insanca bir yönde düzelmesi davasını kafası almıyor. Var mı köyü, var mı köyünde yaşadığı gelenek görenek?

Şimdi, bu davranışın sınıfsal değerlendirmesine geldi sıra: Bu fabrika işçisi olmuş köylünün sınıfsal yönde olumlu bir davranışa girebilmesi için ne gereklidir? Cevaplarınızı duyar gibiyim: Elbette,

işçi sınıfıyla bütünleşmesi, onun özlemlerine sahip çıkması, içinde yaşamaya başladığı yeni ortamı, (fabrikayı, şehri, bunların koşullarını), benimsemesi. Yoksa, kaybettiği bir dünyayı oradaki malsahipliğini, ya da muhtemel bir tarla hayalini sürdürüp durursa, içinde yaşadığı somut koşullarla üstyapısı ters düşmüş olur, bu da onu toplumsal bakımdan gerici durumuna düşürmese bile, bal gibi lümpen proleter durumuna düşürür.

Aynı şey köylü aydınlar için de geçerlidir.

Bu kadar sözü gerçekte üzerinde biraz durmuş olduğumuz **Fakir Baykurt**'un bir yazısına, daha doğrusu oradaki bir itirafına yeniden dönebilmek için söyledim. Gereksindim de ondan, bana öyle geldi ki o itiraf, **"bizim köy"** yazarı tipinin her biçimine uygulanabilecek, bir **"koşullarının gerisinde kalmış olmak"** itirafıdır. Fakat önce aynen aktarmak zorundayım, bakalım ne diyor **Fakir-i pür-taksir** efendimiz:

"... Otuz yıldan bu yana düşünür gelirim. Köyde doğmuş, köyde okumuş, köyde çalışmış, bugün de bir ayağı köyde bir yazarım, davranışlarıma, konuşmalarıma, yazılarıma bellibaşlı etken olan temel izlenimler, romanlarımın, öykülerimin temel gereçleri köyden geliyor. Köyü bildiğim kadar kenti fabrikayı ocağı bilmiyorum, bilemiyorum, bilmek istediğim zaman da yenilmez zorluklarla karşılaşıyorum."

Açıkça görünmüyor mu durum? Bir kere benim, **"bunlar doğru dürüst köyü de değil, kendi çocukluklarının köyünü anlatıyorlar"** yolundaki saptayışımı satırı satırına doğruluyor ya: Daha da öteye gidip, aşağı yukarı yirmi beş otuz yıldır kent gerçeğine yerleşmiş oldukları halde bireysel üstyapılarını altyapılarına uyduramadıklarını da, bu yüzden geride kaldıklarını da gösteriyor. Onun içindir ki zaten, bunların toplumsal devrimci davranışı işçilerin davranışına uymaz da, daha çok, **"köy enstitülerinin yeniden açılmasını sağlayacak"** tepeden aşağı bir hükümet darbesi devrimciliğine uyar.

İnönü Atatürkçülüğüne yani! Oysa çağdaş koşulların köy-

den şehre göçmüş orda işçileşmiş (işçileşmek entelektüel düzeyde de olabilir) köylülerden beklediği, bir ayak önce işçileşme bilincine kavuşmak, bunun sosyalizm aşamasına ulaşmak, siyasal ya da entelektüel eyleminde bunun sentezini yapmaktır.

Yoksa acıttı mı?

GELELİM, FOLKLORA...

Bornova'dan **(İzmir)** bir genç, **Ömer Faruk Gür** söyleşilerimizin birinde, halk müziğine bulaşmamamızdan bozulmuş, serzenişte bulunuyorlar; serzenişleri duygusal düzeyde, (o müzikle halkımız yüzyıllarca tasalarını, sevinçlerini anlatmıştır vs...) üzerinde durulmasa da olur ya, ben hem o arkadaşımızla söyleşiyi koyulaştırmak, hem de bunu fırsat bilerek halk müziği tartışmasını açmak istiyorum.

Önce, üç telli sazla halka ozanların bilinç götürdüğünü ileri süren **Ömer Faruk**'a,**Nâzım Hikmet**'in ünlü "üçtelli saz" şiirini bilip bilmediğini sorayım. Ne diyor o şiirinin başında ve sonunda **Nâzım: "Hey, hey/avanak/bana bak/elinden o zırıltıyı bıraksana/sana/üç telinde üç sıska bülbül öten/üç telli saz/yaramaz".** Şiirin bütününde **Nâzım Hikmet** iyi kötü neden yaramayacağını da, **"dağlarla dalgalarla, dağ gibi dalgalarla, dalga gibi dağlarla"** çalınan orkestrası ile asıl işin başarılacağını da anlatır.

Nâzım'ın gençlik yıllarında, demek, (belki biraz da o tarihlerde **Rusya**'da kurulmuş, hayli de etkili olmuş **Proletkult**'un itişiyle) halk müziğine (ve şiirine) davranışı olumsuzdur; tutmaz onları, yararsız bulur, gördüğünüz gibi işi sövmeye kadar vardırır. Sonraları, **Şeyh Bedreddin Destanı**'ndan itibaren, tutumu ve yaklaşımı değişir ama; önceleri halk şiirine, büyük mapusluğuyla cezaevine düştükten sonraysa divan şiirine sevgiyle, saygıyla yaklaşır, Türk halkının yüzyıllardır biriktirdiği bu kültür zenginliklerinin çağdaş estetik bileşimler için ne büyük birer gömüt olduğunu kavramıştır.

Yine de, **Ömer Faruk Gür**'ün dikkatini çekeceğim bir nokta var: **Nâzım,** halk şiirinden yararlanmış, fakat hiçbir zaman halk şiiri yazmamıştır. Bunun nedeni üstünde düşünse, iyi olur biraz.

Yabancı ülkelerde, radyo dinleyenler, televizyon seyredenler bilirler, hiçbirisinde çıplak folklor bizdeki gibi sürekli program konusu olmaz. Diyelim ki **Fransa**'nın bröton folkloru başkadır, normand folkloru başkadır, başka folkloru başkadır; yani onlarda da bizde olduğu gibi **(Karadeniz, Güneydoğu,** ya da **Ege**) çeşitli folklor dilimleri var; fakat nedense radyolarında ve televizyonlarında bu folkloru müzik olarak da, dans olarak da, şiir olarak da, sürekli program halinde göremezsiniz. Zaman zaman, başka vesilelerle bu folklordan söz edilmek gerekirse, onu da çiğ haliyle halkın gözü ya da kulağı önüne çıkarmazlar, mutlaka imbikten geçirmiş, ya yeniden düzenlenmiş, armonize filan etmiş olurlar.

Bunun öteki ülkelerde de, (sosyalist geçinenlerinde de) böyle olduğunu sanıyorum. Bizde tersine, **Türkiye Radyoları** da. Televizyonu da, halk müziğini sürekli program haline getirmiştir, getirmekle kalmamıştır, onu derlendiği çiğlikte sunmayı bir halkçılık eylemi, bir demokratlık bellemiştir. Bu yüzden yıllar yılı, gittikçe gerçekliğini yitiren tarımsal ve kırsal bir **Anadolu**'nun bayat türkülerini dinler dururuz. Yoo, kızmayın, bunda kızacak bir şey yok, türkülerimiz gerçekten de güzeldir, ezgileri tatlıdır, yanıktır, sözleri insana dokunur, içine işler, ama neyleyim, hepsi artık bitmiş, sonu gelmiş ve gelmekte olan bir altyapının üstyapısına aittir: Dağ, ova, kır, bayır, namus, kılıç, tüfek vs. ile örülmüş olması kadar: **Anadolu**'ya buharlı makine, yani fabrika gireli handiyse yüzyıl olduğu halde, bir tek türkümüzde bile doğru dürüst fabrikanın, motorun, kamyonun, kendisine yer bulamayışı da gösterir ki, türkülerimiz insancıl içlemleriyle ne kadar tazeyse, toplumsal içlemleriyle o derece bayattırlar.

Bu bir.

Şimdi biliyoruz ki, **Türkiye** kentleşme dönemini yaşıyor. Hem şöyle böyle değil, hızlı bir kentleşme bu, kırsal bölgelerden gittikçe daha büyük kalabalıklar kentlere akmakta, oralarda yığılmaktadır. Kent yaşaması, dünkü kırsal halkın gündelik yaşaması haline geldikçe, kuşaktan kuşağa, kırsal alışkanlıklar yitecek, kentsel alışkanlıklar bunların yerini alacaktır. Bunda eğitimin, iletişim araçlarının da dolaylı olarak bir katkısı olmamalı mı? Olursa nasıl olmalı? Elbet, gittikçe kentleşmekte olan bir ülkenin halkına saba-

hın ezanından başlayarak gecenin yarısına kadar kırsal ve tarımsal yaşantının ezgilerini tekrarlayarak değil. Demek ki, radyolarımız ve televizyonumuz, folkloru bir sürekli yayım programı yaparak, kentleşmeye ters düşen bir eyilim içindedir. **Türkiye Mersin**'e gidiyor, radyo ve TV ise tersine! Biz kentleşiyoruz, radyomuz ve televizyonumuz, kırsal!

Bu eyilim, **CHP** diktası (**İnönü** dönemi, halkavleri vs.) süresince resmi tutum olarak benimsenmiş bir "halkçılığın' kalıntısıdır: **Behçet Kemal, Ahmet Kutsi** türünden kalem adamları, **Muzaffer Sarısözen** türünden folklorcular 'yurttan sesler' diye yüzeysel halkçılık çabasına girmişler; **Âşık Veysel**'i ve benzerlerini büyüterek, köy enstitülü sanatçıları koşma, varsağı, taşlama yazmaya iterek, rejime kırsal destek aramışlardır.

Bu iki.

Gelelim **Ömer Faruk**'un halka bilinç götürdüklerini söylediği bazı 'toplumcu' halk ozanlarına! Vallahi bilmem ama, bana önce, bu halk ozanlarına doğru dürüst bir sanat bilinci götürmek lazımdır gibi gelir. Türk Halk Şiirinin doruklarını düşünür, altyapısıyla mutabık olarak yazdıkları başarılı şiirleri gözönüne alırsak, iyiniyetlerinden asla şüphe etmediğimiz bu 'toplumcu' ozanların iğrapta mahalli olabilmesi için daha bir hayli fırın ekmek yemeleri gerektiğini şıp diye görürüz.

Açık konuşalım: **Türkiye'de uzun bir süre sosyalizm kırsal ve ezilmiş halkın feodal ilişkiler içerisindeki ezilmişliğini anlatmak sanılmıştır. Bu Yaşar Kemal'de de böyledir (Eşkıya övüp, sosyalizm yaptığını sanır), Ahmet Arif'de de! Kuşkusuz, halk ağzından yararlanmak, destanları 'malzeme' etmek, toplumcu bir yazarın baş görevleri arasındadır, andığım iki usta sanatçı da bu işi elhak başarmışlardır. Ama bu, içeriklerinin niteliğini değiştirmeyeceği gibi, kentleşen bir Türkiye toplumunda çağdışı kalmasını da önleyemez.**

Çünkü, ne yanından bakarsak, bakalım, 'üç telli saz'la, makinelerin uğutulu orkestrasına katılmış Türk proletaryasının, türküsünü çağıramayız.

Bu üç.

"Soyut gerçek olmaz, gerçek
daima somuttur."

V. I. Lenin

DEĞNEĞİN İKİ UCU

1.

DEĞNEĞİN İKİ UCU

Diyelim ki **Peter Dimitrianu.** Adam, romancı. **İstrati**'den yansıyıp da dünyaya bakışımızı alt üst eden Romen gerçeğinden geliyor. Bir iki kitabını orada yayımlayıp adını sivrilttikten sonra; belki yanılmalarının, acı ve yıkıcı düşbozumlarının, belki de sınırsız bir iç oturamamışlığının etkisine **"hürriyeti seçmiş":** O gün bugündür, **Romanya**'da değil **Fransa**'da yaşıyor; Romence değil, Fransızca yazıyor! Son çıkan romanı **"Uzak-Batı"** ağır, okkalı bir roman: Okuyucunun şöyle uzaktan uzaktan, burnunun ucuyla ilgilendiği, eleştirmecilerinse önemli bir şekilde altını çizmediği! Ben bu beyaz ilgiye nedenler aramak yerine, **Dimitrianu**'nun yazarlık serüveni üzerine eğilsem, istiyorum.

"Uzak-Batı" eninde sonunda, onun doğup büyüdüğü illeri ölüp ölesiye terkederek kendini zor attığı **"hürriyet"** ülkelerinde tırnaklarını ve umutlarını nasıl kırdığının öyküsü. Bir başka, bir o kadar daha büyük düşbozumu mu yoksa? Bir fırt **Paris**'ten, bir fırt **Londra**'dan, bir fırt **Rotterdam**'dan çalıp karıştırarak bir Batı şehri yapmış, bu şehrin neredeyse insanlık-dışı yaşantısını anlatıyor. Ama bir bahane bu, diyeceklerini romanı üzerine konuşurken, çok daha içten ve dokunaklı olarak deyimlemiş: **"–... demir perde aydınlarının baskı koşullarından bunalarak kafalarında yaptıkları Batı bu sizin yaşadığınız hoyratlık değildir."** Bir başka soruya, **Batı**'daki düşbozumundan sonra hangi çözüm yolunu önereceği ya da deneyeceği sorusuna verdiği yanıt, bana sorarsanız, savaş sonrası aydınlarının, batılı olsun doğulu olsun, iç ve dış eylemlerini ulaştırdıkları en acılı nokta: **"–... Batı'dan Doğu'ya, Doğu'dan Batı'ya imreniş ve kaçışlarının çözüm yolu ola-**

bileceğine inanmıyorum artık: Yazar, kendi içine, insanlığına doğru derinleşmelidir." Bu sözlerin hemen arkasına, bir başka yazardan okuduklarımı nasıl bitiştirmemeli: **"–... kapitalizm ve sosyalizm birbirine karşıttır deyip duruyorlar; oysa, ayrı ayrı yollardan da olsa, ikisinin de ulaştığı konak, endüstri uygarlığı; asıl insanı aşan, doğal koşullarından koparıp yabancılaştıran da bu uygarlığın mekanik baskısı!.."** Amerika'lı bir kadın yazar bu, şu sıra çok sözü ediliyor: **Mary Mac Carthy.**

Şimdi oradakinin salyalı tehdidini görüyorum, damgası da elinde hazır: **"–... Demir perde'den hürriyeti seçmişin düşbozumunu yazıyor, niye, Bolşevik de ondan. Biz yutar mıyız?"** Keşke iş o kadar basit olsaydı. Olabilseydi. Siz **Sovyetler Birliği**'ndeki baskı düzeni üzerine **Arthur Koestler**'in açıkladığı gerçeklerin, üç aşağı beş yukarı, günümüz Sovyet yöneticilerince benimsendiğini duymadınız mı? **Kruşçov** Sovyet Türk ve Tatarlarının, **Stalin**'in buyruğuyla **Sibirya** ölümlerine sürüldüklerini XX'inci Kongre'de ağzıyla söylemiş. Geçenlerde bir Yugoslav dergisi ilk toplanma ve yoketme kamplarının **Almanya**'da değil, **Rusya**'da kurulduğunu yazıyordu. Ünlü **Moskova Davaları**'nda hain, ya da casus diye takım takım kurşuna dizilenlerin suçsuzlukları gün günden anlaşılıyor **(Bukharin**'in bir kitabını yeniden basacaklarmış).

Burada birkaç saniye durunuz. **Batı**'da yaşayıp da hiç değilse fikir ve politika planında **"Doğu"**yu seçen batılı aydının iç dramını düşününüz: **Macaristan** ve **Doğu-Berlin** olaylarında **Sovyet-Çin** anlaşmazlığına uzanan çetrefil gelişme grafiği, aslında **Doğu**'daki kesin kurtuluş idealine kuşkusuz inanmış batılı aydınların bunalım grafiğidir. En ağırı bu da değil: asıl, doğulu ve geri, üstelik amansız bir diktanın mengenesi içinde pusmuş Rus hayatının yavanlığını kendi halkına örnek diye göstererek batılı yaşama tutumunun her şeyine tükürenlerin; aynı Rus hayatının, şüphesiz yine doğulu, fakat ileri ve azıcık serbest bir hale gelir gelmez, o tükürülmüş şeyleri ne kolaylıkla benimsediğini görmesi: Yolu **Fransa**'ya düşen, Sovyet turistlerinin de tıpkı **Amerika**'lılar gibi **Paris by night** meraklısı oldukları kulağınıza çalınmıştır belki.

Bunu der demez, ötekinin çok bilmiş ayıplaması: **"–... Vay Amerikancı! Asıl özgürlüğün Doğu'nun kurtarıcı aydınlığıyla geleceğini görmek istemiyor."** İşin acısı, bizim kuşak, soyut aydınlıklara umut bağlamak yaşını artık geçti. Son yarım yüzyılın, hele sanatçı takımı için, tam bir çile doldurma dönemi olduğunu niye anlamak istemiyoruz? **Mayakovski**'yi kendini öldürmeye zorlayan **Stalin**'ci despot **conformisme**'inin çatır çatır çatılmasıysa, **Fadayef**'i kendini vurmaya zorlayan aynı **conformisme**'in çatır çatır sökülmeye başlamasıdır. **Louis Aragon**'un **Prag Üniversitesi** demecinde, **Fransız Komünist Partisi Merkez Komitesi** üyeliğini de göz önünde bulundurarak: **"...bir olumlu tip zorunluğudur çıkardılar, toplumcu romanın içine okudular"** dediğini gelin de unutun bakalım. Madalyayı çevirir çevirmez ne? Soğuk Savaş Amerikası'nda, hızlı milliyetçilerin, Amerikanlığa uymaz diye en usta yazarları, rejisörleri, oyuncuları damgalayıp damgalayıp çöp tenekesine atması, Allah Allah!... Sanatçıları büyük intiharlara, sürgünlere ya da erken ölümlere değil de, büyük eserlere götürecek bir yolu bilmem ki niye seçmezler?

Değneği, ister istemez ortasından tutacaksınız!

2.

İ'LERİN NOKTALARINI KOYALIM

Adam **Çin**'den dönmüş bakın ne diyor: **"Romain Rolland'ı, Barbusse'ü, Anatole France'i siz nasıl bilirsiniz, insancı, bir yere kadar da solcu sanatçılar olarak mı? Gidin de ne türlü çürümüş, ne türlü soysuz sanatçılar olduklarını Çin'lilerden dinleyin."** Yanısıra, pek gözde bir **Çin**'li şairin **Mao-Tse Tung** için övgüsünden örnekler veriyor: **Sen güneşsin, sen yeryüzüne ışık saçarsın,** vs, vs..

Sovyet armağan ve nişanlarından bir eşek yükü toplamış **Azeri şairi Samed Vurgun**'un, **Yasip Visaryanoviç Stalin** için yazdığı bir övgüye atlıyorum hemen: **Sen yahşisin, baban da yahşi, anan da yahşi sen başımızda olmasan bilmem ki ne halt ederdik?** falan filan.

Aklı başında aydınlardır diye bildiğimiz **Aragon** ve **Eluard**'ın **"...benim aklım yoktu, Allah razı olsun Parti'den bana akıl verdi o, gözlerim kördü, gözlerimi açtı"** diye yavanlıklar da yazmak zorunda kaldıklarını belki işitmişsinizdir.

Sıkı bir **réalisme socialiste** (toplumcu gerçekçi) tutumun sanatçıyı getirip bıraktığı yer, budur işte. Kulağınızda bulunsun.

Réalisme Socialiste'le zorun ne? Bakın anlatayım: Son yılların serbestliği, **Türkiye**'de ciddi ve düşündürücü bir terim kargaşalığına sebep olmuş. Kimin neyi anlatmak istediği bir türlü açıklanamıyor. Devrim sözcüğü bir bakıyorsunuz **"ihtilâl"** anlamına geliyor, bir bakıyorsunuz **"inkılâp."** Hele toplumcu sözcüğünün gelmediği anlam yok gibi bir şey: Devletçi, gerçekçi, sosyalist, komünist, sosyal, adaletçi, daha da ne bileyim ne.

Réalisme socialiste terimini oldum bittim toplumcu gerçekçilik diye çevirmişizdir bizde. Bu, sosyalizm lâfını edememekten ileri gelmiştir. Şöyle kötü bir sonuç doğuruyor: Bilen bilmeyen, kendini hem gerçekçi hem de sosyalist belledi mi, **réalisme socialiste**'in kapılarından giriverdim sanıyor. Gerçekçi Türk romanı **réalisme socialiste**'ten esinlenmiştir dedim ya geçen gün biri, madem ki toplumcudur ve gerçekçidir elbette böyle olacaktır dedi.

Hiç olur mu öyle şey.

Réalisme socialiste, her gerçekçi ve toplumcu yazarın kendiliğinden kapılacağı bir sanat yöntemi değildir. Bunun için, önce Marksist olmak, sonra da bu öğretinin **Lenin**'ci yorumuna bağlanmak gerekir. Hatta o da yetmez, zira **réalisme socialiste** gün günden yozlaşarak **"resmi bir Parti sanatı öğretisi"** kılığına girmiştir. Bu öğretiyi sanatçı kendi kafasına göre de sanatına uygulayamaz, ille Parti'nin anladığı ve istediği biçimde uygulamak zorundadır. Yoksa anasını bellerler adamın, **Pasternak** gibi, **Zoşçenko** gibi, **Ahmadova** gibi yapıtları çekmecelerde küflenir, adı sanı dergilerden silinir.

Başka bir deyişle **réalisme socialiste** güdümlü, disiplinli bir sanat yöntemidir: **Marks** ve **Engels** bu alanda hemen hemen hiçbir şey bırakmadığı için, **Plekhanov**'un, **Troçkiy**'nin Marksist sanat tezlerinden **Jdanov** tarafından kabaca kurallaştırılarak **"kerrat cetveli"** gibi sanatçıların eline verilmiştir. Böylelikle sanatçılık orijinal ve yaratıcı bir eylem olmaktan çıkarılmış, bir **"memuriyet"** haline sokulmuştur. Bunun hemen göze çarpan iki sonucu vardır.

Birincisi, şu: Elli yıl içinde bu okulun uysal ve çalışkan sanatçıları, **Prag** demecinde **Aragon**'un bile kabullendiği üzere, ortanın üstünde pek az eser verebilmişlerdi. Son yıllarda önemli sayılan **Soljenitsin, Kazakhov** gibi yazarlar aslında okulun, okul kaçaklarıdır. İkincisi daha da önemli ve acı: Yine son elli yıl içinde **réalisme socialiste**'de sanatın ve insanlığın geleceği için büyük ümitler gören, ona bağlanan, sonra da büyük düşbozumlarıyla kapıyı çarpıp giden her ulustan sanatçıların listesi, başlıbaşına bir töhmet listesidir. Alın birkaçını, külâhınızı önünüze koyun, düşünün: **Dos Passos, André Gide, Upton Sinclair, Panait İstra-**

ti, E. Hemingway, Steinbeck, André Malraux, İgnazio Silone, Arthur Koestler, Roger Vailland vs.

Böylesi güdümlü, siyasal eylemle böylesi ayrılmaz bir yönteme bağlanmış da adını ve sanatını kurtarmak isteyen romancı ne yapacak? Tek şey: Gündelik ve propaganda gerçekleri planından, toplumsal ama beşeri derinlikleri olan büyük gerçekler planına yükselmek!... Kısacası, ya birtakım parti sloganlarının papağanı olup gününü gün edecek ama sanatını harcayacaksın; ya da, beşeri ve kalıcı olanı toplumsal bir kadro içinde, bilincine vara vara işleyecek; üstelik, kişisel bir anlatım ve mimari sahibi olarak, hiç değilse sanatçı onurunu kurtaracaksın! Çok zor iş! Öylesine zor ki elli yıllık Sovyet gerçekçiliği içinde bunu başarabilmiş olsa olsa, iki romancı sayılabilir. Hem ikisi de, tuhaf bu ya, Sovyet gerçekçiliğinden öncesini yaşamış olur: **İlya Ehrenburg (Parisin Düşüşü, Buzların Çözülmesi, Dip Dalgası), Mikhail Şolohov (Durgun Don Üzerinde, Uyandırılmış Toprak).** Bir de **Konstantin Simonov** aklıma geliyor ama, doğrusu kararsızım.

Bunca söz ister istemez, bizim gerçekçi romana bağlanacak. Hakçası, bu roman, dünyada anlaşıldığı anlamda, hiçbir vakit **socialiste rêaliste** olmamıştır. Olamamıştır. Olamazdı demek daha da uygun gibi. Önce, kuramsal bir olanaksızlık: Sapıyla samanıyla bu yöntemi romancılarımızın bir öğreti olarak bellemesinin yolu yoktu ki! Ne bizimkiler yabancı dilleri çatır çatır konuşmalarıyla ün salmışlardır (konuşsalar da kitap nerede) ne de bu sorunun Türkçe gönül rahatıyla konuşulup tartışılmasına sanat dışı baskılar fırsat vermiştir. Sonra, gerçekten sosyalist bir edebiyat siyasi bir merkez tarafından güdülür dedik, bizde siyasal eylemleri bile yönetecek doğru dürüst bir siyasal merkez var olmamıştır ki, romancıların estetik ve ideolojik içlemine yön verebilsin!... Bundan çıkan, şu: Bizim toplumcu gerçekçiler, olursa bir iki çeviri romandan, olmazsa **"bu işi bilenlerden"** bazı dayanak noktaları edinip **"şavullama"** bir toplumcu gerçekçilik yapmışlardır: Biraz **naturalisme,** biraz yazık oldu köy enstitülerine edebiyatı bol bol yoksullukçuluk **(misérabilisme),** yeteri kadar folklor, kafamıza vura vura biri yer biri bakar gerçekçiliği! Beşeriyi de kapsayan derinlemesine toplumsalı, sığırtmaç **İbram**'ın günlük ve olağan işleri düzeyinden kurtarıp, tarih ve toplumbilim düzeyinde romanlaştıran hangi kişi-

sel bileşimin altını çizeceksiniz? Biraz **Kemal Tahir**'in mi? O da tabii köy kahvesi lenlenciliğine kendini kaptırmadığı zamanlar.

Öyleyse niye yıllardır baş üstünde gezdirdik durduk biz bu gerçekçi romanı, niye yere göğe koyamadık? Bu sorunun hayli kolay karşılığı sanıyorum ki bu yazının başını bağlamaya yetecek: Yıllardır **Türkiye**'de toplumsal anlamıyla bir muhalefet ancak edebiyat alanında olasıydı da ondan. Bu, baskı rejimi yaşayan ülkelerde oldum bittim böyle olmuştur. **(Çarlık Rusya**sında bir **Çernişevskiy,** bir tek **"Ne yapmalı?"** adlı romanıyla bütün bir kuşağa toplumsal yön verebilmiştir. Bugün **İspanya**'da siyasal ve toplumsal eylem edebiyata sığınmıştır.) Bizde de yıllardır böyleydi. Roman, resmi otoritelerin cennetleştirmekte direndikleri **Anadolu**'yu gerçek yüzü ile görebildiğimiz tek ayna idi. Bunun, henüz kalıplaşmadığı sıralarda, elbet toplumsal bir **fonction**'u de oluyordu. Ama günümüzde?... Siyasi partiler, günlük ve haftalık basındaki sosyalizm ağaları, bizim zavallı gerçekçi romancıların böreğini yağma ediyorlar. O neyi anlatacak peki? Yoksa, **27 Mayıs,** ikinci yeni kalpazanlığına son verdiği gibi, toplumcu gerçekçi dediğimiz alaturka romanın duasını da mı okudu?

Yaşayan görecek.

3.

SOLUN GERİSİ

İstanbul'da bir dostum var, sizden iyi olmasın, pek 'batılı' bir aydındır: Fransızca bilir, bilmek ne laf, su gibi okur, yazar, konuşur; İtalyancası Fransızcasından aşağı kalmaz pek; **Paris**'te, **Roma**'da yere topluiğne düşse haberi olur; tartışmalarmış, fikir olaylarıymış, sorun anlatsın; Klasik Batı Müziğine tutkunluğu sınırsız, ne konser kaçırır, ne resital: ateş pahasına plaklar edinmiştir, çalar çalar dinler; kitaplığında Türkçe, İtalyanca, Fransızca sıra sıra ciltler: Üstelik, ilerici eserlerdir bunlar, toplumcu konuları işleyen, insanlığın geleceği için yeni yeni kapılar açan derin kitaplar; elbet, böyle bir insanın yaşaması da örnek **"batılı"** yaşaması olacak: Alaturkalığın hiçbir türünden hoşlanmaz, radyo incesaz'a başladı mı, kapatır, Divan şiirinden haberi yoktur; **Anadolu** dediniz mi **Selçuk**'tur, **Osmanlı**'dır diye düşünemez de pek **Hitit, Frigya, İyonya** aklına gelir; oğlunu Fransızların papaz okuluna vermiştir, tam bir **"batılı"** yetişmesi için elinden geleni ardına koymaz. Kısacası, eşi menendi az bulunur bir **"batılı"** aydındır dostum; **"seçimlerde de oyunu tabii TİP'e verir"** diyeceksiniz ya, veremez; zira –söylemezsem olmayacak– yüzünüze güller biraz **"komprador"**dur kendisi. Evet, evet, basbayağı kompradordur: Bilmem kaç kuşak önce **Türkiye**'ye gelmiş, yerleşmiş **Trieste**'li Katolik bir ailenin oğlu. Bilmem hangi Frenk şirketinin dümenlerini ustalıkla çevirip, (ne kızı verip, ne dünürü küstürerek) geçimin yolunu pekâlâ bulmuş, bir eli yağda bir eli balda bir mutlu kişi. Mutluluğu, varlığını hiçbir şekilde içinde yaşadığı topluma bağlı saymamasından: –Ben, arkadaş, buraya çıkarımla bağlıyım; ondan ötesi, Batı: **Verdi**'nin operalarında bulduğum şenlik, Flamand ressamları, Fransız şiiri, Alman felsefesi, vs.

Hınzırlığım açık açık göründü sanırım. Gerçekte bu tip, bizim **"batılı aydın"** tipinin taa kendisidir. Büyük şehirlerimizde arı gibi işleyen o yabancı kültür merkezleri yok mu, gidiverin bir ikisine, bizim hızlı **"batılı"** aydınları demet demet toplarsınız. Dil öğreneceğim diye kurslarda kıçını eskiten, yarısından çoğunu anlayamadıkları birtakım gereksiz konferansları gövdeye indirip miğde fesadına uğrayan, plak konserleriyle büyük müzik **"istimnaı"** yapan onlardır hep. Tıpkı ötekininkisi gibi, bunların da oğulları değilse kızları, **"kefere"** okullarında büyür; **Paris**'in, **Londra**'nın sanat olayları sofralarında tüter; ömürleri batılı başkentlere yapılmış, ya da yapılacak gezilerin lakırdısıyla geçer.

Fark, birinin bu toprağa bağlı olmadığını bilmesinden dolayı tutarlı ve mutlu; ötekinin, hâlâ bağlı olduğunu sanmasından dolayı tutarsız ve mutsuz oluşundan ibarettir. Aslında, bu ikisi elele verip **Tanzimat-ı Hayriye**'yi ve **Meşrutiyet**'i bir güzel rezil etmiş, sonunda koskoca imparatorluğu batırmışlardır. Cumhuriyet'ten sonraki ilk işleri de **Atatürkçü** çağdaşlaşmak amacını (toprak reformu, endüstri devrimi, vs.) batılılaşmak diye eski çizgisine kaydırmak olmuştur.

Ya ikinci işleri?..

Son günlerde birkaç yerde Türk şiirinin sorunları üzerinde konuşmam gerekti; epeyce ilgili, oldukça hareketli üç ayrı dinleyici kalabalığın üç aşağı beş yukarı burada bir eyyamdır yazdığım şeyleri söyledim. Çoğunun aklı dediklerime yattı, bazılarına ters geldi nedense; toplumcu, batıcı ve ilerici belledikleri bir adamın, sözgelişi, **"Türk sanatı batılı yöntemlerle, ama Türk bir bileşim olmak zorundadır"** demesini yadırgıyorlardı. İçlerinden birkaçının (hızlı toplumcularmış bunlar):

– Yahu bu adam galiba gerici! dediğini bana ulaştırdılar. Şaşmadım. Şaştım dersem yalan söylemiş olurum. İki ay kadar önce bir başka yerdeki bir konuşmanın sonunda, dudaklarında bütün o yavan toplumculuk lafları ateşe hazır bir iki delikanlı yanıma sokulup açıkça **"sosyalist olup olmadığımı"** sormuşlardı. Onları kuşkuya düşüren elbette tek tip bir toplumculuk anlayışının çemberine girmiş olmaları!... **Atatürk**'ün çağdaşlaşmak sorunu tek tip ve çok yanlış bir batılılaşmak sorunu olarak soysuzlaştırıldı ya, şimdi

de toplumculuk, daha doğrusu sosyalizm tekelci bir toplumculuk anlayışı olarak öyle soysuzlaştırılıyor. Bu işi becerenler de o demin altını çizdiklerim; davranışları ve yaşantılarıyla komprador-lövanten bozması, kafalarının kuruluşuyla çözümleme ve bileşimlerden çok öykülenmelere yatkın aşırıcı tipler!

(İlerici toplumculuk bu benim dediğimdir, dediğim dedik öttürdüğüm düdüktür, ya benim gibi toplumcu olursunuz, ya da zaten siz toplumcu değilsiniz; ileri toplumculuk, efendime söyleyim, ateş pahasına köy enstitücülüğü, folklor kırması yoksulluk ve eşkıya edebiyatı, **Beethoven**'i sevmek ve **Şolohov**'u okumak, dine ve divan'a sövmek, **Eisenstein** ve **Pudovkin,** eski Yunan ve Latin hayranlığı, epeyce **Marks,** bir fırt **Garaudy,** ağalar yaktı beni, estek köstek... Ötesi de şu, yanılıp yakılıp: **– Marks, Cachin, Denis, Garaudy** iyi güzel ama hani **Troçkiy, Bukharin, Kautsky,** hani **Jaurès, Guesde, Blum?** dediniz mi, vay siz benden değil üstelik düşmandan yanasınız. Bu, tıpkı bir önceki gibi, bir **conformisme**'dir, hem galiba **conformisme**'lerin en yavanı ve en tehlikelisidir.

İşin acısı yeni de değildir bizde: **Türkiye Sosyalist Partisi**'nin ve gazetesi **Gerçek**'in gerici ve tutucular kadar, hatta onlardan da fazla, tekelci bir toplumculuk anlayışının taraftarlarından çektiğini de şimdi ben mi yazmalıyım? Elektrik parasını ödeyemeyecek kadar çaresiz ve parasız bir partiyi **"emperyalist parasıyla kurulmuş"** saymak densizliğini edenlerden bazılarının sesi bugün yabancı başkentlerden geliyor. Hem de takma adların ve parlak kıçlı siyah **Zis**'lerin konforuna sığınmış olarak.)

Yok, yok, toplumculuğu tekel altına almak bu ülkede kimsenin haddine düşmemiştir. Sosyalizm tezlerine ancak özgürlükle kavuşanlar, sosyalizmlerin ancak özgürlükle büyük öncülerine yakışır yüceliklere ulaşabileceğini en iyi kestirirler. Zart zurt yok. Ne sağdan, ne de soldan. Herkes doğru bildiğini açık açık anlatacak, her şey ortalıkta açık açık konuşulacak. Değil mi ki **Türkiye**'de de yazıları bazı **"sosyalist"** ülke dillerine çevrilmeyen, asla da çevrilmeyecek olan toplumcu yazarlar yaşıyor; değil mi ki onlar, **Andrey Siniavskiy** ve **Yuri Danlel**'in bütün yazdıklarına elleri titremeden kendi imzalarını atabilirler. Türk toplumculuğunun geleceğine güvenle bakabiliriz.

4.

PLEKHANOV İLE JDANOV

Studio de l'Etolie'a bir kış öğle sonu rastgele girmiştim. **Claude,** hiç bilmiyordu. **Etolie** çevresindeki yan sokakların birinde bir garip sinemadır: Kimsenin yüz vermediği birtakım ilginç filmleri geçer, olmazsa ünlü klasiklerin yeni kopyalarını gösterir **(Eisenstein**'in **Aleksandr Nevskiy**'ini yeniden orda gördüm, filmin aşırı Rusçuluğu gözümden kaçmış imiş meğer, hele **Altınordu hanları**nı bir çeşit barbarlar olarak gösterişi düpedüz kanıma dokundu). Bir akşamüstü, ne görsem iyi, **Mark Donskoy**'un görmediğim bir filmini geçmiyor mu: **Toma Gordayef, Maksim Gorkiy**'in aynı ad taşıyan romanından aktarılmış.

Claude, savaş ertesi çoğu Fransız aydınları gibi, Rus edebiyatını sadece **Dostoyevski** sananlardan, Sovyet yazarlarını, bu arada **Gorkiy**'i, toplumcu gerçekçi **(réalisme socialiste)** akımın kuklaları diye alıyor. Sinemaya zorla götürdüm, **Gorkiy**'in özellikle **Toma Gordayef**'in yüzümü kara çıkarmayacağına inanıyordum. **Donskoy**'un hakkını yemişim: Daha önce yaptığı üçlemesiyle **(Çocukluğum, Ekmeğimi Kazanırken, Benim Üniversitelerim)** Baba **Gorkiy**'i ne kadar çok sevdiğini kanıtlamış olan usta yönetmen, **Eisenstein**'la **Pudovkin** arası bir sinema tutumuyla gerçekten kendini aşıyor; çıkardığı geçerli, derinlemesine ve çok beşeri bileşim adamakıllı etkili oluyordu. O kadar ki, o gün bugün, **Claude** eline **Gorkiy**'e ait ne geçirirse bir nefeste okur; bense **Gorkiy**'le başlayıp aslında **Fadayef**'in intiharıyla biten toplumcu gerçekçiliğin yürek törpüsü serüvenini düşünürüm.

(Yoksa yanlış mı anımsıyorum, toplumcu gerçekçilik tezleri üzerinde ilk kafa yoranlardan, ilk konuşanlardan birisi de **Aleksiy**

Maksimiç Gorkiy'dir. Yine de ermişlere, demlenerek kocamışlara vergi o insancıl önsezisiyle bu tutumun ne yanlış gelişmeler gösterebileceğini sezmiş, bizdeki azgın toplumcuların adını anmaktan inatla kaçındıkları **"devrimci romantikliği"** de yanına katmıştı.

Andrey Jdanov o müthiş makalelerini yazıp bu görüşleri kupkuru birer tüzük maddesi haline getirene kadar, hatta ondan sonra da, bu iki tutum, Parti'nin resmi sanat görüşünün temelleri sayılmıştır. Şu satırları yazmadan **Jdanov**'un yazdıklarını yeniden gözden geçirdim? Geçirmesem de olurmuş. **Fadayef**'in **"Genç Muhafızları"** adlı romanı **Jdanov**'cu sanat kafasının yazarı nereye götüreceğini pek güzel gösterir. Tıpkı onun gibi, **Boris Polevoy**'un, bir zamanlar göklere çıkarılan, **"Kesin Dönemeç"** adlı romanında **Plekhanov**'un usta bileşimi, **Gorkiy**'in insancı ve aydınlatıcı davranışıyla başlayan akım, kaba, Mınakyan işi bir palavra sanatı olmaya gelip dayanmıştır. Ben **"Kesin Dönemeç"**in de filmini görmüşümdür. Bir yağmur 1951'inde **Belleville** taraflarında bir mahalle sinemasından tiksinerek çıktığımı hatırlıyorum. İşte bu ve buna benzer irkilmeler, tiksintiler ki, gerçekçi ve toplumcu olmak isteyen bir sanatın olanakları ve sınırları üstünde esaslıca düşünmek gereğini kafama sokmuştur.)

Nasıl **Vladimir İliç Lenin**'in Bolşevik bileşiminden Marksizm kadar **Bakunin** ve **Neçayef**'in **nihilist** tezleri rol oynamışsa; **Plekhanov**'un Marksist estetiğinde **Belinskiy**'in, **Çernişevskiy** ve **Dobroliyubov**'un, kısacası **"eleştirmeci gerçekçiliğin"** toplumcu tezleri öyle rol oynamış, işe yaramıştır. Yıllarca önce **Plekhanov**'u yarım yamalak hecelerken en çok etkilendiğim; bir yandan onun sanatın toplumsal çıkış ve gelişmesini pek **"çelebice"** aydınlatması ise, bir yandan ekonomik ilişkiden bireysel psikolojiye süzülen içlem kavramını etki ve karşıtetki çizgileri arasında açıklayabilmesiydi. Batılıydı **Plekhanov,** devrimci bir aydındı ama, **Rus Sosyal Demokrat Partisi**'nin **Menşevik** kanadına bağlıydı. Rus marksist hareketini başlatanlardan olduğu halde **Bolşevik**liğe itibar etmedi ve **Menşevik** öldü.

Belki de bu yüzden **Andrey Jdanov**'un **Plekhanov**'dan yozlaştırdığı sanat tutumununu **Plekhanov**'la ilgisi yoktur diye düşünmüşümdür hep. Gerek o, gerekse **"mistik bir insancılık"** dü-

şüncesi yaymaya çalıştığı için Gürcü devrimci **Çugaşvili**'nin **(Stalin)** mücadele ettiğini kasılarak söylediği **Aleksiy Maksimiç Gorkiy,** sanatın toplumsal açıklamasını yaparken, sanatçıyı toplumsal gerçekçilikle karşı karşıya bırakmış, ondan gerisine pek de karışmamışlardır: Toplum budur, toplumsal sınıflar bunlardır, nesnel gerçek şudur, üretim ilişkilerinin toplumsal ilişkileri, toplumsal ilişkilerin toplumsal psikolojik ortamı doğuruşu şöyledir, devrimler şöyle olur, sanatın toplumsal evrim tablosundaki yeri şurası, sanatçının görevi şudur der, ona çok genel yönler çizerler: Reçete vermezler eline, gözüne parti gözlüğü takıp tersine bir soyutlamacılığa ve gerçekten sıyrılmışlığa götürmeye kalkışmazlar.

Sanat anlayışları toplumsaldır, sanatçıyı bilinci derecesinde sorumlu kılar, ama bilinçlendireceğim diye yaratıcı özgürlüğünden etmez. Hele tek yönlü, ron ron öten şemalara kesinlikle yüz vermez: Siz **"Klim Samgin'in Hayatı"** gibi bir baba romanı hangi sözüm yabana Marksist şemaya sığdırabilirsiniz Allah aşkına? Ama **"Genç Muhafızlar"**ın, **"Kesin Dönemeç"**in, daha onlara benzemez nicelerinin şeması tıpkı bizim yerli filmler gibi roman yazılmadan önce vardır. Zaten aradaki fark toplumsalla toplumcunun farkıdır, bir bakıma.

(Savaş yıllarında **Hollywood**'dan akla durgunluk veren propaganda filmleri gelirdi. Çoğumuz görmüşüzdür. Çokluk, **Errol Flyn**'in başını çektiği bu sıra işi kordelâlardan bir tanesini neden hiç unutmam bilir misiniz? 1949'da mı, 50'de mi ne, hemen hemen tıpkısını bir Sovyet filmi olarak seyretmişimdir de, ondan!..

İlkinde Amerikalı, ikincisinde Sovyet subayı, –biri **Berlin**'e biri **Varşova**'ya– gizlice paraşütle iniyor, onca düşman gözetlemesinden sıyrılıp dehşetli sabotajlar yaptıktan sonra tereyağından kıl çekercesine geri dönebiliyordu. Doğrusunu söylemek gerekirse amaçlı propaganda konusunda Ruslar kantarın topunu adamakıllı kaçırmışlardı, zira onların kahramanı, kaçtığı yetmezmiş gibi, o sırada elleri armut toplayan çok yüksek rütbeli bir Nazi komutanını da beraberinde götürmüştü.

Bu ayraç Sovyet sinemasının **"Askerin Türküsü"** gibi bir filme nerelerden kopup geldiğini işaretlemek içindir. Yaygın tanımıyla toplumcu gerçekçilik, sanatçıyı belki **"banka ve tröstlerin**

kuklası" olmaktan korumuştur, gelgelelim bir başka örgütün kuklası etmiştir: Parti'nin! O müthiş mekanizma ki, geçenlerde toplumcu bir yazar, son elli yıldaki sosyalist ilerlemeyi elde edebilmek için, böyle amansızca kullanılmasına acaba lüzum var mıydı? diye soruyordu.

Sorulacak sorudur.)

5.

ON İKİDEN VURMAK

Önce müthiş itirafımı yapayım: **Picasso**'yu ben hiç sevmedim. Bu yüzden **Doğan**'la birlik olmam, ünlü ressamı çamurlara bulamam çok daha akla yakındı. Ne var ki ben, **Tâci,** bazı bazı **Reşko "sanatçının özgürlüğü noktasından" Doğan**'ın tek yanlı koç kafasına adamakıllı direniyor, dengine getirdik mi sert çıkışlar bile yapıyorduk. Beni özellikle bulandıran, **Doğan**'ın bir resim sergisini gezmek, bir şiir kitabını okumak hiçbir gün hiçbir şekilde kafasından geçmediği halde, toplumcu öğretinin hızlı politikacısı nitelikleriyle bütün sanat dallarında asıp kesmeye kendini yetkili saymasıydı. Kendi çapında bir **Jdanov**'du **Doğan**, dar kafalılığı doktrine bağlılık, despotluğu disiplin sanırdı; Sovyet ressamlarının haldır haldır boyadıkları sokak fotoğrafçısı tablolarını kıyasıya destekliyor, **Picasso**'yu **"parti çizgisini tutturamamış, yozlaşmış ve çürük"** bir resim yapmakla suçluyordu.

O devir, benim bir **Troçkiy** sakalının gerisinde **Seine** boyu kitapçılarından **Anna Seghers**'leri, **Jorge Amado**'ları, **Pablo Neruda**'ları arandığım devir, **Türkiye**'den toplumcu gerçekçilik bakımından çok başka (onlar yanlış diyor) adlarla gelmişiz. Savaş yılları boyunca sıcak sıcak okuduğumuz **Remarque, Istrati, Malraux, Silone,** vs. artık yazardan bile sayılmıyor. O kadar sevdiğimiz **Mihail Zoşçenko**'nun **Jdanov**'ca **"bizzat"** karalandığını okuyoruz. Yeni tanıdıklarımdan ne yapsam ne etsem hoşlanamıyorum. Hele Sovyet yazarları, her seferinde beni bir başka düşbozumuna uğratıyorlar: **Ehrenburg**'dan ötesi, **Gorkiy**'den beri alıştığım o derinlemesine ve sarıcı gerçekçiliği çoktan bırakmış, birtakım hazır şemaları doldurup doldurup ortaya sürüyorlar. Roman,

insanın kendi kendisiyle ya da çevresindekilerle olan ilişkilerini anlatan bir yazı türü olmaktan çıkmış, daha çok yazarın "parti" ile ilişkilerini düzenlemeye yarar bir hüccet olmuş. Can sıkıcı bir şey bu!

Aragon'un **"le sens politique"** dediği, **Malraux**'nun, **Ehrenburg**'un, hatta **Koestler**'in romanlarında ustaca kullandığı kavram, sıra sıra yazarların mezar taşı. İnsanı gündelik ve ömürlük yaşantısı içinde kavrayıp oradan siyasal uğraşına gidecekleri yerde, hedefi olağanüstü büyültmüş, siyasal uğraşın geniş mekanizması içersine bireyi bir kukla gibi sokuvermişler. Toplum her yapıtın baş kahramanı, ama o da gerçek boyutlarıyla değil, yazarın kendi gözlemlerine dayanarak da değil, **a priori** alınmış bir öğreti yargısına göre değerlendiriliyor. Sonuç, şaşırtıcı bir şey, yazarın gerçekçilik adına gerçekten, hem beşeri hem toplumsal gerçekten soyutlanması. Yalnız **Anna Seghers**'i, o da galiba **"Transit"**i okurken anlattıklarının insanlara ve onların çarpıntılı yaşantısına ait şeyler olduğunu sezer gibi oluyorum. Belki biraz da **Simonov! Sebasto**'daki otelimde, karlı kış akşamları, paşa paşa yine **Baba Gorkiy**'e dönüşüm, o bitmez tükenmez **"Klim Samgin"**in ağrılı evrenine kendimi salıverişim bundan mı ileri gelmişti acaba?

Hâlâ kendi kendime sorarım.

İç yaşantımız, duygu, izlenim ve sanrıların doğuşu, belirişi, gelişmesi her bakımdan ne ilginç bir grafik verir, hiç düşündünüz mü? Bireyin, anlık tepki ve karşıtepkileri çokluk dış belirtiler kazanamadan birtakım iç kaynaşmaları olarak kalır, ya ufalanır, erir, kaybolur; ya da başka duygu biçimlerine dönüşür. İnsanın, biliyorsunuz ruhbilimsel anlamda bir görünür, bir de görünmez yaşantısı var. Görünmez olanı genel olarak elbet altbilinci yapar yapmasına, yapar ya, altbilince ve özelliklerine uzanmadan da, sadece duygu ve tepkileri izlemek insanın iç yaşam örgüsünü kavramak noktasından çok önemlidir.

Ayten, Oktay'la buluştuğu anda, **"resmen"** sevgilisiyle buluşan genç kızın ruhsal durumunu yaşar, davranışlarıyla elinde olmadan onu oynar; ne var ki, **Oktay**'ın yanı sıra gözüne ilişen bir film afişi, kulağına çalınan bir melodi onun en içinden birtakım duygu demetlerinin, arka duyarlıkların havai fişekler gibi fışkırmasını ya-

ratır. Günümüz sanatçısının günümüz insanını roman olarak verirken baş işi işte bu iç örgüyü izlemek, onu bireyle ilgili ya da bireyden bağımsız olarak vermek olmalıdır; bunu da ancak romancı bireysel ya da toplumsal bir kahraman arkasına sığınmazsa yapabilir. Bir kahraman **"yapmak"** aslında yazarın kendisini maskelemesinden başka bir şey değildir. Onun için yeni roman, bir anlamda romancının kendi romanıdır, roman, bir anlamda romancı günlük yaşantısının iç radarına yansıyan oynak, o ele geçirilmez gibi görünen ışıklı çizgileri yakalayıp kâğıda geçirebilirse amacına ulaşmış olur, bu da yazarı beyaz kâğıt önünde kendi kendisiyle müthiş bir boğuşma ve yalnızlık içinde bırakacaktır.

Nathalie Sarraute bunu böyle söylüyor. Bildiğiniz gibi, yeni Fransız romanının en ustalarından sayılır, çok da kafa yormuştur bu konuda; yeni bir roman anlayışını **Balzac**'tan **Zola**'dan koparmak hepsine bir ara pek zorunlu göründüğü için olacak, **Dostoyevskiy**'in bıraktığı yere **Kafka**'yı bağlamış, özel sezgi ve düşünceleriyle bundan yukarda özetlemeye çalıştığım bileşimi, **Le Planetarium, Martereau** gibi romanları çıkarmıştır; yazdıklarında dediklerini uygular durur, olaylar kişiler gerilere itilmiştir, yazar inatçı bir dikkatle radarının aynasına düşen o yan duygulanmaları yakalamaya çalışır, yakalar, izler, bir başkasına atlar; olaysızlığını, hatta bana sorarsanız insansızlığını bu ruhbilimsel grafiklerle bütünleyip ilginçleştirmeyi dener. Başarır mı, o ayrı konu.

(Nathalie Sarraute'un nasıl aşırılığa doğru kaydığını ancak **Virgina Woolf**'u okurken kestirebildim; daha doğrusu, biçimciliğe yaklaşan soyut bir bireycilik denediğini daha iki yıl önce bir ocak başı tartışmasında **Claude**'a söylemiştim ama, ancak **Woolf**'un beşeri, hatta bir yerde rahatça gerçekçi bir tutumla geliştirdiği kendine özgü **unanimiste** çalışması sorunu kafamda yerli yerine oturttu. Nasıl sonraki sosyalist gerçekçiler romanı beşeri raylarından çıkarıp toplumsal bir satranç oyunu, insanları da satranç taşları haline sokmuşsalar, sonraki **"modernler"** de aynı şekilde "insanın kendi kendisiyle ilişkilerini" anlatacağım diye hedefi gereğinden fazla küçültmüş, insanın ayrıntılarını insanın kendisi diye almak yanlışına sürüklenmişlerdi. Öyle ya karaciğer hücrelerinin yapı ve görevlerini inceleyen bir bilgin insanı bütünüyle kavrıyor sayılabilir mi, sayılmaz elbet; öyleyse, bireyin ruhbilimsel durumunun dalgà-

lanmalarını sırasında bireyden bile soyutlayarak tesbite çalışmak. **Joyce, Faulkner, Woolf** tipi romancılığı saçmaya **(absurde)** indirgeme olur.

Şimdi **"Bıçağın Ucu"**na çalıştığım günlerde bir bloknotun kenarına çiziktirdiğim şu satırları okur musunuz:

"Romanın bireyi toplumsal örgü dışında değerlendirmeye çalışması romancının çağının gerisinde kalmasıysa, toplumun tek tek ve bağımsız yaşantılara sahip bireylerden meydana geldiğini unutması insanın gerisinde kalması. Çağdaş roman elbette toplumsal ve gerçekçi bir roman olacak. Yalnız gerçekçiliği en geniş anlamda almak ve uygulamak şartıyla. Bu da, bana kalırsa, toplumsal bileşime yüzyılın bütün olanak ve verilerini yedirmek yolunu açıyor: Toplumsal çatısı sağlam çatılmış bir romanda gerçeküstücülüğün, varoluşçuluğun, yeni romanın deneylerinden rahatça faydalanabiliriz. Faydalanmak zorundayız."

Bilmem bizim köylü gerçekçileri de, aşırı alafrangacıları da ayrı ayrı neden tutmadığım anlaşılıyor mu?

6

FEDAİLER MANGASI

Kaç gündür buralarda yoğum, 1940'lardayım. Ağır uçankaleler karartma şehirlerini yerle bir ededursun, dergilerin sararmış kapılarını teker teker çalıyor, içimsıra kıvrılan bir soru işaretine yirmi yıl öncesinden karşılıklar arıyorum. **(Voronej** önlerinde Alman artçıları yaman savaşıyor. Gözleri kör eden kar beyazlığı içinde soyu tükenmiş hayvan ölüleri gibi bırakılmış tanklar. **Mareşal Rommel, El-Ageyle** dolaylarında bakalım tutunabilecek mi? **Guadalcanal'**da Amerikan erleri Japonları alev makineleriyle sarı kibritler gibi tutuşturuyorlar.) Bense bir toplumcu gerçekçilik dalgasına düşmüşüm. Nedeni de, beş yıl kadar önceki bir Beyoğlu sabahını anımsamam: Kemalgillerin belki de en güçlü romancısı olan **Orhan Kemal'**le rastlaşmışız, ayaküstü soruyorum:

– Bereket'li topraklar üzerinde, ama ne?

O yampiri külhanbeyi gülümsemesiyle kestirip atıyor:

– İstismar birader, istismar!

Peki ne var bu anıda beni kurcalayan? Besbelli bizim toplumcu gerçekçiliğimizin ne olduğunu, nereden geldiğini araştırmaya iten bir dürtü bu. Uluslararası, üstelik açıkça belirlenmiş bir yöntem olduğuna göre, acaba doğru mu anlamışız, doğru mu uygulamışız, yoksa bize özgü koşullar yüzünden birtakım özgül nitelikler mi doğmuş?

Toplumcu gerçekçilik, biliyorsunuz, **réalisme socialiste** deyiminin yanlış Türkçesi, dapdayıca sosyalist gerçekçilik dense daha mı iyi olurdu kestiremiyorum ya, eskilerden adını her anan yazarın ona başka bir ad yakıştırdığı da gerçek: **Nasri Nihat,** ihtilâlci rea-

lizm demiş sözgelişi, **Asım Sarp (Kemal Sülker)** inkılâpçı realizm diyor, Yürüyüş'çüler aktif realizm deyimini yeğlemişler, **Behice Boran "realist ve inkılâpçı ileri sanat"** diye almış. Yalnız, nasıl anılırsa anılsın, hemen göze çarpan özelliği; toplumsal bir tutumu önerişi, sanatçıyı toplumsal anlamda sorumlu bir sanata çağırışı, sanatı gerek doğuşu, gerek gelişmesi, gerekse etkileri yönünden toplumsal açıklamalara bağlayışı. Ne var ki derli toplu, iki ayağının üstünde sağlam, ayrıntıları unutulmamış incelemelere, derinleşmek isteyen araştırmalara da rastlanmıyor pek. İş kuramsal bakımından hayli genel tutulmuş, sanatın da din, hukuk, felsefe, töre gibi bir üstyapı kurumu olduğunu tekrarlıyorlar bol bol. Toplumcu bir gerçekçiliğin **esthétique** yönden özgül niteliklerini aramaktan çok, sınıfsal niteliği üstünde duruyor, toplumsal giderek siyasal görevini belirtiyorlar. Açıkça yazılmamış ya, bazıları çeviridir sanırım; bazıları, sözgelişi Türk şiirini incelemek iddiasındaki, **Kemal Sülker**'in **Gün**'deki uzun yazısı (8 Mayıs – 15 Ağustos 1946) araştırmadan çok tartışma havasında kavgacı, dikkafalı bir yazı. Anlaşılıyor ki, o dönemlerin büyük sorunu, önce sanatçıyı toplumsal sorumluluk fikrine yatırmak, sonra da özgürlük savaşına katabilmek.

Nasri Nihat'ın **"Modern Realizm"** başlıklı yazısı (Gün, 23 Şubat 1946) bana içlerinde en özlüsü gibi geldi: Kısaca tanımlıyor **"ihtilâlci"** gerekçiliği, materyalist ve diyalektik olduğunu belirtiyor; **"...hâdiselerin otomatik akışını temâşâ etmekle kalan ve hâdiseler üzerinde şuurunu sözde müstakil bir objektif"** olarak gezdiren klasik tesbitçi gerçekçilikle yenisini karşılaştırıyor:

ihtilâlci realizm, diyor, varlığın ve yaşayışın insicamsız, karışık ve aldatıcı şekilleri arkasında, hâdiselerin hakiki ve gizli akışını sınıflar münasebeti zaviyesinden izah eden materyalist ve diyalektik bir telâkkidir..."

Yürüyüş'te birkaç sayı süregiden kuramsallık iddiasındaki bir soruşturmadaysa, **Hüsnü Benli** şöyle demiş:

"... Sanat, insan cemiyetinin yükselişinde aktif rol oynar, sanat bedii haz ve heyecan uyandırmak suretiyle in-

san şuuruna tesir eder. Bundan dolayı sanat, insan ve şu-urunu yükseltmeye yarayan bir silâh olarak kullanılmalı-dır ve esasen sanata verilecek değerin biricik mihenk taşı da insan üzerindeki yükseltici tesiridir. (Yürüyüş, 25 Mart 1943)

Behice Boran, Yığın'daki **"ileri sanat, geri sanat"** başlıklı yazısında söylenegelenleri yenilemiş, ayrıca yenilik ve ilerilik ilişkileri üstünde durmuş. Açık, aydınlık, tutarlı bir duruş bu. Önemli ayrıcalığı, ilk defa olarak **"sanatın kendine mahsus vasıfları"** olduğunu işaretlemesi **(Plekhanov**'un özgül dediği nitelikler olacak), bir de o sıralarda paçamızdan akan yoksullukçuluk **(misérabilisme)** eğilimine ufaktan ufaktan direnmeye yeltenmesidir:

"...ileri sanat; realist ve inkılâpçı sanat olduğu için zamanının sosyal meselelerine lâkayt kalamaz. İleri olmak için sanatkârın mutlaka her eserinde istismardan, sefaletten, hürriyetten bahsetmesi gerekmez ama, istismarın, hürriyetsizliğin hüküm sürdüğü bir devirde ileri sanat bunlara sağır da kalmaz." (Yığın, 15 Aralık 1946)

Evet, istismar, sefalet ve hürriyet! Kuramsal düzlemde sorun böyle yayvan ve genel anlamda ele alınınca; sanatçıya, üretim ilişkileriyle, toplumsal ilişkiler, bu sonuncularla toplumsal psikoloji, toplumsal psikolojiyle onun öznelleşmesi demek olan bireysel psikoloji, bireysel psikolojinin özümlenerek **esthêtique** içlem haline gelişi, bunun da imgelerle deyimlenişi açıklanmayınca işin uygulama düzleminde buraya geleceği besbellidir. Öykücüler, köy ve şehir gerçeğini, ya **Gorkiy-İstrati** etkisinde (**Orhan Kemal**'in **Yeni Edebiyat**'ta çıkan **Beyrut hikâyeleri İstrati** havasıyla doludur) ya **Ömer Seyfettin-Refik Halit** çizgisinde nesnel **"tesbitler"** halinde vermekten öteye geçemez pek, toplumculuklarını sık sık yoksullukçuluğa kayarak, ya da taşlama olanakları arayarak belli etmeye çabalarlar **(Kemal Bilbaşar, Sabahattin Ali).** Ozanlarsa, **Namık Kemal - Tevfik Fikret - Nâzım Hikmet,** çizgisinin özgürlükçülüğünü sürdürür, şiir yüklerini savaş nedeninden ya

demokrasi cephesinin savaş şarkılarına, ya da insancı ama hayli **"hayalperest"** bir halkçılığa **(populisme)** harcarlar. Bunu **Kemal Sülker,** şöyle belirtir:

"... genel olarak kadın telâkkisi, çalışan insanların açlığı, amelelerin aşkı, hovardalığı, tekniğin tekâmülü, dini inanışların hâlâ devam etmesi, aşırı milliyetçiliğin zararları, harp, sulh, askerlik ve hepsinin başında hürriyet! Yani, Türk cemiyetinin fikir ve madde cepheleriyle katkısız realitesi ve insaniyetçi ülkü, ileri şairlerin belli başlı temalarıdır." (Gün, 15 Ağustos 1946)

(Resimler vardır, bir garip rastlantıya uyar, sonradan korkunç bir kaderi paylaşacak insanları bir araya getirir: Ne zaman görsem ürperdiğim şu kırk yedi yıllık eski ve karanlık resim gibi: Bolşevik Partisi'nin 19'uncu kongresi. Komitacı sakallı, sıkma gözlükü birtakım aydınlar, üstü kalabalık bir masayı çevrelemiş, objektife gülümsüyor. Kongre divanı üyeleriymiş bunlar. Dokuz kişi, dokuz önemli adam. Aralarında **Lenin, Bukharin, Kalinin** v.s. de var. Ötekilerini yazsam da tanımayacaksınız, yalnız şunu bilin ki: bu dokuz kişiden yedisi, resimde olmayan bir başka Bolşevik tarafından sonradan öldürtülecektir Yalnız onlar mı, yanları sıra **Kamenef, Radek, Zinovyef, Piatakov, Tukhaçevskiy** ve başkaları da 1930'dan 1935'e kadar çatır çutur demir bir çember içine sokulmuş olan **Rusya'**da, 1935'den 1940'a kadar da bu çemberi zorlamaya kalkışabilecek kim varsa, –aydın, asker politikacı, sanatçı– hep aynı adamın emriyle **"temizlenecek"**tir. **Yosip Visaryanoviç Stalin'**in.)

Devrim'den hemen sonraki yıllarda öne sürülmüş, üstünde tartışılmış olsa da, sosyalist realizmi dünyaca bilinen haliyle işte bu korkunç yılgı döneminde doğmuş saymamalı mı? Rusya dışında haklı ve doğru bir direnme sanatına yol açacak sanılan yöntem gerçekte, ülkesinde uçan sinekleri bile kendine göre denetlemeyi düşünen bir diktatöre uysal. renksiz ve kişiliksiz sanatçılar yetiştirmeyi öngörüyordu. Yaratıcı değildi istenen, uygulayıcı, aktarıcıydı: en somut özgürlükler için yapılmış, devrim ilkin yaratma özgürlü-

günün kapılarını kapatıyor, yaratıcılarını partinin ücretli memurları kılığına sokuyordu.

Sovyet yazarları I. Kongresinde (17 Ağustos 1934) **Andrey Jdanov,** o ünlü **Jdanov,** bilir misiniz sosyalist realizmin tanımlamasına nerelerden geçerek gelir? Parti, ülkenin ekonomik, kültürel ve siyasal hedeflerini belirlemiştir; bu hedeflere ulaşmak için yapılan çalışmalar hızlıdır ya, daha da hızlanmalıdır; **"... kapitalizmin bilinçlerde kalmış artıklarını, işçiler üzerindeki burjuva etkilerini, gevşekliği, hafifliği, tembelliği, disiplinsizlik ve bireyciliği..."** ortadan kaldırmak için, **"...bütün Sovyet yazarları Merkez Komitesi'nin dikkatli ve günü gününe kılavuzluğu altında, Yoldaş Stalin'in yorulmak bilmez destek ve yardımlarıyla Partinin ve Sovyet iktidarının çevresinde birleşmişlerdir."** Türkçesi, iş bilinçli yazarların gönüllü toplumculuğuna bırakılmamış, kalemler sanatdışı bir güdüm altına sokulmuştur. **Sovyet Yazarlar Birliği**'nin ilk maddesi açıkça yazar bunu, ayrıca **Parti Merkez Komitesi**'nden bağlayıcı bir karar da çıkarılmıştır. **"... Sovyet edebiyatı halkın ve devletin çıkarlarından başka bir çıkara hizmet edemez** (14 Ağustos 1946). Nasıl olur bu hizmet; elbet sosyalist realizm yoluyla olur. **Jdanov**'un ağzında bu şu demeye gelir:

"...sosyalist realizm, her şeyden önce, sanat yapıtlarında göstermek amacıyla hayatı tanımak demektir, göstermek diyorsam scolastique yoldan, ölü, sadece nesnel bir gerçek olarak göstermek değil de, gerçeği devrimci gelişmesi içinde göstermek demek istiyorum. Oradan itibaren de artistique yaratışın somut tarihsel tabiatı ve gerçekliği emekçilerin sosyalizm ruhuyla eğitilmesi amacıyla birleşmelidir."

Uygulama düzlemine döküldü mü iş bakın ne olur, sanatçı ile yansıtacağı "**toplumsal ve tarihsel gerçek**" arasına bir perdedir gerilir, zorunlu ve kaçınılmaz bir perdedir bu, sanatçıdan ille bu perdenin üstünde gördüklerini yazması istenir Başka bir deyişle; sanatçı, toplumsal yorumunu yapmak, yöntemini uygulamakta öz-

gür bırakılmaz, açıkça siyasal iktidarın **"vesayet"**i altında tutulur. O kadar böyledir ki bu, yıllarca sonra **Rusya**'ya rahat bir soluk aldıran adam diyeceğimiz o babacan **Kruşçov** bile, tüyler ürpertici bir rahatlıkla şunları söyleyebilecektir:

halka gerçekten hizmet isteyen sanatçı için özgür ve yaratıcı olmak diye bir şey yoktur. Onun için kendini zorlamak diye de bir şey yoktur. Parti prensiplerini kendi hayatında yankılaması, onun ruhu bakımından en önemli bir ihtiyaçtır. Bu noktalara sıkı sıkı bağlanır, her zaman onları savunur, yayar. (1957)"

(Sovyetlerin gelmiş geçmiş en büyük ozanı, **Mayakovskiy,** kendini vurmadan önce şunları yazmıştı: **"Ölüm hiçbir şeyi halletmiyor, bunu kimseye tavsiye etmem."** Yine de sosyalist realizm yokuşunda Sovyet sanatçıları takım takım kendilerini öldürmüşlerdir: **Aleksandr Blok, Essenin, Fadayev** vb. Bu, insanlık düzlemindeki acıklı sonuç. Acaba sanat düzlemindeki daha mı az acıklıdır? Bu fikir edinmek için ya, **Aragon**'un ünlü **Prag** Söylevi'ni okuyacaksınız, ya da yenilerde Parti'nin demir sillesini yiyen **Andrey Sinyavski**'nin Sosyalist Realizm adlı incelemesini: Bu sonuncusu, kaçak olarak **Esprit** dergisinde yayınlanınca görmüş, derginin hinoğluhin Katolik eğilimleri yüzünden bazı kuşkularla okumuştum, şu günlerde yayınlanan Türkçesini –ciddi çeviri yanlışlarına rastladım– aynı izlenimlerle gözden geçirdim: **Sinyavski**'nin iç düzeni ne olursa olsun **"teşhirleri"** bana doğru, sosyalist realizm **conformisme**'inin ne büyük, ne ağrılı bir fiyasko olduğunu anlatışı geçerli görünüyor; buraya, bir fikir versin diye, sadece birkaç satırını aktaracağım:

"... Yazarlar, şimdiye kadar alışmış oldukları büyük inançlara ve belirli biçimlere, hayallere ve düşüncelere uyarak yazı yazmaya kalkışacakları yerde, bunların yerini tutmayacak yeni biçimlere bağlı olarak yazı yazmaya uğraşıyorlar. Yazıları yalan ve dolanla doludur. Değişmez bir sistem olan toplumcu gerçekçiliğin meydana çıkardığı

roman kahramanlarıyla psikolojik karakter analizlerini, şişirerek, okuyucularına sundukları hayat örnekleriyle gerçek hayatı ve büyük bir ülkü haline getirdikleri rejimle hayatın gerçek kurallarını birleştirmeye çalışıyorlar.

... Sonunda elbette ki, son derece çirkin ve iğrenç bir edebiyat oluyor. Onların yazılarındaki karakterler hep yaslı ve karanlık ruhlu insanlardır. Sonunda mutlu bir yuvaya kavuşurlar ama, kendilerini birdenbire içinde buldukları bu koşullar onların bilinçlerine etki yaptığından, okurlarına gazetelerde her gün görülen sloganları tekrarlayarak bağırmaya başlarlar: "Yaşasın dünya barışı!", yahut: "Savaş isteyecekler kahrolsun!" Bu hareketler sınıfçılık ve edebiyat bakımından yarım yamalak çabalar olup, ne tamamiyle toplumcu ve ne de tamamiyle gerçekçidir.")

Peki ne dersiniz, bu ikisi aynı şey mi?

Çıkış noktaları yakın da olsa kuramsal önerileri birbirini tutsa da, bizim toplumcu gerçekçilikle şu yukardaki sosyalist realizm arasında kesin bir paralel kuramayız. Çünkü, Türk toplumcu hareketi, ne yanından tutarsanız tutun, bir aydınlar azınlığı hareketi niteliği taşır, aşağıdan yukarıya itilmemiştir. Hele o karanlık yıllarda, bizim zaten pısırık işçi sınıfının desteği söz konusu olamayacağı gibi, şimdilerde bütün ilerici atılımları benimser görünen "ara tabakalar"ın da omuz vermesi olacak şey değildi. Ne mi çıkar bundan, bakın ne çıkar: Kuramsal düzlemde yalnızdır bu hareket, toplumsal temelinden soyutlanmıştır; pratik düzlemdeyse, hiçbir merkezi otoritenin denetlemesine bağlı sayılamaz. Daha da açıkçası, toplumsal yorumunu kendisine dikte edecek bir parti örgütünce denetlenemez. Eş-dost arasında, dedikodu çizgisini aşmayan uyarlamalar olur elbet, aşk şiiri yazma denir sözgelişi, yolculuk **thème**'leri toplum kaçakçılığı sayılır nedense, ama bu uyarmalar gerçek sosyalist realizmin laftan anlamaz kurallarıyla, o **"müeyyide"**li denetleme mekanizmasıyla bir tutulabilir mi Allahaşkına?

İş böyle olunca, Türk toplumcu gerçekçiliği, biraz devrim öncesi Rus eleştirici gerçekçiliği, biraz Fransız **naturalisme**'i fakat asıl Türk özgürlükçü sanat geleneği etkisinde toplumcudan çok toplumsal bir sanat yönelişi oldu. Ona kişiliğinin asıl yiğit ve acılı

çizgilerini veren, bir avuç sanatçısının, gittikçe azgınlaşan bir dikta rejimine, aklı durduran bir fütursuzlukla direnmesidir, sanırım. Örgütsüzdür, dayanaksızdır, parasızdır, savunmasızdır, çaresizdir, ama direnir yine. Anımsayanınız çoktur: Sanki kuşatılmış bir fedailer mangasıydı bu, umutsuz olduğunu önceden bildiği çetin bir savaş veriyor; teker teker eksiliyor, tuzparça oluyor, yine de özgürlüğün erkekçe şarkısını söylemekten vazgeçmiyordu. Diktanın baskı aygıtı mükemmeldi. Siyasi Polis işi gücü bırakmış, ozanların yazarların ardına düşmüştü. Sanat, sözcük, imge ve uyak evreninden anlaşılmaz bir yanlışlıkla gün günden uzaklaşıyor; Sıkıyönetim Mahkemesi, Emniyet Müdürlüğü merdivenleri, bitmez tükenmez sorgular, karanlık hücreler, cezaevleri ortamına yerleşiyordu. **Kafka**'msı bir çile başlamıştı ozanlar için, öylesine sıtmalı, öylesine ağır ve dolambaçlı bir çile! Sağlığını, işini gücünü, aklını, canını yitirenler, şiir yazma yeteneklerini yirmi yıl yerine üç beş yılda tüketenler oldu. Geçen yüzyılın başlarında başlatılan mangal yürekli ozanlar geleneğine toz kondurulmadı fakat.

Kim ne derse desin, aldırmayın: Buradan bakıldı mı yüzde yüz ulusal bir eğilimdir Türk toplumcu gerçekçiliği, ne **Rusya**'dakiyle, ne de başka bir ülkedekiyle benzeşir; özünü, gelişmesini, kapsamını artık gittikçe yoğunlaşan ulusal varlığından çıkarmaktadır: Ne zengin, ne ağrılı, ne kalabalık bir varlıktır o: **Namık Kemal** ve **Ziya Paşa** iki büyük sestir, dağları kırar; **Fikret** sisleri doğrayan bir ışıktan kılıçtır; **Nâzım Hikmet** uçsuz bucaksız bir yürek ülkesidir, içinde özgürlük gülleri açar; **Nail V.**'nin, **H.İ. Dinamo**'nun, **İlhami Bekir**'in uzak ışıldaklarını pırıl pırıl seçersiniz; bu yakınlara geldikçe rüzgâr taşıyıcıları, antolojilerde adları unutulsa da, daha bir bildikleşir, daha bir tanıdıklaşırlar. Bu erkekler korosuna katılmak ne Türkçe bir şeydir, ama ne zordur! Eğer son zamanlarda bazı usta, oturuşmuş ve sağlam ozanlarımızın yaptığı gibi, o geleneksel ve çileli **"müktesebat"**ı iyice bir kavrayıp özümlemeden, alışılagelmiş şiir aracınızla bu işe kalkışırsanız, sık tökezlersiniz, arasıra da **"havalar soğudu, Sana bir atkı lâzım, fakir fukara şimdi ne yapacak?"** gibi Arap filmi ayaklarına düşer, gülünç olursunuz. Bu da bizleri çok üzer.

Aman dikkat!

7

"AŞK DERDİYLE HOŞEM"

("– Türk müsünüz siz?"

Adamakıllı kaptırmış bir şeyler yazıyordum, birdenbire bu soru! **Paris'**te birisini **Türk'**e benzetmek kimin aklına gelir, olsa olsa o taraflı bir başka gurbetçinin: Oysa, yanıbaşımdaki masadan apaydınlık gülümseyen genç kız soruyu **Paris** varoşlarının o yuvarlak aksanıyla sormuştu. Çık işin içinden çıkabilirsen. Duru güzel bir kızdı bu, hafif çekik lâcivert gözleri hülyalı, karanlık saçlarında mıknatıslı mavi çakıntılar, neredeyse saydam beyaz bir ten. Adını söyler söylemez, Türk olduğumu bir kerede nasıl kestirebildiği sır olmaktan çıktı:

"– Maria Misakyan."

Sabahın gamlı saatleri, sinsi bir soğuk boy camlarının ardında gittikçe yoğunlaşıyor. **Quartier'**deki eski **Dupont,** gerilerde bir masa **Vietnam'**lı, bir masa **zazou floresant** tüpleri kahvenin içini bir akvaryum gibi donuk beyaz aydınlatmış. Yanılmışlık sıkıntısı, beyhudelik duygusu, kral yalnızlık. Peki, ne ister benden bu **"çekik gözleriyle Ermenice küfürler yazıp çizen çocuk?"** Hiçbir şey! Eğer rahatsız etmezse **Türkiye'**den açalım istiyormuş: Anasıgil **Bursa'**lı imişler, **"tehcir"** yıllarında gelmişler, o **Gennevilliers'**de doğmuş, iki göz bir evde oturuyorlarmış, durumları kötü.

İçimde biraz biraz polis midir nedir korkuları, yine de havamız yerinde, yemeği bir başka Ermeninin, toprağı bol olsun, **Sofi'**nin lokantasında yiyoruz; **Sofi** patavatsız içtenliği ve **Anadolu** Ermenisi Türkçesiyle gelip, acele, **"aramızı yapmağa"** kalkışmaz mı: Kaşla göz arasında **Maria'**ya Ermenice olarak:

"Sen bu çocukla evlen, diyor, korkacak ne var, artık Ermenilerle Türkler barıştı."

Bunu **Maria**'nın ansızın kızarmasından seziyor, birkaç ay sonra da o hanım gülümsemesiyle hâlâ utanarak anlatınca, kesinlikle öğreniyorum. **Départ** kahvesindeyiz. Artık **Maria St-Michel Bulvarı**'ndaki bir tüfekçi mağazasında çalışıyor, öğle paydoslarında beraberiz: Sütlü kahve, jambonlu sandviç, olmayacak hayaller. Bir akşamüstü **Rex** Sinemasında **Maria Montez**'in bir filmini seyrediyoruz, profilden ünlü yıldız **Maria**'ya benzetiyorum, ona baktığımı hissediyor hemen:

"– Kaptan, diyor, bana bakıyorsun."

"– Evet, diyorum, sana bakıyorum Maria."

"– Niye bana bakıyorsun?" diyor.

"– Seni, diyorum, şu perdedekine benzettim de!"

Büyük bir içtenlik, deyimlemesi zor bir minnet duygusu ile elini yumuşacık uzatıp elimi tutuyor. Ürperiyorum.

Döndükten birkaç ay sonra, o zaman Bahçeler Sokağı'ndaki evdeyiz. **Londra**'dan bir kart: Çalışmaya oraya gitmiş, yalnız ve mutsuzum diyor. Ben de yalnız ve mutsuzum. **Çolpan (İlhan),** henüz Akademi'de öğrenci, **"Onu çağırsana ağbiy"** diyor, çağırıyorum; geliyor, gelecek, geldi diye bir süre avunuyoruz; mektupların görünmez mekiği aramızda anlaşılmaz bir yakınlaşmadır dokuyor; içim bir cam top gibi, gözlerimi kıstım mı, derinliklerimde bir yerimde **Strasbourg-St-Denis**'deki kahvenin iç salonu, pazar Fransızları, filtreli kahve, yanımda **Maria;** o akşam, Yüksekkaldırım'dan inerken, şiir geliyor âdeta zorla yazdırıyor kendini:

"yüksekkaldırım'da bir akşam
maria misakyan'ı düşündüm
eğer kendimi bıraksam
yağmur olabilirdim yağardım... vs."

Maria gelemedi. İstemediğinden ya da istemediğimden değil. Akla gelmez sebeplerden: Paris'teki **Taşnaksutyun Ermeni Komitası**nın elebaşılarından, komitanın organı Hayistan gazetesinin sorumlularından **Savarış Misakyan** diye biri vardı, uzaktan bil-

mem nesi olurmuş, gayet karanlık bir adam, Türk düşmanı, işi hem onun yönünden karıştırdı, hem benim yönümden; istemeye istemeye koptuk! Yıllarca sonra **Mırç** memlekete döneceği sırada gitmiş onu aramış bulmuş, karşılaşır karşılaşmaz:

"– Maria'nın selâmı var, dedi. Hayırsız bir müzisyenle evli, iki de çocuğu olmuş. Biraz fazlaca içiyor. Seni konuşurken gizlice ağladı."

İşte böyle kardeşim **Hilmi,** yazının buraya kadarı senin için: Hiç değilse ben **Maria Misakyan**'ı yaşadım. Arasıra resmine bakmak gelir içimden, albümden arar bulurum: Resimlerin bir iyiliği de insanları hep öyle genç saklamaları mı?)

Şimdi de bir okurumla, birkaç sayı önce **Yaşar Nabi**'nin yanıtladığı **Erdoğan Yılmaz**'la konuşacağım. Beni yeni, üstelik kitaplarımdan değil yazılarımdan tanıdığı belli. Önerdiğim toplumsal tutumla aşk şiirleri **"yazılmaz"** mı demiş. (Aşk yerine sevi demiyorum, çünkü o zaman âşık yerine sevici demek gerekiyor, oysa bu kelimenin dilimizde ayrı bir kullanılış yeri var.) Sözüm sonunda **"yazılır"** demeye gelecek elbet, ama biraz dolaştıracağım.

Nâzım Hikmet, hayli uzun bir süre, şiirlerine **"yazı"** demekte inat etmiştir. Onun ağzından **Ekber Babayev** bize şu sözleri aktarıyor:

"... uzun zaman sevda şiiri yazmadım. Hatta şiirlerimde yürek kelimesini kullanmadım, yürek şuurun değil duygunun sembolüdür diye."

Bizim kuşağın edebiyat terbiyesi, aşk konusunda böylesi yasaklarla doluydu. **Nâzım**'ın davranışı köklerini önceki bütün kültürleri yok sayan **Proletkult**'un aşırı tezlerinde mi bulunuyordu, kestiremiyorum ama, ilkokuldan başlayarak bütün eğitim hayatım boyunca Türkçe derslerinde gül, bülbül, mey ve mahbub ozanlarının yerildiğini kulaklarımla duymuşumdur ben, etkisinde de kalmışımdır elbet: Arayın ilk on beş yıllık şiirlerimi bir tek gül sözcüğü, bir tek bülbül sözcüğü bulamazsınız. Düpedüz ayıp sayardım da ondan.

Garip'çiler işin içine **"yürek"** karışmasın derken ipin ucunu

şaşılacak derecede kaçırmışlardı. Nasıl toplumculukla toplumsallık arasında önemli farklar varsa, onun gibi duyguculukla duygusallık arasında derin ve ciddi farklar olduğunun kimse farkında değildi. Duygusallıktan geçtim, duyarlık bile sanat çabasının dışına sürülüyor, şiirleri algılasın diye okuyucunun elinde sadece zekânın ve mantığın gerçekte estetikle hiçbir alışverişi olmayan kategorileri bırakılıyordu. **Garip**'çiler şiirden **"yürek"**i atmanın eninde sonunda 'insan'ı çıkarıp atmak olduğunu hiç anlayamadılar. Oysa **Nâzım Hikmet,** hapiste, özellikle doğu klâsiklerini özümlemeye başlar başlamaz kavradı; **Hayyam**'la ve **Mevlânâ**'yla dörtlük çatışmalarının arasından heybetli ve gizemli imgelem ağaçları olarak yaman sevda şiirleri parıldamaz mı:

"Sarılıp yatmak mümkün değil bende senden kalan
[hayâle
Halbuki sen orda, şehrimde gerçekten varsın etinle
[kemiğinle
ve balından mahrum edildiğim kırmızı ağzın, kocaman
gözlerin gerçekten var
ve âsi bir su gibi teslim oluşun ve beyazlığın ki
dokunamıyorum bile..."

(Şu sırada bir koşu **Paris**'e dönelim mi: 1950'lerde **Nâzım Hikmet**'i Kurtarma Komitesi'nin toplantıları. Ben toplumcu şiirlerini okumak istedikçe, o **cartesien,** o katı Fransızlar nasıl da böyle bireysel ve ağır duygularla yüklü şiirlerini okumamı istiyorlar, görseniz şaşarsınız. İlk çevrilen ve ilgi uyandıran şiirleri de bunlardır.)

Bu yazıya başlamadan dosyalarımı bir kere daha kurcaladım: 54'den bu yana aşk, serüven ve yolculuk şiirleri yazdığım için meğerse bana ne kadar çok çatmışlar!... Bir kısmı **"çağdaş"** ozanlığıma yakıştıramamış bu şiirleri, bir kısmı toplumculuğuma. Daha da güzeli, ömürleri boyunca hiçbir toplumsal eyleme sokulmamış bazı mukavvadan kesme yazar ve ozanların beni **"toplum kaçaklığı"** ile suçlaması. (Hadi adlarını yazmayalım da, utanmasınlar.) **Erdoğan Yılmaz** elbette bunları bilmiyor! Bu satırların yazarı na-

sıl kimseyi dinlemeyerek çağdaş Türk insanını hem bireysel hem toplumsal içlemiyle bir bütün olarak işlemeyi kafasına koymuş, bunun doğal bir sonucu olarak da, sırası geldi mi nasıl aşk şiiri de, yolculuk şiiri de, gerilim şiiri de yazmış. Aslolan yöntemi elden kaydırmamak, bir de okurla kontağı kaybetmemek. Yıllarca sonra **Nâzım**'ın da ana hatlarıyla bunu andıran bir görüşte olduğunu okumak doğrusu iyice sevindirdi beni. Bakın, aynı yazıyı bağlarken ne diyor:

"Ben hem yalnız kendimden bahseden şiirler yazmak istiyorum, hem bir tek insana hem milyonlara seslenen şiirler. Hem bir tek elmadan, hem sürülen topraktan, hem zindandan dönen insanın ruhundan, hem kitlelerin daha güzel günler için savaşından, hem bir tek insanın sevda kederinden bahseden şiirler yazmak istiyorum, hem ölüm korkusundan, hem ölümden korkmamaktan bahseden şiirler yazmak istiyorum..."

Kaldı ki aşk şiiri Türk şiir okuru için olduğu kadar ozanı için de çekici bir alan: On yüzyıllık şiirimiz aşk üstünedir, geleneği sürdürmek de, yenileştirmek de elbet bize düşer. Kendi payıma ben, ortamı tespit etmekle sokulmuştum işe, hatırlıyorum; çağdaş koşulların (savaş, toplumsal çatışma, geçim sıkıntıları, cinsel kayma vs.) olasız aşk **thème**'irii klasik Türk edebiyatının işleye işleye bitiremediği olasız (imkânsız) aşk **thème**'ine pek yakın bulmuştum; işe oradan başladım: Yalnız söyleyişi en vurucu çağdaş imgelerle beslemek bana zorunlu görünüyordu, imge zaten içlemci bir şiir görüşünün temel öğesi olduğundan böyleydi bu ayrıca, Türkçe somut bir dil olduğu için okurla bağlantı kurabilmek ancak somut imgelerle gerçekleşebilirdi de ondan. Hâliyle sevgililer somutlaştı, yaşanmışın içinden belirdi, **Zehra** oldu. **Suna Su** oldu, **Maria Misakyan** oldu, **Aysel** vs. oldu; bunun gibi. aşk da belirli bir gerilim atmosferi içinde yaşanmış olayların arasından gösterdi kendini, izlemek gibi, tutuklanmak gibi, saklanmak, zorunlu ayrılık, beklenmedik ölüm gibi!.. Öyle ki siyasal baskı, toplumsal çelişiklik, cinsel rahatsızlık, suçluluk duygusu bunalımları içindeki okurla bu şiirlerin kah-

ramanı özdeşleşiverdiler **(identification).** Hele bunların kulağına yenileşmiş fakat yüzyıllardır bildiği bir sesle gelmesi, büsbütün etkiledi okuru; buna da geçerken dikkat ediyor, en yeni ve batılı mısraları kurarken bile geleneksel Türk şiirinin rüzgârını avcumda korumaya çalışıyordum. Hadi bir de örnek vereyim: Kaptan'ların birinde şöyle bir mısra vardır:

Mademki en büyük düşmanım kalbim benim
[kendimin

Bir de **Kanunî Sultan Süleyman**'ın şu beytini okuyun:

Zülfün andım dilberin nettim ne kıldım bilmedim

Sonuç, bildiğiniz **(Erdoğan Yılmaz**'ın bilmediği**)** sonuç, üstünde durmayacağım. Eklemek istediğim iki şey var yalnız, birincisi, yukardan beri anlatageldiğim şeyleri on beş yıldır bir tek eleştirmecimizin bile görmemiş olduğu; ikincisi de şu: Türk okurunun aşk şiirini gereksinmesinden faydalanan birtakım astozanların işi işporta malı duyguculuğa dökerek para ve ün kazanması. Ne dersiniz, yetenekli ozanlarımız ikinci yeni batağına girip canlı canlı boğulacak yerde, büyük cedleri **Bâki, Şeyhülislâm Yahya, Fuzûli** ya da **Nedim** gibi yoğun ve sağlam aşk şiirleri de deneselerdi, bu böyle mi olurdu? Ama nedense o koca ustaları yok bile sayarız biz. Hatırlamaz mısınız, Bulgarın biri **Melih Cevdet**'e sizin klasikleriniz kimlerdir diye sormuş da, o bizim klâsiklerimiz yoktur demiş. Ne bilsin fukara, **Aragon**'un **"Le fou d'Elsa"**yı, yâni **"Elsa'nın Mecnunu"** adlı eserini o klâsik saymadığımız **Leylâ ile Mecnun**'dan esinlenerek yazdığını: Biz atarız âlem kapar.

8

CIVA MERHEMİ VE TOPLUMCULUK

(Geçmiş gün, işin aslını unutmuşum: Meyhane dönüşü mü ne, Can'ı (Yücel) posta ediyorlar. Karakolda direnecek oluyor biraz, polisi bekçisi yeni yeni suçlar yığıyor üstüne: Görevini yapan memura hakaret filân. Asıl benim aklımda kalan sonradan olayı bana anlatırken **Can**'ın söylediği bir söz.

– Bereket heriflerde muhayyile yok, birader; yoksa, gürültüye gitmek işten bile değildi.

Utanmasam, ulusça imgelemi dar insanlarız diyeceğim. Hele iş fikir tartışmasına döküldü mü, eli tutulur bir hal alıyor bu: Yirmi yılı bulan yazı hayatımda sözlerime karşı çıkmış olanların kanıtlarını toplasanız onu ya bulur ya bulmaz. Daha da garibi, birbirine karşıt yöntemleri benimsemiş görünen kimseler, bakarsınız aynı kanıtı öne sürmekte birleşiverirler. Ne dersiniz, bizden başka yerde acaba olur mu böyle?

İşte o kanıtlardan birisini, şu ara bir nedenle mektuplaştığım soyutçu dergi sahiplerinden birisi, mektubunda yine bana karşı kullanıyor. Bakın neler demiş;

bütün yazılarınızı okuyorum. Katıldığım yanları oluyor, katılmadığım yanları oluyor, neyse. Bir de yazdığınız şiirlere bakıyorum. O şiirlerde toplumsal gerçekçiliği göremiyorum."

Biraz daha aşağıda daha da genelleştiriyor aynı fikri:

"Bence sizi genç kuşaklar karşısında tutarsız duruma düşüren bağlandığınız kuramla verdiğiniz edebiyat ürünleri arasındaki çok açık görünen çelişmelerdir."

Özgürlük adına ayağa kalkıp da sonunda gerçekçiliği övendireyle yedilmek sanmaya kadar götüren **"hızlı"** toplumcularımız da eğer bu **"müthiş"** kanıta katılmasalar, durmazdım bile üstünde doğrusu. Fakat, artık kendi aramızda da ak saçla kara saçın iyice seçilmesi zamanı geldi. Aslında neye dayanıyor bu sav, temeli ne: Toplumcuyum diyen ötekilerle toplumcuyum diyen benim –aslında ben toplumsalım diyorum ya– verdiğimiz yapıtlar birbirini tutmuyor. Onlarınkinden farklı benim verdiklerim. Çoğunluk, yani birbirine benzeyenler **"esas"** alındığına göre, ya ben toplumcu filan değilim de kendimi öyle sanıyorum, ya da fikirlerim toplumcu ama yapıtlarımın toplumculukla filan bir ilgisi yok. –Sağolsun. **Behçet Hoca** da **Edebiyatçılar Sözlüğü**'nde sinsi sinsi bunu imâ eder.–

Şimdi yine kim bilir kaç kişinin ayağına basacağım?)

Neden bu konu açıldı mı, aklımda **Sait?**

Nisuvaz'da tartıştık da ondan mı! Edebiyat matinelerinin yeni yeni hızlandığı sıralar, adamın damarlarına serüven kıvılcımları üfleyen sarp bir **İstanbul** ilkbaharı **Beyoğlu**'nun üstünde çatırdıyor. **Solmaz Caracas**'a gitmemiş, **Leylâ** kendini hikâyeci sanmıyor, henüz **Sait**'in hayatından ona ayırdığı kadarıyla mutlu, **Sait**'se **"Alemdağda Var Bir Yılan"** hikâyelerinde: Deli mavi gözlerini aça aça, o.

– "Amad gapıdan çıktı, damın duvarına sırtını verip bi cuvara yahtı" diye başladı mı birisi hikâyeye, bırak, ne sap olur ne saman! deyişi. Benim derdim **Sait**'e gerçek. toplumculuğun bu demek olmadığını, ötekilerine de yöntemi yanlış kullandıklarını anlatabilmek. O hızla bakın nasıl bir örnek buluyorum:

Eczacılıktan anlar mısınız? Anlamasanız da fark etmez, nasıl olsa, eczacı kalfasının ilaç yaparken eline verilen reçeteyle **"kayıtlı"** hatta **"kısıtlı"** olduğunu bilirsiniz; yoksa, iş açar başına, ya hastayı daha da hasta eder, ya öldürür. Cıva merhemi mi yazmış hekim, çok önceden belli bu merhemin formülü, şundan bu kadar,bundan bu kadar, ötekinden bir fırt, tamam: Dünyanın nere-

sinde olursa olsun, eczacı kalfasına cıva merhemi yap dedin mi, şaşmaz, aynı reçeteyi uygular, aynı sonucu alır. Mekaniktir burda kalfanın çalışması, kişisel hiçbir yanı yoktur, hele yaratıcılığı, asla! Zaten işin **"mahiyeti"** elvermez ki buna: Formülü değiştirmeye kalktı mı, yandı: En başta, elde etmek istediği şeyi elde edemez, düzeni de bozar. Oysa, reçetelerle önceden düzenlenmiş bir mekanizmanın belli bir öğesidir o, mekanizmanın düzenli işlemesi reçetelerin **"dokunulmazlığına",** bir de onun kişiliğinden yapacağı fedakârlığın derecesine bağlıdır.

Ya fotoğrafçılık?.. Fotoğrafçı çırağı mesleğini öğrenirken ne yapacağını değil nasıl yapacağını öğrenir. Ustası alır onu karşısına bir kere kullanacağı aygıtı açıklar, şu objektiftir, bu diyaframdır, şu vizördür, falan filan, sonra aygıtın nasıl çalıştığını gösterir, en sonra da ışık ve uzaklık ayarlarını: çırak fotoğraf çekmeyi öğrenmiştir artık, fakat ondan sonrası **"kendi işidir",** öğrendiği yöntemi kendi içinden geldiği gibi şu ya da bu yönde uygular, elde ettiği sonuçlar da belirli bir nesnel gerçeği yansıtmakla beraber kendi kişiliğinin de aynası olur. Bu bakımdan on fotoğrafçıya **"bana endüstri resimleri çekiniz"** deseniz, size on ayrı resim getirirler, yöntemleri hatta aygıtları aynı olduğu halde yöntemi uygulayışlarının farklılığı onların özelliklerini yapar, çünkü.

Sanırım paraleli gördünüz. Bundan sonrasını yazmasam da olur, iş o kadar meydanda ve açıktır ama, kırk yıllık **"acemileri"** düşünerek yine de biraz işleyelim. Toplumculuk bir yöntemdir, bir reçete değil. Toplumcu yazar yöntemini tıpkı fotoğrafçı gibi kullanır (tespit anlamında değil tabii, işleyiş anlamına) bir kere sanatın ne idüğünü sonra toplumu ve toplumun gelişme yasalarını bellemesi, fazladan kendi toplumunu da tarihi ve özellikleriyle tanıması lâzımdır. Bu oldu mu oldu, ondan sonrası kişisel bir uygulama eylemidir: On toplumcu yazarın aynı ülkede on ayrı konuyu işlemesi ne kadar normalse, on toplumcu yazarın aynı konuyu on değişik açıdan ele alması o kadar normaldir. Normaldir ama toplumcu yöntemi evcilleştirmek isteyen siyasal güçler soysuzlaştırır onu, sanatçıyı yöntemiyle toplumsal durum ve gelişme karşısında özgür ve yaratıcı bırakmak işlerine gelmediğinden, başlarlar şu fotoğrafı çek şunu çekme, bu bana gerekli öteki değil demeye, yani eline reçete vermeye sanatçının: İşte o zaman toplumcu sanatçılar sanatçı ol-

maktan çıkar, zavallı eczacı kalfasının acıklı durumuna düşerek başlar birbirinin benzeri cıva merhemleri çıkarmaya. İşin aslından haberi olmayan şaşkınlar da, toplumcu sanatı böyle seviyesiz bir dön baba dönelim hüneridir sanıp, toplumcu olduğu halde özgürlüğünü koruyan, yöntemini kişiliğine uygun olarak uygulayanları, –ötekilerine benzemedikleri için– çelişiklikler içinde görürler.

Acı, utandırıcı, hattâ isyan ettiricidir ama gerçek şudur ki: Türkiye'de toplumcu gerçekçilik, kötü bir reçetenin belki yüz yazar tarafından –üstelik yanlış da olarak– ha babam uygulanıp durmasıdır.

Bense, aksi gibi, eczacılığı hiç sevmem.

(Şimdi biraz da gelelim mi **"bağlandığım kuramla"** verdiğim **"edebiyat ürünleri"** arasındaki **"çok açık çelişmelere?"** Fakat önce şu olanları bir dinleyin:

Türkiye'de yabancı sermayeye kolaylık sağlayan bir iktidar var diye duyuldu ya, **Lehmann Troctor's Company** adında bir Amerikan traktör şirketi muteber adamı **Freddy Mills**'i durumu rapor etsin diyerek İstanbul'a gönderiyor. **İstanbul**'da bunların mümessili **Asım Taga** adında bir ithalâtçı: Önceleri zahireciymiş **Bandırma**'da, savaş kıtlığında karaborsacılıkla yükü tutmuş, alış veriş, biraz da **Demokrat Parti**'lilik ithalâtçılığa kadar büyütmüş işini. Şimdi derdi **Lehmann** şirketiyle anlaşıp bir montaj fabrikası düzenine girmek. Montaj soygunundaki kâr malûm. Ne var ki Zirai Donatımın da **"devlet sektörü olarak"** böyle bir ortaklığı hazırladığını haber almış, ne yapsın, Babıâli'den satın aldığı birkaç gazeteciyi, birkaç da milletvekilini kullanarak **"yatırmaya"** çabalıyor o hazırlığı. Ayrıca toprak ağalığından ithalâtçılığa geçme **Zihni Keleşoğlu** diye birinin de ciddi hatta tehlikeli rekabetiyle uğraşıyor. Bu **Keleşoğlu,** derseniz başka bir âlem: **Nazi Almanyası** ile ilişkilerini son dakikaya kadar kesmediği için kara listeye alınmış, sonra birtakım batak inşaat işlerine girmiş, paravan firmalarla, derken...

Uzatmaya ne hâcet, **"kompradorların"** içyüzünü açık açık ortaya döken bir olay değil mi? Türk solunun gündelik basındaki borazanları duysalar artık en az bir yıl dart dart öter, ne kulak bırakırlar ne de beyin. Oysa bu anlattıklarım, o borazanlar daha **"komprador"** lafını bilmezken, yani 1954 yıllarında yazdığım **"Kurtlar Sofrası"**ndan sadece, ama sadece bir yandır. **"Top-**

lumcu bir yazar, basının ve gündelik solcuların on beş yıl sonra farkına varacağı bir toplumsal gerçeği, daha o zaman sezer, üstelik bunu romanında işlerse, ona nasıl edebi ürünlerin bağlandığın kurumla çelişiyor denebilir?" diye şaşıyor musunuz, şaşmayın sakın, **"çirkin"** eleştirmecilerimiz okuru aldatmak pahasına daha da kötüsünü yapmaktan çekinmemişlerdir: Birisi **"aşk ve macera romanı"** demiştir bu romana, bir başkası –komprador nedir o zaman herhalde bilmediğinden– ithalâtçı tipini **"acayip bir burjuva"** saymış, bir başkası **"azgın talancı işadamlarını"** kitabın zaafları arasında gösterebilmiştir. Neden mi, çünkü o **"reçete"** sosyalistliğinin kullarıdır bunlar, çizginin dışına çıkanları karalamak görevleridir.

Peki okur yer mi bunu? Uzağa gitmeye ne hâcet, lûtfen okur musunuz **Çiftehavuzlar**'dan **Aytunç Altındal**'ın mektubundan şu satırları.

eleştirmecilerin tümü ittifak halinde sosyalist kitapları ve yazarları beğeniyorlar. Gelgelelim okur bu tavsiyeli kitapları okuyup anlayamıyor ki. Berbat bir Türkçe içinde sıkışıp kalmış bir çevirici, dolayısıyla ne dediği anlaşılmayan yazar. Karşı çıkmak, bu gözgöre aldatılmak üstüne sizin birkaç yazınızı hatırlıyorum..."

Daha biraz aşağıda:

"... işin doğrusu bizde eleştirmeci galiba yok... Kurtlar Sofrası'nı kaçı okuyup da hakkıyla iki satır yazabilmiştir? Aşk, macera, ihtiras ve seksin birleştiği 24 Kısım tekmili birden renkli Cine-citta filmi gibi verdiler Kurtlar'ı..."

Bir de mektubun son cümlesi.

"Değil mi ki ortada bir danışıklı döğüş var;)

9

TOPLUMCU BAŞKA, İLERİCİ BAŞKA

Madrit Üniversitesi'nde Türkçe okutan **Süleyman Şalom** ispanyolca bir Türk toplumcu ozanları antolojisi yapmak istemiş, öteki arkadaşlara olduğu gibi bana da soruyor, kimler girmeli bu antolojiye diye!

Mektubu aldıktan sonra, bir zaman dalmışım: Ortalıkta sosyalistim diyen çok ozan var! Bir de 1940 yıllarını hatırladım, sosyalistlik kimsenin giymek istemediği ateşten bir gömlekti. Adı lâzım değil ama, bugün çoğunuzun sosyalistin hası diye bildiğiniz çoğu yazar ve ozanlar, o tarihte, sosyalist yazar ve ozanlara karşı çıkmakta birbirleriyle yarışıyorlardı. Maşallah, **"devir sana uymazsa, sen devre uy"** sözünün fetvasınca pek çabuk gelişip **"aşama gösterdiler"**, eski toplumcu ozanları beğenmiyorlar bugün!

İyi ama, toplumcu ozanın hasını belirleyecek bir ölçüt, bir kriter olmamalı mı? Şimdi beraberce onu araştıralım istiyorum, **Süleyman Şalom**'un işine yaramasa da, belki aranızda bazılarınızın işlerine yarar.

Önce, kusura bakmayın, ister istemez kuramsal laflar edeceğiz.

İnsan ya dünya görüşü düzeyinde toplumcu olur, ya seçmen düzeyinde. Ne demek mi bu, bakın ne demek: Ya bir insan, toplumculuğu evrenin, doğanın, toplumun ve bireyin gelişme ve hareket yasalarını açıklayan bir yöntem olarak benimser, ya da siyasal platformda, işleri düzeltecek olan siyasal akımın sosyalizm olduğunu düşünerek, ondan yana çıkar. Gönlünden ona oy verir. Bu iki davranış arasındaki fark, militanla sempatizan arasındaki farktır. Şu halde...

Militan, evrene, doğaya, topluma ve insana; ve bütün bunların çeşitli ilişkilerine, belirli bir diyalektik yöntemle yanaşmasını bilen, açıklamalarını ve çözümlemelerini, bu yöntemin koşullara uygulanmasıyla bulup çıkaran, çevresindekilere de duyurmaya çalışan kimsedir. Sempatizan ise, işin bu yanını bilmez, ne kuramsal bir dünya görüşü olarak sosyalizmin getirdiği açıklamaların farkındadır, ne de böyle evrensel bir felsefe sistemi olduğunun, o sadece sosyalizmde güçlünün güçsüzü ezmesini engelleyecek bir siyasal güç görür, ilgi ve sempati duyar buna, ondan yana olur, ona oy verir.

(Daha somut, daha basit fakat daha kolay anlaşılır bir örnekle acaba şöyle anlatabilir miyim: Militan, asıl sosyalist, diyelim ki futbolu bilen ve bu bildiği futbolu filan takımda bizzat fiilen oynayan adamdır; sempatizan ise, futbolu şöyle böyle anlayan, fakat ötekinin oynadığı takımı gönülden tutup tribünde alkışlayan taraftardır.)

Bunlar, çizgileri kalın tutulmuş, kabaca tanımlamalar. Olsun, yine de, sanıyorum ki konuyu kavramamıza yardımcı oluyorlar. Bunu bir kalem geçtikten sonra, şimdi gelelim sanatçılara...

Gerçek anlamda sosyalist sanatçı, sanat eserini verişiyle de sosyalisttir. Yani ne? Değil mi ki sosyalizm evrensel bir kuram, bir metotdur, elbet onun bir de estetik düzeni vardır, gerçek toplumcu sanatçılar, bu düzeni bilir, bir kere iç mekanizma olarak estetik yaratıcılığın ne demek olduğunu gözünü kırpmadan açıklayabilirler; arkasından, doğasal toplumsal bireysel içeriğin estetik belirlenişinde imge kuramının **(image)** oynadığı rolü, doğa toplum birey, birey doğa çelişkilerinde, öznel gerçekten gelen payla, sanatçının yansıtışında gerçeği yeniden yaratırken **(Bielinskiy)** katılan öznel payı gereğince değerlendirebilir, ayarlayabilirler; öyle ki, onların elinden çıkan sanat eseri, sözleriyle değil, tutumuyla toplumcudur âdeta, toplumculuğunu anlamak için sloganları aramaya gerek yoktur.

Bir de gerçek anlamda sosyalist olmayıp, yani bütüncül bir dünya görüşü ile toplumsal ilişkilerinden imge kuramına değin estetik yaratılışın mekanizmasını bilmeyip, sempatileriyle toplumcu konulara yanaşan sanatçılar vardır. Batıda bunlara **(progressiste)** ilerici sanatçı diyorlar. Genellikle ya bireyci bu biçimci estetiğin sa-

natçılarıdır, sanat tutumları kökeninde toplumcu değildir, ama haksızlığa katlanamazlar, yoksulluk onları isyan ettirir, kişinin kişiye kulluğu ağırlarına gider, toplumculardan yana bir eser vermeye heveslenirler. Verirler de. Bunlar, toplumcularla yanyana görünen, ama kökenleri, estetik tutumları ve toplumsal yöntemleriyle toplumcu olmayan sanatçılardır.

Anlıyorum, durumun iyice aydınlığa kavuşması için birkaç örnek gereksiniyorsunuz. Haklısınız da! Belki şunun bunun ayağına basmış olacağız ama, örneklerle söylediklerimi daha bir somutlaştırmayı deneyeceğim: **Nâzım Hikmet,** malum, her şeyiyle sosyalist bir sanatçıdır. Şiirinin estetiği, nesnel gerçeğin ozanın öznel merceğinden geçerek yeniden yaratılmasına da dayanır, üstelik bu işlem yapılırken **Freville**'in Plekhanov'dan çıkardığı, (ucu sanırım **Çernişevskiy**'e kadar dayanan) şu sıra izlenir: Üretim ilişkileri/toplumsal ilişkiler/toplumsal (sınıfsal) psikoloji/bireysel psikoloji/bunun imgeye dönüşümü/imgenin sözcük, ses, çizgi, renk olarak estetik bileşime aktarılışı! **Dinamo** da sosyalist bir sanatçıdır, **A.Kadir** de **Rıfat Ilgaz** da, **Sabahattin Ali** de, **Ömer Faruk Toprak** da...

Ama **Orhan Veli, Dağlarca** sayılsalar sayılsalar ancak ilerici sanatçılar sayılabilirler, zira sanatlarının felsefesi toplumcu değildir: **Orhan Veli**'nin ve arkadaşlarının **(Melih Cevdet,** Oktay Rifat) temelde gerçeküstü biçimci, **Dağlarca**'nın ise basbayağı mistik ve metafizik bir estetik tutumu vardır. Ama gelişmelerinin bir döneminde toplumculuğun haklılığını görürler, yoksullardan, ezilenlerden yana olmayı kararlaştırırlar, kökenleri, temel tutumları ne olursa olsun, toplumcuların doğrultusunda eser vermeye yönelirler. Kötü şey midir bu, değildir elbet, övülesi bir çabadır ama hiçbir biçimde onları tepeden tırnağa **(integral)** toplumcu sanatçı yapmaya da, saymaya da yetmez!

10

BİREYCİLİK SUÇLAMALARI

Sanatçı slogan toplumculuğundan az buçuk ayrıldı mı, dogmacı papağanların suçlaması hazırdır:

"–... Bireyciye bak, bireyciye! Bunun yaptığına bireycilik derler vs..."

Geçen yıl, **Bakanlar Kurulu**'nda bile konuşulan o televizyon programını yapmak için benimle röportaja gelmiş olan televizyon görevlisi, sorularından birisini buna ayırmıştı:

"– siz, diyordu, hem bireyci şiir yazıyorsunuz, hem toplumcu, nasıl oluyor da böyle bir yoldan..."

Güldüm. Nasıl gülmem, 1948'de ilk şiir kitabım **Duvar**'ı yayınladığımda, içine **"aşk şiirlerimi"** koyduğum için, aklıbaşında sandığım ne ağabeylerimiz üç aşağı beş yukarı aynı suçlamayı yapmışlardı.

Toplumcu sanatçının sevda şiirleri yazmasının bireycilikle filan ilgisi yok. Bakın, daha da ötesine gideceğim, toplumcu sanatçının eserlerine konu ettiği kişilerin cinsel davranışlarını ele alıp incelemesinin, tartışmasının da bireycilikle ilgisi yok! Bu çeşit suçlamalar, hem toplumculuğu, hem bireyciliği, hem toplumcu estetiği, hem bireyci estetiği bilmemekten ileri gelen, yarı çocukça, yarı cahilce şeyler!

Varlık'ta **"Sırtlan Payı"** ile ilgili bir konuşmam yayınlanmıştı. Orada bana sorulan sorulardan birisini cevaplandırırken bu konuya da ilişmiştim. Bir arkadaş, buna değinerek bana dedi ki telefonda:

"–... o kısmı hem biraz daha açın, hem biraz daha genişletin, arkadaşlarla tartıştık, görüşünüz ilginç ama aydınlığa muhtaç!"

Fakat, önce ne demişiz, ona bir göz atmayalım mı?

"... bir de tabii diyalektiği, yani karşıtlıkların birliğini ve çatışmasını, bireysel düzeyde de geçerli saymam, beni öteki toplumcu romancılara oranla daha çeşitli insan tipleri vermeye götürüyor: Çeşitli ve çetrefil! Bunu dogmacılar bireycilikle açıklıyorlar, değildir, bireycilik olayları bireyle çözümlemek isteyen tutumdur, bireyleri toplumsal bir yöntemle kişisel çatışmaları içinde vermeye çalışan bir tutum değil, benim heveslendiğim bu ikincisi."

Ne demek oluyor bu? Şu: Toplumcu dediğin, doğa, toplum, birey üçlemesinin, birbiri içinde, hareket yasalarının diyalektiğine göre birikip sıçrayarak geliştiğine inanır; bu üç öğenin birbirleriyle ilişkilerini olduğu kadar, kendi içlerindeki gelişmelerini, diyalektik gelişme süreciyle ele alır, bu yöntemle inceler ve açıklar. Doğa kendi içindeki karşıtlıkların çatışmasıyla, toplum kendi içindeki karşıtlıkların çatışmasıyla gelişir; şu halde, hem doğaya, hem topluma ilişkin bir parça olan birey de kendi içindeki karşıtlıkların çatışmasıyla gelişecektir.

İnsanın bir bağlı bulunduğu toplumsal sınıftan gelen toplumsal diyalektiği var, bir de organik bünyesinden, insan olmasından ve bu sıfatla doğanın diyalektiğine dahil olmasından gelen bireysel diyalektiği var. Toplumcu sanatçı, insanı, bu diyalektik çatışması içersinde verdiği sürece metoduna sadık demektir. Zira, doğasal ve bireysel diyalektikten soyutlanmış bir toplumsal diyalektik düşünülemeyeceğine göre, böyle bir diyalektik sanat da düşünülemez.

İşte o kadar.

Şu halde sanatçının toplumcu kalarak bireyin iç çatışmalarını bütün düzeylerde vermesinin bireycilikle ilgisi yoktur. Neden yoktur, şundan ki bireycilik dediğimiz şey bir kere diyalektiğe inanmaz, ikincisi bireyi dünyanın (ne dünyası be, evrenin) merkezi gibi alır, onu karşıtlıkların çatışma ve birleşmesiyle gelişen bir sürecin bir parçası diye almaz, üçüncüsü bütün toplumsal ve bireysel olayları diyalektik hareket yasalarıyla değil, bireyin kendisiyle açıklar, üstelik ölçüt diye ele aldığı birey de belirli bir zaman ve yerde toplumsal olarak tanımlanmış bir birey değildir, soyut, metafizik bir bireydir. Hal böyle olunca da bireycilikle, bireyin toplumsal ve diya-

lektik yöntemle kişisel diyalektiğini ele almak hiçbir şekilde bir ve aynı şey değildir ve olamaz. Bunu iddia edebilmek için insanın bireyciliğin ve toplumculuğun da temel ilkelerinden habersiz olması, üstüne üstlük toplumcu estetik diye...

Hay Allah, burasını kürsüye çevirdik yahu!

Neyse, öyle sanıyorum ki telefondaki meraklı arkadaşı doyurduk biraz; bu arada, dogmacı papağanlarla, yıllardır toplumcu edebiyat diye bize şematik bir köy ve yoksullukçuluk naturalizmini yutturanlar da hisse kaparlarsa, ne mutlu!

11

NİZAN DİYE BİRİ

"Yığın" dergisi, o tarihte, aklımda yanlış kalmadıysa **Türkiye Sosyalist Emekçi Partisi**'nin **"gayr-ı resmi"** organı gibi çıkardı. İşte bu derginin 15 Ekim 1946 tarihli ikinci sayısının ikinci sayfasında gözlüklü bir aydın resmi, altında da **Paul Nizan** adı vardı. **Nizan**'ın adını ilk bu yoldan işitmiş oldum.

"Yığın" onu bize şöyle tanıtıyordu: **"Harpten önce Fransız romanının halkçı temayülleri Pierre Hamp, Roger Martin du Gard, Eugene Dabit ve Aragon gibi muharrirlerin yanında Paul Nizan'ı da bir ad olarak ortaya koymuştu. Kendisinden çok şeyler umulduğu bir sırada harp onu aramızdan aldı. 1940'da Normandie'de kumanda ettiği kıtasının başında çarpışırken ölmüştür.**

"Ölümüne kadar demokrasinin en dinamik savaşçısı oldu. Hele İspanya iç harbi günlerinde faşistler aleyhine söylediği her nutuk, Cumhuriyetçi İspanya için yeni bir kuvvet oluyordu. Genç olduğu halde birçok eserler verebilmiştir. Eserlerinde istihsal enerjisinin uğuldayan atmosferini bütün genişliğiyle buluyoruz. "Fesat/La Conspiration" en mühim eseridir. "Bekçi Köpekleri/Les Chiens de garde" romandan ziyade birtakım münevverlerin hicvidir. "Antoine Bloyé" romanında demiryolu işçisini titizlikle tetkik ederken edebi dehasını göstermekten geri kalmamıştır."

"Yığın"ın o yazısı şu sözcüklerle bitiyordu: **"Harp çıkmıştı, o, bu harbin halkçı karakterini herkesten önce görenlerdendir. Cepheye giderken 'Bu harp zalimlere karşı hürri-**

yetin zaferiyle nihayetlenecektir' diyordu. Fakat zaferi göremedi."

1950 kışında **Paris**'te, galiba ilk defa **Pierre**'e **Nizan**'ı soruyorum. Omuz silkiyor. Hayret, **Pierre** ki sanat düzeyindeki eylemciliğini siyasal düzeydeki eylemciliğiyle pekiştiren yazarları göklere çıkartır, **Nizan**'ı umursamıyor. Çok üstüne düşünce, biraz üzgün, biraz öfkeli:

"– Başlangıcına bakma diyor, arkası öyle gelmedi."

Bu kadarı yetmez mi bana, hadi başlıyorum bir **Nizan** soruşturmasına: Nedir, kimdir, neden dolayı 1946'da **"Yığın"** dergisinde baştacı edilmiştir de, 1950'de Fransız militanları tarafından adına dudak bükülmüştür? Çıkara çıkara, ancak XX. yüzyılın verebileceği müthiş dramlardan birisini çıkarıyorum. 1963'de yeniden **Paris**'te kendisini bulduğum **Pierre**'le konuyu tartışırken, köprülerin altından çok sular aktığı için midir nedir, onun da bu dramdan çok etkilendiğini artık gizlemediğini görüyorum:

"–... İki savaş arasının en önemli iki sosyalist yazarı, ne saklamalı, Nizan'la Malraux'ydu diyor, Malraux yaşadığı için kendisinden söz ettirmekte devam etti, ama Nizan ölmüştü, eğer okul arkadaşı Sartre olmasaydı, unutulur giderdi büsbütün..."

Omuzlarını kaldırmış, dalgın dalgın:

"– Yazık da olurdu!" diye eklemişti:

Nizan'ın dramını anlamak için, **İkinci Dünya Savaşı** öncesinin atmosferini hatırlamalıyız: **Almanya**'da **Nazizm** gelişiyor ve yayılıyor, **İtalya**'da **Mussolini** iktidarda, **İspanya**'da iç savaş **Franco**'nun zaferiyle bitti bitecek! **Fransa**'da radikal sosyalistlerden komünistlere kadar bütün partiler **"Halk Cephesi"** saflarında faşizme karşı birleşik bir savaş yürütüyorlar. Bu savaşın en parlak kalemlerinden birisi **Nizan** harıl harıl Nazilere, faşistlere yükleniyor, sosyalistlerin görevinin faşizmle mücadele etmek, ölünceye dek faşizmle uğraşmak olduğunu söylüyor. İnanıyor da söylediklerine. Savaşın eli kulağındadır, bu savaş besbelli özgürlükle zulmün savaşı olacaktır ve o cephesini seçmiştir: Özgürlük cephesidir bu, sosyalistlerin cephesi!

İşte tam bu sırada Rusların Nazilerle anlaştıkları, bir saldır-

mazlık paktı imzaladıkları haberi geliyor. Bomba gibi patlıyor bu haber **Paris**'te, solcu aydınların çoğu kulaklarına inanamıyorlar: Nasıl olur, sosyalizmin vatanı Nazilerle nasıl anlaşır? Şaşkınlık ve öfke o derecede ki partiden 18 milletvekili ve senatör istifa ediyorlar. Genel İş Konfederasyonu, parti ile ilişkilerini kesiyor. **Paul Langevein, Joliot-Curie** gibi solcu bilim adamları **Stalin**'in davranışını kınıyorlar. İşte bu arada yıllardır uğruna savaştığı fikirlere sadık olan **Nizan** Nazilerle işbirliğine katlanamayarak, öfkesini haykırıyor. Üstüne, Almanlarla birlikte **Sovyetler Polonya**'nın işgaline girişince de, öfkesi büyük bir umutsuzluğa dönüşüyor.

Onun için artık cepheye gidip Nazilerle silâhlı bir hesaplaşmaya girişmekten, bu arada hayatını vermekten başka çıkar yol kalmamıştır.

Fransa'da komünistler uzun yıllar **Nizan**'ı bağışlamadı. **(Nizan** onları bağışlar mıydı, Tanrı bilir) Ben, **Pierre**'e ilk defa onu sorduğumda **Pierre** yaygın davranışa uyuyor, yanılgıyı **Nizan**'da arıyordu. Ancak **SSCB Komünist Partisi**'nin XX. Kongresi'nden sonra Ruslarda ve kendi partisinde aramayı akıl edebildi. Gerçekte **Nizan,** daha o zamandan, öğretisel gerçeklerle büyük devlet çıkarlarının her zaman uyuşmadıklarını, çeliştikleri zamanlardaysa çokluk öğretisel gerçeklerin feda edildiğini kavramış, buna karşı çıkmıştı. Şimdi şimdi, hele 1968 olaylarından sonra **Fransa**'da da, dünyada da yeniden romanları çevriliyor, basılıyor, okunuyor. Okununca da görülüyor ki, o, toplumculuğun çeşitli sorunlarına daha 30 yıllarında inanılmaz bir uzak görüşlülükle el koyabilmiş, çok sonraki yıllarda güncelleşecek karmaşık bir sürü ilişkiyi diyalektik irdelemelerle ortaya atabilmiştir.

Biliyorum, bayram değil seyran değil, bu adam niye **Nizan**'dan söz ediyor diyorsunuz. Devrimci bir role adaylıklarını koymuş küçük burjuva gençliğinin sorunlarını konu edinen ünlü roman **"Fesat/La Conspiration"** Türkçeye çevrilip yayınlanmış, kitabı görünce bir tuhaf oldum, gözlerimin önüne **"Yığın"** da 1946'da çıkan resmi geldi, **Pierre**'in dalgın bakışları, **Paris**'te **Seine** kıyısındaki sahaflardan zar-zor bulup okuduğum kitapları vs...

İhtiyarlıyor muyum neyim.

12

ARAGON'U SEVER MİSİNİZ?

Şimdi **General Ridway** adını kim hatırlar?

Bomba gibi isimlerdendi, bırakın **İkinci Dünya Savaşı** sırasında uzak doğu cephesinde Japonlara kan kusturanlar arasında bulunduğunu, sonraları **Kore** savaşında **Birleşmiş Milletler** adı altında savaşan Amerikan kuvvetlerine komuta etmiş, orada da nam yapmıştı.

NATO oluşup da başına bir komutan getirilmek gerekince, ilk düşünülen o oluyor elbet; yıllardan herhalde 40'ların sonları, 50'lerin de başları; o sıralarda **Paris**'teyim bir sabah **Humanité**'ye bir bakıyorum ki çarşaf gibi bir çağrı, **Kore**'deki insan kasabı **Ridway Paris**'teki **NATO** örgütünün başına geliyor, bütün ilericiler, toplumcular ve demokratlar bunu protesto etmeliler, ilerici ve demokrat **Paris** kapitalistlerinin egemenliğinden yana olmadığını göstermeli! Eh serde gençlik var. Bunun getirdiği merak da, gösteri günü kalkıp **République Meydanı**'na düşüyorum: Akıl almaz bir kalabalık alanı doldurmuş, kenar sokaklara taşmış, ellerinde dövizler, pankartlar, ağızlarında havada kırbaç gibi şaklayan sloganlar, en başta da çok yıllar sonra bizim ülkemize de gelecek olan **"Go Home Yankee/Yankee Defol!"**

Aradan geçen bunca zamana rağmen, bugün bile o kalabalık karşısında nasıl heyecanlandığımı ürpererek hatırlıyorum. Sosyalizmin S'sinden bile söz etmenin yasak olduğu bir ülkeden gelmiş bir delikanlıya emperyalizme karşı böyle yaman bir gösterinin bunca etkide bulunmasına şaşmalı mı?.

(Münasebetsiz bir şeymiş gibi görünecek ama, şimdi bir romana atlayacağım: **Aragon**'un hanidir okumak isteyip de bir türlü va-

kit bulamadığım bir romanını okudum: **Blanche ou l'oublie!** Bambaşka bir roman: Batılı romancılar 19. yüzyıldan devraldıkları roman mimarisini çoktan terkettiler, biliyorsunuz. **Aragon,** yenilerin denediklerinden de başka bir şey denemiş. Romanı okurla birlikte yazıyor. Yazıyor ne laf, tasarlıyor. Roman kahramanı mı onun kafasında doğmuş, yoksa o mu romanın kahramanının kafasında belirsiz. Atlamalar, geriye dönmeler, bellek düzeyinde gelişen anılardan güncel kaymalar, daha neler neler! Hele bazı yerlerde yazarın ünlü kalemi, öylesine beşeri bir yoğunluk kazandırıyor ki metne, soluğu kesiliyor adamın.

Sık sık **Endonezya** olaylarını ele almış, sözde bir tarihte romanın kahramanı oradaymış da, o vesileyle eski **Endonezya** ile toplumcuların kitle halinde kesildikleri **Endonezya** karşılaştırılıyor. Bu anda birdenbire hiç beklenmedik bir şey, neredense bir çıkış yolu buluyor **Aragon,** küt, **General Ridway**'in ilk **Paris**'e gelişini, o yüzden yapılan o müthiş gösteriyi anlatmaya başlıyor.

Düşünebiliyor musunuz benim için kitabın birden ne kadar önem kazandığını?

Tabii biraz açmak gerekecek: **Aragon, Fransız Komünist Partisi**'nin önemli bir adamıdır, direniş hareketinde görev yapmıştır, o olayların geçtiği yıllarda da partinin önde gelen isimlerindendi. Hatta **Ridway**'in **Paris**'e geldiği tarihte, ben, 'partisi' için yazdığı son derece hagaragort bir şiir okumuş, çok da şaşmıştım.

Ha işte bu **Aragon, Blanche ou l'oublie**'de neyin üstüne basıyor biliyor musunuz? Şunun: meğerse, o muazzam gösteri yapıldığı sırada asıl Fransız işçi sınıfını oluşturan işçilerden çoğu kalabalığa katılmıyor, tam tersine göstericiler evinin önünden geçerken içeriye girip kapısını kapatıyormuş! **Aragon** da bunu görmüş, için için **"halkın uzağına düşmüşüz, bunda bir terslik olmalı"** diye düşünmüş, partinin örgüt gücüyle topladığı kalabalığın hiç de asıl Fransızlar ve asıl **Fransa** olmadığını seziyormuş!

Ne var ki **Aragon** bunu ancak yirmi yıl sonra söyleyebiliyor: partisi büyük prestij kayıplarına uğradıktan, bir ara gerçekten halkla bütün ilişkileri kesildikten sonra. Kitabı bitirince bir süre düşündüm: toplumcularda, (sosyalist olsun, komünist olsun,) bu gerçekleri içine atma eğilimi nedendir? **Aragon** o zaman durumu açık açık

söyleseydi daha iyi olmaz mıydı? Toplumsal ve nesnel gerçekler bizi bütün düzeylerde yalanlıyorsa, aksini söylemenin, söylemekte direnmenin yararı nedir?

Ben, ömründe solcu gösteri yaşamamış delikanlı, **Ridway**'i protesto mitingini büyük bir başarı sayabilirdim ama, değilmiş meğer, işte **Aragon** yıllar sonra söylüyor, eğer o zaman söyleseydi, en azından benim gibilerin yanlış hayallere düşmesini önler, ayaklarının çok daha önce yere basmasını sağlardı.

Malûm a, ayakları yere basmayan solculukların fazla şansı yoktur.

13

SOLJENİTSİN VE MEDVEDEV

Soljenitsin'in kitabı **Gulag Takımadaları**'nı okudunuz mu?

Arkadaşın biri okumuş geldi, burnundan soluyor: **"... yahu nerde "İlk Çember'deki Soljenitsin, nerde bu? "İvan Denisoviç'in bir günü"nde olsun, "Kanser Koğuşu'nda olsun, yozlaşıp merkeziyetçi bir bürokrasi diktasına dönüşmüş Rus yönetiminin esaslı bir eleştirisi veriliyor denebilirdi, ama bu kitap!.."**

Epeyce oluyor, batılı dergilerin birinde, sosyalizme inancını hiç bir zaman yitirmemiş, özgürlükçü bir yazarın aynı kitap için yazdıklarını hatırlıyorum:

"... ben savaş sırasında Rusya'daydım, Soljenitsin'in "Gulag Takımadaları" üzerine yazdıkları doğrudur, katılırım, şundan ki: siyasi polisin ben de oyuncağı oldum, o kamplarda ben de tutsak edildim; ama işi sosyalizm üzerinde genellendirmelere, kesinlikle geçerli saydığı değer yargılara dökünce yanılıyor. Hele dünya politikası bu politikanın yönetilişi üzerinde söyledikleri, düpedüz bönce şeyler..."

Aslında **Soljenitsin batı**'da yaşamaya başlayalı, bir ara benim **"Hangi Sol"**da üzerine eğildiğim bir sorun yeniden güncellik kazandı.

Acaba hatırlayacak mısınız?

Sosyalist olduğunu, sosyalist kurallara uygun yönetildiğini iddia eden bir toplumu eleştirebilmek için, bir sosyalistin, mutlaka sosyalist olmaktan çıkması mı gerek?

Sorun budur, ben buna hep hayır dedim, zira diyalektiğin zaten kendisinde eleştirel bir öz olduğunu, her tezin antitezini içinde taşıdığını ileri sürdüğünü, bu niteliğini nasıl sosyalizm öncesi toplumlarına uygulamışsa, sosyalizm toplumlarına da aynı rahatlıkla uygulaması gerektiğini düşündüm. Bu düşünceye en çok kimler karşı çıkmışlardır, bilirsiniz: Ruslar! (Hoş şimdi şimdi Çinliler de o yobazlığa düşer gibiler ya!) Ruslara göre, onların sosyalizm uygulamasını beğenmeyen, burun kıvıran, hele eleştiren herkes, bir **"hain"**dir, **"işçi sınıfı"**nın ve **"sosyalizm"**in düşmanıdır. Onun için de, kendi ülkelerinden olsun, dışardan olsun, birisi çıkıp da sosyalizm deneylerini eleştirdi mi, mutlaka onun sosyalizmin ilkelerine ne düşman, materyalist değil idealist, hatta kapitalist ülkelerle gizli servis ya da çıkar ilişkisine girmiş birisi olmasını isterler. Buna zorlarlar hatta adamı.

Soljenitsin işte bu tuzağa düştü, ipin ucunu iyice kaçırdı, bugün bırakın sosyalist, herhangi bir eski Rus liberali ya da Demokratı gibi bile konuşmuyor: İsa/çar/kilise üçgeninin kutsal gücüne inanmış bir eski **Büyük Rusya**'lıdan farkı yok mübareğin!

Elbet, verdiği değer yargılarının da!

"Gulag Takımadaları"nı okuyup da gelen yiğide sordum: **"–Arkadaş, sen Medvedev'in Gulag eleştirisini okudun mu?"**

Önce **Medvedev** kim, onu bilmiyor, anlatmak gerekti: Bu **Medvedev**'ler biliyorsunuz iki kardeş, biri biyoloji bilgini, öteki tarihçi, ikisi de bugün uygulanan biçimiyle **Rusya**'daki sosyalizmin sosyalizm olmadığını ileri sürüyor, basbayağı da muhalefet ediyorlar.

Jaures Medvedev, sanırım epeyce bir süredir **Londra**'da, (belki dönmüştür), fakat **Roy Medvedev Moskova**'da yaşıyor. **Roy Medvedev** Sovyet bürokrasisine muhalefetini **Moskova**'dan sürdürmektedir, nitekim **Soljenitsin**'in son iki kitabını okuduktan sonra bir eleştiri yazmış, onu da **Moskova**'da.... Ne ilginç değil mi? Al sana iki Sovyet aydını, ikisi de içinde yetiştikleri, içinden çıktıkları sistemin yanlış bir uygulama olduğunu iddia ediyorlar, yalnız aralarında ne büyük bir fark var. Bunu saptamak için **Medvedev**'in eleştirisini okumak şart.

Önce **Rusya**'daki toplama kampları, **Gulag** cezaevleri, işkenceler ve ölümler üzerinde durmuş. Bu konuda **Soljenitsin**'e hak veriyor, zaten vermeyen de pek yok, herkes de biliyorki Sovyet uygulaması denilen sistem terorizmi devlet yöntemi biçimine dönüştürmüş kaskatı bir bürokrasidir, özgürlük mözgürlük dinlemediği gibi, en ufak kıpırtıyı en ağır cezalarla ödetir. **(Uluslararası Af Örgütü'nün** bu yoldaki saptamalarını geçenlerde **Mümtaz Soysal** pek güzel açıkladı.)

Stalincilik, Lenin sonrası yönetimine damgasını basan bu uygulama, şiddetli çağrışımlarla insanın aklına hemen hileli mahkemeleri, kurşuna dizilmeleri, yanlış mahkumiyetleri getirir 1936 ile 1939 arasında çeşitli **"ihanetler"**den tutuklanmış partililerin yüzde 94'ü yirmi yıl sonra suçsuz ilân edilmiş, ne var ki içlerinden ancak yüzde altısı sağ kalmıştır.

Yalnız **Medvedev**, **Soljenitsin**'in bundan sonraki iddialarına katılmıyor. Katılmıyor ne lâf, düpedüz karşı çıkıyor: **Moskova Davaları**'nda **Stalin**'in **"temizlediği"** eski bolşeviklerin kaderi karşısında gönenişine, **"temizlenen"** yahudi yazarlardan hiç kapak kaldırmayışına, tersine cellatlar yahudi oldu mu ısrarla üstüne basışına, nihayet kurtuluş yolunu ancak Tanrı'da bulduğunu, Tanrı'ya imanının ise toplama kamplarında yeniden belirdiğini açıklayışına...

Hoş bir saptaması var ki, şu: **"Soljenitsin** bu kadar insana onca acıyı reva gören sistemin yaratıcısı **Stalin**'dir diyor. İyi ama **Stalin**'in yaratıcısı nedir? **Medvedev**'e göre, **Stalin**'in beş yıl okul, üç yıl da seminer olarak, din eğitimi gördüğünü hiç akıldan çıkarmamalı! Zaten bu belâların ortadan kalkması da ancak sosyalizmin gerçek anlamıyla uygulanmasına bağlı. Gerçek değerleriyle ve özgürlükçü olarak.

İkisi de sisteme karşı ama, biri kaymış sağa gitmiş, ötekisi sapasağlam solda duruyor.

14

HALK İÇİN YAZMAKMIŞ!

Belki aslı da vardır, ben Fransız sendikacılarından duymuştum, yoksa bile iyi yakıştırılmış. Hikâye şu:

Ünlü Fransız sosyalist lideri **Jean Jaures, Paris**'te bir metro istasyonunda metro bekliyor. Yanardağ sakalı, melon şapkasıyla tanınmayacak gibi değil. Tanıyorlar. İşçiler filân da varmış, metroya binecek, aralarında söz konusu oluyor: şöyle yaman adamdır, böyle yaman adamdır, estek köstek. Derken, metro geliyor, **Jean Jaures,** binmek için, kemal-i ciddiyetle birinci mevkie doğrulunca, işçilerden birisi dayanamayıp sesleniyor:

"–Jaures arkadaş, oldu mu ya? Biz sizi ikinciye beklerdik, kendi aramıza!"

Jaures'in kendisi kadar ünlü cevabı şudur: **"Arkadaş, bizim mücadelemiz, bizim oraya inmemiz için değil, sizin buraya çıkmanız içindir. Bunu hiç unutma!"**

Hoşunuza gitti mi?

Geçen gün telefonda bir aydın solcu arkadaş, lafı döndürüp dolaştırdıktan sonra şöyle bir yere getiriyor: **"toplumcu yazar mısınız, o halde halk için yazıyorsunuz, halk için yazan bir sanatçının halkın anlayacağı dille yazması gerekir, oysa sizde basbayağı estetik çabalar rol oynuyor, diliniz de üsluplu filân, olur mu canım?"** Ona anlatmadım ama, gel de **Jaures**'in öyküsünü hatırlama! Yahu bu ne mantıktır, nasıl bir düşünce sistemidir? Halk için yazmak ne demek? Hele eğleşelim üstünde biraz.

Önce kıvırtmadan şunda anlaşacağız: müzik de, edebiyat da,

resim de, öteki güzel sanatlar da, herkes için yapılırlar: ama bunların tadına varabilmek, bir eğitim işidir. İnsanoğlu eğitildikçe sanat eserinden tad alır bilgisi geliştikçe, kafası serpildikçe duyguları izlenimleri zenginleşir. Oysa, en kaba anlamıyla halk sözcüğü: bozuk düzen, sömürü düzeni ayrıcalıklı düzen dediğimiz toplumsal rahatsızlıklar yüzünden, bu önemli ve gerekli eğitimi alamamış insan yığınlarını toptan deyimlemek için kullanılmaktadır. Halk tek başına ne işçiliktir ne köylülüktür, ne gecekondu milletidir; belki bunların toplamıdır, belki biraz daha da fazlasıdır; ama kesinlikle, iyi beslenmemiş, iyi eğitilmemiş, iyi yaşatılmamış millet kesimidir.

Peki sosyalizmin amacı ne? Kimilerinin sandığı gibi iktidarı şıp diye alıp herşeyi kamulaştırmak mı? Hayır, uzak amaç, insanın maddi gereksinmelerini en az çalışmayla giderip geri kalan zamanını kişiliğini geliştirmeye ayırabilmesidir. Bu kişiliği geliştirme kavramı içine sanatlar da giriyor, bilimler de giriyor, spor ve beden eğitimi de giriyor. O halde sosyalizm de kabul ediyor ki kapitalist düzende insanların çoğunluğu geçim derdi arasında tükenip gittiklerinden özgür biçimde kişiliklerini geliştiremezler, eğitimden öğretimden yoksun kalırlar, amaç onları boğaz tokluğuna, yaşadığını anlamadan yaşatmak değil, yaşamayı son derece kolaylaştırarak, manevi düzeyde zenginliklerini çoğaltmaktır.

O halde bozuk çatılmış bir kapitalist toplumunda toplumcu yazar ne yapacak halk için yazıyorum diye, önceden eğitimsizliğini, öğretimsizliğini yaşama zorluklarını bildiği; estetikle ilişkisinin zayıflığı hakkında bir sürü saptama yaptığı yığınların beğenisine mi inecek? Yoksa uğraşını, kendine seçtiği sanat dalı neyse o dalın gereklerine göre halkın beğenisinin daha yücelmesi estetik görüşünün belirmesi için bileşimler mi deneyecek? Geldik mi yine **Jaures**'in öyküsüne, sanatçı zaten yozlaştırılmış, okutulmamış ve eğitilmemiş kalabalıkların beğenisine inecek değildir, tam tersine o kalabalıkları daha üst bir beğeniye çıkarabilmek için uğraş verecektir.

Aksi ne olur yoksa biliyor musunuz?

Hah, çok da iyi bir örnek aklıma geldi: Yerli sinema!

Bizim Türk filmleri neden bir türlü eli ayağı düzgün olmazlar, çünkü Yeşilçam piyasasında **"Halka inmek"** saplantısı vardır.

Alın size kaç kere başıma gelmiş olay: Çalıştığım film şirketlerinden hangisine altına imzamı da atabileceğim bir senaryo önermişsem, her defasında cevap aynı olmuştur:

"–Çok güzel ama bu sanat! Önce sen Ayhan'lık bir gangster filmi yaz!" Türk sineması halkın beğenisine iniyorum diye şu beğenmediğimiz düzeye düşmüştür. Şimdi burada demagoji meraklıları çıkar halkın beğenisi şöyledir de böyledir de diye atar tutar! Palavradır, kulak asmayın, halkımız yüzyılları bulan ihmalin, beslenme yetersizliğinin, eğitim ve öğretimsizliğin sonucu olarak ne yazık ki bu alanlarda çok gelişememiş imparatorluğun parlak dönemlerinde yaşadığı bir düzenin üst yapısında kalakalmıştır: Halk şiirinin de, masalının da, resminin de, nakışının da temelini kurcalayın, hep dirlik düzeninin alt yapısı çıkar. Sonrası, bozulmadır. Yozlaşmadır.

O dönemden kalan bir üstyapının getireceği beğeni elbette günümüze uymaz. Bunun için halk için yazmak demek derebeyi altyapısının türküsünü şiir, eşkıyalığını roman yapmak demek değildir, onun içindir ki halkın beğenisine sesleniyorum diye düzey alçaltan sanatçı bilerek bilmeyerek toplumculukla halkçılık **(popülisme)** arasındaki sınırı aşıverir. Bir de bakıp ne görürsünüz, toplumcu roman yazıyorum diye adam farkında olmadan yerli film şeması uyguluyor; iki kız, iyi oğlan kötü adam kötü kadın! Fark, ilk ikisinin emekçi son ikisinin ağacı olmasında. Sonuç da şaşmaz elbet, kötüler cezasını bulur

Bu mu toplumcu estetik, bu halk için yazmak? Hayır ben buna inanmıyorum. İnanmayışım yeni de sayılmaz, alın size yıllar önce yazılmış bir yazımdan, bir kaç satır, hesabını ona göre yapın:

> **"İçlemde duygusal öğe düşünsel öğe kadar önemli. Fakat duygusalla duygucu arasındaki farka dikkat! Duygucu duygusala oranla, toplumcunun toplumsala oranla yaptığını yapıyor: Esnaflık. (Hangi Batı)"**

'**Hangi Sol?**' ülkemizde o güne kadar alışılmamış bir nitelik taşıdığı, solcu kuram ve uygulamaların soldan ve diyalektik bir eleştirisini getirdiği için, daha ilk yayınlanışında büyük ilgi uyandırmış, çeşitli tartışmalara neden olmuş bir kitaptır. **Attilâ İlhan,** cumhuriyet dönemi Türk aydınlarının önemli sorunlarından birisine eleştirici bir gözle el atmış oluyordu; öteki iki soruna, batıcılık ve cinsellik sorununa el atan '**Hangi Batı?**' ve '**Hangi Seks?**'in yayınlanması hem bu ilk kitabı asıl yerine koydu, hem de gerçek boyutlarının belirlenmesine fırsat vererek yeni bir güncelliğe kavuşturdu.

'**Hangi Sol**'un 4. basımı, yeniden gözden geçirilmiş, epeyce de genişletilmiş olarak çıkıyor. Yazar sosyalist soldaki son gelişmeleri kitabının kapsamına aldığı gibi, olaylarla doğrulanmış teşhislerinin değerlendirmesini de yapıyor. '**Hangi Sol?**'un sosyalist düşünce ve uygulamadaki önemini anlamak için, yazarın şu sözleri ciddi ve önemli bir ipucu vermektedir: **"Ben 1950'den beri bunu bilirim bunu söylerim, sosyalizm ya insancı ve özgürlükçü olacaktır... Ya da olmayacaktır!"**

Attilâ İlhan

9 789754 945751

4. basım

ISBN 975 - 494 - 575 - 6
96 . 06 . Y. 0105 . 0944